МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 8

Кам'янець-Подільський
2017

УДК 378.4(477.43)(082)
ББК 74.58я431
З-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 15870-4342 Р від 13.11.2009 року.

Друкується згідно з рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 6 від 30 травня 2017 року.

Рецензенти:

Брицький П.П., доктор історичних наук, професор;
Бріцин В.М., доктор філологічних наук, професор;
Герасименко В.І., доктор фізико-математичних наук, професор;
Клименко В.В., доктор психологічних наук, професор;
Терещук Г.В., доктор педагогічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Копилов С.А.,	доктор історичних наук, професор (*голова*);
Конет І.М.,	доктор фізико-математичних наук, професор (*відповідальний редактор*);
Білик Р.М.,	кандидат педагогічних наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Бахмат Н.В.,	кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу педагогічного факультету;
Бесарабчук Г.В.,	старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету фізичної культури;
Боднарчук Т.Л.,	кандидат економічних наук, старший асистент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу економічного факультету;
Гаврилова Н.С.,	кандидат психологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології;
Газін В.В.,	кандидат історичних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу історичного факультету;
Джурбій Т.О.,	кандидат філологічних наук, асистент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету української філології та журналістики;
Ніколаєв О.М.,	кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу фізико-математичного факультету;
Тарасенко М.О.,	кандидат біологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу природничого факультету;
Шулик П.Л.,	кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету іноземної філології.

З-41 **Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка**. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. — Випуск 8. — 144 с.

У збірнику вміщено доповіді та повідомлення науково-педагогічних працівників, аспірантів і здобувачів наукових ступенів, виголошені на науковій конференції молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Адресується науковцям, учителям і студентам.

УДК 378.4(477.43)(082)
ББК 74.58я431

Матеріали збірника подані в авторській редакції.
Автори опублікованих матеріалів відповідають за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та ін.

© К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2017

УДК 339.56.055

***Т. Л. Боднарчук**, кандидат економічних наук*

ДИНАМІКА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ПЕРІОД 2013–2015 рр.

Стаття присвячена аналізу стану та динаміки розвитку експортно-імпортних операцій у сфері послуг Хмельницької області. Розкрито тенденції розвитку географічної, регіональної та видової структури зовнішньої торгівлі послугами.

Ключові слова: зовнішня торгівля, зовнішня торгівля послугами, експорт послуг, імпорт послуг.

Постановка проблеми. Світова тенденція розвитку інформаційно-інноваційної економіки вимагає посилення міжнародного співробітництва країн щодо обміну продуктами нематеріального виробництва. У контексті реалізації означеної стратегії особливої ваги набуває інтеграція окремих регіонів країни до системи зовнішньоекономічних зв'язків у сфері послуг, що, своєю чергою, актуалізує потребу в аналізі сучасного стану експортно-імпортних операцій та пошуку шляхів інтенсифікації зовнішньої торгівлі у сфері послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти зовнішньої торгівлі Хмельницької області висвітлено у працях В. Туржанського, А. Свідерської, Т. Рзаєвої, С. Василюка, О. Місінкевича, Н. Гарматюкта інших. У той же час, в умовах зміни загальних тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України питання ролі Хмельницької області у міжнародному співробітництві, зокрема, у сфері послуг, є недостатньо розкритим.

Мета статті – проаналізувати особливості динаміки розвитку зовнішньої торгівлі послугами Хмельницької області за період 2013–2015 рр.

Виклад основного матеріалу. За період 2013–2015 рр. у зовнішній торгівлі послугами Хмельницької області спостерігається суттєве зниження обсягових показників. За період 2013–2014 рр. експорт послуг знизився на 31,5%, імпорт – на 33,7%, а оборот торгівлі послугами – на 32,2%. За період 2014–2015 рр. також спостерігається негативна тенденція, а саме зниження експорту послуг на 18,5%, імпорту – на 7,3%, а обороту – на 15,3% [1]. При цьому, за означений період спостерігається позитивне сальдо торговельного балансу.

На фоні загального зниження інтенсивності зовнішньої торгівлі послугами за період 2013–2015 рр. відбувається скорочення обсягів експортно-імпортних операцій підприємств області із іноземними партнерами з країн СНД, Європи та Азії. Зокрема, у 2014 році порівняно з 2013 р. експорт послуг до країн СНД знизився на 60%, імпорт – на 20,1%; обсяги наданих послуг споживачам з країн Європи скоротилися на 11,1%, а отриманих від європейських виробників – на 32%; аналогічна ситуація відмітна щодо азійських держав: скорочення експорту послуг на 39,4%, а імпорту – на 46,6% [1]. Така тенденція пояснюється як загальними несприятливими обставинами на зовнішньому ринку, так й внутрішньо-економічною нестабільністю. У 2015 році обсяги експортно-імпортних операцій з країнами СНД ще більше знизилися (на 68% та 54% відповідно), натомість спостерігається незначне скорочення експорту послуг до країн Європи (на 12,4%) та його суттєве зростання щодо азійських країн (у 15 разів), у географічній структурі імпорту послуг відмітний приріст його обсягу з країн Європи (на 10,4%) та суттєве скорочення (на 38,6%) з країн Азії.

У структурі експорту послуг за їх видами протягом періоду 2013–2015 рр. домінували послуги з переробки матеріальних ресурсів (55–60%) та транспортні перевезення (34,4–39,5%); незначну частку складали послуги з будівництва, ділові послуги, послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги [2]. За період 2013–2015 рр. спостерігається суттєве скорочення експорту послуг з переробки матеріальних ресурсів (на 39,5%), ремонтних послуг (майже на 100%), транспортних послуг (на 51,6%), послуг з будівництва (на 78%). Натомість, відмітним є приріст експорту ділових послуг (на 23%) та інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних послуг (на 1,4%).

У структурі імпорту послуг за їх видами у 2015 році лідируючі позиції займали послуги, пов'язані з подорожами – 22% (у 2013 р. – 26,7%), інформаційно-телекомунікаційні та комп'ютерні – 21,1% (у 2013 р. – 4,5%), ділові послуги – 17,8% (у 2013 р. – 14,6%), послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності – 13,3% (у 2013 р. – 23%), послуги з ремонту та техобслуговування – 13,3% (у 2013 р. – 2,5%) [2]. За період 2013–2015 рр. спостерігається скорочення обсягів імпорту послуг майже за всіма видами, окрім інформаційних, телекомунікаційних та комп'ютерних послуг, імпорт яких зріс приблизно у 32 рази.

Аналіз інституційної структури зовнішньої торгівлі послуг показує, що у 2015 році експорт послуг здійснювало 63 підприємства, що на 65,8% більше від 2010 року, а імпорт – 98 підприємств, що перевищило аналогічний показник за 2010 рік на 38% [1]. Серед них важливо вказати курортний комплекс «Арден Палац» (смт. Сатанів), що спеціалізується на санаторному лікуванні, ТОВ «Рос Апатитінвест» (м. Хмельницький), що займається оптовою торгівлею хімічними продуктами (продажем фосфорних мінеральних добрив), ТОВ «Inter Cars Ukraine» (м. Хмельницький), що займається торгівлею деталями та приладами для автотранспортних засобів та здійснює тісне інвестиційне співробітництво з одним з найбільших дистриб'юторів запасних частин для легкових автомобілів, мікроавтобусів, вантажних автомобілів та мотоциклів у Центрально-Східній Європі (польською компанією Inter Cars SA) [3].

У регіональному розрізі значна частка зовнішнього обороту послуг припадає на районні центри – м. Хмельницький (у 2015 р. питома вага у структурі експорту послуг склала 44,6%, а імпорту – 25,6%) та м. Кам'янець-Подільський (частка у структурі експорту послуг 2015 року – 31,5%, імпорту – 4,5%). У той же час, за період 2013–2015 рр. є помітною тенденція до скорочення як експорту, так й імпорту послуг в означених містах, зокрема, експорт послуг з м. Хмельницького знизився на 60,4%, а імпорт – на 34,1% [1]. Аналогічні зміни відмітні щодо м. Кам'янець-Подільський – скорочення експорту послуг відбулося на 17,7%, а імпорту – на 54,3%. Попри незначну частку в експорті послуг області помітна роль в імпорті належить м. Славута та м. Старокостянтинів. Зокрема, за період 2013–2015 рр. імпорт послуг до м. Славута зріс на 48,8%, натомість знизився даний показник щодо м. Старокостянтинів – майже у 3,5 рази [1].

Висновки. Аналіз динаміки розвитку зовнішньої торгівлі послугами регіону за період 2013–2015 рр. дозволив виявити тенденцію скорочення кількісних показників торгівлі. У географічній структурі зовнішньої торгівлі Хмельницької області відмітною є поступова переорієнтація як вітчизняних експортерів, так й імпортерів з країн СНД на ринки європейських та азійських держав. Більше половини експорту послуг припадає на так звані послуги з переробки матеріальних ресурсів, проте досить низькою як в експорті, так й в імпорті є частка прогресивних видів послуг. Аналіз регіональної структури зовнішньої торгівлі області свідчить про те, що домінуючі позиції за обсягами експортно-імпортних операцій належать районним центрам: зовнішньоторговельні можливості самих районів залишаються нерозвиненими.

Список використаних джерел:

1. Структура зовнішньої торгівлі послугами Хмельницької області за 2013 р., 2014 р., 2015 р. Головне управління статистики в Хмельницькій області. URL: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.
2. Структура експорту-імпорту послуг Хмельницької області за видами послуг за 2013 р., 2014 р., 2015 р. Головне управління статистики в Хмельницькій області. URL: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.
3. Третина експорту товарів забезпечується за рахунок підприємств з іноземними інвестиціями // Хмельницька обласна державна адміністрація. URL: www.adm.km.gov.ua/?p7349.

The article is devoted to the analysis of the status and dynamics of the foreign trade in services of Khmelnitsky region. The main trends of geographical, regional and species structure of foreign trade in services of the region are revealed.

Key words: foreign trade, foreign trade in services, export of services, import of services.

Отримано: 22.10.2016

УДК 379.8(477)

***В. Б. Буторіна**, кандидат економічних наук*

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано розвиток культурно-дозвіллєвої сфери України. Визначено проблеми дозвіллєвої сфери, а також запропоновано управлінські та соціально-виховні завдання для вдосконалення галузі культури та мистецтва.

Ключові слова: культурно-дозвіллєва сфера, дозвілля, мистецтво, заклади культури та мистецтва.

Актуальність теми дослідження. Тільки останнім часом в Україні почало формуватися уявлення про культуру як особливу сферу суспільного життя. Поступово йде процес усвідомлення працівниками культури того, що виживання в нових умовах вимагає підвищення активності, розширення поля діяльності, врахування реальних потреб населення. Проте в сучасних умовах мінімізації ресурсів саме сфера культури виявилась уразливою. Поки що не вдалося знайти прийнятну модель функціонування і розвитку системи культури в умовах ринкової економіки. Тому потрібно створювати умови для того, щоб формування, розвиток і використання потенціалу культури спрямовувались на задоволення духовних і культурних потреб населення, на вивчення міри їх задоволення і на формування нових потреб в продуктах культури та послугах з урахуванням змін попиту і смаків споживачів.

Аналіз досліджень з даної теми. Шляхи модернізації сфери культури та дозвілля досліджують О. Кравченко, Н. Цимбалюк, С. Скляр та інші фахівці. Виховний потенціал дозвіллєвої сфери аналізують І. Бєлецька, А. Воловик, В. Воловик, Л. Габора, Т. Гаміна, І. Петрова. Соціально-педагогічний аспект дозвілля досліджують Р. Азарова, Т. Кисельова, Б. Тітов, Д. Шамсутдінова й інші вчені.

Мета статті – проаналізувати розвиток культурно-дозвіллєвої сфери України.

Виклад основного матеріалу. У нашій країні *дозвіллєва сфера* за інституційним критерієм містить: культурно-дозвіллєві заклади (клуби, будинки культури, будинки народної творчості); установи соціокультурної сфери (бібліотеки, музеї, кінотеатри, філармонії, концертні зали); позашкільні заклади (палаци дитячої та юнацької творчості, клуби за місцем проживання тощо); літні табори, санаторії, освітні заклади (загальноосвітні, професійно-технічні, вищої освіти); туристично-готельні установи, розважальні заклади (нічні клуби); паркові комплекси, стадіони, басейни, спортивні майданчики.

Державна культурна політика в сучасній Україні являє собою складний комплекс, розвиток якого пов'язаний з системою державної підтримки у сфері фінансування, організації і управління діяльності закладів культури і мистецтва, удосконалення нормативно-правової бази. Впроваджуються нові умови функціонування закладів культури і мистецтв, активніше втілюються різні форми господарювання і підприємницької діяльності.

Розглянемо рівень уваги до сфери культури і дозвілля на прикладі витрат на дану сферу (*табл. 1*).

Таблиця 1

Видатки зведеного бюджету України на культуру і мистецтво

	2010	2012	2013	2014	2015
У % до загальної суми видатків	1,6	1,6	1,7	1,6	0,3
У % до ВВП	0,6	0,6	0,6	0,5	0,1

У 2010–2014 рр. включаючи видатки бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

Джерело: згруповано автором за матеріалами [3].

За останні два роки у світлі військових подій на території України питомі ваги видатків на культуру і мистецтво зазнали відчутного скорочення як по відношенню до загальної суми видатків (у 5,7 рази) так і по відношенню до ВВП (у 6 разів). Менш відчутне скорочення відповідних питомих ваг стосовно засобів масової інформації і фізичної культури та спорту. Загальна кількість закладів культури та мистецтв за останніх два роки загалом скоротилась (*табл. 2*).

Таблиця 2

Заклади культури і мистецтв в Україні

Рік	2010	2012	2013	2014	2015
Кількість бібліотек (на кінець року), тис.	18,6	18,4	18,3	16,9	17,3
Кількість клубних закладів (на кінець року), тис.	17,9	17,8	17,8	16,8	17,2
Кількість театрів	128	121	122	113	113
Кількість концертних організацій	76	78	76	73	73
Кількість музеїв	511	553	568	543	564
Кількість демонстраторів фільмів (на кінець року), тис.	2,1	1,6	1,5	1,3	1,1

Джерело: згруповано автором за матеріалами [3].

Відзначимо, що на 1000 стало менше бібліотек, на 600 – клубних закладів, на 9 – театрів, на 3 – концертних організацій, на 4 – музеї, на 400 – демонстраторів фільмів. Скоротився також бібліотечний фонд бібліотек України.

Аналізуючи відвідування населенням закладів культури і мистецтв в Україні за 2010–2015 рр., можна зробити висновки: на 100 осіб музеїв стали відвідувати на 14,6% менше громадян, театрів – на 7,1%, концертів – на третину, проте більшим попитом стали користуватись послуги демонстраторів фільмів – рівень їх відвідування зріс на 31,6%.

Досліджені статистичні дані підтверджують *проблеми*, що стосуються як соціального середовища взагалі, так і дозвіллєвої сфери зокрема (*рис. 1*).

Проблеми культурно-дозвіллєвої сфери України

Внутрішні:	*Загальносуспільні:*
▪ брак вільного часу в певних категорій населення; ▪ низький рівень дозвіллєвих уподобань соціальних суб'єктів; ▪ нестача підготовлених фахівців для роботи у сфері дозвілля; ▪ слабка інфраструктура; ▪ брак поінформованості громадян про її діяльність; ▪ низький рівень мотивації до соціально-продуктивного дозвіллєвого функціонування, ▪ комерціалізованість дозвілля; ▪ зниження рівня реального доходу пересічного громадянина; ▪ недосконаліть та застарілість форм роботи в дозвіллєвій сфері.	▪ кожен із рівнів і форм управління галуззю живуть своїм окремим замкненим життям; ▪ соціальна ригідність громадян; ▪ з'явилися соціальні верстви, культурні потреби яких не можуть задовольнити заклади ані державного, ані недержавного секторів; ▪ низький рівень духовності; ▪ соціальна напруженість; ▪ міжгрупові конфлікти; ▪ проблеми національної ідентичності; ▪ ціннісна нестабільність; ▪ втрата традицій, духовної єдності поколінь; ▪ інформатизація і глобалізація; ▪ споживацтво в соціальному житті; ▪ духовне роз'єднання регіонів.

Рис. 1. *Проблеми культурно-дозвіллєвої сфери України*
Джерело: розроблено автором.

З огляду на проведене дослідження можна виді ділити дві групи завдань у дозвіллєвій сфері. *Управлінські завдання* у галузі культури та мистецтва:

- напрямки здійснення державної політики з урахуванням реальних економічних умов, які склалися в державі, та тенденцій до їх покращення;
- напрямки розвитку, реструктурування і модернізації мережі закладів культури з урахуванням їх регіональних особливостей;
- створення оптимальних умов для досягнення мети, вивчення духовних і культурних потреб споживачів, що склалися, їх структури і подальшого розвитку;
- формування нових творчих і виробничо-творчих структур, які органічно впливають в ринкові структури, а також інфраструктури ринку духовного, інтелектуального продукту;
- підготовку, перепідготовку кадрів для галузі, підвищення кваліфікації спеціалістів відповідно до вимог, які є в сучасних умовах;
- забезпечення довгострокового інвестування галузі, індустріалізація дозвільної діяльності на рівні сучасних технічних досягнень;
- створення законодавчої бази для функціонування закладів культури та мистецтва.

Соціально-виховні завдання у сфері дозвілля:

- подолання розмежування та споживацтва соціальних суб'єктів,
- розвиток самоактивності соціальних суб'єктів,
- посилення духовних напрямів усупереч комерціалізації дозвілля,
- збереження традицій, національних видів і форм дозвілля,
- введення нових глобальних форм, що дозволять адаптуватися до нових умов соціального середовища,
- визначення пріоритетних напрямів діяльності, зокрема анімації, доповнення системи соціального виховання життєздатною сферою дозвілля, новітніми методами діяльності.

Висновки. Отже, проблеми дозвіллєвої сфери в сучасній Україні можна пов'язати з необхідністю вдосконалення інфраструктури, інтенсифікацією процесу наповнення сучасного змісту дозвіллєвої діяльності, дослідженням дозвіллєвих уподобань різних соціальних суб'єктів.

З одного боку, відбувається усвідомлення важливості розвитку соціально-дозвіллєвого простору з метою соціального самовдосконалення особистості через сферу дозвілля, з іншого, – залишаються невирішеними суттєві проблеми (недосконаліть інфраструктури, споживацька спрямованість дозвілля, стримування інновацій), які гальмують не тільки її розвиток, але й відбиваються на процесі соціального формування громадян. У зв'язку з цим необхідно розв'язати управлінські та соціально-виховні завдання у сфері дозвілля України.

Список використаних джерел:

1. Кравченко О.В. Креативний потенціал рекреативної діяльності. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kravchenko17.htm.
2. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах. Київ: Кондор, 2008. 408 с.
3. Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2015 році: статистичний бюлетень / відпов. за випуск О.О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2014. 94 с.

The article analyzes the development of cultural and leisure sphere of Ukraine. Were identified problems of leisure sphere, and proposed administrative, social and educational tasks for improving the culture and art sphere.

Key words. cultural and recreational sphere, leisure, art, cultural and art institutions.

Отримано: 22.10.2016

УДК 331.55

В. Ю. Лисак*, кандидат економічних наук*

СТАН РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена аналізу чинників та особливостей розвитку трудового потенціалу Хмельницької області. Розкрито динаміку та основні показники еволюції людського капіталу у регіоні.

Ключові слова: людський капітал, трудовий потенціал,трудові ресурси, демографічна ситуація.

Постановка проблеми. Формування та розвиток людського капіталу відбувається під впливом соціально-економічних зрушень, як в Україні загалом, так і в усіх регіонах, зокрема, однак із своїми особливостями. В кожному окремому регіоні людський капітал відображає власну специфіку формування та розвитку, що зумовлено особливостями його територіального розташування та структурою розселення. Хмельницька область розташована в західній частині Правобережної України і займає площу 20,6 тис. км^2, що становить 3,3% від її території. До складу області входить 20 сільських адміністративних районів, 13 міст, з них шість обласного підпорядкування, 24 селища міського типу і 1415 сільських населених пунктів. Середня густота населення становить 65 чоловік на 1 км^2.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні вітчизняні економісти приділяють значну увагу дослідженню людського капіталу, звертаючи увагу на його кількісні та якісні показники. Наукові дослідження В. Антонюк, А. Колота, С. Григоровича, О. Грішнової, Е. Лібанової, Г. Климка, Л. Антошкіної, А. Баланди, Б. Данилишина, В. Куценка націлені на забезпечення розвитку сфер, що впливають на якість формування людського капіталу країни [1].

Мета статті – аналіз стану та динаміки розвитку трудових ресурсів Хмельницької області.

Виклад основного матеріалу. Розвиток трудових ресурсів на регіональному рівні зумовлено впливом низки чинників, в економі вважається, що найбільший вплив на розвиток економічних процесів регіону мають макроеко-

номічні чинники так як вони не піддаються коригуванню з боку керівництва підприємства, тому їх роль не може бути знецінена в контексті управління персоналом підприємств харчової промисловості. Щодо чинників мікросередовища, то їх направленість і інтенсивність піддаються управлінню з боку керівників підприємства, що дає можливість більшого контролю над ними. З огляду на означене важливість виявлення різноманітних чинників дозволить сформулювати рекомендації стосовно формування та розвитку людського капіталу підприємств харчової промисловості. Слід зазначити, що на формування, розвиток (позитивний чи негативний) і стан людського капіталу безпосередньо або опосередковано впливають чинники, що зумовлюють його кількісний та якісний склад. Під «чинником» розуміють умову, рушійну силу, причину будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис [2, 21].

Серед демографічних чинників на масштаби формування та використання трудового потенціалу регіону, найбільший вплив справляють: чисельність населення, статевовікова структура, темпи природного приросту, середня тривалість життя, міграція та ін. Суперечливі демографічні процеси, що відбулися в країні не могли не вплинути на демографічну ситуацію в регіоні. Якщо чисельність населення Хмельницької області на початок 1995 р. становила 1517,0 тис. осіб, у тому числі міського – 777,6 тис. осіб, або населення, сільського – 739,4 тис. осіб. Статистичні дані свідчать про те, що кожні п'ять років ситуація лише погіршується так в 2000 р. чисельність населення складала 1458,9 тис. осіб у тому числі міського 747,7 тис. осіб, та сільського 711,2 тис. осіб. Зменшення чисельності населення відбулось як серед міських жителів так і сільського населення частково зменшення відбулось за рахунок міграції. Однак значне скорочення відбулось і в наслідок перевищення кількості померлих над народженими. Ситуація не поліпшилась і в 2005 р, нараховувалось 1338,0 тис. населення у тому числі міського – 724,2 тис. осіб, сільського – 663,8 тис. осіб. В зв'язку з економічною кризою яка почалась в 2008 році та досить суттєво вплинула на доходи населення ситуація з кількістю населення в регіоні з кожним роком погіршувалась. Так в 2010 році чисельність населення складала 1334,0 тис. осіб в тому числі міського 726,2 тис. осіб та сільського 607,8 тис. осіб.

Після подій 2013 року – революції гідності, 2014 року захоплення Криму та збройного конфлікту на сході України демографічна ситуація в регіоні ще більше ускладнилась оскільки є значна кількість загиблих в зоні АТО і її наслідки регіон відчуватиме і в майбутньому оскільки загиблі в переважній більшості це молоді люди які могли б народжувати дітей. На початок 2015 року чисельність населення області складала 1301,2 тис. осіб (що на 14,2% менше в порівнянні з 1995 роком) в тому числі міського 730,3 тис. осіб (що на 6,08% менше 1995 року), та сільського 570,9 тис. осіб (що на 22,7% менше 1995 року).

Останнім часом відбулися зміни не лише в чисельності населення, але змін зазнала і статевовікова структура населення у Хмельницькій області спостерігається переважання чисельності жінок над чоловіками (див. *табл. 1*).

Станом на 1 січня 1995 року чисельність жінок становила 818,0 тис. осіб (54% населення області) і відповідно чоловіків 693,6 тис. осіб або 46% області. В 2000 році чисельність жінок зменшилась до 784,7 тис. осіб що складає 54% та чоловіків 669,5 тис. осіб або 46%. Ситуація у відсотковому співвідношенні залишається сталою і в 2005 році. Оскільки чисельність жінок складала 746,2 тис. осіб (53,9%) та чоловіків 638,7 тис. осіб (46,1%), в 2010 році кількість жінок складала 716,5 тис. осіб (53,9%) та чоловіків 614,3 тис. осіб (46,1%). Станом на 1 січня 2015 року чисельність жінок становить – 696,4 тис. осіб (53,746,3% населення області) і відповідно чоловіків – 601,7 тис. осіб, або 46,3% населення області. Отже, на кожну тисячу жінок області в середньому припадає 856 чоловіків [1, 243].

Це зумовлено насамперед тим, що смертність серед населення чоловічої статі вище ніж жіночої. Також на статеву структуру населення великий вплив міграційні процеси в пошуках роботи з регіону виїжджає більше чоловіків аніж жінок. Більшу кількість жінок над чоловіками можна пояснити і впливом історичних факторів та втратою чоловічого населення в наслідок війн та репресій. Серед чоловіків також спостерігається більша схильність до шкідливих звичок паління, вживання алкоголю, що призводять до захворюваності та підвищення смертності серед чоловічого населення області. В наслідок чого тривалість життя чоловіків менша на 10-12 років.

Таблиця 1

Кількість населення Хмельницької області

Рік	Чисельність наявного населення			Чисельність постійного населення		
	всього	у тому числі		всього	у тому числі	
		міське	сільське		чоловіки	жінки
1995	1517,0	777,6	739,4	1511,6	693,6	818,0
1996	1508,3	772,8	735,5	1503,4	690,6	812,8
1997	1497,1	766,6	730,5	1492,9	686,2	806,7
1998	1484,4	760,3	724,1	1480,0	680,7	799,3
1999	1472,6	753,8	718,8	1468,0	675,7	792,3
2000	1458,9	747,7	711,2	1454,2	669,5	784,7
2001	1445,0	739,0	706,0	1440,3	663,4	776,9
2002	1430,8	729,6	701,2	1426,6	657,3	769,3
2003	1414,9	726,4	688,5	1411,7	650,8	760,9
2004	1401,2	724,6	676,6	1397,9	644	753,2
2005	1388,0	724,2	663,8	1384,9	638,7	746,2
2006	1373,4	723,3	650,1	1370,3	632,0	738,3
2007	1361,4	722,8	638,6	1358,2	626,5	731,7
2008	1350,3	721,8	628,5	1347,1	621,2	725,9
2009	1341,4	723,8	617,6	1338,2	617,1	721,1
2010	1334,0	726,2	607,8	1330,8	614,3	716,5
2011	1326,9	727,6	599,3	1323,7	611,6	712,1
2012	1320,2	728,2	592,0	1317,0	609,0	708,0
2013	1314,0	729,0	585,0	1310,8	606,5	704,3
2014	1307,0	729,5	577,5	1303,8	603,9	699,9
2015	1301,2	730,3	570,9	1298,1	601,7	696,4
2016	1294,4	729,8	564,6	1291,2	598,8	692,4

** Складено на основі даних Статистичного щорічнику Хмельницької області* [1, 241]

Висновок. При значному зменшенні чисельності жителів регіону особливо небезпечною залишається ситуація у сільській місцевості, де інтенсивність природного скорочення значно вища, ніж у місті. Це пов'язано перш за все з гіршими умовами проживання, недостатньо розвиненою соціальною інфраструктурою, відсутністю роботи тощо і, як наслідок, – населення особливо молодшого віку покидають сільську місцевість в пошуках більш кращого життя. Значна частина сільського населення особливо молодь намагається виїхати на навчання в міста і прагне залишитись там на постійне проживання. Таким чином наявний трудовий потенціал сільської місцевості погіршується на лише якісно в зв'язку відсутністю можливості до навчання та самовдосконалення але й кількісно в зв'язку з зменшенням населення. За останні роки чисельність наявного населення області продовжує постійно скорочуватися, що негативно відбивається на стані трудового потенціалу регіону.

Список використаних джерел:

1. Ушенко Н.В. Людський капітал: регуляторні механізми відтворення: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2008. 287 с.
2. Назарова Г.В., Гавкалова Н.Л., Маркова Н.С. Формування та розвиток людського капіталу корпоративних підприємств. Наукове видання. Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. 240 с.

The paper analyzes the factors and characteristics of the labour potential of Khmelnitsky region. The dynamics and evolution of the main indicators of human capital in the region are revealed.

Key words: human capital, labour potential, labour force, demographics.

Отримано: 22.10.2016

УДК 331.101.386

Л. А. Рарок, *кандидат економічних наук*

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ НА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті визначено роль мотивації персоналу на сучасних підприємствах, проаналізовано сучасні тенденції формування зарубіжних методів мотивації праці на підприємствах, наведено результати опитування кадрового порталу Head Hunter.

Ключові слова: мотивація, стимулювання, персонал, менеджмент, підприємство.

У сучасному менеджменті особлива роль відводиться мотиваційним аспектам управління персоналом. До них можна віднести всі заходи менеджменту організації, спрямовані на спонукання і вироблення прихильності персоналу до праці. Вмотивованість співробітників до праці є важливою і незаперечною складовою ефективного функціонування підприємств. Отримання максимальної віддачі від використання трудових ресурсів дозволяє збільшити загальну результативність і прибутковість діяльності підприємства, – в цьому полягає актуальність досліджуваної теми.

Даній науковій проблематиці присвячені наукові розробки таких вчених, як Ф. Тейлора, А. Маслоу, Д. Макгрегора, В. Оучі, В.І. Крамаренка, Г.В. Щекіна та ін.

Метою даного дослідження є визначення способів та методів мотивації персоналу за сучасних умов діяльності організацій.

Специфіка мотивації і стимулювання персоналу на українських підприємствах полягає в тому, що використовуються переважно матеріальні системи винагороди і мінімальна увага приділяється системам винагороди, що спираються на вищі потреби, такі як потреба у визнанні, потреба в самовираженні, потреба влади, потреби реалізації творчого потенціалу і т.п. Найчастіше менеджери організацій при розробці та плануванні систем мотивації для своїх співробітників, не враховують внутрішні спонукальні мотиви працюючого персоналу і їх реальні потреби, що в підсумку призводить до зниження стимулюючого ефекту реалізованих систем винагороди.

Для ефективного управління інтелектуальним капіталом, слід вдаватися до інноваційних технологій мотивації персоналу. Вони дозволяють економити всі види організаційних ресурсів: людські, матеріальні, фінансові, інформаційні; зберігати товарно-матеріальні запаси, мінімізувати витрати і збільшувати їх прибутковість, підвищуючи життєздатність організації.

Перебіг процесу мотивації можна представити, якщо визначити використовувані для його інтерпретації поняття: цілі, потреби і мотиви.

Узагальнена схема мотиваційного процесу, що відображає його системність, циклічність і багатоступінчастість, а також взаємозв'язок поведінки, потреб, мотивів і цілей, представлена на *рис. 1*.

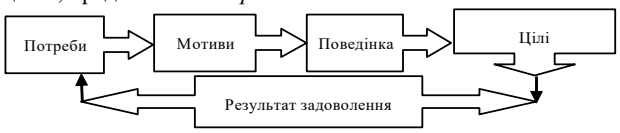

Рис. 1*. Схема мотиваційного процесу*

Дана схема є умовною і розкриває лише саме загальне уявлення про взаємозв'язки потреб і мотивів. Мотиваційний процес в реальності може бути значно складнішим. Мотиви, які рухають співробітниками, надзвичайно неоднорідні, схильні до змін і формуються під впливом цілого комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників, здібностей, освіти, положення в соціумі, фінансового добробуту, суспільної думки і т.п. Тому прогнозувати поведінку працівників у відповідь на різні системи мотивації, досить важко і складно.

У нашій країні прийнято вважати, що людина працює виключно заради грошей. Безсумнівно, питання про заробітну плату повинно бути на першому місці, адже тільки поодинокі ентузіасти працюють за ідею. Однак якщо організація надасть можливість персоналу відвідувати курси з навчання іноземної мови або займатися безкоштовно в фітнес-центрі то, звичайно, працівник із задоволенням скористається даною пропозицією, а його рівень лояльності і відданості до організації підвищиться.

З усього різноманіття систем мотивації праці в ринковій економіці більшості розвинених країн, виділяються такі характерні моделі: японська, американська, французька, англійська, німецька, шведська моделі.

Сучасні тенденції формування зарубіжних технологій мотивації праці в структурованому вигляді наведені в *табл. 1*.

Таблиця 1

Сучасні тенденції формування зарубіжних методів мотивації праці

Країна	Основні чинники мотивації праці	Відмінні особливості мотивації праці
Японія	Професійна майстерність. Вік. Стаж. Результативність праці.	Довічний найм. Одноразова допомога при виході на пенсію.
США	Заохочення підприємницької активності. Якість роботи. Висока кваліфікація.	Поєднання елементів відрядної і погодинної систем оплати праці. Участь в прибутку. Технологічні надбавки. Премії за безаварійну роботу, тривалу експлуатацію обладнання та інструменту. Дотримання технологічної дисципліни. Система подвійних ставок.
Франція	Кваліфікація. Якість роботи. Кількість раціоналізаторських пропозицій. Рівень мобілізації.	Індивідуалізація оплати праці. Бальна оцінка праці працівника з професійної майстерності, продуктивності праці, якості роботи, дотримання правил техніки безпеки, етики виробництва. Ініціативність. Додаткові винагороди (виховання дітей, надання автомобіля, забезпечення по старості).
Велико-Британія	Дохід	Участь в прибутку компанії. Пайова участь у капіталі. Трудова пайова участь. Чисто трудова участь.
Німеччина	Якість	Стимулювання трудової діяльності. Соціальні гарантії і пільги.
Швеція	Висока заробітна плата	Диференціація системи податків і пільг. Розвинена соціальна політика.

Таким чином, відмінною рисою всіх іноземних підприємств є те, що зменшується частка матеріальних винагород і збільшується частка нематеріальних стимулів, а також зростає роль і ступінь участі співробітника у функціонуванні діяльності всього підприємства.

На українському ринку праці сформувалося кілька найпопулярніших мотивацій для працівників компаній.

Про це свідчать результати опитування кадрового порталу Head Hunter Україна «Що надихає українців на робочі подвиги. Мотивація персоналу».

На першому місці – очікувано додатковий дохід. Інфляція і зростання цін призвели до того, що фінансове становище «білих комірців» погіршилося. Тому для двох третин респондентів найголовнішою мотивацією є зростання зарплати, бонуси і премії.

Для 43% головною мотивацією є цікаві завдання, а для 39% – можливість кар'єрного росту. Майже третина опитаних зазначила як важливий фактор особливості тайм-менеджменту в компанії: можливість працювати за гнучким графіком, справедливі дедлайни і т.п. А ось корпоративна культура компанії грає не настільки важливу роль у підвищенні мотивації співробітників. Менше десятої частини опитаних звертають увагу на цінності компанії-роботодавця. І тільки 6% надихає причетність компанії до соціальної відповідальності. Серед інших мотивуючих чинників «білі комірці» назвали почуття відповідальності, можливість займатися улюбленою справою і страх залишитися без роботи.

Роботодавці зі свого боку розуміють, що співробітників найцікавіше цікавлять гроші. Близько 43% опитаних зазначили, що основною програмою мотивації в компанії є премії і

бонуси, а також можливість перегляду зарплати. На третьому місці – гнучкий графік роботи. Однак підвищення зарплат можуть собі дозволити далеко не всі, а тільки кожен четвертий роботодавець. Двоє з п'яти намагаються прив'язати винагороду до реальних заслуг співробітника, а тому вважають за краще виплачувати премії та бонуси. Ще чверть прагне підвищувати професійний рівень підлеглих шляхом організації внутрішніх корпоративних програм навчання.

Отже, способи досягнення ефективної мотивації до праці різноманітні і залежать в першу чергу від людських потреб, норм і цінностей. Тому необхідно мати чітке уявлення про структуру мотиваційних потреб співробітників в організації.

Українським організаціям слід переймати досвід зарубіжних колег у плані нематеріальної мотивації персоналу, що враховує робоче місце, визнання співробітника як особистості, надання пільг, створення умов, які формують таку мотивацію працівників, яка буде максимально розташовувати їх до високих трудових досягнень. Тоді у персоналу буде переважати почуття задоволеності своєю роботою, яка відповідає їх установкам і очікуванням.

Список використаних джерел:

1. Азарова А.О., Ковальчук О.А. Дослідження множини чинників нематеріальної мотивації на підприємстві // Економічний простір. 2010. № 5. С. 53-58.
2. Бердник А.А. Мотивування персоналу підприємства в сучасних умовах господарювання // Технології та дизайн: економіка, фінанси, менеджмент. 2013. №1(6). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/td/2013_1/13baasug.pdf.
3. Іванченко Г.В. Особливості використання нематеріальних стимулів на вітчизняних підприємствах // Економіст. 2010. №3. С. 21-23.
4. Ісайкіна О.Д. Мотиваційний процес в сучасному аспекті менеджменту персоналу. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2012_18_1/Isaikina.pdf.
5. Робота на за «спасибі»: кращі мотивації на ринку праці України. URL: http://ukr.obozrevatel.com.

The role of motivation in modern enterprises, analyzes current trends forming methods of motivation of foreign enterprises, the results of a survey of personnel portal Head Hunter.

Key words: motivation, stimulation, personnel management, enterprise.

Отримано: 22.10.2016

УДК 339.138

***О. В. Рарок**, кандидат економічних наук*

БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЗВ'ЯЗОК МІЖ РІЗНИМИ ФУНКЦІЯМИ УПРАВЛІННЯ

Наведено визначення поняття бренд-менеджмент, управління брендом, охарактеризовані сучасні моделі бренд-менеджменту. Наведені приклади розширення бренду, такі як – Mars, L'Oreal, Palmolive або Camel.

Ключові слова: бренд-менеджмент, управління, брендинг, маркетинг, стратегія, ринок.

Бренд-менеджмент – це сфера діяльності, спрямована на застосування різного роду маркетингових технік по відношенню до певного продукту або бренду з метою підвищення лояльності споживача до товарів і підвищення цінності бренду. Управління брендом безпосередньо впливає на збільшення продажів і ціни товару. У зв'язку з цим в прямі обов'язки бренд-менеджерів входить і ведення якоїсь фінансової звітності та складання подальшого стратегічного плану діяльності та управління процесами в організації.

Термін бренд-менеджмент вперше з'явився в 1931 році, коли Нейл Макелрой, співробітник Procter & Gamble, в своїй службовій записці висунув пропозицію створення кардинально нових посад. Зараз кожну активно розвиваючу компанію вже не можливо уявити без штатного бренд-менеджера, який займається питаннями підвищення значущості компанії в сприйнятті користувачів. Сучасні моделі бренд-менеджменту стали більш синхронізовані і спрямовані на здійснення повноцінної діяльності в усіх, навіть невеликих підрозділах компанії для створення єдиного ланцюга швидкого розвитку бренду у високому конкурентному середовищі, яке вимагає створення індивідуального неповторного значення товару, наділяючи його опис незвичайними, але одночасно зрозумілими для цільової аудиторії асоціаціями та образами.

Процес бренд-менеджменту пов'язаний з маркетингом, оскільки вирішує завдання виділення окремих марок в самостійні відомі серед покупців бренди, просуваючи їх в подальшому на ринок за коштами створення креативних рекламних об'єктів.

Управління брендом (Brand Management) – це процес створення індивідуальних рис бренда, зміни їх для досягнення максимальної ефективності, перевірки, а також складання планів антикризового управління брендом у разі потреби, з метою стратегічного збільшення вартості бренду.

При формуванні бренду компанія повинна визначити, чи бажає вона зробити свій бренд лідируючим або воліє поставити його в ряд інших.

У брендингу існує принцип, який називається принципом позиційності – він полягає в тому, що першу компанію, яка вже зайняла свою позицію в умах споживачів, вже неможливо позбавити цього місця: IBM-комп'ютери, напої-Coca Cola, ощадні послуги для населення.

Суть успішної стратегії маркетингу при застосуванні цього принципу – стежити за новими можливостями і робити хід, закріплюючи продукт на сходах. Надалі всі дії брендингу будуть зводитися лише до утримання цього першого місця у свідомості споживачів. Якщо компанія не має можливості бути першою (не вистачає фінансових ресурсів або вона прийшла на цей ринок пізніше інших), то вона завжди повинна враховувати, що не можна робити лобову атаку на компанії, які вже мають лідируючі позиції на ринку. Якщо у неї є бажання стати першою, то спочатку необхідно закріпитися як лідер в іншій області, а потім вже виходити на бажаний ринок. Інший варіант завоювання брендом лідируючого положення – створити принципово новий товар (він повинен виглядати принципово новим в очах споживача) і стати лідером завдяки йому. Компанія, що володіє сильним брендом, може провести ряд заходів, які дозволять їй збільшити доходи від наявного бренду. Перш за все, бренд може бути застосований до більш широкого цільового сегменту споживачів, географічному ринку або каналу дистрибуції. Ця дія називається в західній практиці розширення бренду (Brand Expansion). Прикладом розширення бренду може служити будь-який імпортний бренд, що продається на ринку – Mars, L'Oreal, Palmolive або Camel.

Додатковий дохід бренд може принести і при його розтягуванні (Brand Extension) – це відбувається при застосуванні за межами того товарного ряду, до якого він застосовувався спочатку.

Управляючи своїм брендом, компанії досить часто стикаються з ситуацією, що їх бренд в повному обсязі відповідає потребам ринку. Причин цьому може бути декілька: ринок перенасичений брендами і споживачі не бачать особливої різниці між ними; товар продається через роздрібні торговельні мережі, які неохоче беруть дорогий бренд, віддаючи перевагу більш дешевим товарам; відбуваються технологічні зміни, що дозволяють компанії-власнику бренду виробляти і продавати з високим прибутком новий, більш дешевий товар.

Як правило, основний тиск припадає на нижній сегмент ринку, і компаніям доводиться або знижувати ціни, або змиритися з падаючою часткою ринку.

Для того, щоб протистояти цій тенденції (або, якщо завгодно, отримати з неї максимум вигоди), компанії про-

понують полегшені версії своїх традиційних продуктів із сильним брендом. Найскладніше при цьому – не пошкодити торгову марку, особливо в тій її частині, яка пов'язана з якістю акредитуючої нею товару. Проблема полягає в тому, що зниження ціни впливає на сприйняття користувача сильніше, ніж будь-яка інша акція, пов'язана з брендом. Психологами давно встановлено, що на людей набагато більше враження справляє негативна, ніж позитивна інформація.

Отже, не варто думати, що рух вниз завжди занадто ризиковано, – вміле управління брендом на нижніх сегментах ринку може принести компанії чималий дохід. Існує ряд засобів, що дозволяють розділити основний бренд і його більш дешеву модифікацію в свідомості споживачів. Ключ до зменшення ризику пошкодження бренду при створенні його дешевих варіацій – відбудувати новий продукт від попередньої категорії. Суть в тому, що споживачі можуть розділяти індивідуальність брендів за класами продуктів, але їм треба в цьому допомогти. Якщо товари дуже сильно відрізняються один від одного (наприклад, продукти і одяг), ризик перенесення негативного якості буде менше. З іншого боку, природно, є ризик, що настільки віддалено стоять продукти під однією торговою маркою один одному нічого не додадуть, а лише створять у покупця відчуття дискомфорту.

Список використаних джерел:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов. Москва: Издат. дом Гребенникова, 2003. 440 с.
2. Капферер, Жан-Ноэль. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда / пер. с англ. Е.В. Виноградовой; под. общ. ред. В.Н. Домнина. Москва: Вершина, 2007. 448 с.
3. http://vinprice.com.ua – Електронний довідник Вінпрайс.
4. Основні етапи становлення та розвитку брендінгу у світі. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc.

An definition of brand management, brand management, described the current models of brand management. Examples of brand extensions such as – Mars, L'Oreal, Palmolive or Camel.

Key words: brand management, management, branding, marketing strategy, market.

Отримано: 24.10.2016

УДК 631.162

***В. Р. Чаплінський**, кандидат економічних наук*

МІСЦЕ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В ЗАГАЛЬНІЙ КОНЦЕПЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено сутність цілей оперативного управління, а також його місце у загальній структурі стратегій підприємства. Висвітлено підходи до трактування економічної категорії "оперативне управління».

Ключові слова: стратегія, управління, оперативне управління.

Постановка проблеми. В сучасній економічній системі кожне підприємство функціонує у досить динамічному, турбулентному середовищі, яке постійно вносить корективи та нові вимоги для учасників ринку. За таких умов збереження або підвищення рівня конкурентоспроможності є досить проблематичним завданням, оскільки постійно потрібно проводити моніторинг ринку та сегменту в яком функціонує підприємство на появу нових інформаційних імпульсів та своєчасно реагувати на них. Швидкість з якою підприємство оптимізує свою функціональну, виробничу структуру відповідно до вимог ринку суттєвою мірою впливає на його успішність та конкурентоспроможність, а також на досягнення стратегічних завдань підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з актуальністю питання оперативного управління, та глобальністю його використання, дана тематика набула широкого резонансу в розрізі наукових досліджень як вітчизняних так і зарубіжних дослідників, науковців, а саме: А.Н. Кашаєв, В.Ф. Палій, Г.М. Тарасюк, М.В. Кужельний, М.Г. Чумаченко, Л.І. Федулова, Л.І. Шваб, Ю.Я. Литвин, Є.В. Калюга, В.С. Рудницький, Б.Ф. Усач, Ф.Ф. Бутинець, Л.І. Федулова та ін.

Необхідно відмітити, що напрацювань у даній сфері є велика кількість, однак конкретизованих досліджень, що до оперативного управління у розрізі загальної стратегії підприємства із визначення ключових факторів впливу та контролю недостатньо, що в свою чергу обумовлює актуальність теми.

Мета статті. Мета статті полягає в обгрунтуванні доцільності проведення оперативного управління комплексною діяльністю підприємства, як ключового фактора досягнення стратегічних цілей концепції підприємства.

Виклад основного матеріалу досліджень. Підприємство це – складний, структуризований механізм, який функціонує з метою досягнення бажаних поставлених цілей і керується певним алгоритмом дій які прописані як вектор розвитку підприємства. Будь-який плановий документ який формується для підприємства характеризується відносною умовністю та нестабільністю, особливо якщо він розроблений на довгостроковий період, оскільки спрогнозувати турбулентне зовнішнє середовище на 100% неможливо, а відповідно і чітку послідовність дій підприємства. Тому для досягнення максимально наближеного стану розвитку підприємства до запланованого концептуального рівня більшість підприємств використовує оперативне управління.

В економічній літературі немає єдиного загальноприйнятого трактування категорії "оперативне управління", більшість авторів розкривають дане поняття як систему спеціалізованих функцій направлену на досягнення стратегічних цілей підприємства. Досить вдало розглядає досліджувану категорію Л.І. Федулова, яка висвітлює її як виконання завдань оперативного забезпечення ритмічного виробничого процесу за раціонального використання ресурсів, наголошуючи на вирішальній ролі сучасного розвитку інформаційних технологій для вдосконалення та підвищення ефективності процесу прийняття та узгодження управлінських рішень, методів контролю за їх виконанням [1, 209], [2, 18-26].

Оперативний менеджмент функціонує як єдиний механізм управління який структуризується в залежності до особливостей підприємства та регламентує і виконує свою діяльність відповідно до отриманих інформаційних імпульсів зовнішнього середовища.

Послідовність формування інформаційного забезпечення управління є такою:

– на вищому рівні управління забезпечується стратегічне управління, визначаються місія підприємства, його цілі, довгострокові плани, стратегія їх реалізації;
– середній рівень забезпечує тактичне управління, на якому складаються тактичні плани, контролюється їх виконання, відстежуються ресурси;
– нижчий рівень – рівень оперативного управління. Тут реалізуються оперативні плани виробництва та реалізації, здійснюється оперативний облік і контроль [3, 21].

Отже система оперативного управління базується на системі виробничих цінностей, а також підпорядкована загальній стратегії існування та розвитку підприємства та регламентується рядом цілей (*рис. 1*).

Розглянувши ключові цілі оперативного управління з *рис. 1.* слід відмітити, що вони направлені на формування стабільно прибуткової діяльності підприємства та створюють умови для швидшого досягнення стратегічних цілей загальної концепції розвитку підприємства.

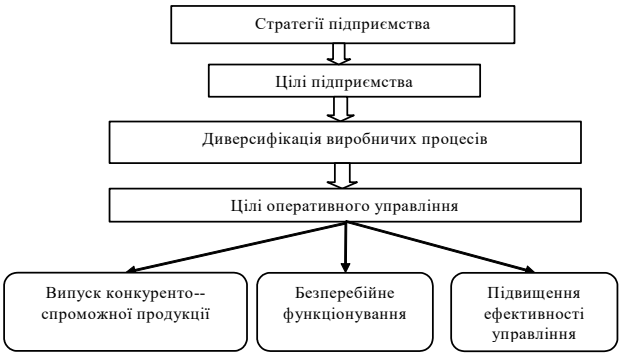

***Рис. 1**. Система цілей оперативного управління*

Висновки. В сучасних реаліях економічного розвитку високого рівня конкурентоспроможності досягають тільки ті підприємства, що максимально оперативно пристосовуються до змін зовнішнього середовища та у своїй концепції розвитку використовують оперативне управління.

Список використаних джерел:

1. Федулова Л.І. Менеджмент організацій. Київ: Либідь, 2004. 448 с.
2. Федулова Л.І. Сучасні концепції менеджменту. Київ: Центр навч. літ., 2007. 536 с.
3. Петренко С.М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: монографія. Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. 290 с.

The essence of operational management purposes as well as its place in the overall structure of the enterprise strategies. Deals treatment for "operational management".

Key words: strategy, management, operational management.

Отримано: 22.10.2016

УДК 94(477.4"17)18":323.1

А. Л. Богуцька, *аспірантка*

ВПЛИВ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НА ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

У статті здійснена спроба охарактеризувати освітній розвиток корінного населення Правобережної України в першій половині XIX ст. та вплив на нього етнонаціональних трансформацій.

Ключові слова: Правобережна Україна, національні меншини, освітній розвиток, знання, чинники, взаємообмін.

Після включення Правобережної України наприкінці XVIII ст. до складу Росії, перед царизмом постало питання змінити світогляд місцевого населення, перетворити його на вірнопідданих імперії й, у кінцевому підсумку, повністю його русифікувати. Як уже неодноразово зазначалося, абсолютну більшість мешканців Правобережжя складали українці, майже 9 із 10 з яких були представлені селянами, на яких царизм переніс кріпосницьку систему. Особливо важко це було зробити з поляками, які до 1793-1795 рр. були пануючим етносом з усіма атрибутами державної нації. Одним із них слугувала польська система освіти, що працювала на потреби Речі Посполитої.

Серед наукових праць, присвячених освітньому рівні українського населення та вплив на нього етнонаціональних трансформацій, важливу роль відіграють дослідження В.Б. Антоновича, М.С. Грушевського та І.І. Огієнка. Особливе місце в дослідженні проблеми посідають праці Ю.Й. Сіцінського, П.І. Крип'якевича. З-поміж сучасних авторів неабиякий інтерес представляють праці В. Смолія, В. Павлюка, П. Слободянюка, В. Струманського, А. Філінюка, І. Шульги, В. Щербак та ін. Але, як виявляється, не усі аспекти цієї проблеми повністю дослідженні і потребують подальшого вивчення.

Метою дослідження є з'ясувати вплив етнонаціональних трансформацій на освітній рівень корінного населення Правобережної України в першій половині XIX ст.

Етнічне урізноманітнення мешканців регіону, зумовлене польською, єврейською, російською та іноземною колонізацією, спричинило зміни в шкільництві, що проявилися як у закритті українських, так і виникненні й розвитку польських, російських, єврейських світських та церковних навчальних закладів, але й шкіл іноземних колоністів.

Слід наголосити, що на перетвореннях у мережі навчальних закладів і освіти Правобережжя впливала низка факторів – політичних, соціальних, економічних, етнонаціональних, релігійних, колонізаційних, міжнародних тощо. Зокрема, умови, в які потрапив край після приєднання до Російської імперії були надзвичайно складними і об'єктивно не сприяли активізації розвитку освітньо-кваліфікаційного рівня серед населення [1, 218]. В регіоні було дуже обмеженим коло української національної еліти, зорієнтованої на захист і активне прилучення населення до вершин рідної освіти і науки. До того ж, на стані освіти негативно позначилося послаблення українського національного елементу, перехід більшості уніатів у православну віру та підпорядкування православного кліру російській цивільній і церковній владі. Адже ліквідувавши уніатську церкву, українці автоматично позбавлялись можливості навчатись та здобувати освіту. Крім цього, представники російської влади докладали всіх зусиль, щоб позбавити корінне населення такої частини українців, які вже стали освіченими, витісняючи їх московським елементом, іноземцями або зросійщеними «малоросами» з Лівобережжя [2, 71]. За цих обставин російські цивільні, церковні і військові чиновники із пошаною ставились до католиків, а відтак й до існуючих у краї польських шкіл, а православним парафіям і школам завдавали всіляких утисків, потакали польським поміщикам у їх боротьбі з православними [3, 43-44.]. Наступним фактором було те, що основною ознакою системи навчання і виховання залишався її станово-кріпосницький характер [4, 1135], держава, магнати та шляхта виявляли незацікавленість у розвитку освіти в регіоні у зв'язку з тим, що побоювались зростання освітнього рівня серед селян, який міг призвести до поширення визвольних ідей у їх середовищі. Істотною перешкодою в здобутті освіти була нерозвиненість мережі навчальних закладів і недостатність у населення необхідних для цього коштів. Ще одним гальмом освітніх перетворень була відсутність серед мешканців краю мотивації до навчання і застосування здобутих знань на практиці та неможливість продовжити навчання в інших закладах освіти. Таким чином, внаслідок цих та інших причин розвиток мережі шкіл на Правобережжі відбувався спочатку вкрай повільно, а тому це призводило до неосвіченості українського населення. Поряд з цим, у суспільному розвитку регіону стали характерними дві тенденції: з одного боку, неухильно зростала потреба в освічених особистостях, з іншого – розвиток освіти гальмували панівна верхівка та колоніальне становище [5, 32]

Попри негативні впливи і явища в освітній сфері Правобережжя мали місце і позитивні тенденції. На фоні занепаду традиційних форм духовного життя, звуження сфери поширення української мови, в колі народних мас, середовищі православних священиків і вчителів набирав сили потяг до захисту власних національно-культурних цінностей. Адже національна освіта в краї виявилась в мобілізації сил до боротьби з російським та польським наступом і ще міцнішому згуртуванні українського православного духовенства і учительства з селянським середовищем. На час приєднання Правобережного регіону до Росії навчальними закладами в карї, в яких здобували освіту українці, були дячківські школи [6, 1138]. Вони утримувалися на кошти батьків і виступали початком та джерелом всякої премудрості українського населення. Навчали в них дяки переважно українською мовою, читати буквар, часослов, псалтир. Але вже на початку XIX ст. в наслідок політики російського самодержавства вони почали занепадати, а згодом зовсім зникли.

Суттєвих змін у доступ народних мас до навчання не внесла і реформа системи освіти, що розпочалася в 1803 р. Адже ні царизм, а тим більше поміщики не були зацікавлені в освічених українських кріпаках. Найголовніше полягало у тому, щоб навчити їх практичним навичкам для роботи в сільському господарстві, ремісничому виробництві і на промислах [7, 509]. А метою реформи було уніфікувати існуючу в Правобережжі мережу освітніх закладів та провести в них русифікацію. Царизм вимагав, щоб в усіх навчальних закладах «для преподавания учений присвоен был образ … в империи нашей узаконенной» [8, 177].

Не набагато кращим був освітній рівень у православного духовенства. Вони не мали освіти, але і не вчилися в єзуїтсь-

ких чи базиліанських школах, які перетворювали своїх учнів в католиків-поляків. Тому молоде покоління з сімей духовенства наприкінці XVIII ст. в більшості навчалося вдома, в місцях свого проживання, спочатку в школі дячка, а потім при церкві під керівництвом священика та інших осіб, які знали святе письмо і церковне богослужіння, котрих по селах було більше ніж на початок 30-х рр. XIX ст. [9, 1134]. Їхня освіта обмежувалася виключно релігійними поняттями, вивченням Біблії і церковних богослужінь.

Система освіти у Правобережжі в першій третині XIX ст. була представлена навчальними закладами двох типів: духовними і світськими, які, в свою чергу, поділялись на державні й приватні, із численних середніх шкіл, влаштованих переважно на зразок єзуїтських або піярських колегій. За статутом 1828 р., парафіяльні школи призначалися для селян, ремісників і небагатих дворян і ділилися на чоловічі та жіночі. Вони були двох розрядів: малі – з дворічним і великі – з чотирирічним курсами навчання. В останніх, крім читання, Закону Божого, моралі та арифметики, викладалися практична механіка, природознавство, практичне землеробство і садівництво.

Російська політика в галузі освіти на Правобережній Україні першої третини XIX ст. свідчить: по-перше, про намагання інтегрувати елементи системи шкільної освіти, що функціонувала за Речі Посполитої; по-друге, про неврахування царським урядом усіх особливостей приєднаних від Польщі територій. Адже ні церковнопарафіяльні, ні міністерські школи не забезпечували охоплення грамотою навіть половини учнів. Викладання велося на основі примітивної методики, без підручників, російською мовою, якою селянські діти не володіли. І лише незначна частина учнів після закінчення навчання могли читати більш менш російською мовою, але й вони не розуміли суті прочитаного та не могли передати текст своїми словами.

Ще однією яскравою, притаманною лише правобережним губерніям рисою, яка дивувала багатьох російських чиновників, була так звана «надмірна схильність до навчання», яка свідчила про те, що шляхта мала велику довіру до освіти й багато очікувала від неї. Саме тому освітню ситуацію, яка склалась у Правобережжі початку XIX ст., сучасні дослідники характеризують як традиційно полоністичну та переважно шляхетську [10, 170].

У розвитку навчальних закладів і освіти в Правобережжі істотне значення мав взаємовплив культур, викликаний зростаючим поліетнічним складом мешканців і все більшою строкатістю культурно-освітньої сфери краю, що стали наслідком стимульованої самодержавством аграрної колонізації та промислового розвитку регіону [11, 40]. Етнічне урізноманітнення мешканців Правобережжя, зумовлене польською, єврейською, російською та іноземною колонізацією, спричинило виникнення і розвиток не лише польських, російських і єврейських світських й церковних навчальних закладів, але і шкіл іноземних колоністів. Адже, євреї, поляки, росіяни та інші іноземні колоністи розселялися спорадично і, як правило, трималися осібно, виявляючи турботу не тільки про питання власності і господарські заняття, а й підготовку та виховання своїх дітей до життя. Відтак, міста ставали анклавами російського впливу, а містечка переважно польського та єврейського. Як зазначає історик А. Філінюк, стратегія етнічного плюралізму «… все більше узгоджувалася зі стратегією зростання та посилення російського політичного та освітньо-культурного середовища» [12, 507] як у окремих населених пунктах, так і загалом у губернії. На початку XIX ст. в Правобережжі України функціонувало 407 єврейських шкіл: у Подільській губернії – 177, Київській – 117 і Волинській – 53 [13, арк.1-37].

Що ж стосується німецьких родин, які оселились в Правобережній Україні, не лише дбали про свою колонію, а й перенесли в містечка власну систему освіти, котра була сформована задовго до прибуття у край. Поряд із школою римо-католицької церкви, діяло двокласне євангельсько-лютеранське училище для дітей німецьких ткачів, відкрите в 1836 р. [14, 71-74]. Тому німецькі колоністи, перш за все, передавали місцевим селянам більш передові знаряддя праці, свою передову агрокультуру, різні види рукоділля тощо. Але учителі-іноземці, які були в більшості французького, німецького та польського походження, у 20-50-х рр. XIX ст. переважно займались приватною освітою, а це ще раз підкреслювало те, що українці не могли собі дозволити такої розкоші. До того ж, російська влада всіляко контролювала ліцензування їхньої освітньої діяльності, а фактично обмежувала доступ корінного населення до освіти.

Таким чаном, корінне населення внаслідок приєднання Правобережного регіону до Російської імперії опинилось в дуже складних умовах, які позначились на усіх сферах суспільного життя, в тому числі й освітній. До початку 30-х рр. тут домінувало польське шкільництво, оскільки царизм залишив полякам «повну гегемонію в обсягу культурно-освітнього життя», а особливо у шкільництві. І хоч переважна більшість населення залишалася неграмотним і відсталим, потреби виробництва та формування нових виробничих відносин стимулювали на його території розширення та вдосконалення мережі навчальних закладів й збільшували доступ дітей до освіти.

Список використаних джерел:

1. Філінюк А. Культурно-національне відродження у Правобережній Україні та інкорпораційна політика (кінець XVIII – перша половина XIX століття // Тарас Шевченко і українська культура XXI століття: наук. зб. за матер. Всеукр. наук. симпозіуму. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, інформ.-видавн. відділ, 2000. С. 218-222.
2. Філінюк А.Г. Освіта Поділля на рубежі XVIII-XIX ст. // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1998. Т. 1. С. 70-79.
3. Степовик Д. Церква в кайданах. Боротьба українських християн за свою самобутність у 19 столітті. Київ: Фундація ім. Олега Ольжича, 1996. 112 с.
4. О ревизии протоиереем Иоанном Скворцовым Подольской епархии в 1831 г. // Подольские епархиальные ведомости. Прибавление. 1890. № 45. С. 1135.
5. Філінюк А. Г., Боднар А.М. Розвиток освіти та освітніх закладів на Поділлі наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 20. С. 31-41.
6. О ревизии протоиереем Скворцовым Подольской епархии в 1831 г. // Прибавление к Подольским епархиальным ведомостям. 1890. №51. С. 1138.
7. Історія Української РСР. В 8-ми т., 10-ти кн. Т. 3: Україна в період розвитку і кризи феодально-кріпосницької системи. Скасування кріпосного права і розвиток капіталізму (XIX ст.) / М.Н. Лещенко, І.О. Гуржій, Б.С. Абалахін та ін.; редкол.: А.Г. Шевелєв (відп. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1978. 615 с.
8. Огієнко І.І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народа. Київ: Абрис, 1991. 275 с.
9. О ревизии протоиереем Скворцовым Подольской епархии в 1831 г. // Прибавление к Подольским епархиальным ведомостям. 1890. №51. С. 1134.
10. Щербак Н.О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття): Монографія. Київ: ПЦ «Ризографіка», 2005. 616 с.
11. Філінюк А.Г., Боднар А.М. Розвиток освіти та освітніх закладів на Поділлі наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 20. С. 30-41.
12. Філінюк А.Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації. Наукове видання. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 728 с.
13. ЦДІАК України, ф.442, оп.1, спр.1632, арк.7-30; Там само, спр.1691, арк.1-37.
14. Волынь. Исторические судьбы Юго-Западного края. С высочайшего соизволения издано при М-ве внутр. дел П.Н. Батюшковым. СПб.: Тип. Т-ва «Общественная польза», 1888. 280 с.

This article attempts to describe the educational development of the indigenous population of right-Bank Ukraine in the first half of the nineteenth century. and the influence of the ethno-national transformation.

Key words: right-Bank Ukraine, national minorities, educational development, knowledge, factors, exchange.

Отримано: 20.10.2016

УДК 94(437+437.6)«1968/1989»

І. І. Боровець, *кандидат історичних наук*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ДОБИ НОРМАЛІЗАЦІЇ У СЛОВАЧЧИНІ (1968-1989 рр.)

У статті подано авторську диференціацію періоду нормалізації у Словаччині, з'ясовано особливості кожного з окреслених етапів в суспільно-політичному розвитку країни.

Ключові слова: нормалізація, періодизація, Густав Гусак, чистки, протестний рух, дисиденти.

«Празька весна» в історії чехів та словаків була яскравим, але, на жаль, короткочасним епізодом відчайдушної боротьби за свободу. Він змінився двома десятиліттями владної реакції, які в офіційній ідеологічній термінології отримали назву «нормалізація». Докладніший розгляд даного періоду дозволяє здійснити його внутрішню диференціацію на декілька етапів.

Перший підперіод – 1968-1969 рр. У цей час суспільно-політична атмосфера у Чехословаччині визначалася революційною інерцією. Відбулися виступи молоді проти присутності радянських військ в країні [4, 113-115], хоча вони вже не були настільки масовими як навесні-влітку 1968 р. Наступ реакції набув конкретних форм насамперед у партійно-державних верхах (усунення з провідних посад ідеолога реформ А. Дубчека та його прихильників, ідеологічна проробка вищих чехословацьких діячів московськими товаришами). Тобто формувалася владно-силова основа для «нормалізації» країни в цілому. Проте це відбувалося непублічно, в прихований для більшості громадськості спосіб.

Відтак, пересічні учасники протестів, хоча й відчували певну прохолоду у ставленні до себе владних структур, все ж не зазнавали прямих обмежень та дискримінації. Очікуючи в перші місяці логічних у такому випадку репресій, вони були психологічно готовими до нового етапу боротьби. Однак з плином часу танув радикальний протестний потенціал громадськості, активісти й учасники виступів потроху повертались до звичного повсякдення. Готовність до протесту змінилася надією, що все минеться добре й репресій вже не буде.

Другий підперіод – 1970 – початок 1980-х рр. Підготувавши нормативно-правову базу та мобілізувавши кадри каральних органів, владний режим на чолі з Густавом Гусаком розпочав власне процес «нормалізації». Активісти, учасники, активно співчуваючі, а також в окремих випадках й пасивно співчуваючі «Празькій весні» громадяни, відчули на собі комплекс «нормалізаційних» заходів.

У січні 1970 р. розпочалася процедура перереєстрації членів компартії. Під даною формальною вивіскою здійснювалася її «чистка» від прихильників реформ. Членства було позбавлено понад 53 тис. осіб із загалом 305 тис. членів Комуністичної партії Словаччини [1, 246]. Робітників переводили на менш оплачувані і важкі роботи. Службовців звільняли або понижували у ранзі. Самого Дубчека змусили освоювати робітничу професію на одному з братиславських заводів. Інтелектуалів (митці, освітяни) позбавляли реалізації творчих можливостей. Наприклад, з Інституту історії Словацької академії наук звільняли працівників, які так чи інакше виявляли прихильність до протестного руху. Адміністрація вузів отримала негласні вказівки перешкоджати кар'єрному зростанню неугодних викладачів, обмежувати їм доступ у викладі своїх поглядів перед студентською аудиторією.

Звісно, зважаючи на нову історичну епоху, «нормалізатори» не могли розгорнути мережі виправних концтаборів, що було б вельми демонстративним проявом засуджених нещодавно відверто тоталітарних методів. Проте, все ж, замаскована дискримінація в поєднанні з пропагандистською кампанією проти критиків «гусаківського» режиму перетворювала словацьких дисидентів в людей другого сорту, які відчували відчуження й напруження у стосунках з навколишнім соціумом (на роботі, під час відпочинку, навіть іноді в родинному колі). Для мислячих й високосвідомих громадян, а саме такими були учасники протестного руху, це було випробування важче, ніж пряме насилля. Відтак, склалася ситуація, коли опозиціонери, не відмовляючись від критичного ставлення до відновленого тоталітарного режиму, припинили виражати своє незадоволення публічно [1, с.249].

Наступний період – з початку 1980-х до кінця 1988 р. – визначається деяким пом'якшенням тиску влади [6, s.5]. Поріняне підвищення рівня життя зумовило пасивність більшості словацького населення у політичній сфері. Нечисельність дисидентського руху, на перший погляд, не становила проблеми для карально-репресивних органів, а тому критики режиму «нормалізації» в цей час потроху поверталися до участі у суспільному життя через професійну та творчу діяльність. Все ж, негласний нагляд за ними продовжувався.

Звертаємо увагу, що початок «перебудови» мало вплинув на суспільно-політичну атмосферу у Словаччині. На словах підтримуючи заклики Горбачова до лібералізації, керманичі Чехословаччини та словацькі партійно-державні діячі не бажали реалізовувати власні декларації змін. Сам радянський лідер, описуючи свій візит у квітні 1987 р. до Чехословаччини, спостеріг характерну реакцію громадськості: «Мені кричали: залишіться у нас хоча б на один рік. Це є в дійсності критика теперішнього чехословацького керівництва, і це дуже важливо» [3, 485]. Органи безпеки продовжували свою звичну роботу – планували й відпрацьовували спеціальні заходи щодо виявлення, стеження й вжиття каральних заходів щодо інакомислячих.

Останній етап «нормалізації», що розпочався у 1988 р. засвідчив активізацію протестного руху. Знаковою подією стало інтерв'ю А. Дубчека від 10 січня 1988 р італійській газеті «Уніта», в якій він різко критикував режим «нормалізації» [1, 253]. Великий резонанс мала так звана «свічкова акція» – пам'ятний захід в Братиславі 25 березня 1988 року за участі тисяч осіб, присвячений жертвам релігійних переслідувань у Словаччині, що стало першим масовим публічним виступом опозиції у Чехословаччині [2, 107]. 15 серпня у Нітрі відбулася 80-тис. релігійна «Маріанська хода» [5, 130] Учасники даних акцій ще формально не висували політичних вимог, однак стали грунтом для подальшого розгортання в 1989 р. «оксамитової революції».

В цілому протести проти «нормалізації» у словацьких землях були суттєво слабшими, ніж у чеських. Головною причиною історики вбачають у більш розвиненому громадянському суспільстві саме в чеській частині держави. Не заперечуючи об'єктивність даного висновку, все ж звертаємо увагу, що важливим додатковим фактором пасивності словаків стало формальне виконання у 1968 р. вимоги щодо перетворення держави на федерацію. Темпи зростання життєвого рівня населення, збільшення частки промислових робітників, особливо у Східній Словаччині, теж зумовило ширший соціальний фундамент режиму «нормалізації». Зрештою, факт того, що спільною державою вперше керує словак – Густав Гусак – сприяв нейтралізації протестних настроїв серед більшості пересічних громадян у словацьких землях.

Таким чином, в межах доби «нормалізації» в Словаччині простежуються етапи, що дозволяють більш чіткіше зрозуміти та оцінити розвиток суспільно-політичного життя в країні.

Список використаних джерел:

1. Пугач Е.П. История Словакии. Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2013. 344 с.
2. Čarnogurský J. Rok 1988 – úpadok režimu prehlbuje / J. Čarnogurský // 1988. Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty / zostavil Peter Balun. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009. S. 99-109.
3. Katrebová-Blehová B. Načrt politických vzťahov medzi Gustávom Husákom a sovietskym vedeniem / B. Katrebová-Blehová // Gustáv Husák a jeho doba. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2015. S. 479-488.
4. Marušiak J. Slovenská spoločnosť za normalizácie // Slovenska a česká spoločnosť v čase normaližácie. Liberecký seminár, 2001 / red. Jitka Madarásová. Bratislava: Veda, 2003. S. 109-154.

5. Mikloško F. 1988 – rok pred zmenou // 1988. Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty / zostavil Peter Balun. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009. S. 128-132.
6. Žatkuliak J. Slovakia in the Period of «Normalization» and Expectation of Changes (1969-1989) // Sociológia. Slovak sociological review. – Ročník 30. – 1998. – číslo 3. – S. 1-11.

Author gives in the article his own differentiation of period of normalization in Slovakia, explicates the features of each outlined stages in the social and political development of the country.

Key words: normalization, periodization, Gustav Gusak, cleanings, protest motion, dissidents.

Отримано: 20.10.2016

УДК 930.1(477)(092):94(477)«1648/1657»

В. В. Верстюк, *старший викладач*

ГЕОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ ЗА ГЕТЬМАНАТУ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В ОЦІНЦІ М. КОСТОМАРОВА

У статті на основі аналізу праць М. Костомарова та наукової літератури зроблено спробу з'ясувати міжнародне становище козацької України за гетьманату Б. Хмельницького.

Ключові слова: М. Костомаров, Б. Хмельницький, козацька Україна, Військо Запорозьке, посольство, дипломатія, відносини, угода, договір, геополітичне становище.

Українська історична наука на сьогоднішній день має вагомі здобутки у дослідженні різних аспектів діяльності уряду Б. Хмельницького. Однак, ряд проблем, зокрема відносини з Річчю Посполитою, Кримським ханством, Османською імперією, Московією, Швецією, Придунайськими князівствами (Молдавією, Валахією та Трансільванією); організація дипломатичної служби, потребують подальшого вивчення. Одним з перших ці питання порушив М. Костомаров, який все своє життя присвятив дослідженню діяльності Богдана Великого. Доробку вченого з даної проблематики торкалися Г. Карпов [2], І. Крип'якевич [10], В. Матях [11; 12], Ю. Пінчук [13; 14; 15], В. Романцов [16], Т. Чухліб [19; 20], О. Ясь [21] та інші дослідники.

М. Костомаров стверджував, що з самого початку виступу Б. Хмельницького серед правлячої еліти Речі Посполитої не було одностайності щодо розв'язання козацької проблеми, але вся вона виступала за недопущення створення «особливого уділу з володінь Батьківщини» [6, с.242]. Аналіз чотирьох видань монографії «Богдан Хмельницький» показує, що польський уряд постійно проводив воєнні дії проти козацької України, намагався заручитися підтримкою Австрії, німецьких князівств, Ватикану, Молдавії, Валахії; розірвати відносини Московії, Кримського ханства, Трансільванії та Османської імперії з Гетьманщиною. Ситуація, на думку автора, змінилася влітку 1655 р., коли «інтервенція Швеції поставила під загрозу існування польської нації» [6, 695]. Тільки тоді король Ян Казимир та його однодумці пообіцяли Б. Хмельницькому «підтвердження старовинних козацьких прав та привілеїв» [6, 696]. Як стверджував М. Костомаров, гетьман стояв на тому, що почне воювати проти ворогів Речі Посполитої за умови визнання за козаками «цілої Русі по Володимир, Львів, Ярослав і Перемишль» [6, 699].

Не визнавали Української держави і країни Центральної та Західної Європи, які, у кращому випадку, зберігали щодо неї нейтралітет, в іншому ж – відкрито підтримували Польщу. Зокрема, Франція, переживаючи Фронду й маючи напружені відносини з Іспанією, попри боротьбу з Габсбургами, одразу ж заявила про прихильне ставлення до останньої [18, 145-146]. Бранденбург і Пруссія надавали їй військову допомогу. Римська курія була за найрішучіші дії поляків проти українців і чинила спротив найменшим поступкам останнім у національно-конфесійній сфері. Австрійська імперія сприяла вербуванню на своїх землях найманців для Речі Посполитої [18, 146].

Кримське ханство, будучи союзником Війська Запорозького з весни 1648 р., перш за все відстоювало власні державні інтереси. Хан Іслам-Гірей III хотів добитися від Речі Посполитої виплати «данини за чотири роки» [6, 299]. Б. Хмельницький, уклавши договір з Бахчисараєм, спробував у такий спосіб убезпечити українські землі від набігів кримчаків; заручився підтримкою легкої татарської кінноти, яка відіграла вагому роль у здобутті перемог на Жовтих Водах, під Корсунем і особливо під Зборовом [6, 701]. «Природний інстинкт зближував козаків з татарами, а розсудливість спонукала тих і інших до розуміння того, що поневолення одного з двох народів може бути згубним для іншого», – писав М. Костомаров [9, 187].

Разом з тим, кримська еліта прагнула не допустити утворення незалежної Української держави. Вона виступала за те, щоб «сусіди безперервно між собою воювали, а татари отримували від того свою користь» [6, 630]. Іслам-Гірея III не могло не турбувати зближення Гетьманщини з Османською імперією. Дослідник акцентував увагу на тому, що хан «хоча і побоювався, що Русь стала сильною, не міг діяти всупереч Хмельницькому, бо турецький двір дивився на Україну як на потенційного васала Порти» [6, 428]. Правда, це не завадило йому залишити поле бою під Берестечком наприкінці червня 1651 р. [6, с.702] та укласти з поляками Кам'янецьку угоду в ході Жванецької кампанії 1653 р., яка значно погіршила геополітичне становище Війська Запорозького [6, 702].

Щодо Османської імперії, то в історіографії склалася хибна думка, що турецький вектор у зовнішній політиці козацької України почали вивчати лише з кінця 70-х рр. XIX ст., після публікації статті М. Костомарова «Богдан Хмельницький – данник Оттоманської Порти» (1878 р.) [3; 14, 89]. Але це не так. Ще в монографії «Богдан Хмельницький і повернення Південної Русі до Росії» (1857 р.) автор висловив думку, що Б. Хмельницький «плекав у турків надію, що Україна буде васалом Оттоманської Порти» [5, 6]; розраховував на військову допомогу Туреччини і певний тиск з боку султана на кримського хана для його більш прихильного ставлення до Гетьманщини [5, 6].

Стамбул прагнув заволодіти землями Польського королівства «від Кам'янця до Любліна» [6, 300]. Тим більше, що був офіційний привід розпочати війну проти Речі Посполитої: король Владислав IV Ваза ще із середини 40-х рр. XVII ст. прагнув створити антитурецьку коаліцію [8, 134].

Непросто складалися відносини Гетьманщини з країнами Південно-Східної Європи – Валахією, Молдавією та Трансільванією. Хоча православні Молдавія і Валахія входили до складу Османської імперії, Польща традиційно мала вагомий вплив на їхню політичну еліту, отже, користуючись із цього, намагалася заручитися підтримкою останньої [6, 443]. Зі свого боку, Б. Хмельницький прагнув домогтися не лише добросусідських взаємин із цими країнами, а й схилити їх до підтримки своїх інтересів. Трансільванські князі Ракоці, втрутившись у боротьбу за королівський престол у Польщі наприкінці 1648 р., самі потребували визнання та допомоги з боку козацької України [6, 443].

Як зауважив учений, північно-східна сусідка України – Московія – прагнула використати визвольну боротьбу українців для дипломатичного тиску на польський уряд, щоб повернути Смоленщину та Чернігово-Сіверщину, які було втрачено за Деулінським договором 1618 р. [6, 415]. Виступаючи противником незалежності козацької України, російська еліта тривалий час дотримувалася політики виснаження Гетьманщини та Речі Посполитої [6, 421].

М. Костомаров також звернув увагу на позицію константинопольського патріарха Парфенія II, оскільки саме йому була підпорядкована православна церква козацької України. За словами історика, взимку 1651 р. він прислав Б. Хмельницькому грамоту, славив його благочестя, схвалив розпочату війну проти ворогів і гнобителів право-

слав'я. Патріарх просив київського митрополита С. Косова благословити гетьмана [8, 140].

Щодо Швеції, то її еліта прагнула включити Балтійське море у свої внутрішні володіння. Досягти цього можна було лише в результаті розгрому Речі Посполитої [17, 272]. «Незалежна держава» на українських землях також могла постати лише за умови розвалу Польсько-Литовської держави, тож збіг інтересів відкривав шлях до порозуміння [4, 213].

Напрями роботи дипломатичної служби визначалися змістом завдань, якій доводилося розв'язувати на міжнародній арені. На думку М. Костомарова, упродовж 1648 р. Б. Хмельницький перш за все прагнув укласти та зберегти союз із Кримським ханством, якому «польська сторона заборгувала упоминки» [8, 136]. Крім того, гетьман хотів, щоб правлячі кола Речі Посполитої визнали Гетьманщину; щиро вірив, що «Русь зможе користуватися незалежністю та правами вільної нації, не пориваючи своїх зв'язків із королівством» [6, 271].

Протягом 1649-1657 рр. Б. Хмельницький та його однодумці постійно шукали надійного протектора, намагалися не допустити утворення антиукраїнської коаліції, добивалися визнання незалежності козацької України з боку Польщі й інших держав. «Гетьман неодноразово визнавав себе данником і московського царя, і турецького падишаха; запевняв московський уряд у своїй непохитній вірності, але уклав дружні угоди зі Швецією, якій московський государ оголосив війну; показував прихильність королю польському Яну Казимиру поновити мир та союз з ним та з Річчю Посполитою і водночас допомагав Ракоці, який задумав скинути Яна казимира з престолу. З усіма однаково хитрував Хмельницький, всіх рівно обдурював, маючи на меті свою заповітну мрію – дати своїй Україні повну незалежність, хоча сам не міг зректися засвоєного з юності ідеалу шляхетського устрою, ненависного для українського народу», – писав дослідник [7, 2].

Ця авторська оцінка, оприлюднена наприкінці 1882 р., скоріше за все виникла в процесі підготовки четвертого видання «Богдана Хмельницького» (1884 р.). На думку В. Беренштампа, який був приятелем М. Костомарова, саме тоді вчений змінив свої погляди «на устремління та мотиви Великого гетьмана» [1, 224].

Отже, заслуга М. Костомарова полягає в тому, що він одним з перших в історичній науці з'ясував міжнародне становище Гетьманщини на початковому етапі національно-визвольних змагань українського народу; вважав, що інтереси жодної із сусідніх держав не передбачали визнання її незалежності. Історик стверджував, що козацька Україна могла існувати тільки «під покровительством сильної держави» [5, с.9].

Список використаних джерел:

1. Беренштам В. Воспоминания о последних годах жизни Н.И. Костомарова // Киевская старина. 1885. №6. С. 219-237.
2. Карпов Г.Ф. Костомаров как историк Малороссии. М.: Тип. Грачева и К°, 1871. 35 с.
3. Костомаров Н. И. Богдан Хмельницкий – Данник Оттоманской Порты // Вестник Европы. 1878. Т. 6. Кн. 12. С. 806-817.
4. Костомаров Н. И. Богдан Хмельницкий и возвращение Южной Руси к России // Отечественные записки. 1857. Т. 111. Кн. 3. С. 207-264.
5. Костомаров Н.И. Богдан Хмельницкий и возвращение Южной Руси к России // Отечественные записки. 1857. Т. 113. Кн. 7. С. 1-50.
6. Костомаров Н. И. Исторические монографии и исследования: В 17 т. / ред. и сост. С. Угловский и др. М.: Изд-во «Чарли», 1994. Т. 2: Богдан Хмельницкий: Материалы и исследования. 768 с.
7. Костомаров Н.И. Рец. на кн.: БуцинскийП.Н. О Богдане Хмельницком. Харьков, 1882 // Южный край [Харьков]. 1882, 28 дек. № 693. С. 1-2.
8. Костомаров М.І. Малоросійський гетьман Зіновій-Богдан Хмельницький // Костомаров М.І. Галерея портретів: Біогр. Нариси: Для серед. та ст. шк. віку / [упоряд. і перед. В.О. Замлинського] ; пер. з рос. М.М. Ілляш ; худож. С.К. Семендяєв. Київ: Веселка, 1993. С. 124-162.
9. Костомаров М.І. Наступники Богдана Хмельницького // Костомаров М.І. Галерея портретів: Біогр. Нариси: Для серед. та ст. шк. віку / [упоряд. і перед. В.О. Замлинського] ; пер. з рос. М.М. Ілляш ; худож. С.К. Семендяєв. Київ: Веселка, 1993. С. 163-190.
10. Крип'якевич І. Українська історіографія XVI-XVIII в. Львів: Накладом Філософічної громади, 1923. 66 с.
11. Матях В.М. Держава Богдана Хмельницького: історіографічна ретроспектива проблеми // Богдан Хмельницький та його доба. Матеріали Міжнародної наукової конференції присвяченої 400-річчю від дня народження Великого Гетьмана (Київ, 24-25 жовтня 1995 р). Київ: Інститут історії України НАН України, 1996. С. 148-156.
12. Матях В.М. Українсько-російські відносини другої половини XVII-XVIII ст. (стан дослідження в українській історіографії) // Український історичний журнал. 2003. № 6. С. 110-118.
13. Пинчук Ю.А. Исторические взгляды Н. И. Костомарова (Критический очерк). Київ: Наукова думка, 1984. 191 с.
14. Пінчук Ю. Історичні студії Миколи Костомарова як фактор формування самоусвідомлення української нації. Київ, 2009. 306 с.
15. Пінчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров. Київ: Наукова думка, 1992. 232 с.; іл.
16. Романцов В.М. Становлення козацької держави у добу Національно-визвольної війни (проблема в українській історіографії 40-х рр. XIX – початку XX ст.): Монографія. – Донецьк: ДонНу, 2005. 284 с.
17. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.
18. Смолій В. Степанков В. Український політичний проект XVII ст.: становлення національного інституту влади. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. 194 с.
19. Чухліб Т.В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр. (Видання 2-ге, доопрацьоване) Київ: Видавництво «Арістей», 2005. 640 с.
20. Чухліб Т.В. Український гетьманат: проблеми міжнародного утвердження. Київ: Наш час, 2007. 156 с.
21. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): Монографія: У 2 ч. / за ред. В. А. Смолія. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.

Based on the works of M. Kostomarov and scientific literature, the attempt to clarify the international position of Cossack Ukraine during hetmanate of B. Khmelnytsky, explore the formation of diplomatic service of the Cossack Hetmanate, namely its staffing, etiquette of the embassy's reception etc. is made in the article.

Key words: M. Kostomarov, B. Khmelnytsky, Cossack Ukraine, the Cossack Hetmanate, embassy, diplomacy, relations, agreement, pact, international position.

Отримано: 16.10.2016

УДК 930.1:070.482(477.43)

М. І. Гончар, *аспірантка*

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ МАТЕРІАЛІВ ЦЕРКОВНО-ІСТОРИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ НА СТОРІНКАХ «ПОДОЛЬСКИХ ЕПАРХИАЛЬНЫХ ВЕДОМОСТЕЙ»

У статті проаналізовано матеріали регіональної історії, а саме історію Подільської єпархії, церковно-статистичні описи церков, монастирів, населених пунктів та парафій, що публікувалися на шпальтах часопису «Подольские епархиальные ведомости».

Ключові слова: церковно-статистичні описи, регіональна історія, «Подольские епархиальные ведомости».

На сучасному етапі розвитку українського суспільства помітно зростає інтерес науковців і широкого загалу до історичного минулого нашої держави та її регіонів. Важливу роль у відродженні історичної пам'яті відіграють дослідження великого кола проблем регіональної історії. Можна погодитись із твердженням Я. Верменич, яка підкреслювала, що «… регіонально-історичні дослідження максимально наближені до території і тому відкривають великі можливості для прояснення маловідомих деталей тих або інших подій» [1, 6]. Проблема дослідження регіональної історії дедалі частіше стає сюжетом для створення нових наукових досліджень у новітній період вітчизняними істориками.

Досліджувана проблема представлена двома тематичними групами – церковно-краєзнавчими публікаціями: історія Подільської єпархії, церковно-статистичні описи церков, монастирів, населених пунктів та парафій, та матеріалами, присвяченими пам'яткоохоронній діяльності (збереження церковних старожитностей). Перераховані аспекти поєднано не випадково, оскільки збір матеріалів краєзнавчого характеру став поштовхом для розвитку пам'яткоохоронної діяльності в цій царині. Водночас важливо зазначити, що найбільш репрезентативними є історико-статистичні описи населених пунктів Подільської губернії та їх парафій.

Оскільки «Єпархіальні відомості» виходили в кожній єпархії, то є закономірністю той факт, що акцент у публікаціях часопису зроблено саме на проблемах церковно-історичної регіоналістики. За підтримки єпархіальної влади редакції вдалося піднести науковий авторитет видання. Часопис став краєзнавчим осередком. Упродовж 1862-1905 років в неофіційній частині було подано велику кількість публікацій з регіональної історії Поділля. Дослідницьку активність виявили не тільки представники духовенства, а й викладачі Подільської духовної семінарії. Зрозуміло, що рівень матеріалів не завжди був належним, проте передовсім редакція цінувала внесок дописувачів у розвиток історичної науки.

Ще у 50-х рр. XIX ст. за завданням Синоду розпочався збір матеріалів для історико-статистичного опису церков і парафій, які намагався узагальнити та підготувати до видання бібліотекар і викладач Подільської духовної семінарії Павло Гліщинський. Під час підготовки праці «Историко-статистическое описание Подольской епархии» Гліщинський активно співпрацював з священниками – М.Я. Орловським з с. Глядки Проскурівського повіту, П.У. Троїцьким і М.З. Дороновичем з Кам'янця-Подільського, семінаристами С. Руданським, А. Свидницьким, Н. Шейковським та іншими особами, котрі під його впливом захопилися регіональними дослідженнями. Проте завершити працю йому так і не вдалося. Деякі матеріали перебрав на себе професор Є. Струменський, упорядковану П. Гліщинським частину опису опублікували у перший рік свого видання (1862 р.) «ПЕВ»[2, 302-303].

Організований початок у діяльність подільських краєзнавців вніс Комітет для історико-статистичного опису церков і парафій, який згодом дістав назву «Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет» (до 1903 року – Єпархіальний історико-статистичний комітет). Його було офіційно засновано при Подільській духовній семінарії 8 липня 1865 р. за ініціативою архієпископа Леонтія [3, 56]. На першому засіданні були обговорені склад Комітету і план його діяльності, що передбачав перевірку, виправлення, доповнення та зведення в єдине ціле приватних історико-статистичних описів монастирів і церков, зроблених їх настоятелями. Задля накопичення краєзнавчого матеріалу в єдиному форматі було затверджено програми опису церков і монастирів, які склали й опрацювали протоієрей П. Троїцький і професор О. Павлович.

Член Комітету професор Д. Синицький проаналізував зібрані раніше надіслані священиками описи й матеріали і визнав їх надто слабкими. Було вирішено надіслати програми до парафій, направити викладачів семінарії на місця для перевірки, доповнення зібраних матеріалів та конкретної допомоги їх авторам. Це стало початком наполегливої краєзнавчої роботи спершу невеликого гуртка однодумців, які відносили себе до членів Комітету церковно-історичного і статистичного опису Подільської єпархії, що незабаром перетворився на один з найбільш авторитетних в Україні і за її межами науково-громадських товариств.

На 1 вересня 1868 р. Комітет отримав від настоятелів 774 описи. Кращі з них були надруковані на сторінках «ПЕВ», а це 61 історико-статистичний нарис протягом 1862-1875 рр. [4, 1006]. За нашими даними, з 1862 до 1895 рр. у часописі помістили не менше 94 описів, з яких 44 – це безпосередньо історико-статистичні описи міст, містечок і сіл, 48 – історико-статистичних описів церков і парафій.

У зв'язку з тим, що попередні публікації були розсіяні в номерах «ПЕВ» й часто втрачали логіку, послідовність, цілісність сприйняття, за розпорядженням єпископа Феогноста видавалось спеціальне доповнення до часопису «Труды Комитета для историко-статистического описания Подольской епархии» [5]. З цих додатків згодом утворилися окремі випуски «Трудов …» Комітету. Всього таких випусків було 12 (перший з них вийшов у 1876 році, останній – у 1916 році). Зазначені випуски містять унікальний матеріал з історії подільського краю, етнографії, топоніміки, церковної статистики та хроніки, бібліографії.

Отже, матеріали церковно-історичної регіоналістики «ПЕВ» є важливим об'єктом для дослідження історії церкви краю. Під впливом зазначених матеріалів збільшувалася кількість сільських пастирів, що залучалися до науково-пошукової та краєзнавчої роботи, чому особливо сприяла діяльність редакції. Специфіка публікацій цієї групи полягала в тому, що з другої половини XIX ст. активізується підготовка краєзнавчих розвідок.

Навколо журналу гуртувалася передова громадськість краю; дослідники історії єпархії і церковної старовини. За період з 1862 по 1905 роки в неофіційній частині було розміщено чимало публікацій із церковної історії регіону, більшість із яких базувалося на архівних джерелах. Авторами названих студій були переважно священнослужителі та викладачі Подільської духовної семінарії. Саме завдяки їхній кропіткій праці зі створення церковнопарафіяльних літописів, описів міст та сіл, сьогодні історична наука має неоціненні відомості з історії церкви та краєзнавства Поділля.

Список використаних джерел:

1. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні // Український історичний журнал. 2001. №6. С. 3-21.
2. Розпорядження єпархіального начальства:Заснування Комітету для історико-статистичного опису Подільської єпархії // ПЕВ. 1865. Ч. оф. №18. С. 302-303.
3. Павлович А. Звістка про комітет, заснований при Подільській духовній семінарії для церковно-історичного та статистичного опису Подільської єпархії // ПЕВ. 1866. №2. Ч. н. С. 56-64.
4. Федоров І. Головні моменти розвитку православно-руської справи в 100-літній період існування Подільської єпархії // ПЕВ. 1895. №41. Ч. н. С. 1005-1012; № 42. С. 1028-1043.
5. Сецинский Е.И. Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии. Каменецкий уезд // Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Каменецъ-Подольский: Типография Подольскаго Губернскаго Правления, 1895. Вып. 7. XXII, 611 с.

The article analyzes the materials of regional history, namely the history of the Podolsky diocese, church and statistical descriptions of churches, monasteries, settlements and parishes, published in the pages of the journal «Podolskye eparhyalnye wedomosti».

Key words: church-statistical descriptions, regional history, «Podolskye eparhyalnye wedomosti».

Отримано: 14.10.2016

УДК 94(44)(=161.2)«1939/1945»

Ю. А. Клімчук, *аспірант*

ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ У ФРАНЦУЗЬКОМУ РУСІ ОПОРУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті йдеться про участь наших земляків в партизанських формуваннях на території Франції під час Другої світової війни. Наголошується, що у Русі Опору Франції брали участь українські військові формування, утворені колишніми іммігрантами, військовополоненими і примусово вивезеними нацистами з окупованої території України та добровольчі національні військові формування під орудою ОУН.

Ключові слова: окупація, іммігранти, Рух Опору, Франція, В. Порик, курені ім. І. Богуна, Т. Шевченка, Буковинський.

Досі питання про участь українських військових формувань на території Франці в роки Другої світової війни не знайшло належного висвітлення в науковій літературі. Між тим, такі дослідження актуальні на сучасному етапі розвитку в контексті європейської інтеграції нашої держави та боротьби за державну незалежність України.

В радянській історіографії це питання з ідеологічних міркувань замовчувалося. Важливим джерелом щодо теми дослідження виступають мемуари учасників тих подій [1, 2]. Певні відомості про українців, які в період Другої світової війни звільняли Францію від нацистських окупантів, перебувають у центрі уваги сучасних дослідників А. Боляновського, І. Муковського, О. Лисенка, А. Дуди і Старика, С. Дробязка [3-6] та ін.

Ознайомлення з їх працями дозволяє стверджувати, що з країн Західної Європи найбільша кількість наших співгромадян боролася з нацистською окупацією у лавах учасників Руху Опору Франції. Значною мірою цьому сприяли умови, що склались у країні на початку Другої світової війни. Не зважаючи на колабораціонізм тодішніх правителів Франції, який призвів до поразки країни у так званій «дивній війні» 1940 р., серед її населення панували антигітлерівські настрої. Вони широко підтримувались й українськими іммігрантами, що знайшли притулок на французькій землі після поразки визвольних змагань 1917-1921 рр. в Україні. Більшість 40-тисячної української громади Франції гуртувалися навколо очоленого П. Заворицьким Українського Народного Союзу (УНС), який діяв з 1932 р. і у 1939 р. нараховував близько 5 тис. членів. З початком Другої світової війни його члени зі зброєю в руках захищали французьку землю.

Так, лише через канцелярію УНС в Парижі про своє бажання воювати у збройних силах заявили понад 7 тисяч українців. Вже в перші тижні війни понад 5 тисяч представників УНС в Франції взяли участь у боях з німецькими військами за Фландрію, під Седаном, над Сомою, Сеною, Марною, Лаурою в травні – червні 1940 р. [7, 52-55]. Командування іноземним легіоном не раз підкреслювало у наказах дисциплінованість, стійкість і відважність українських вояків. Серед відзначених були вказані імена легіонерів О. Бабія, Д. Серкіса, К. Баніта, Ю. Ізьо, О. Солтиса, В. Думіна та ін. [8]. Але Франція дуже скоро була захоплена гітлерівською армією, тому багато вояків іноземного легіону полягло на полях боїв або потрапило в німецький полон.

Пліч-о-пліч із французькими патріотами брали безпосередню участь у боротьбу з нацистськими загарбниками інші іммігранти з України, які наприкінці 1943 р. створили організацію «Український народний фронт». Українці закликали «бити ворога у Франції, мстити за свою Батьківщину, за кров братів і сестер, за весь народ...» [9]. Зокрема, одним із лідерів цієї організації був уродженець Кам'янець-Подільського Йосип Кліщ. Поблизу м. Ліон успішно діяв український патріот Микола Терешко, в районі м. Вільфранш – Іван Шептицький, біля м. Тулуза – брати Михайло та Леонід Хандочини, у Центральній Франції – Петро Дячук [10, 59-60].

Після капітуляції Франції та її окупації Німеччиною комуністична партія та демократичні сили Франції розгорнули підпільну боротьбу проти ворога [11, 553]. Вже влітку 1940 р. почали створювати партизанські загони, групи вільних стрілків (франтирери), нелегальні народні комітети на фабриках і заводах, комітети Руху Опору – в містах і селах та інші демократичні патріотичні організації, що дістали назву внутрішніх сил Опору.

Крім емігрантів, іншою, не менш численною складовою французького Руху Опору були військовополонені солдати та офіцери Червоної Армії, а також цивільні громадяни з Радянського Союзу, в тому числі з України, насильно вивезені на примусові роботи до Третього рейху. Серед цієї частини месників був високий відсоток українців і вихідців з України.

Так, наприкінці 1943 р. у 50 таборах Франції перебувало 60–70 тис. радянських громадян. Майже третину з них складали військовополонені, інші, переважно юнаки та дівчата, вивезені з окупованих областей України, Білорусії та Росії. За підрахунками сучасних дослідників, до кінця червня 1944 р. на французькій землі боролися з окупантами 30 радянських партизанських загонів, які налічували близько 5 тисяч бійців, серед яких було чимало вихідців із України [12, 444]. На чолі цих формувань стояли О. Ткаченко, Й. Калиниченко, М. Гуров, О. Никитенко, І. Китаєва, І. Солодківського, І. Скрипая та ін.

Ім'я незламного українця Василя Порика відоме як в Україні, так і за його межами. Потрапивши в роки Другої світової війни до Франції, незламний подолянин став одним із керівників партизанського руху, який вів визвольну боротьбу на півночі країни, будучи командиром партизанського загону, а також членом Центрального комітету радянських військовополонених у Франції [13]. За проявлений героїзм у боях з німецько-фашистськими загарбниками у період Другої світової війни 21 липня 1964 р. лейтенанту Радянської Армії Василю Порику присвоєно посмертно звання Героя Радянського Союзу. У тому ж році він був удостоєний вищої нагороди Франції – Ордену Почесного Легіону, а його ім'я викарбовано на мурі Арраської фортеці поруч з іншими іменами учасників Руху Опору.

Крім радянських партизанських формувань, в Русі Опору Франції боротьбу з німецькими окупантами на останньому етапі визволення французької території успішно вели українські курені ім. Т. Шевченка та І. Богуна [14, 3, 1186-1187]. Вони були сформовані німцями у лютому 1942 р. як 102-й та 115-й українські поліцейські батальйони «шуцманшафту» [6, 258-259]. Основу особового складу цих підрозділів склали вояки Буковинського куреня – добровольчого національного військового формування, створеного у липні 1941 р. за ініціативи Організації Українських Націоналістів із числа вихідців з Буковини та Бессарабії [3, 182-188]. У липні 1944 р. обидва батальйони були включені до складу поліцейської бригади СС «Зіглінг» (з серпня 1944 р. – 30-ї гренадерської дивізії військ СС) з метою їх використання проти французьких «Макі» [4, 559].

Німці небезпідставно не довіряли українським воякам, серед яких були члени підпільних груп, котрі підтримували зв'язки з ОУН і здогадувались про справжні наміри нацистів. Найбільш активними з них були старшини Федорів, Мелешко, Білик, Глоба, Вознюк та ін. Навколо них гуртувались всі незадоволені німецькою політикою вояки. Саме ці старшини роз-

почали пошуки зв'язків із французьким Рухом Опору [1]. Наприкінці серпня 1944 р. українські вояки обох підрозділів перейшли на бік ФФІ [5, 75-76]. Кожен український стрілець отримав триколірну пов'язку вояка французького Опору, доповнену українськими кольорами. Українські курені ім. Т. Шевченка та І. Богуна хоробро били ворога спільно з французькими побратимами, за що отримували високу оцінку французького вищого командування, а 8-х із них було нагороджено високими бойовими нагородами Франції [2].

У жовтні 1944 р. після звільнення більшості території Франції українські військові формування за наказом французького командування припинили своє існування. Понад 2300 українців записалися до іноземного легіону, де вони у складі 13-ї бригади та Маршового полку провоювали до завершення війни. Лише невелика частина вояків повернулась у СРСР, де й була репресована.

З наведеного матеріалу можна зробити такі основні висновки: по-перше, що створені українцями на території Франції військові формування були важливою складовою Руху Опору в роки Другої світової війни; по-друге, їх учасники проявили героїзм та відіграли важливу роль у визволенні французької території від нацистських загарбників.

Список використаних джерел:

1. Небелюк М. Під чужими прапорами. Париж: Українське Слово, 1951. 206 с.
2. Луць Горобець С. Курінь ім. Івана Богуна // Шлях Перемоги. Мюнхен, 1967, чч. 8-9.
3. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945). Львів, 2003. 686 с.
4. Муковський І.Т., Лисенко О.Є. Звитяга і жертовність: Українці на фронтах Другої світової війни. Київ: Пошуково-вид. агентство «Книга Пам'яті України», 1996. 586 с.
5. Дуда А., Старик В. Буковинський курінь в боях за українську державність: 1918. 1941. 1944. Чернівці: Накладом Товариства «Український Народний Дім в Чернівцях», 1995. 282 с.
6. Дробязко С. Под знамёнами врага. Антисоветское формирования в составе германских вооруженных сил 1941-1945 гг. Москва: Изд-во Эксмо, 2004. 608 с.
7. Маруняк В. Олександер Бойків. Організатор українського життя у Франції. Париж, 1986. 243с.
8. Федик І. Українські легіонери на фронтах Другої світової війни // Галичина. 2010. 6 травня.
9. Європейські країни: антифашистська боротьба. URL: http://osvita.ua/vnz/reports/world_history/32278/.
10. Бондарчук В.Й., Гаврищук А.П., Григоренко О.П. Участь українців у французькому Русі Опору проти фашизму // Матеріали IX Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 1995. С. 59-61.
11. Джеджула К.О. Історія Франції. Київ: Рад. шк., 1954. 655 с.
12. Петровський В.В., Радченко Л.О., Семененко В.І. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. Харків: ВД «ШКОЛА», 2008. 608 с.
13. Порик Василь Васильович (до 65-річчя Великої Перемоги. URL: http://drpsklibr.at.ua/news/porik_vasil_vasilovich/2010-02-15-45.
14. Енциклопедія Українознавства. Загальна частина: У 3-х т. / гол. Ред. проф. д-р В. Кубійович і проф. д-р Кузеля. Мюнхен; Нью-Йорк: Наукове т-во ім. Шевченка, 1949-1955. 1230 с.

The article studies the participation of our countrymen in partisan units in France during the Second World War. It is emphasizes that in the French Resistance was attended by Ukrainian military units formed by former immigrants, prisoners and forcibly removed from Nazi-occupied Ukraine and national volunteer military units under the leadership of the OUN.

Key words: occupation, immigrants, Resistance Movement, France, V. Poryk, Ivan Bohun's huts, T. Shevchenko, Bukovynian.

Отримано: 24.10.2016

УДК 930.85

В. В. Моздір, *аспірант*

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПОДІЛЛІ НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

У статті розглядається польська культура через соціально-політичні, освітні, релігійні ознаки культури, в контексті дослідження етнокультурних змін на Поділлі після включення в 1703 р. до складу Російської держави до середини XIX ст.

Ключові слова: культура, поляки, дрібна шляхта, дворянство, католицизм, освіта, польське повстання 30-х років XIX ст.

Для початку підкреслимо, що поняття культура набуло поширення в першій третині XIX ст. [13, 9] і означало не лише суму знань про мистецтво, ідеали, мораль, традиції [21, 124], а й досвід людської діяльності, що передається з покоління в покоління та розвивається і збагачується [12, 403]. У широкому розумінні культура включає в себе сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людиною в процесі трудової діяльності і в процесі суспільно-історичного розвитку.

Чималий внесок для вивчення розвитку культури на Поділлі і Хмельниччині зробили Л. Баженов, О. Завальнюк, А. Філінюк, Ю. Блажевич, А. Боднар, С. Єсюнін, В. Кундельський, А. Лисий, П. Слободянюк, А. Трембіцький і багато інших сучасних дослідників, коли нове прочитання й осмислення національної історії та культури, освоєння її здобутків широким загалом українства набуло особливої актуальності [20, с.5]. Зрозуміло, що чимало фактичного матеріалу було почерпнуто з розвідок, створених у попередні часи.

Передусім, наголосимо, що, вивчаючи польський складник культури Подільського краю першої половини XIX ст., ми виходимо з настанов І. Франка, який свого часу радив збагнути єдність «свого, місцевого, оригінального, своєрідного з привозним, чужим, перейнятим із довговікових міжнародних зносин» [24, 10]. Відразу ж зазначимо, що в цей час культурне життя Поділля розвивалося під всезростаючим впливом загальноросійської культури і боротьбі з польською спадщиною, яка залишилася від Речі Посполитої [15, 161]. Як пише Н. Дейвіс, Поділля серед інших етнічних земель Правобережної України, особливо міста, «зберігали виразний польський колорит» [11, 512]. Однак ключовим було те, що живе побутування традиційної обрядової та матеріальної культури в українському селі, в тому числі й на Поділлі, «створювало середовище, яке на підсвідомому рівні формувало і генетично закріплювало національно важливу інформацію, конкретні етнопсихологічні настанови». Власне, на прикладі Подільської губернії доволі чітко спостерігається, що саме завдяки системі взаємодії між двома основними етносоціальними субкультурами (народною та ордодомінантною, елітарною) стало можливим формування національної культури як необхідної передумови постання нації. В цьому ми бачимо розгадку того, що у досліджуваний період чимало культурних цінностей польської меншини увійшло до культури корінних подолян, водночас більшість етнічних поляків стали застосовувати у своєму повсякденні українську мову та інші культурні надбання українців. Більше того, на народній соціальній базі постає верства національної інтелігенції [20, 9, 11, 12].

Як відомо, 1793 р. Поділля і вся Правобережна Україна внаслідок другого та третього поділів Речі Посполитої відійшли до складу Російської імперії [5, 3]. Населення було звільнене від підданства і вірності польському королю на користь російського скіпетра [19, 135]. З політичної точки зору край опинився в «імперському тілі» надцентралізованої держави, що піднімалася на економічно відсталим суспільством, імперії з соціально-становою, етнонаціональною та соціокультурною «квітучою складністю» регіонів, які належали до трьох цивілізацій, трьох світових релігій і знаходилися на різних стадіях суспільного розвитку [23, 462], а культура краю у строкатому імперському соціумі стала розвиватись під дедалі більш зростаючим

впливом російської культури і в боротьбі з полонізаційною спадщиною [9, 161].

Не бажаючи допустити на Поділлі опозиції з боку поляків і бажаючи заручитись підтримкою останніх, царський уряд пішов на зближення з старою польською шляхтою та місцевими магнатами як опорою царської корони у краї [22, 146]. Відтак перший законодавчий захід царизму був спрямований на гарантування полякам недоторканості їх приватної власності [7, 194]. Водночас, уряд поспішав вжити заходів для запобігання узаконенню приналежності до дворянського стану дрібної шляхти, примусивши її юридично підтверджувати своє походження. Звичайно, що абсолютна більшість дрібної шляхти не могла представити необхідних документів. Тож ревізія 1795 р. перекрила їй доступ до дворянського стану. Частина дрібних шляхтичів влилась у місцеве селянське середовище. В українському оточенні частина поляків зазнавала мовної українізації і відрізнялися від українців лише своїм римо-католицьким віруванням. Їх називали латинниками [18, 2140]. Частину поляків становили так звані «мазури» – у минулому бідні селяни, переселенці з Мазовії [19]. До прикладу, в Проскурові вони різко контрастували з українцями по характеру, в одязі носили одяг великопольського стилю, говорили спотвореною мазовецькою говіркою [3, 20]. Частина польських мазурів українізувалась [15, 236]. Мазурі носили український одяг, не забували власних пісень, але також співали українські [4, 317]. Дрібна шляхта була просякнута тими ж світобаченням, моральними цінностями, обрядами, піснями, і забавами, як і в українських селян. Нерідко, що мешкаючи на великій відстані від костелу, шляхтичі запрошували православних священиків посповідати помираючих чи охрестити дитину [7, 236]. Вони не відрізнялась від українських селян ні ментально, ні способом життя, але не платили податків, не підлягали державній службі та користувалась певними привілеями [14, 157].

Після придушення повстання під проводом Т. Костюшка почалась зворотна реакція Катерини ІІ [6, 205, 208]. Маєтки осіб, участь у повстанні яких була доведена, конфісковували та роздавали російським поміщикам, а також і польським, які під час повстання виявили підтримку царизму [17, 233]. Інтеграція польської аристократії у російську імперську систему провадилася в роки правління Павла І [16, 156], який пішов навіть на амністування засуджених учасників Варшавського повстання [17, 233]. Ліберально ставився до польського етносу і Олександр І [6, 232].

В освітньому плані поляки стояли на ступінь вище від росіян і українців [9, 75]. В їх середовищі зберігалася традиція домашньої освіти, прагнення дати середню і вищу освіту дітям навіть у збіднілих сім'ях. Осередками спілкування, культурного і духовного розвитку місцевих поляків були маєтки, костели і монастирі [10, 109].

Колишня шляхта і більшість поляків, сповідувала католицизм [13, 75]. Боротьба культур поширюється і на духовну сферу. Про це протистояння довідуємося з архівної справи. Так, у січні 1846 р., в День Богоявлення, після завершення літургії священик, разом із прихожанами пішли на річку для освячення води. Тим часом поміщик Коско, їдучи запряженою четвіркою коней, не знімав шапки і не виказував ані найменшої поваги до хреста, який ніс православний священик. Більше того, став розганяти парафіян. Священик обурився таким протизаконним проступком й зневагою до православного обряду [1, арк.2]. Поступово був втрачений звичай, коли святвечір пани сідали вечеряти зі всією челяддю, яка співала колядки [7, 236]. При слушному моменті скористатись можливістю, що відділитися і відновити власну державу – від моря до моря (від Балтійського моря до Чорного моря) [8, 92]. Навіть після встановлення влади Росії, свавілля еліт не зникло [2, 546]. Безкарність і вільнодумство породжувалися через велику кількість поляків на ключових адміністративних посадах. Полякам співчував і відверто або таємно допомагав граф М. Грохольський, який спочатку був віце-губернатором, а в 1823–1831 р. – губернатором Подільської губернії, на що, очевидно, вплинуло те, що ще 27 березня 1793 р. брацлавський воєвода Грохольський був прикладом для зібраного дворянства у присяганні на вірність імператриці [5, 43].

Після поразки польського Листопадового повстання 1830-1830 рр. зменшився вплив польського елементу [10, 21-39]. Польське дворянство стало втрачати свої суспільно-політичні позиції, що не могло не позначитися на культурній сфері краю.

Таким чином, польський чинник у розвитку культури подолян наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. відігравав важливу роль. Цим забезпечувалася польська складова етнокультури Поділля, що наповнювало її колорит, особливо через розвиток освіти і широку мережу католицьких духовних закладів. Проте після придушення польського повстання початку 30-х рр. XIX ст. він став дещо витіснятися на маргінес культурного життя краю.

Список використаних джерел:

1. Про звинувачення поміщика Коска в розгоні релігійної хресної ходи, шляхом проїзду через натовп на чотирьох конях // Державний архів Хмельницької області, ф.315, оп.1, спр.1297, 22 арк.
2. Жалоба, поданая Летичевским магистратом в комиссию полиции речипосполитой, о том, что Летичевский староста, князь Чарторийский, приказал истребить огромные леса, принадлежащие городу, поле того как город был, в силу семовой конституции, изъят из по его ведомства 1792. Марта 3 // Архивъ Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею для разбора древнихъ актов. Ч. 5. Т. 1: Акти о городах. Киев: Универ. тип., 1869. С.546-547.
3. Историческое описание уездного города Проскурова Подольской губернии // Михайло Якимович Орловський (1807-1887). Вибраны праці / упоряд.: А.М. Трембіцький, С.М. Єсюнін. Хмельницький; Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2007. Ч. 1. С. 17-23.
4. Мазуры // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским / Изданный под наблюдением П.А. Гильтебрандта.СПб., 1872. Т. 7. Вып. 1: Евреи. Поляки. Племена немалорусского происхождения. Малороссы (статистика, сельский быт, язык). С. 317-318./1. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини. Хмельницький: Поділля, 1995. 332 с.
5. Материалы для истории Подольской губернии: [Время генерал-губернатора М. Н. Кречетникова (1791–1793)]. 1885. 318, X с.
6. Подолия. Историческое описание. СПб: Тип. Тов-ва «Обществ. Польза», 1891. 401 с.
7. Поляки Юго-Западного края // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским / Изданный под наблюдением П.А. Гильтебрандта. СПб., 1872. Т. 7. Вып. 1: Евреи. Поляки. Племена немалорусского происхождения. Малороссы (статистика, сельский быт, язык). С. 213-270.
8. Тарнавский А.И. Столетие воссоединения Подольской губернии с Россией: С крат. историей Подолии, в вопр. и ответах. Каменец-Подольск: Тип. Подол. губ. правл., 1892. 116 с.
9. Тверитинов Д.В. Подольская губерния / [по рекогносцировкам и материалам, собранным на месте, составлял Ген. штаба кап. Тверитинов]. СПб.: Тип Департамента Генерального Штаба, 1849. [4], 1590, 96 с., [16] л. табл. ; 24 см. (Военно-статистическое обозрение Российской империи / издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба ; т. 10, ч. 2).
10. Баженов Л.В. Польська громада Могилівщини та її видатні представники у XIX – на початку XX ст. // Третя Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція. Могилів-Подільський; Кам'янець-Подільський: Оюм, 2009. С. 105-115.
11. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. Таращук. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1080 с.
12. Іваневич Л.А. Концептуально-методологічні аспекти дослідження народної ноші українців Поділля XIV – початку XXI століття // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: А.Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. С. 402-413.

13. Історія української культури: у п'яти томах. Т. 1: Історія культури давнього населення України. Київ: Наук. думка, 2001. 1135 с.
14. Кундельський В. До питання про польський вплив в Правобережній Україні наприкінці XVIII – першої половини XIX ст. // Місто Хмельницький в контексті історії України: Матеріали Першої міжн. наук. іст.-краєзн. конф. / ред. кол.: Баженов Л.В. (голова), Єсюнін С.М. (співголова відп. ред.) та ін. Хмельницький, 2016. С. 155-158.
15. Нариси з історії Поділля: на допомогу вчителю / Л.В. Баженов, І.С. Винокур, С.К. Гуменюк, О.М. Завальнюк та ін. Хмельницький: Облполіграфвидав, 1990. 328 с.
16. Павлюк В.В. Польська аристократія у суспільному житті Правобережної України після поділів Речі Посполитої // Укр. іст. журн. 2010. № 3. С. 154-165.
17. Парандій В.О., Барабаш-Тимофієва О.П. Національна еліта Правобережної України (кінець XVIII – XIX ст.): особливості формування і трансформації // Науковий вісник «Межибіж»: Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / під. ред. О.Г. Погорільця, Л.В. Баженова, А.М. Трембіцького та ін. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2009. Ч. 1. С. 230-240.
18. Поділля // Енциклопедія українознавства: Словникова частина. У 10 т. / ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1970. Т. 6. С. 2131-2145.
19. Поляки. Історична довідка URL: http://odb.km.ua/-?dep=1&dep_up=563&dep_cur=1065 (03.10.2016).
20. Скрипник Г. Передмова // Історія української культури: у п'яти томах. Т. 4. Кн. 1: Українська культура першої половини XIX століття. Київ: Наук. думка, 2008. С. 5-26.
21. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини. Хмельницький: Поділля, 1995. 332 с.
22. Філінюк А.Г. Особливості національно-культурного життя Правобережної України наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст. // Міжнаціональні відносини в контексті українського державотворення: історіографія та сучасність (міжнародний науковий «круглий стіл» у дні проведення в Хмельницькій області міжнародного фестивалю національних культур: української, російської, польської, вірменської, єврейської, литовської, турецької – 15 вересня 2001 року, Кам'янець-Подільський): Науковий збірник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-видав. відділ, 2001. С. 144-148.
23. Філінюк А.Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 728 с.
24. Франко І.Я. Зібрання творів у 50 томах. Київ: Наук. думка, 1983. Т. 40: Літературно-критичні праці / ред. тому О.В. Мишанич; упоряд. та комент. В.П. Колосової, В.І. Крекотня, О.В. Мишанича, М.М. Сулими. 559 с.

The article tells about Polish culture in Podolsk gubernia after the inclusion of Russia in 1793. The chronological scope of the study: The end of the eighteenth century and the first half of the nineteenth century.

Key words: Culture, Poles, nobility, gentry, Catholicism, education, the Polish uprising 30 years of the nineteenth century.

Отримано: 17.10.2016

УДК 930.1:378:61(477)«192/193»

В. В. Пагор, *аспірант*

ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ 1920-1930-х рр. В ДОСЛІДЖЕННЯХ Б. П. КРИШТОПИ

У статті оцінено внесок професора Б.П. Криштопи у вивчення історії вищої медичної освіти України радянського періоду. Увага зосереджена на 1920-1930-х рр., коли відбулося формування радянської моделі вищої медичної освіти. Проаналізовано основні проблеми, підняті в монографії Б.П. Криштопи «Высшее медицинское образование в Украинской ССР» (1985).

Ключові слова: освіта, медицина, історіографія, Б.П. Криштопа.

Борис Павлович Криштопа (1938-2014) – відомий в Україні фахівець у галузі соціальної медицини, організації і управління охороною здоров'я, заслужений лікар України (1982), доктор медичних наук (1985), професор (1988). Працював заступником міністра охорони здоров'я України (1974-1981), проректором з міжнародних зв'язків Київського медичного інституту імені О.О. Богомольця (1982-1986), завідувачем кафедри управління охороною здоров'я Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика (1986-2014). Під його керівництвом виконані 6 докторських і 12 кандидатських дисертацій, в тому числі дві іноземними здобувачами.

Основними науковими напрямками досліджень Б.П. Криштопи було удосконалення управління системою охорони здоров'я шляхом формування єдиної наукової школи управління і втілення наукових основ сучасного менеджменту, становлення охорони здоров'я та вищої медичної освіти в Україні. Він ввійшов у вітчизняну історіографію фундаментальними дослідженнями радянської системи вищої медичної освіти України [1-4]. Професор Криштопа Б.П. опублікував понад 100 наукових праць, в тому числі 6 монографій (4 в співавторстві), серед них «Высшее медицинское образование в Украинской ССР». Саме вказана праця стане предметом аналізу цієї статті.

В історіографії одним з важливих видань, що розкриває проблеми вищої медичної освіти України є монографічне дослідження Б.П. Криштопи «Высшее медицинское образование в Украинской ССР» (Київ, 1985) [4]. В главах 5-7 автор зосередив увагу на медичній освіті України 20-30-х рр. XX ст. Незважаючи на те, що у виданні не використано архівні матеріали та газетну періодику, дослідник вдалося зробити комплексний аналіз проблем становлення радянської системи вищої медичної освіти. Цінним є внесок вченого в періодизацію реформи радянської вищої школи 20-х рр.[4, 144].

Професор Криштопа Б.П. особливу увагу приділив проблемі реформування вищої медичної освіти. Центром проведення реформи вищої освіти, на його думку, став створений в 1920 р. при Наркомосвіти УСРР Головний комітет по професійно-технічній і соціально-науковій освіті. При ньому був створений відділ медичної освіти, основним завданням якого було проведення реформи.

Активними прибічниками реформування вищої медичної освіти був Народний комісаріат охорони здоров'я УСРР і представники громадськості. Вперше питання «Про реформу вищої медичної школи» в УСРР було розглянуто на I Всеукраїнському з'їзді бактеріологів та епідеміологів (липень 1920 р.). На з'їзді були виголошені пропозиції введення в медичних вишах п'ятирічного терміну навчання, викладання суспільної медицини, санітарної статистики і соціальної патології, а також підпорядкування підготовки лікарів НКОЗ УСРР. В совою чергу комісаріат охорони здоров'я пропонував створити спеціальні навчальні заклади для підвищення кваліфікації лікарів [4, 148].

Реформа вищої медичної освіти в УСРР розпочалася реорганізацією в грудні 1921 р. медичних академій, які функціонували більше року, в самостійні медичні інститути з двома факультетами: медичним та одонтологічним.

Професор Б.П. Криштопа в монографії здійснив порівняння української та російської системи підготовки медичних фахівців. Він звернув увагу на те, що в Україні, на відміну від Росії, сформувалася інша система вищої освіти, яка виходила із створення двох типів вищих навчальних закладів: академій та інститутів теоретичних знань. Наркомосвіти УСРР постановив, що всі вищі медичні навчальні заклади (медичні факультети університетів, жіночі медичні інститути

та ін.) об'єднувалися в медичні академії [4, 145]. Створюючи медичні академії Наркомосвіти УСРР керувався необхідністю приближення викладання до запитів охорони здоров'я. Це дозволило створити самостійні медичні виші, а система освіти була більш гнучкою для впровадження реформ. В той час в Росії існувала точка зору про необхідність збереження медичних факультетів університетів.

На відміну від Росії, де існували школи підготовки аптечних працівників (середня освіта), в Україні йшли шляхом двох типів фармацевтичних вишів: технікумів, які давали вищу освіту і хіміко-фармацевтичних інститутів з фарманалітичним і фармацевтично-виробничим стажуванням студенів. В 1923 р. функціонувало два хіміко-фармацевтичних інститути (Одеса, Харків) і чотири технікуми (Київський, Харківський, Одеський, Вінницький). Також були організовані курси з перекваліфікації аптекарів [4, 168].

В дослідженні професор Б.П. Криштопа звернув увагу на думку О.М. Лучіна, який вказував, що «*з 1924 р. на Україні щорічно або кожних два роки всю систему підготовки лікарів в цілому переглядали. Ми мали і стаж, і спеціалізацію, і цикли, і окремі інститути. То переважала лекційна система, то бригадно-лабораторна. Практика була безперервною і з перервами. Наслідком являється те, що в останні десять років майже ні один випуск лікарів на пройшов навчальний план по одній схемі*» [4, 200]. Необхідно звернути увагу, що саме вказана цитата використана в праці Б.П. Криштопи, якомога повно характеризує труднощі становлення радянської системи вищої медичної освіти.

На початок 1930-х років центральне місце в процесі завершення корінної реформи вищої медичної школи, окрім визначення профільності факультетів, займали питання передачі вищої медичної освіти у відання органів охорони здоров'я. Це було одним з пріоритетних питань реформування медичної освіти УСРР, на що звертається увага в дослідженнях Б.П. Криштопи.

Велику роль в перебудові роботи органів охорони здоров'я і вищої медичної школи відіграв VII Всеросійський з'їзд відділів охорони здоров'я (1930), що став, по суті, всесоюзним. Виступаючи на цьому ж з'їзді з питання реформи вищої медичної освіти, Народний комісар охорони здоров'я УСРР С.І. Канторович говорив: *«...питання про передачу нам медичної освіти абсолютно назріло; поза сумнівом назріло і питання про реформу нашої медичної освіти. Тут потрібно провести цілу низку великих і серйозних заходів... Ми на Україні вирішили, що в середині медичних вузів мають бути 4 факультети. Це – лікувально-профілактичний, санітарно-гігієнічний, охорона материнства і дитинства і одонтофак, який існує і існуватиме*» [4, 189].

На думку вченого, логічне завершення корінної реорганізації вищої медичної школи на Україні, підсумувала ухвала Раднаркому УРСР, від 12 липня 1930 р. «Про реорганізацію вузів і втузів і передачу їх у ведення відповідних наркоматів», згідно якої вища медична і фармацевтична освіта передавалася з системи Народного комісаріату освіти у ведення Народного комісаріату охорони здоров'я.

В 1934 р. реалізуючи постанову ЦК СРСР «Про підготовку лікарів» НКОЗ УСРР для покращення управління вишами в свої структурі створив Головне управління медичними навчальними закладами. Проте основна робота в цьому напрямі була проведена в 1934 р. Більшість виробничих медичних вузів були закриті. Проводячи впорядкування мережі, Наркомздрав УРСР перший в СРСР припинив подальшу підготовку лікарів за системою заочного навчання.

Також у монографії науковець акцентує увагу на формуванні студентського контингенту навчальних закладів, внесок окремих осіб у створення та функціонування медичних інститутів, розгортання сітки медичних вишів в 1930-ті рр. Особлива увага приділена ролі Комуністичної партії і вищого керівництва в становленні та реформуванні системи вищої медичної школи 20-30-х рр. XX ст. [4, 132].

Професор Б.П. Криштопа зробив висновок, що на початку 1930-х рр. ще не було уніфіковано систему медичної освіти в СРСР. Про це свідчить відмінність навчальних планів вишів України та Росії в 1931-1932 н.р. [4, 196].

Таким чином, в дослідженнях Б.П. Криштопи простежується думка, що радянська модель охорони здоров'я мала державний характер, базувалася на принципах загальнодоступності, безкоштовності та єдності медичної науки та практики. Було зроблено висновок, що перебудова навчального процесу в медичних вузах супроводжувалася проведенням роботи по формуванню комуністичного світогляду майбутніх лікарів.

Список використаних джерел:

1. Ермилов В.С. Медицинское страхование в южной Украине (1890-1930-е годы) [Текст] / ред. Б. П. Криштопа. Николаев: МП «Возможности Киммерии», 1997. 217 с.
2. Криштопа Б.П. Управління вищою медичною освітою в Україні: системно-історичний аналіз // Український медичний часопис. 2000. №3-17. С.132-138.
3. Криштопа Борис Павлович [Текст]: біобібліогр. покажч. / Національна наукова медична бібліотека України ; уклад. Л.Є. Корнілова [та ін.]. К.: Національна наукова медична бібліотека України, 2008. 43 с.
4. Крыштопа Б.П. Высшее медицинское образование в Украинской ССР. К.: Здоров'я, 1985. 320 с.
5. Національній медичній академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика – 90 років (1918-2008) [Текст] / МОЗ України ; голов. ред. Ю.В. Вороненко, Б.П. Криштопа. Київ, 2008. 367 с.

The article examines the role of Professor B.P. Kryshtopy in the history of higher medical education in Soviet Ukraine. The focus is on 1920-1930's. At that time there was formation of the Soviet model of higher medical education. The basic issues raised in the book B.P. Kryshtopy «Graduate medical education in the Ukrainian SSR» (1985).

Key words: education, medicine, historiography, B.P. Kryshtopa.

Отримано: 15.10.2016

УДК 930(410+73)«312»:323.269.6(477.7)«1919»

О. О. Приказюк, *аспірант*

СУЧАСНА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ГРИГОР'ЄВЩИНИ

У повідомленні здійснено аналіз сучасних праць дослідників з США і Великобританії, які торкаються повстанського руху на чолі з отаманом Н. Григор'євим. Зазначається, що у цих роботах міститься інформація про участь отамана Н. Григор'єва в антигетьманському повстанні у листопаді-грудні 1918 р., боротьбу з військами Антанти в січні-квітні 1919 р. та про хід антибільшовицького повстання в травні 1919 р.

Ключові слова: повстанський рух, Н. Григор'єв, англо-американська історіографія.

Про селянський повстанський рух під проводом отамана Никифора Григор'єва згадують всі без винятку історики, які досліджують події Української революції у 1918-1919 рр. Слід зазначити, що на висвітлення григор'євщини суттєво вплинули ідеологічні та політичні чинники, так як ні на яке інше явище революційної доби.

У 2013 р. в «Українському історичному журналі» з'явилася стаття Володимира Горака, в якій проаналізована історіографія повстанського руху під проводом Н. Григор'єва [1]. У монографії цього ж автора про григор'євський рух один з параграфів її історіографічного розділу присвячений характеристиці праць «української національної і західної історіографії» [2, 30-40]. У працях В.Горака англомовна історіографія представлена згадками про роботу Еліаша Хейфеця (видана у 1921 р.), твори професора університетів Мічігіну та Огайо Артура Е. Адамса (1917-2007) [4; 5] та кількох учених українського походження, які працювали в США (М. Палій, М. Богачевська-Хом'як, Б. Кравченко, І. Майстренко, Г. Кульчиць-

кий). У той же час відсутні згадки про інші праці учених з США та Великобританії.

Метою нашого повідомлення є аналіз праць сучасних англо-американських дослідників, які торкаються повстанського руху на чолі з отаманом Н. Григор'євим.

Одним із найвідоміших «радянознавців» у США довгий час вважався Річард Едгар Пайпс, який півстоліття (до 1996 р.) викладав у Гарвардському університеті. Згадки про григор'євщину зустрічаємо в його роботах «Росія під більшовиками» (1994 р.) та «Українські погроми під час Громадянської війни в Росії» (1996 р.). Вони практично однакові, негативно характеризують Н. Григор'єва і його рух. Зокрема стверджується, що в лютому 1919 р. Григор'єв перейшов на бік більшовиків, які призначили його командиром дивізії Червоної армії. Загін, в основному складений із селян півдня України, налічував до 15000 осіб, був оснащений польовими гарматами і бронемашинами. У березні 1919 р. він переміг французький гарнізон у Херсоні, а на початку квітня захопив Одесу. Григор'єв порвав з комуністами 9 травня, відмовившись підкоритися наказу наступати в Бессарабії. Його бунт зруйнував плани Москви щодо возз'єднання з комуністичною Угорщиною. Григор'єв захопив Єлисаветград, де видав «універсал», в якому звертався до селян йти на Київ і Харків, щоб вигнати радянську владу. У Єлисаветграді його люди здійснили єврейський погром – найбільший з усіх, які були до того. Масові грабежі, убивства і згвалтування тривали протягом трьох днів (15-17 травня). Р. Пайпс вважає, що загалом «його банда здійснила 148 погромів» [3, 98, 140-141; 7].

Відомий американський історик Арно Джозеф Майєр, заслужений професор історії в Прінстонському університеті – автор монографії «Насильство і терор у Французькій і Російській революціях» (2000 р.). Як і Р. Пайпс, він також описує григор'євський рух в негативному ключі, називаючи Н. Григор'єва «бандитом-гетьманом». А. Майєр вважає світогляд Н. Григор'єва «мінливим, без будь-якого стержня», а дії самого отамана нібито визначалися виром подій [6, 517].

Англійський дослідник Мартін Робертс, фаховий архіваріус, видав науково-популярну працю «Таємна історія» (2012 р.), в якій згадує про обставини взяття Одеси загонами «про-більшовицького бандита по імені Григор'єв». На його думку, війська Григор'єва «були кровожерливими і мотивованими, а французькі – ні». Саме це й стало чи не головною причиною поразки союзників [9, 151-152].

Спеціалістом з радянської історії та історії радянського війська вважається доктор Роджер Різ з Університету Техасу. Значне місце в його книзі «Радянський військовий досвід» (2000 р.) займає розповідь про перебування в лавах Червоної армії повстанців Н. Григор'єва. Так, він стверджує, що Никифор Григор'єв, «самозваний визволитель України з неясними амбіціями щодо влади в Україні», створив свою власну армію в 1918 р., чисельність якої варіювала від декількох тисяч до десятків тисяч в залежності від обставин. На його думку, саме Григор'єв запропонував свої послуги В. Антонову-Овсієнкові. Р. Різ вважає, що Григор'єв не був більшовиком, мав власну думку, власну програму і розглядав свої загони, як свою власність. Певний час його війська були найсильнішою бойовою одиницею Червоної армії [8, 18].

Р. Різ підкреслює, що Григор'єв став рятівником для більшовиків, коли повів своїх людей у кампанію, яка дозволила успішно зачистити правий берег Дніпра від антибільшовицьких сил. У зв'язку з його успіхом, на фоні невдач Червоної армії, В. Антонов-Овсієнко був змушений у березні відкласти план по «приборканню» Григор'єва. Війська Григор'єва першими увійшли до Одеси і змусили французів евакуюватися [8, 42]. У травні Григор'єв виступив проти більшовиків. На придушення григор'євського повстання червоне командування було змушене кинути значні сили, відволікаючи їх з інших ділянок фронту. Це стало однією з причиною провалу військової кампанії більшовиків в Україні [8, 43-44].

Таким чином, для сучасної англо-американської історіографії притаманний інтерес до повстанського руху під проводом Н. Григор'єва. У той же час, обмежена джерельна база не дає авторам змоги для об'єктивного і всебічного висвітлення проблеми.

Список використаних джерел:

1. Горак В.С. Григор'євський повстанський рух (серпень 1918 – серпень 1919 рр.): питання історіографії // Український історичний журнал. 2013. №2. С. 154-177.
2. Горак В.С. Григор'євський повстанський рух у контексті громадянської війни на Півдні України в 1918-1919 роках. Київ, 2013. 452 с.
3. Пайпс Р. Русская революция: В 3 кн. Кн. 3. Россия под большевиками. 1918-1924. М.: Захаров, 2005. 704 с.
4. Adams A.E. Bolsheviks in the Ukraine: the second campaign, 1918-1919. New Haven: Yale University Press, 1963. IX, 440 p.
5. Adams A.E. The Great Ukrainian Jacquerie // The Ukraine, 1917-1921: A Study in Revolution / Taras Hunczak, editor. Harvard Ukrainian Research Institute, 1977. Chapter ten. P.247-270.
6. Mayer A.J. The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions. Princeton: Princeton University Press, 2000. XVII+716 p.
7. Pipes R. The Ukrainian Pogroms during the Russian Civil War // A Restless Mind: Essays in Honor of Amos Perlmutter / edited by Benjamin Frankel. London; New York: Routledge, 1996. P. 261-275.
8. Reese R.R. The Soviet Military Experience. London; New York: Routledge, 2000. XI+207 p.
9. Roberts M. Secret History. Bloomington: AuthorHouse, 2012. 300 p.

The report analyzed contemporary works from the United States and the United Kingdom, affecting insurgency at the head with an «otaman» N. Hryhor'yev. It is noted that in these works tells part in the rebel chieftain N. Hryhor'yev in an anti-hetman revolt in November-December 1918, the fight against Entente troops in January-April 1919 and on the progress of anti-Bolshevik revolt in May 1919.

Key words: insurgency, N. Hryhor'yev, English and American historiography.

Отримано: 24.10.2016

УДК 94(477.43)"18/19":355.454

***В. Б. Стецюк**, кандидат історичних наук*

РОСІЙСЬКІ ВІЙСЬКА НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ І ВЛАСНИКИ МАЄТКІВ РЕГІОНУ (друга половина XIX – початок XX ст.)

У статті проаналізовано взаємовідносини дислокованих на Правобережжі імперських військ із власниками маєтків регіону, зокрема, такі їх аспекти як проходження служби, побутові та економічні контакти, культурна взаємодія.

Ключові слова: Правобережна Україна, маєток, «вільні роботи», «вольноопределяющийся».

За підрахунками С. Величенка, Правобережна Україна займала третє місце серед регіонів Російської імперії за часткою військових в структурі населення, поступаючись лише польським і закавказьким губерніям [1, 87]. Водночас Правобережний регіон, залишаючись переважно аграрним, відзначався високим рівнем концентрації земельної власності, а місцеві поміщики відігравали важливу роль не лише в економічному, але й у громадсько-політичному та культурному житті краю. Безумовно, контакти між представниками двох спільнот були доволі активними.

Так, поширеними були випадки проходження військової служби землевласниками на правах «вольноопределяющихся» – осіб із вищою або середньою освітою, які

мали можливість проходити військову службу з певними пільгами, а наприкінці служби складали іспит на звання офіцера запасу. Відомо, що, наприклад, В.К. Липинський (власник маєтку у селі Затурці) проходив службу як «вольноопределяющийся» у 31-му драгунському Ризькому полку у Кременці [11, 26]. Власник маєтку у Мурованих Курилівцях, Д.М. Чіхачов, проходив службу в 17-му Донському козачому полку в Новій Ушиці [4, 684].

Мали місце сімейні союзи між офіцерами і панянками із родин власників маєтків. Скажімо, генерал-майор О.О. Бенкендорф внаслідок вдалого одруження став власником маєтку в селі Савинці Кам'янецького повіту величиною 812 десятин, після чого, за словами товариша по службі, «більше проводив час у своєму маєтку, ніж командував дивізією» [5]. Ще цікавіший приклад наводить у спогадах Б.Д. Піходкін, який на початку XX ст. служив у дислокованій неподалік Житомира 8-й кінно-артилерійській батареї. Із розташуванням батареї межували землі поміщика Аршеневського, єдиною спадкоємицею якого була племінниця. Батарейний фельдфебель запропонував командиру батареї запросити поміщика на бригадний бал і познайомити племінницю з молодим офіцером Дорошевським (поляком і римо-католиком, що мало неабияке значення для старого поміщика). Прибулого в гості землевласника «зустріли з такою увагою, що відставний лейб-улан розтанув, почав бувати на бригадних вечірках і приймати у себе наших офіцерів. До весілля справа не дійшла, але відмовити Воронкевичу здати прилеглі до батареї шість десятин землі він не зміг. Брати так, як платили йому євреї по 40 рублів, теж не захотів, і віддав по шість карбованців за десятину» [10, 10].

Настільки теплими стосунки були далеко не завжди. Більше того, землевласники-поляки нерідко негативно ставились до царської армії. К. Отфіновський так описував стоянку Стародубського драгунського полку: «Маків належав польському поміщику Рациборовському і там був великий панський будинок. Сам старий поміщик жил усамітнено, але у нього було два сина, Альберт и Жорж, уже дорослі молоді люди… Жорж, молодший, був дуже життєрадісний юнак, любив товариство, особливо військових-кавалеристів, і підтримував з нами знайомство, але до себе додому не запрошував, оскільки старий, очевидно, не любив москалів» [9, 35].

Військові частини відігравали помітну роль у місцевій економіці, в тому числі в господарському житті місцевих маєтків. Оскільки кожна рота становила собою окрему господарську одиницю й самостійно купувала необхідні продукти, то нерідко постачальниками продуктів ставали власники маєтків. Іншим аспектом економічних відносин було залучення солдат до участі у вільних роботах. Подібні роботи були запроваджені ще Петром І, який дозволив солдатам наймати на роботи у місцях постійної дислокації своїх частин. Після запровадження загальної військової повинності вільні роботи почали скорочувати; наприкінці XIX – на початку XX ст. солдатам дозволяли участь у роботах наприкінці літа – на початку осені, коли завершувався період літніх маневрів [2, 30]. На Правобережжі вільні роботи відігравали важливу роль в господарському житті – в період збирання врожаю власники і управляючі маєтків були зацікавлені в одночасному прийнятті на роботу великих груп працівників. Явище було настільки масштабним, що знайшло відображення у культурі – скажімо, повість О. Купріна «Прапорщик армійський» починається зі згадки, що роти полку одна за одною вирушають «копать бураки» [7, 109] (цікаво, що у російськомовному творі автор вжив запозичене українське слово).

В умовах наростаючого селянського руху власницькі права багатьох господарів маєтків забезпечувались збройною силою дислокованих на теренах краю військ. Показово, що у звіті подільського губернатора за 1901 р. як значний здобуток подається той факт, що всі «аграрні непорозуміння» вдалось вирішити без виклику військ, «небажаного через свої важкі наслідки» [6, 41]. Однак частіше мали місце явища протилежного характеру – так, в травні 1902 р. для придушення виступу в с. Горинки Кременецького повіту довелось спрямувати батальйон піхоти і ескадрон драгунів [6, с.60]. Згодом, в період революції 1905-1907 рр., подібні акції стали масовими, однак, на жаль, тодішня система звітності не дозволяє дати відповідь, скільки військ застосовували саме для захисту маєтків.

Своєрідною сторінкою історії взаємовідносин між військовими і власниками маєтків була меценатська діяльність останніх. Так, власниця кінного заводу у селі Довжок княгині Хілкова виступила одним з організаторів змагань з верхової їзди між офіцерами і навіть надала головний приз – породистого коня [5, 665].

Долучались власники маєтків до культурних ініціатив військових. Так, коли у 1909 р. було створено Київський відділ Російського військово-історичного товариства, до нього увійшли предводителі дворянства чотирьох повітів регіону, а також землевласники барон О.А. Майдель і княгині Абамелек [13, 252-254]. Підтримували контакти із науковим осередком й інші дідичі. Наприклад, поміщиця Волинської губернії А. Трубецька у 1910 р. звернулась до відділу з пропозицією придбати маєток у селі Горошки, у якому напередодні в 1810-1812 рр. проживав М.І. Кутузов; поміщиця зазначала, що вже укладено попередню угоду про продаж маєтку, однак вона готова розірвати угоду задля збереження пам'ятки [13, 111].

Список використаних джерел:

1. Величенко С. Численность бюрократии и армии в Российской империи в сравнительной перспективе // Российская империя в зарубежной историографии. Работы последних лет. Антология / сост. П. Верт, П.С. Кабытов, А.И. Миллер. М.: Новое издательство, 2005. С. 83-116.
2. Вольные работы // Военная энциклопедия / под ред. К.И. Величко и др. СПб.: Товарищество И.Д. Сытина, 1912. Т. 7. С. 30-31.
3. Гульдман В.К. Поместное землевладение в Подольской губернии. Каменец-Подольск: Типография Подольского губернского правления, 1898. 362, 46 с.
4. Коцюбанский Е.В., Николаев А.Б. Чихачев Дмитрий Николаевич // Государственная Дума Российской империи: 1906-1917: Энциклопедия / отв. ред. В.В. Шелохаев. М.: РОССПЭН, 2008. С. 684.
5. Корреспонденция «Разведчика». Каменец-Подольск // Разведчик. 1898. №406. С. 665-666.
6. Крестьянское движение в России в 1901-1904 гг.: Сборник документов. М.: Наука, 1998. 368 с.
7. Куприн А. И. Прапорщик армейский // В кн.: Куприн А.И. Собрание сочинений. В 6-ти тт. Т. 2. Произведения 1896-1901 гг. М.: Государственное издательство художественной литературы, 1957. С. 107-151.
8. Лукомский А.С. Очерки из моей жизни // Вопросы истории. 2001. №5.
9. Отфиновский К.К. Моя служба в офицерских чинах // Военная быль. 1972. №115. С. 31-37.
10. Приходкин Б.Д. Старый фельдфебель // Военная быль. 1961. №51. С. 7-10.
11. Стецюк В. До питання про роль військової служби у формуванні світогляду Липинського // В'ячеслав Липинський – особистість, вчений, політик: збірник матеріалів науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. С. 26-29.
12. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки. Книга ІІ. Київ: Темпора, 2011. 424 с.
13. Федорова Л.В. Київське воєнно-історичне товариство в пам'яткоохоронному і краєзнавчому русі Наддніпрянської України початку XX ст. Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. 261 с.

The article is dedicated the relationship of the imperial troops, stationed in the Rightbank Ukraine, and owners of the estates in this region. Analyzed military service of nobles, domestic and economic contacts, cultural interaction.

Key words: Rightbank Ukraine, the estate, «free work».

Отримано: 18.10.2016

УДК 639.39

В. Г. Чабанов, *кандидат філософських наук*

КОНЦЕПЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ ЯК УМОВА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ

Досліджено сутність концепції адміністративно-територіальної реформи в контексті євроінтеграційних процесів України. Розглянуто сутність і тенденції процесів муніципального управління.

Ключові слова: адміністративно-територіальна реформа, децентралізація, євроінтеграція, об'єднана територіальна громада.

В умовах глобалізаційних й євроінтеграційних процесів, кожна держава прагне зберегти власну самобутність, у тому числі в проведенні регіональної політики. Україна, реалізовуючи децентралізаційні реформи, повинна ґрунтовно, осмислено й креативно використовувати досвід інших держав, ні в якому разі повністю не копіюючи досвід інших. Як свідчить практика, кожна держава ЄС цей шлях проходила власним шляхом із своїми помилками. Одним із стратегічних пріоритетних завдань України на сьогоднішній день є реалізація децентралізаційних та демократичних перетворень, куди входить, звичайно, адміністративно-територіальна реформа. Децентралізацію задекларовано у статті 132 Конституції України, при чому «поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади» [2, 49]. Враховуючи соціально-політичні виклики і виходячи із наявних політичних, дипломатичних і економічних ресурсів, держава має забезпечити непорушність свої кордонів, стабільність і безпеку громадян.

Кілька останніх років стали найскладнішими у новітній історії незалежної України. В умовах військового конфлікту, політичної й соціально-економічної кризи, утримання територіальної цілісності й стабілізація державних процесів – визрівають як стратегічні завдання, реалізація яких можлива лише за бажання правлячої верхівки – з одного боку, а з іншого, коли муніципальна влада і громада володітимуть повнотою організаційно-правових та соціально-економічних засобів до демократичних перетворень, інтеграції до європейського простору на основі збереження й розвитку етнокультурних основ життєдіяльності українського суспільства.

В таких умовах постає необхідність досягнення консенсусу насамперед серед політичних еліт та готовності нести відповідальність разом із суспільством, започаткувавши реформу місцевого самоврядування та залучивши до її реалізації громадськість. Адже на кону створення модернізованої системи державного управління, яка буде спроможною забезпечити реалізацію муніципальної й державної політики України у сфері європейської інтеграції.

По суті на практиці рівень поєднання централізації та децентралізації не є перманентним, а динамічно змінюється залежно від потреб соціально-економічного і політичного поступу держави та інших факторів розвитку.

Помітним прогресом конкретних дієвих кроків було прийняття Кабінетом Міністрів України 01 квітня 2015 року Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, схваленої Верховною Радою України. Відповідно до цього програмного документу, територіальна децентралізація у частині формування нових об'єднаних територіальних громад має забезпечуватися територіальною основою. І об'єднання таке має відбуватись на основі консолідаційних процесів та добровільності. Принцип добровільності тут також є одним із ключових, який пояснюється й регулюється окремими правовими нормами – зокрема, Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Добровільність об'єднання є надважливою особливо на початковому етапі. Адже громади навіть в тривалих дискусіях – все ж самостійно прийматимуть рішення. І роль держави тут досить обмежена. Як зазначає українська дослідниця А. Некряч: «важливо, щоб процес «перезавантаження» публічної влади відбувався безпосередньо за участю самих людей. Це алгоритм дій для нинішньої влади, її «дорожня карта» [3, 4].

Концепція адміністративно-територіальної реформи прописана й реалізовується відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Адже однією з умов асоційованого членства є забезпечення прав і спроможності територіальних громад на реалізацію місцевого самоврядування у частині виконання своїх повноважень. Зокрема, поступово впроваджуються бюджетна і податкова реформи. Тобто реалізовуються територіальна, функціональна й предметна децентралізація [4, 53].

Законодавче закріплення основ адміністративно-територіальної реформи, закладене у Концепції і визначає можливість так званого муніципального дуалізму, тобто конкретні механізми, за яких органи місцевого самоврядування розв'язуватимуть як питання місцевого значення, так і братимуть участь у вирішенні державних проблем шляхом виконання делегованих повноважень.

Це, за визначенням експертів, «забезпечить імплементацію положень Європейської хартії місцевого самоврядування та конституювання національних традицій розвитку місцевого самоврядування, а також надасть можливість поєднати визначені Європейською Хартією принципи децентралізації публічної влади та субсидіарності у функціонально-компетенційному механізмі здійснення місцевого самоврядування» [1, 90].

Отже, враховуючи тенденції і сутність процесів реформування муніципального управління можна зробити висновки, що:

1) реформування місцевого самоврядування має враховувати глобальні тенденції, де б органи муніципального управління ставали суб'єктами міжнародного співробітництва в рамках євроінтеграції;
2) держава має змінити законодавство (прийняти нові необхідні закони і переглянути вже діючі), щоб ОТГ й органи місцевого самоврядування могли інтегруватись до простору європейських цінностей;
3) завершення формування об'єднаних територіальних громад відповідно до регіональних перспективних планів розвитку територій;
4) надання консультативної підтримки органам новоутворених громад через залучення експертів, вітчизняного й європейського досвіду; проведення круглих столів, семінарів, форумів, тренінгів, які будуть покликані полегшити розв'язання конкретних практичних завдань.

Список використаних джерел:

1. Батанов О.В. Муніципальна реформа в Україні з позицій доктрини сучасного муніципалізму // Часопис Київського університету права. 2013. №2. С. 89-93.
2. Конституція України. Київ: Вид-во «Право», 1996. 63 с.
3. Некряч А.І. Розвинена місцева демократія – гарант входження України до європейського цивілізаційного простору (політологічний зріз) // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2015. №2. С. 1-19. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/26.pdf.
4. Woś T., Stelmach J., Bankowicz M., Grzybowak M. Władyka Wiedza o społeczeństwie. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2003. 365 s.

The essence of the concept of administrative-territorial reform in the context of European integration processes in Ukraine. The essence of the processes and trends in municipal government.

Key words: Administrative reform, decentralization, EU integration, combined local community.

Отримано: 26.10.2016

УДК 94(438)«16»

О. А. Юга, *кандидат історичних наук*

ВПЛИВ КРИМСЬКОГО ЧИННИКА НА ПОШУК ПОЛІТИЧНОЮ ЕЛІТОЮ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ШЛЯХІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ «УКРАЇНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ» В СЕРЕДИНІ XVII ст.

У статті висвітлюється роль і вплив кримського чинника на діяльність політичної еліти Речі Посполитої в контексті пошуку варіантів врегулювання конфлікту з козацькою Україною в середині XVII ст.

Ключові слова: кримський чинник, політична еліта, Річ Посполита, «українська проблема».

Надзвичайно важливий вплив на пошук політичною елітою Польсько-Литовської держави в середині XVII століття шляхів розв'язання «української проблеми» мав зовнішньополітичний чинник. Саме він час від часу в значній мірі визначав співвідношення сил у середовищі еліти, конкретні заходи її угруповань, або поспішність у врегулюванні польсько-українського конфлікту, або, навпаки, його ігнорування. В середині XVII ст. він відзначався впливом кримського, турецького, московського та шведського чинників.

Першим проявив себе у 1648 р. кримський чинник – у формі надання воєнної допомоги Війську Запорозькому Кримським ханством (за умовами укладеного в березні військово-політичного союзу). Він завдав неабиякої шкоди Польсько-Литовській державі, адже, по-перше – посприяв поразці польських військ у битвах біля р. Жовті Води й під Корсунем; по-друге – став значною перешкодою для владних кіл Речі Посполитої у справі формування антиукраїнської коаліції.

Роль кримського чинника стала визначальною також під час Збаразько-Зборівської кампанії й укладення Зборівського договору 1649 р. Причому, його вплив відзначався неоднозначністю, адже, з одного боку, підтримка татарами військ козацької України дозволила загнати в глухий кут польську армію під Зборовом (була оточена з усіх сторін без шансів на успішний прорив). Проте, з іншого боку, дозволив Речі Посполитій врятуватися. Справа у тім, що в умовах катастрофічного становища серед оточення короля з'явився задум вдатися до переговорів саме з кримським ханом, що і було зроблено впродовж 15 – 16 серпня [2, 152; 4, 275, 277-278, 280-281, 303; 19, 85-86]. Їх результатом стала домовленість канцлера з візиром від 17 серпня, згідно з якою відновлювалися «приязнь і братерство» між Річчю Посполитою і Кримським ханством [2, 153; 19, 89].

Припускаємо, що шляхом першочергових домовленостей з ханом, Є. Оссолінський сподівався заблокувати політичні вимоги Б. Хмельницького та змусити його (в умовах відсутності союзника, а відтак шансів на успішне продовження військових дій) задовольнитися лише обіцянками визнати традиційні права і привілеї Війська Запорозького з можливим збільшенням реєстру. Як відзначає польський історик М. Франз, переговори з ініціативи канцлера та зі згоди короля з кримським ханом позбавили Б. Хмельницького того політичного шансу, який з'явився у 1648 р. Зберігаючи свою військову міць, козацька Україна втрачала можливість свободи політичної діяльності [16, с.286].

З одного боку, укладення 17 серпня договору з ханом було успіхом польсько-литовської політичної еліти, адже Б. Хмельницький, позбавлений військового союзника, змушений був припинити воєнні дії та розпочати переговори. Унаслідок цього польська армія, а відтак і вся Річ Посполита, були врятовані. Проте, договір мав і негативний бік, адже хан брав під контроль характер польсько-українських відносин, що посилювало політичну вагу Кримського ханства, владна верхівка якого була зацікавлена в збереженні протистояння між Річчю Посполитою та козацькою Україною для власної вигоди. Невдачею для польської сторони стала втрата можливості ліквідувати Українську державу. Навпаки, саме під тиском хана правляча еліта Речі Посполитої змушена була піти на поступки козацькій Україні [9, 67-71], що означали втрату контролю над територією трьох воєводств, з чим їй важко було погодитися.

У польській історіографії висловлюється думка, що сам факт укладення Зборівського договору засвідчував актуальність серед польської правлячої еліти планів турецької війни за участю козацтва та полегшував їх реалізацію. На її підтвердження наводиться факт, що більшість поступок, зроблених Війську Запорозькому згідно з договором, мали військовий характер і спрямовувалися на пошук значної мілітарної сили в особі 40-тисячного козацького реєстру [18, 3-6]. Проте варто нагадати, що, по-перше, визначення саме такої чисельності реєстру було не ініціативою короля, а вимогою хана, яку польська сторона, зважаючи на катастрофічне становище армії, змушена була прийняти; по-друге, польсько-кримський договір не передбачав будь-яких дій проти Порти.

В позитивному для Речі Посполитої контексті кримський чинник проявив себе і під час Берестецької кампанії 1651 р., адже залишення ханом Іслам-Гіреєм поля бою у вирішальний момент посприяло військовій перемозі польської армії. У свою чергу це посилило наміри радикально налаштованої частини річпосполитської політичної еліти остаточно ліквідувати козацьку Україну.

Вагому роль кримський чинник відіграв і під час Жванецької кампанії 1653 р. Не вдаючись до характеристики перебігу військових дій, зазначимо, що воєнна кампанія, яка тривала до середини грудня 1653 р. завершилася для польської сторони невдачею – коронна армія потрапила в облогу під Жванцем [13, 5-20; 14, 27-60]. У такій ситуації польський уряд, маючи інформацію про схильність хана до примирення з Річчю Посполитою, в першій декаді листопада звернувся до нього з пропозицією за значну грошову винагороду відступити від Б. Хмельницького [11, 426-427]. Відтак, порятунок армії та чергова спроба розв'язання «української проблеми» знову, як і в результаті подій під Зборовом влітку 1649 р., потрапили в залежність від польсько-татарських переговорів. 27 листопада візир Сефер Кази-ага повідомив канцлера С. Коріцинського про можливість примирення хана з королем [19, 235]. Канцлер відповів, що король сплатить 100 тис. злотих, якщо хан відступить від козаків «як зрадників і бунтівників» [19, 238]. У контексті розв'язання «української проблеми» пропонувалося відновлення Білоцерківської угоди. Проте, хан не прийняв цієї умови, а 7 грудня візир у листі до канцлера висунув чітку вимогу – «не бавитися пустопорожніми словами» й відновити чинність Зборівського договору [10, 309-310; 15, 264]. Врешті-решт, 15 грудня була укладена Кам'янецька угода, згідно з якою воєнні дії припинялися. Вона передбачала тимчасове поновлення статей Зборівського трактату, що торкалися лише прав і свобод реєстрового козацтва, а також окупацію території козацької України. Хан ставав союзником Речі Посполитої. Унаслідок цього укладений договір спонукав гетьманський уряд до прийняття на початку 1654 р. царської протекції.

Досить наглядно важливість для польської еліти підтримки Речі Посполитої Кримським ханством наприкінці 1653 – початку 1654 рр. підтверджує великий розмір видатків коронної скарбниці на відправлення своїх та прийом ханських послів [21, 142-146].

Важливим досягненням владних кіл Речі Посполитої стало затвердження 20 липня 1654 р. польсько-кримського оборонно-наступального договору, спрямованого проти козацької України та Московської держави [6, 268; 10, 334-335; 22, 111]. 22 листопада новий хан Мехмед-Гірей (Іслам-Гірей помер 10 липня) та знать у присутності польського посла М. Яскульського присягли на договорі з Річчю Посполитою. На початку січня 1655 р. татари прибули на до-

помогу польському війську [7, 73-74; 10, 339, 345]. Під цим впливом рада сенату, яка відбулася в цей час, відкинула навіть можливість тимчасового перемир'я з Військом Запорозьким [20, 42-43].

Після шведського вторгнення влітку 1655 р. на терени Речі Посполитої основна мета польської еліти полягала в тому, щоб відірвати козацьку Україну від Московської держави, якомога міцніше «прив'язати козаків до татар» (у контексті військової співпраці) та спільними силами протистояти Швеції. У листопаді 1655 р. такий шанс з'явився – в результаті військових дій під Озерною було укладено українсько-кримський мирний договір [3, 30; 8, 107]. Зважаючи на те, що хан, виступаючи польським союзником, звертався до Б. Хмельницького з вимогою підтримати польського короля, помирившись з гетьманом, імовірно отримав від нього таку обіцянку [1, 101-102]. Не випадково Я. Казимир сподівався, що «татари до нас прийдуть і козаків до послуг наших приведуть» [17, 88]. Такий розвиток подій був вкрай бажаним для польської еліти, оскільки, за визнанням окремих її представників, зокрема примаса А. Лищинського, «власними силами вчинити опору (шведам – О.Ю.) не можемо» [22, 129].

Помітний вплив на діяльність річпосполитської еліти кримський чинник здійснював упродовж лютого – березня 1656 р. під час переговорів з українським урядом. До переговорного процесу з ініціативи польської сторони знову залучався хан, якого переконували, що «якби вони (Військо Запорозьке – О.Ю.) взяли гору і утворили окрему державу, то стали б тяжкі й ордам татарським» [5, 376]). В такий спосіб через посередництво тиску хана на гетьмана, польська еліта намагалася обмежити вимоги української сторони («щоб козаки неслушних речей від короля і Речі Посполитої не вимагали» [5, 376-380]) та уже вкотре спробувати розв'язати конфлікт з козацькою Україною шляхом мінімальних поступок, добившись, водночас, від останньої військової допомоги проти шведів.

Важливу роль для Варшави кримський чинник відігравав також в процесі переговорів і власне укладення Гадяцького договору. Так, на завершальному етапі переговорів у вересні 1658 р. у умовах розбіжностей серед старшини і козаків щодо укладення договору з Річчю Посполитою саме під тиском кримського союзника Карачбея генеральна військова рада погодилася на розрив з Московією та укладення договору з Польсько-Литовською державою [12, 311].

Отже, аналіз впливу кримського чинника на діяльність політичної еліти Речі Посполитої засвідчує, що в результаті його дії в окремих випадках вона втрачала ініціативу у виборі шляхів розв'язання «української проблеми». Водночас, названий чинник неодноразово рятував Польсько-Литовську державу від розгрому та або посилював у її владних колах впевненість в ефективності силового сценарію врегулювання конфлікту з козацькою Україною, або слугував засобом тиску на український уряд під час переговорів.

Список використаних джерел:

1. Архив Юго-Западной России. Киев: Университетская типография, 1914. Т. 4. Ч. 3. 1100 с.
2. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / авт. предисл.: А.И. Гуржий. Киев: Час, 1993. 656 с. (Репринт. изд. 1903 г.).
3. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. Т. 4: (1655-1658 рр.) / упорядн. о. Ю. Мицик. Київ, 2015. 539 с.
4. Документы об освободительной войне украинского народа 1648-1654 гг. Киев: Наукова думка, 1965. 828 с.
5. Жерела до історії України-Руси. Львів, 1911. Том 12. Матеріали до історії української козаччини. Том 5. Акти до Хмельниччини (1648-1657) / зібрав і видав М. Кордуба. 545 с.
6. Заборовский Л. В. Крымский вопрос во внешней политике России и Речи Посполитой в 40-х – середине 50-х годов XVII века // Россия, Польша и Причерноморье в XV-XVIII вв. М.: Наука, 1979. С. 263-275.
7. Заборовский Л.В. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. Из истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе. М.: Наука, 1981. 179 с.
8. Мицик Ю. З дипломатичної документації Б. Хмельницького та І. Виговського // Наукові записки. Історія / Національний університет «Києво-Могилянська академія». 1999. Т. 14. С. 93-112.
9. Пріцак Л. Основні міжнародні договори Богдана Хмельницького 1648-1657 рр. Харків: Акта, 2003. 493 с.
10. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. 400 с.
11. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. – 2-ге вид., доп., перероб. Київ: Либідь, 1995. 624 с.
12. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 448 с.
13. Степанков В.С. Жванецька кампанія Б. Хмельницького: витоки, хід, політичні наслідки (серпень-грудень 1653 року) // Наукові праці історичного факультету. Кам'янець-Подільський, 1996. Т. 2. С. 5-20.
14. Ciesielski T. Kampania żwaniecka 1653 r. // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. Bialystok, 2004. T. 41. S. 27-60.
15. Ciesielski T. Od Batohu do Żwańca: Wojna na Ukrainie, Podolu i o Mołdawię 1652-1653. Zabrze: Inforteditions, 2007. 334 s.
16. Franz M. Idea państwa kozackiego na ziemiach ukrainnych w XVI-XVII wieku. Toruń: Adam Marszałek, 2006. 476 s.
17. Grabowski A. Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawnéj Polski. Diaryusze, relacye, pamiętniki. Kraków, 1845. T. 2. 368 s.
18. Latacz E. Ugoda zborowska a plany wojny tureckiej Jana Kazimierza // Historia. № 3. R. III. S. 3-9.
19. Rudawski J. Historya Polska od od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego. Petersburg; Mohylew, 1855. T. 1. 323 s.
20. Walewskij A. Historya wyzwolonej Rszeczypospolitej wpadającej pod jarzmo domowe za panowania Jana Kaźmierza (1655-1660). Krakow, 1870. T. 1. 471 s.
21. Wójcik Z. Aspekty finansowe przymierza polsko-tatarskiego 1654-1666 // O naprawy Rzeczypospolitej. Warszawa, 1965. S. 139-150.
22. Wójcik Z. Jan Kazimierz Waza. Wroclaw: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2004. 274 s.

In the article a role and influence of the Crimean factor are illuminated on activity of political elite of Rich Pospolita in the context of search of variants of settlement of conflict from cossack Ukraine in a middle XVII of century.

Key words: the Crimean factor, political elite, Rich Pospolita, «Ukrainian problem».

Отримано: 23.10.2016

УДК 378.4:94(477.43)(092)

***Д. Р. Яблонська**, провідний фахівець відділу наукової роботи і міжнародних зв'язків*

ІВАН АНТОНОВИЧ ЛЮБАРСЬКИЙ – ПРОФЕСОР КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ

У статті описується постать викладача Кам'янець-Подільському інституту народної освіти Любарського Івана Антоновича. Аналізується його науковий, творчий та життєвий шлях на теренах Поділля.

Ключові слова: І.А. Любарський, Кам'янець-Подільський інститут народної освіти, викладач, Поділля, філолог.

Серед відомих українських вчених, що працювали у Кам'янець-Подільському інституту народної освіти (далі – ІНО), слід зупинитися на постаті філолога, активного творця освітнього процесу в інституті Івана Антоновича Любарського.

Вагомий внесок у вивчення цієї постаті належить сучасним історикам В.А. Нестеренку [18], О.М. Завальнюку [16, 17] та В.О. Савчуку. Дослідження особи І.А. Любарського дає змогу відкрити ще чимало маловідомих сторінок з історії діяльності відомого філолога та професора України.

Любарський Іван Антонович народився 15 жовтня 1893 року у с. Слобода Сенькова Куп'янського повіту Харківської губернії. Отримав середню освіту у м. Харкові, а у 1914 році вступив до Київської Духовної Академії. Обрав для себе спеціалізацію давньогрецької мови [1].

У 1917 році І.А. Любарський був обраний професорським стипендіатом для підготовки до викладання при кафедрі грецької мови, а також розробляв навчальні плани із свого фаху. По закінчені стипендіальних занять отримав ступінь «магістра». За рекомендацією професорського складу кафедри грецької мови Київської Духовної Академії Іван Антонович взяв участь у конкурсі на посаду приват-доцента кафедри [6].

У 1918-1919 рр. розпочались бурхливі події в Україні, а тому І.А. Любарський переїжджає до Кам'янця-Подільського. У січні 1919 року він очолює 2-у кафедру античної філології Кам'янця-Подільського державного українського університету [3]. Очолити 1-у кафедри античної філології було доручено орд. професору В'ячеславу Івановичу Петру [1]. Перебуваючи на посаді приват-доцента 2-ї кафедри античної філології І.А. Любарський читав такі лекції: «Історія матеріальної культури» [13], «Історія античної літератури» [15], «Латинська мова» [11], «Грецька мова» [14], а з 1921 року «Історію римського письма» [12].

За авторства викладача І.А. Любарського було надруковано кілька праць, а саме: «О греческом чтении и произношении. – Киев, 1918», «К вопросу о греческом словообразовании. – Киев, 1918», підручник «Латинська мова (для студентів). – Київ, 1918». Створено більше 10 рукописів: «Граматика греческого язика. – Киев, 1918», «Грекославянские параллели. – Киев, 1918», «Лекции по истории греческой литературы. – Вип. I, II, III. – Киев, 1918-1921», «Понятие об истории греческой литературы. – Киев, 1919» тощо [2].

У 1923 році І.А. Любарського було звільнено з посади викладача кафедри через реорганізацію Кам'янець-Подільського ІНО та ліквідацією факультету профосвіти [18, с.220]. Однак цього ж року він очолив Кам'янець-Подільський археологічний музей. Вкінці 1924 року Івана Любарського обирають деканом факультету соціального виховання. На цій посаді від пробув два роки та зміг розвинути наукову діяльність і організувати навчальний процес в ІНО. Усунення І.А. Любарського від адміністративної роботи дало йому більше можливості займатись викладацькою та науковою роботою [9].

Із створенням у 1922 році при Кам'янець-Подільському ІНО науково-дослідної кафедри «Історії, культури та економіки Поділля» професор І.А. Любарський став її дійсним членом та керівником секції культури НДК [16, с.16-17]. З 1925 по 1927 рр. Іван Антонович виконував обов'язки керівника НДК історії, культури та економіки Поділля [6]. Робота секції здійснювалась в таких підсекціях: мови, літератури, загальної економіки, виховання, історії та археології. І.А. Любарський керував підсекцію мови, яка безпосередньо досліджувала мовлення українців Поділля, фонетичну систему подільських говірок, їхні лексичні, морфологічні особливості. У 1926 році І.А. Любарського було затверджено професором другої категорії [4].

Іван Антонович Любарський був талановитим філологом що знав 14 іноземних мов (7 володів досконало) [1]. Саме тому у 1930 році його запрошують до Києва на роботу у науково-дослідний інститут язикознавства ВУАН. Щодо Кам'янець-Подільського ІНО, то цього ж року він пережив реорганізацію та став інститутом соціального виховання (ІСВ) [5].

У 1932 році на Поділлі шукали сліди контрреволюційної Української військової організації (УВО). Перевіряли викладачів ІСВ, а тому більшість була заарештована. Серед обвинувачених був і професор І.А. Любарський, якому інкримінували керівництво УВО [17, 251].

У 1933 році за статтею 54-11 КК УСРР професора І.А. Любарського було засуджено до трьох років висилки. Відбувши покарання його знову арештовують, а у 1937 році засуджують до розстрілу, як особу що пропагує антирадянську політику [8].

Таким чином, Кам'янець-Подільський ІНО розвивався у нестабільний період, а тому будь який національний прояв рахувався як зрада. Саме за цих умов доля філолога Івана Антоновича та інших викладачів інституту склалася трагічно. Однак, наукова, педагогічна та адміністративна робота професора І.А. Любарського створила на теренах Поділля науковий, освітній та культурний центр у вигляді науково-дослідної кафедри. НДК «Історії, культури та економіки Поділля» стала ядром формування та зміцнення вищої освіти не тільки у Кам'янці-Подільському, а й на Поділлі.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.32.
2. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.32зв.
3. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.34зв.
4. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.39.
5. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.39зв.
6. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.40.
7. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.41.
8. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.42.
9. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.16.
10. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.2, спр.260, арк.20.
11. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.3, спр.4, арк.20.
12. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.3, спр.4, арк.28.
13. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.3, спр.4, арк.32.
14. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.3, спр.4, арк.88.
15. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.-302, оп.3, спр.4, арк.87.

16. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2011 рр.): історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 340 с.
17. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 632 с.
18. Нестеренко В.А. І.А. Любарський – визначний провідник політики «українізації» на Поділлі // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т. 17: Пам'яті академіка П.Т. Тронька. С. 218-230.

The article describes the personality of the teacher Kamenetz-Podolsk Institute of Education Ivan Lubarsky. It analyzes the scientific, creative and way of life in the territory skirts.

Key words: Ivan Lubarsky, Kamenets Institute of Education, Lecturer, Podillia, philologist.

Отримано: 20.10.2016

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

УДК 376.3_056.36

***Ю. Ю. Бугера**, асистент*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ УВАГИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

У статті з'ясовуються психолого-педагогічні умови розвитку уваги у навчальному процесі молодших школярів з розумовою відсталістю

Ключові слова: навчальна діяльність, умови, розвиток, увага, молодші школярі з розумовою відсталістю.

Теоретичний аналіз загальної, спеціальної психолого-педагогічної літератури та дані констатувального етапу дослідження показали, що у початкових класах спеціальної загальноосвітньої школи уможливлюється інтенсивний розвиток інтелектуальної діяльності дітей, її довільних форм, особливе місце в цьому процесі має відводитися формуванню уваги, що позначається на ефективності навчання розумово відсталих учнів, засвоєння ними знань, умінь і навичок.

Зокрема, увага забезпечує спрямованість та зосередженість свідомості на певних об'єктах, вона виступає необхідною умовою внутрішньої психічної діяльності; її наявність визначає ефективність здійснення будь-якої зовнішньої практичної діяльності. Увага розвивається від мимовільної до довільної та післядовільної, набуваючи повноти характеристик – її властивостей, система яких складає атенційні здібності (концентрація, стійкість, обсяг, розподіл, вибірковість, переключення, коливання). На кожному етапі розвитку вона має свої особливості, зокрема, все більшого значення, поряд з мимовільною, набуває довільний вид уваги, яка у молодших школярів характеризується низьким рівнем сформованості всіх її властивостей, і передусім, обсягу, стійкості, розподілу. Розумово відсталі учні мають свої специфічні особливості уваги, а саме: коливання стійкості та концентрації, як позначається на змінах працездатності; знижена здатність до розподілу та переключення; часті відволікання через перевтому та ін., що є причинами труднощів у формуванні довільності, цілеспрямованості діяльності та поведінки; труднощів їх навчання; відставанням від норми загального рівня уваги.

Корекційно-спрямований навчальний процес, метою якого є не лише засвоєння дітьми суспільного досвіду у вигляді знань і способів дій (навичок і вмінь), необхідних для життєдіяльності, а й розвиток дитини, містить можливості формування уваги у розумово відсталих молодших школярів. Основним завданням даного етапу дослідження була розробка та апробація педагогічного забезпечення, яке включало спеціальну побудову всіх ланок педагогічного процесу, спрямованих на формування атенційних здібностей в учнів молодших класів з розумовою відсталістю. В основу методики формувального етапу дослідження покладено розуміння сутності уваги та її властивостей, показників їх прояву в навчанні; урахування рівня сформованості властивостей уваги у розумово відсталих учнів, особливостей та можливостей їх розвитку; добір адекватних меті формування педагогічних засобів.

Ми виходили з того, що ефективність розвитку уваги у розумово відсталих учнів молодших класів забезпечується за умов спеціальної організації корекційно-спрямованого навчального процесу, у якому його зміст, методи та організаційні форми слугують досягненню поставленої мети [1; 2; 3].

До психолого-педагогічних умов розвитку уваги у навчальному процесі ми віднесли наступні:

1. Організація діяльності педагога під час уроку:

а) організація проведення уроку, відповідно до його структури;

б) зв'язність навчального матеріалу, наступність, послідовність його викладу, зв'язок з попередньо засвоєним учнями матеріалом;

в) подача навчального матеріалу з розкриттям його змісту, сутності та значення;

г) використання на уроці різноманітність методичних прийомів та засобів навчання;

д) оптимальний темп подачі матеріалу (швидкий темп уроку сприяє виникненню помилок, а занадто повільний – не буде сприяти зацікавленості учнів).

2. Послідовність і систематичність вимог педагога.

3. Забезпечення педагогом зміни одних видів навчальної діяльності іншими залежно від індивідуальних особливостей та діагнозу розумово відсталих молодших школярів (наприклад: слухове зосередження дитини може змінюватись зоровим чи моторним).

4. Використання спеціальних дидактичних та тренувальних вправ для розвитку властивостей уваги.

5. Врахування зовнішніх умов (відсутність подразників, які відволікають; дотримання гігієнічних умов; чіткість розпорядку дня) при організації та проведенні корекційно-розвивальної роботи.

6. Диференціація та індивідуалізація завдань відповідно до психофізичних особливостей та можливостей розумово відсталих дітей.

7. Формування особистісно-вольових якостей (цілеспрямованість, самостійність, дисциплінованість, наполегливість, працелюбність, відповідальність, організованість тощо), які сприятимуть активізації та розвитку властивостей уваги дітей.

8. Позитивна чи оптимістична оцінка результатів діяльності розумово відсталих учнів, яка дає змогу підтримувати інтерес, сприяє подальшому включенню дітей у навчальну діяльність.

Формування уваги у розумово відсталих молодших школярів відбувається на основі планомірного та цілеспрямованого педагогічного впливу на пізнавальну сферу дитини, метою якого є розвиток довільних психічних функцій, включає розвиток її основних властивостей (стійкості, переключення, розподілу), які позначаються на ефективності навчання учнів – засвоєнні ними знань та способів дій (умінь і навичок).

Виходячи з вище зазначеного, при розробці методики формувального експерименту були враховані загальні та спеціальні принципи навчання: виховуючої і розвиваючої спрямованості навчання; науковості та доступності навча-

льного процесу; систематичності та послідовності; зв'язку навчання з життям; свідомості та активності у навчанні; наочності; міцності засвоєння знань, умінь і навичок; корекційної спрямованості навчання; індивідуального та диференційованого підходу у навчальній діяльності [2; 3].

Отже, основною умовою розвитку уваги виступає активність дитини у різноманітній за змістом діяльності, зокрема учбовій. Найбільш ефективно такий розвиток відбувається за умови спеціальної організації навчального процесу, основною формою організації якого є урок.

Список використаних джерел:

1. Аксенова М.Н. О педагогических условиях воспитания устойчивого произвольного внимания (на общегрупповых занятиях и вне их) у детей 6-7 лет : автореф. дис. … канд. психол. наук: спец. 19.00.01 – общая психология. Москва, 1975. 21 с.
2. Блеч Г.О. Дидактичні умови забезпечення якості знань з природознавства у розумово відсталих учнів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 – корекц. педагогіка; Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ, 2007. 22 с.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Рад. шк., 1989. 608 с.
4. Лиепинь С.В. Особенности внимания умственно отсталых младших школьников: дисс. … канд. психол. наук: спец. 19.00.10 – спец. психология; АПН НИИД. Москва, 1977. 118 с.

In this article investigates the psychological and pedagogical conditions of attention in the learning process of children with mental retardation.

Key words: educational activities, conditions, development, attention, younger students with mental retardation.

Отримано: 23.10.2016

УДК 376.064.1

***М. Г. Буйняк**, аспірант*

СПІВПРАЦЯ ВЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ З СІМ'ЯМИ УЧНІВ

У статті розкрито специфіку роботи вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів, висвітлено основні напрямки та форми роботи з батьками.

Ключові слова: вчитель інклюзивного класу, учні з особливостями психофізичного розвитку, напрямки роботи з сім'ями, інклюзивна освіта.

Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку є одним із пріоритетних напрямків сучасної освітньої політики. Для ефективної його реалізації у загальноосвітньому навчальному закладі повинні бути створені умови, які б максимально сприяли соціальній адаптації учнів, їх повноцінному фізичному та психічному розвитку. Створення таких умов насамперед залежить від учасників педагогічного процесу, до яких належать педагоги, здорові та «інклюзовані» учні та їхні батьки.

У статті ми розкриємо особливості та напрямки роботи вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів, оскільки від цього залежить успіх адаптації дитини у школі та включення її в класний колектив, успішність навчання тощо.

Вивченням та розробкою науково-методичних основ інклюзивного навчання та співпраці школи з сім'ями учнів займаються такі науковці, як В.І. Бондар, А.А. Колупаєва, С.П. Миронова, В.М. Синьов, Н.З. Софій, Л.М. Шипіцина та ін.

На думку вчених, педагоги мають бути підготовлені до роботи з усіма членами родини, водночас, і батьки мають бути готовими до співпраці зі школою [2, 266]. Саме завдяки підтримці школи батьки отримують необхідний досвід і стають менш залежними від фахівців, коли приймають рішення стосовно догляду за дітьми з порушеннями психофізичного розвитку та визначення їхнього майбутнього.

Роботу вчителя з батьками учнів інклюзивного класу умовно можна поділити на два напрямки – робота з батьками дітей з порушеннями психофізичного розвитку та з батьками дітей з типовим розвитком.

У батьків здорових дітей насамперед потрібно сформувати готовність до адекватного, толерантного та позбавленого упередженості сприймання «інклюзованих» учнів та усвідомлення того, що спільне навчання з ними не нанесе ніякої шкоди їхнім дітям. Що стосується батьків учнів з порушеннями психофізичного розвитку, то робота з ними класного керівника з ними полягає у:

- ✓ Встановленні контакту та формуванні довірливих партнерських відносин.
- ✓ Включенні батьків «інклюзованих» дітей в колектив інших батьків класу.
- ✓ Безперервній взаємодії та обміні інформацією з батьками стосовно навчання, виховання, інтересів та особистісних якостей дитини.
- ✓ Залученні батьків до участі у розробці індивідуальних навчальних планів, у процесі навчання і виховання загалом, а також у позакласних заходах.
- ✓ Налагодженні ефективної співпраці з іншими фахівцями команди психолого-педагогічного супроводу (корекційним педагогом відповідної галузі, психологом, соціальним педагогом тощо).
- ✓ Розробці спільно з іншими фахівцями загальних рекомендацій щодо особливостей розвитку, навчання і виховання дітей, які допоможуть батькам почуватися вдома та в класі зручніше та впевненіше.
- ✓ Забезпеченні умов для психологічної, соціальної та фінансової (якщо це потрібно) підтримки сімей, що виховують дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Зауважимо, що вищевказані напрямки не можуть реалізовуватися відокремлено один від одного, вони є взаємопов'язаними, оскільки спрямовані на досягнення однієї спільної мети – «прийняття» та адаптацію дитини з порушеннями у розвитку до умов загальноосвітнього навчального закладу.

Слід також зазначити, що робота з батьками повинна проводитися у тісній співпраці з іншими членами команди психолого-педагогічного супроводу, кожен з яких надає фахову допомогу з тих чи інших питань.

Основними формами роботи вчителя з батьками в умовах інклюзивного навчання є: батьківські збори, бесіди (колективні, індивідуальні, групові), консультації-практикуми, семінари-практикуми, організація ділових ігор, відвідування родин, дні відкритих дверей, відкриті уроки для батьків, наочна пропаганда (оформлення куточків для батьків, випуск тематичних газет) тощо.

Отже, тісна співпраця вчителя та родин учнів з порушеннями психофізичного розвитку забезпечить сприятливі умови навчання, виховання, розвитку дитини та її соціальної адаптації. Обов'язковою умовою ефективності цієї співпраці є участь батьків в команді психолого-педагогічного супроводу, який необхідний, в першу чергу, тим батькам, у яких є сумніви щодо правильності вибору ними шляху навчання своєї дитини в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Перспективними напрямками цієї теми є розробка ефективних форм та методичних рекомендацій щодо роботи з сім'ями учнів з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання.

Список використаних джерел:

1. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: науково-методичний збірник до Всеукраїнської науково-практичної конференції в рамках реалізації проекту "Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими освітніми потребами" за підтримки програми ІВРР –

TACIS Європейської комісії / ВФ "Крок за кроком". Київ: Придатченко П.М., 2007. 180 с.
2. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. Київ: Контекст, 2000. 336 с.
3. Методичне забезпечення діяльності педагогічних працівників дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів щодо роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку: науково-методичний посібник / укладачі: О.В. Чубарук, Л.А. Пєтушкова, О.В. Татаринцев; за ред. Н.І. Клокар, О.В. Чубарук. Біла Церква: КОІПОПК, 2006. 124 с.

The article reveals the specifics of the teacher of an inclusive class with students families, the basic directions and forms of work with parents.

Key words: teacher of an inclusive class, students with special needs, working with families, inclusive education.

Отримано: 27.10.2016

УДК 376.42

Ю. В. Галецька, *кандидат педагогічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТУ «СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ ОРІЄНТУВАННЯ» У СПЕЦІАЛЬНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено питання, що стосуються особливостей викладання соціально-побутового орієнтування у спеціальній школі, визначено форми, методи та прийоми роботи з учнями над формуванням у них соціально-побутових навичок.

Ключові слова: корекційні заняття, соціально-побутове орієнтування, спеціальна школа.

Спеціальні корекційні заняття із соціально-побутового орієнтування спрямовані на практичну підготовку учнів спеціальної школи до самостійного життя і праці, на формування в них знань і вмінь, які сприятимуть соціальній адаптації учнів. На цих заняттях систематично формуються і вдосконалюються в дітей необхідні їм навички самообслуговування, ведення домашнього господарства, орієнтування в навколишній дійсності. Учнів ознайомлюють з тими підприємствами і установами, куди вони можуть звернутися з різних питань у процесі самостійної організації свого побуту.

Основними формами навчання є заняття та екскурсії. На заняттях велика увага приділяється практичній роботі. Як методи навчання широко застосовують сюжетно-рольові ігри, демонстрація навчальних фільмів, діафільмів і різноманітних наочних засобів навчання. У процесі формування вмінь користуватися електричними і механічними побутовими приладами, колючими і ріжучими предметами, а також скляним посудом потрібно на заняттях відводити певний час для вивчення правил безпечної роботи. Визначаючи зміст і обсяг навчального матеріалу, вчитель орієнтується на вимоги до знань і вмінь учнів, які вказані у відповідному розділі програми, беручи до уваги, що обсяг і складність матеріалу щороку збільшуються [2]. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність зміни та ускладнення методів і прийомів роботи.

Як зазначає Л.С. Дробот, на уроках соціально-побутового орієнтування учні 5 – 9 класів допоміжної школи отримують знання, що стосуються: особистої гігієни: знання про значення особистої гігієни для здоров'я людини (ранкова гімнастика, догляд за волоссям, обличчям, зубами, шкірою; загартування організму; догляд за шкірою рук, ніг), про шкідливість паління, алкоголю, знання про косметичні засоби (мило, шампуні, креми, лосьйони, дезодоранти та ін.); гігієни харчування: знання про значення харчування для здоров'я людини; про санітарно-гігієнічні вимоги до процесу приготування їжі (обробка продуктів харчування); про посуд (догляд за посудом); зберігання продуктів харчування та готової їжі; засоби догляду за посудом; про санітарно-гігієнічні вимоги і правила безпеки під час приготування їжі; поживна цінність харчових продуктів; догляд за житлом: знання про гігієнічні вимоги до житлового приміщення (простір, затишок, чистота, освітлення); робоче місце школяра, про правила безпеки під час користування побутовими електроприладами; про засоби миття, санітарної обробки приміщення. санвузла; догляд за одягом: знання про значення одягу для здоров'я людини та гігієнічні вимоги до одягу (матеріал, розмір, призначення); догляд за одягом (чищення, прання); миючі засоби (мило, порошки); прання (ручне, машинне), сушіння, прасування[1].

Сформованість соціально-побутових навичок характеризується також і наявністю вмінь, які забезпечують практичне втілення одержаних знань із зазначених вище тем: особистої гігієни – вміння доглядати за волоссям, шкірою обличчя, рук, ніг, за зубами, правильно користуватись різними косметичними засобами, читати анотації до цих засобів та розуміти їх призначення; гігієни харчування – уміння обробляти продукти харчування (чищення, миття), правильно зберігати, доглядати посуд (мити, чистити), зберігати готову їжу, визначати придатність продуктів харчування за зовнішнім виглядом, запахом і терміном зберігання; уміння доглядати за житлом – підтримувати порядок на кухні, в кімнатах та інших приміщеннях; використовувати спеціальні засоби догляду за меблями, вікнами тощо; доглядати за одягом – чистити щіткою взуття та одяг, прати білизну; користуватися миючими засобами, пральною машиною, праскою; використовувати одяг за призначенням, відповідно до сезону, моди тощо.

Для закріплення знань і вмінь постійно повторюється вивчене. З цією метою вчитель, складаючи план заняття, продумує, у якій його частині передбачити застосування учнями здобутих знань і вмінь. Повторення навчального матеріалу з теми, що вивчається, або пройденого матеріалу є елементом кожного заняття. На заняттях значна увага приділяється розвитку мовлення учнів, слідкують за повнотою усних відповідей, послідовністю викладу думок, умінням правильно будувати фрази, аргументувати свої висновки. Для цього використовуються різні етапи занять і екскурсій, в процесі яких учнів залучають до бесіди. Заняття із соціально-побутового орієнтування мають бути тісно пов'язані з уроками рідної мови, математики, географії, природознавства, праці. Соціально-побутове орієнтування учнів повинно мати своє логічне продовження в системі позакласної роботи. Тільки комплексна спільна діяльність вчителя і вихователя дасть змогу домогтися бажаних результатів. Зв'язок вчителя з вихователем здійснюється також і під час спільного проведення окремих екскурсій і деяких підсумкових практичних занять, які можна об'єднувати з позакласними заходами. Вчитель має брати активну участь у тих позакласних заходах, що сприяють закріпленню знань і вмінь на практиці. Це дає змогу перевірити, що і як учні сприйняли і запам'ятали на уроках соціально-побутового орієнтування. Така «взаємодія навчальної і позакласної роботи сприяє вдосконаленню знань і вмінь, успішності їх застосування у повсякденному житті» [2].

Заняття із соціально-побутового орієнтування проводять в спеціально обладнаному кабінеті. Для успішного проведення уроків необхідні комплекти таблиць із санітарії та гігієни, декоративного оформлення харчових блюд, сервіровки стола та ін. Наочні посібники для загальноосвітніх шкіл, які можна демонструвати в процесі навчання, необхідно адаптувати з урахуванням інтелектуальних можливостей розумово відсталих дітей. Вчителі розробляють письмові інструкційні карти на приготування різних страв, прання, прибирання тощо. Інструкційна карта на приготування якоїсь певної страви повинна мати перелік обладнання, продуктів, відомості про кількість продуктів на одну порцію та їх вартість, а також виклад послідовності дій. Також виготовляють предметні карти, за допомогою яких визначаються послідовність і прийоми ремонту одягу; зразки заповнених бланків, ділових паперів, телеграм тощо.

Головне для дітей з розумовою відсталістю – це максимально оволодіти навичками самообслуговування, навчитися орієнтуватися в оточуючому світі. Тому педагогам і батькам необхідно обирати найбільш оптимальні умови і форми навчання, виховання, які забезпечать адаптацію таких дітей до життя в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Дробот Л. Змістове та методичне забезпечення формування санітарно-гігієнічної культури на уроках соціально-побутового орієнтування у спеціальній школі для розумово відсталих дітей // Дефектологія. 2005. № 3. С. 39-41.
2. Дробот Л.С., Мерсіянова Г.М. Соціально-побутове орієнтування учнів допоміжної школи: метод. посібник. Київ: Освіта, 1992. 160 с.
3. Висоцька А.М., Івашина Ю. Ю. Основні напрямки виховної роботи з формування соціальної поведінки учнів спеціальних шкіл-інтернатів: метод. посібник. Черкаси, 2003. 32 с.
4. Основні напрямки санітарно-гігієнічного навчання і виховання учнів шкіл-інтернатів: методичні рекомендації / укл. Б.С. Кобзар, С.П. Постовойтов, Л.С. Дробот. Київ: ІСДО, 1995. 28 с.

The article deals with issues concerning the teaching features social-home orientation in a special school, defined forms, methods and techniques for working with pupils on the formation of their social and home skills.

Key words: corrective exercises, social-home orientation, a special school.

Отримано: 22.10.2016

УДК 37.013.42:0.54

Н. С. Гевчук, *кандидат педагогічних наук*

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

У статті проаналізовано та вивчено проблему правового аспекту та обізнаності учнів старших класів щодо прав та обов'язків подружжя, досліджено рівень правової готовності старшокласників до сімейного життя.

Ключові слова: сім`я, шлюб, сімейне життя, учнівська молодь, правова готовність.

Сім'я є одним з найважливіших соціальних інститутів, що вимагає постійного наукового вивчення. Високий рівень розлучень, тенденція консенсуального співжиття роблять актуальним пошук шляхів стабілізації сім'ї та відповідного підходу до її утворення, формування у молоді уявлень про майбутню сім'ю [1, 45].

Особливо великого значення ця робота набуває у період ранньої юності, тому що саме в цьому віці виникають психологічні передумови для створення сім'ї. Проблема підготовки молоді до сімейного життя досліджувалась у роботах І. Волги, Л. Ковальчука, В. Костіва, І. Мацковського та ін. В них висвітлювались проблеми сучасної сім'ї, питання про формування сімейно-шлюбних відносин, типології функцій сім'ї, права та обов'язки чоловіка та дружини в сім'ї [3, 34-37].

Вивчення правової готовності старшокласників до сімейного життя проводилось за допомогою анкетування (за основу в розробці анкети ми використали тест на визначення правової готовності старшокласників до сімейного життя (Костів В.) [2].

Реформування освітньої системи в Україні проходить на фоні складних процесів трансформації суспільних відносин, загальної модернізації на шляху до демократичного суспільства. Оскільки сім'я – осередок суспільства, то формування правової культури сім'янина необхідна умова формування правової культури громадян України, їх правової свідомості.

Анкета складається із 8 запитань та визначає рівень обізнаності старшокласників у Сімейному Кодексі України.

Провівши анкетування, ми отримали такі результати: високий рівень обізнаності характерний для 5% старшокласників; достатній – 18% учнів; середній – 23%; низький – 54% (*рис. 1*).

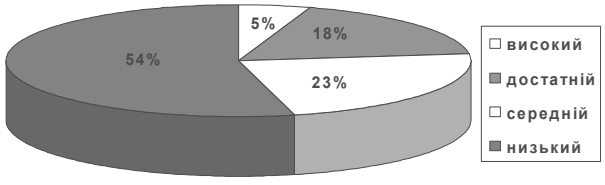

Рис. 1. *Рівень правової готовності старшокласників до сімейного життя*

Зокрема, правильно вказали шлюбний вік лише 24% респондентів; на запитання: «З якою метою реєструється шлюб?» – 23% старшокласників відповіли – для забезпечення державних та громадських інтересів, 22% – з метою охорони особистих і майнових прав та інтересів подружжя і дітей, 20% – з метою охорони інтересів подружжя і дітей та державних і громадських інтересів, 35% опитуваних не дали відповіді на це запитання; що необхідно для укладання шлюбу знає лише 35% респондентів.

Права і обов'язки подружжя породжує: церковний шлюб – так вважають 12% опитуваних, 53% – громадський шлюб у поєднанні з церковним, 25% – тільки шлюб в органах РАГСу.

Що стосується питання правових стосунків в яких знаходяться майбутні чоловік та дружина після подачі заяви до РАГСу, то ми отримали наступні відповіді: 48% старшокласників вважають, що у шлюбних відносинах, 37% учнів – між ними немає ніяких юридичних стосунків, 15% – у родинних відносинах чоловіка та дружини.

Для того, щоб визначити наскільки усвідомлюють свої права та обов'язки старшокласники за своїх дітей, ми запропонували дати відповідь на питання: «Чи користуються батьки рівними правами і несуть рівні обов'язки щодо своїх дітей у випадках, коли шлюб між ними розірвано?»: 38% респондентів відповіли так, 62% – ні.

Таким чином, аналіз результатів дослідження показує, що проблема правової готовності учнівської молоді є досить загостреною та потребує ознайомлення школярів з основними положеннями сімейного права; з порядком укладання шлюбу, усвідомлення ними необхідності його державної реєстрації, правових наслідків незареєстрованих шлюбів; засвоєння учнями прав і обов'язків подружжя, особистих правовідносин між ними та майнових відносин, а також правовідносин між батьками і дітьми; пояснення таких державних актів, як позбавлення материнських і батьківських прав та усиновлення; ознайомлення з причинами, правовими основами та соціальними, економічними, психологічними й педагогічними наслідками розлучення, аліментними зобов'язаннями розлучених; з умовами укладання шлюбного контракту і виховання адекватного ставлення до цього правового акту.

Список використаних джерел:

1. Алєксєєнко Т.Ф. Молода сім'я в сучасному виховному процесі // Педагогіка та психологія. 1998. №4. С. 53-60.
2. Костів В. Формування сім`янина в умовах гуцульської школи // Гуцульська школа. 1995. № 2. С. 25-28.
3. Мацковский М.З. Підготовка підлітків і школярів до майбутнього сімейного життя // Родина в системі морального виховання: актуальні проблеми виховання підлітків. Москва: Педагогіка, 2009. 432 с.
4. Сєрова І.А. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини // Соціальний працівник. Київ, 2007. № 18. С. 2-11.

In the article the problem of legal aspect and awareness of students of higher forms is analysed and studied in relation to rights and duties of the married couples, the level of legal readiness of senior pupils is investigational to domestic life.

Key words: family, marriage, domestic life, student's young people, legal readiness.

Отримано: 29.10.2016

УДК 159.922.2

Т. В. Грубі, *кандидат психологічних наук*

СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У статті зосереджено увагу на проблемі перфекціонізму особистості. Автором визначено поняття «перфекціонізм особистості» та досліджено сучасний стан розробки даного поняття. Розглянуто основні напрями досліджень перфекціонізму в сучасній психологічній науці та, зокрема, в Україні.

Ключові слова: перфекціонізм, особистість, визначення, стан розробки, основні напрями досліджень.

Постановка проблеми. Проблема перфекціонізму є актуальною в даний час. У сучасній психології з'являється все більше досліджень в даній області. В Україні ця проблема вивчається порівняно недавно. Вітчизняні роботи з проблеми перфекціонізму здебільшого спрямовані на аналіз зарубіжних досліджень. Закордоном уявлення про перфекціонізм інтенсивно почали розроблялися ще з 60-80-х років XX ст.

Теоретичний аналіз наукової літератури зарубіжних та вітчизняних вчених показав, що на даний час досліджено структуру, типи, генезис та детермінанти виникнення перфекціонізму, особливості батьківського перфекціонізму та його вплив на особистість дитини, зв'язок перфекціонізму з різноманітними розладами: депресією та тривожністю, порушеннями харчової поведінки, суїцидальною поведінкою, соромом та провиною, тощо. Крім того розглядався зв'язок перфекціонізму з обдарованістю, емоційним інтелектом та самітністю [4, 213–221].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема перфекціонізму є предметом дослідження в *зарубіжній психології* з 60-х рр. XX ст. в працях (М. Аддерхолт Елліот, Д. Аткінсон, А. Бек, Р. Блатт, Д. Бернс, К. Дебровські, М. Ентоні, Дж. Ешбі, С. Інгрем, І. Клара, Б. Кларк, Б. Кокс, С. Конартон, В. Мансел, А. Пахт, Т. Пієчовській, С. Петерс, В. Родела, Л. Сільверман, Р. Свінсон, Р. Слейні, Х. Стампф, Л. Террі-Шорт, Р. Фрост, Г. Флетт, Р. Фріман, Д. Хамачек, М. Холендер, П. Х'юїтт, Р. Шафран та ін.).

Дещо пізніше даним феноменом зацікавилися *російські дослідники* (Д. Андрусенко, Н. Гаранян, І. Грачова, С. Єніколопов, Я. Жебрун, О. Золотарьова, Є. Ільїн, І. Малкіна-Пих, Г. Нємцова, О. Новгородова, В. Парамонова, А. Распопова, Є. Соколова, Є. Талаш, П. Тарханова, А. Федулеєва, І. Хломов, А. Холмогорова, В. Циганкова, Т. Юдеєва, В. Ясна та ін.) та *вітчизняні вчені* (А. Вавілова, Ж. Вірна, В. Грандт, І. Гуляс Л. Данилевич, Т. Завада, Є. Карпенко, О. Кононенко, М. Коваленко, О. Лоза, І. Матієшин, В. Павлова, А. Проскурня, К. Фоменко, Г. Чепурна).

Варто зазначити, що у вітчизняній психології кола проблем, пов'язаних із прагненням людини до досконалості, тією чи іншою мірою торкаються у своїх працях Ю. Ільїна, І. Лебединська, Л. Лєпіхова, В. Москаленко, Т. Російчук, М. Смульсон, В. Татенко, Т. Титаренко, Н. Чепелєва та ін.

Мета полягає в дослідженні стану розробки проблеми перфекціонізму особистості в сучасній психології.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній психології перфекціонізм використовується для позначення різних понять і має багато визначень, причому жодне з них не є загальноприйнятим. Найбільш вичерпне визначення даного концепту дав Є. Ільїн, який розглядає перфекціонізм як особистісний конструкт, що полягає в прагненні суб'єкта до досконалості, високих особистісних стандартів, прагнення людини доводити результати будь-якої діяльності до відповідності найвищим еталонам (моральним, естетичним, інтелектуальнім) у різних сферах життєдіяльності (професійній діяльності, міжособистісних відносинах та ін.) [3, 184].

Проведений аналіз сучасної наукової літератури з проблеми перфекціонізму дає змогу зафіксувати такі основні напрями досліджень цієї проблеми [1, 14-20], [2, 13-18], [4, 213-221]:

- феноменологічні описи та уточнення поняття (А. Адлер, Дж. Барроу, Д. Бернс, К. Хорні, А. Маслоу, С. Мур, М. Холлендер);
- вивчення психологічної структури перфекціонізму (Дж. Ешбі, Д. Бернс, Г. Флетт, Р. Фрост, Р. Хейнберг, П. Х'юїтт, М. Холлендер, К. Райс, Р. Слейні, Н. Гаранян, Т. Юдєєва та ін.);
- концептуалізація та емпіричні дослідження конструкту (розвиток уявлень про структуру та параметри) (М. Аддерхолд-Елліотт, І. Гуляс, К. Дебровські, В. Паркер, Т. Пієчовські, Л. Сільверман, Г. Чепурна);
- вивчення взаємозв'язку перфекціонізму особистості з психопатологічними феноменами (Н. Гаранян, А. Холмогорова, Т. Юдєєва) та з хронічним суб'єктивним дискомфортом (А. Бек, С. Блатт, Г. Флетт, Р. Фрост, Р. Хейнберг, П. Х'юїтт, С. Холт, Дж. Матіа, А. Нюбауер, П. Пілконіс, Д. Куалнан, Е. Шеврон, Н. Гаранян, А. Холмогорова та ін.);
- визначення чинників, що сприяють виникненню й розвитку перфекціонізму (Д. Бернс, С. Блатт, Р. Фрост, П. Х'юїтт, Г. Флетт, Д. Хамачек, Д. Боучер, Л. Девідсон, Р. Слейні, Л. Террі-Шорт, Р. Оуенс, П. Слейд);
- операціоналізація поняття – розробка валідних та надійних інструментів, що вимірюють перфекціонізм розробка й адаптація методів діагностики перфекціонізму (Н.Г. Гаранян, Дж. Ешбі, А. Бек, Д. Бернс, Г. Флетт, Р. Фрост, П. Х'юїтт, К. Райс, Р. Слейні, І. Грачова, С. Єніколопов, Т. Юдеєва, В. Ясная);
- корекція перфекціонізму (А. Аушбот, Дж. Бароу, С. Бродей, Д. Бернс, А. Хардер, П. Х'юїтт, К. Фергсон, Г. Флетт, А. Форбс, Ф. Фрост, М. Гардінер, Х. Кірн, М. Кінг, А. Мартін, С. Мур, Р. Шафран, М. Ларських, С. Ларських);
- створення типології перфекціонізму (К. Адкінс, Дж. Ешбі, Р. Фрост, Д. Хамачек, В. Паркер, П. Слейд, Р. Слейні, Р. Стампф, Н. Гаранян та ін.);
- дослідження позитивних і негативних аспектів перфекціонізму (К. Отто, В. Паркер, Л. Сільверман, Дж. Стоєбер, Л. Терi- Шорт, Р. Шафран та ін.);
- дослідження перфекціонізму обдарованих дітей у педагогічній науці (К. Дебровський, Л. Сільверман, Г. Бурменський, Е. Бистрицька та ін.);
- дослідження психологічних особливостей перфекціонізму молоді (І. Гуляс, Л. Данилевич, Т. Завада, М. Коваленко, В. Павлова, Г. Чепурна, К. Фоменко та ін.);
- вивчення феномену перфекціонізму в професійній діяльності (Д. Бокум, О. Лоза, І. Матієшин, А. Мар'є, П. Флаксман та ін.).

У **вітчизняній психології** перфекціонізм здебільшого досліджують серед молоді: особливості проявів перфекціонізму в ситуації досягнення серед учнів старших класів (А. Вавілова), чинник формування професійної готовності майбутніх практичних психологів (І. Гуляс), особистісний чинник академічної обдарованості студентів (Л. Данилевич), в ґенезі формування дезадаптивних станів у студентів вищого навчального медичного закладу (М. Коваленко),соціально-психологічні особливості перфекціонізму молоді (Г. Чепурна), складову гуманістичної мотивації студе-

нтської молоді (К. Фоменко), мотиваційні чинники перфекціонізму студентської молоді(Т. Завада), соціально-психологічну діагностику перфекціонізму у студентів вищих навчальних закладів соціономічного профілю (В. Павлова). Досліджуються психологічні особливості перфекціонізму в професійній сфері серед спортсменів (І. Матієшин) та особливості перфекціонізму як особистісної риси державних службовців (О. Лоза). О. Кононенко досліджує психологію перфекціонізму особистості загалом.

Отже, активність вивчення перфекціонізму дає можливість стверджувати, що цей феномен є важливою характеристикою людини нашого часу та відіграє вагому роль у регуляції поведінки особистості. Однак, незважаючи на існуючий науковий інтерес до перфекціонізму, на сьогоднішній день він залишається недостатньо вивченим, особливо у вітчизняній психології, де більша частина публікацій спрямована на аналіз зарубіжних досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на чималий інтерес до проблеми перфекціонізму особистості як за кордоном так і в Україні, залишається недослідженим питання впливу організаційних чинників на формування перфекціонізму особистості. Перспективою подальшого дослідження виступає вивчення впливу професійної діяльності та організаційних чинників (робочих ресурсів, соціально-психологічного клімату, корпоративної культури, тощо) на перфекціонізм науково-педагогічного персоналу вищої школи.

Список використаних джерел:

1. Груби Т.В. Обзор исследований проблемы перфекционизма в Украине // Актуальные проблемы науки и практики современного общества. 2016. № 2 (2). С. 14–20.
2. Груби Т.В. Визначення поняття «перфекціонізм особистості» // Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (22-23 січня 2016 р., м. Одеса). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. С. 13-18.
3. Ильин Е.П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень. Санкт-Петербург: Питер, 2011. 224 с.
4. Лоза О.О. Психологічний аналіз феномену перфекціонізму: підході до визначення // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України; за ред. С.Д. Максименка. Київ: ГНОЗІС, 2009. Т. IX. Ч. VI. С. 213-221.

In the article, the author focused attention on the problem of perfectionism of personality. The author defined the concept of "perfectionism of personality" and researched the current state of development of this concept. In the article, the main directions of research of perfectionism in modern psychological science are described.

Key words: perfectionism, personality, determination, state of development, the main directions of research.

Отримано: 20.10.2016

УДК 159.923

Ю. П. Данчук, *кандидат психологічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЛЮДИНИ

У статті подається теоретичний аналіз сучасних досліджень психічної саморегуляції, аналізуються результати даних досліджень, розкриваються актуальні питання психологічних чинників психічної саморегуляції.

Ключові слова: Психічна регуляція, саморегуляція, воля. Особистість, самооцінка, діяльність, поведінка.

Постановка проблеми. Саморегуляція особистості відрізняться тим, що в ній відображається конкретне ставлення людини до дійсності, в якому проявляються властивості особистості, що мають більш комплексний конкретний характер. Ніж функції та аналітично виділенні процеси [2].

Системний аналіз діяльності, зокрема предметної, вимагає не тільки розкриття її цілісної картини, а й виявлення рівнів і процесуальних особливостей саморегуляції. Як зазначають ряд вчених, цілком очевидним є факт, що діяльність у кожен момент адекватна її предмету, засобам та оточуючим предметам. А це можливо тільки у тому разі, якщо предмет, засоби й умови відображаються в голові людини, а відображення що виникло, регулює дії. Крім того, рівень організації діяльності зумовлюється рівнем відображення: чим повніше, глибше й адекватніше суб'єкт діяльності відображає навколишнє середовище, тим більшими можливостями для здійснення діяльності він володіє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема саморегуляції діяльності і поведінки завжди була актуальною для психологічної науки, нею у свій час займались різні вчені, зокрема: О.А. Конопкін, Г.С. Нікіфоров, А.К. Осніцький, І.Д. Бех, В.В. Давидов, А.З. Зак, Б.В. Зейгарник, К.Н. Поливанова, С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, А.И. Висоцький, В.А. Іванніков, В.К. Калін, В.К. Котирло, К. Левін, В.І. Селіванов та ін. [4].

Виклад основного матеріалу. Феномен «саморегуляція» став предметом пильної уваги багатьох дослідників, серед них – О.А. Конопкін. Завдяки його дослідженням на прикладі сенсомоторної діяльності були виділені індивідуально-типологічні особливості регуляторних процесів планування (ставлення мети), моделювання ситуацій досягнення, програмування дій, оцінювання результатів та корекції, тобто процесів, які реалізують основні компоненти системи саморегуляції активності і діяльності особистості.

Автор розглядає усвідомлену саморегуляцію як «… системно-організований процес внутрішньої психічної активності людини щодо ініціації, побудови, управління, підтримування різними видами і формами довільної активності, безпосередньо прийнятими людиною цілями» [3].

Цікавою є думка дослідниці Т.В. Кириченко, яка виділяє найсуттєвіші механізми процесу саморегуляції в підлітковому віці: рівень домагань, ціннісні орієнтації, локус контролю, мотивація схвалення, потреби у досягнення успіху. При цьому, автор наголошує, що всі виділені механізми перебувають у постійній взаємодії. «Психологічні механізми складають інтегративну сукупність психічних властивостей індивіда, що визначають рух до регуляції його дій, вчинків, поведінки і групуються на зразках, еталонах, цінностях індивідуального та суспільного характеру» [4].

На особливу увагу заслуговує дослідження Ю.А. Миславського, яким встановлено, що система саморегуляції формується і розвивається лише в процесах спілкування, яке забезпечує певні форми активності і розвитку особистості на різних вікових етапах [1].

З точки зору Е.М. Пенькова, саморегуляція поведінки особистості повинна бути розглянена тільки у взаємодії «суспільство-особистість» і «особистість-суспільство», тому що кожна особистість повинна вміти передбачувати характер реакції на свої дії, вчинки з боку суспільства [2].

Суттєву роль у саморегуляції діяльності, поведінки відіграє слово. Воно виділяє об'єкт із середовища, даючи йому ім'я і включаючи його в категорію подібних; як одиниця мовлення воно дає людині змогу організовувати свою і чужу поведінку, аналізувати зовнішнє середовище. На аналітичності слова, його ролі у формуванні понять наголошував Л.С. Виготський.

Значною є роль мовлення в розвитку довільної сфери особистості, індикатором якої виступає довільна увага. Слово в актах довільної уваги забезпечує виконання таких її функцій, як утримання та контроль. Воно, за словами Р.М. Грановської, створює можливість для продовження дії зовнішнього стимулу, заміщуючи його (в тому числі шляхом повторення), попереджаючи переключення сприймання на

інший стимул; узагальнений образ сприймання категоризується (порівнюється з назвою), і таким чином завбачається зворотний вплив слова на точність подальшого сприймання; мовлення (слово) визначає вибірковість уваги, організує структуру сприймання, формує архітектоніку пам'яті[4].

Висновки. У контурі усвідомлення виконуваної діяльності провідна роль відводиться мовно-розумовим процесам. Саме мовно-розумовий рівень регуляції, який є для людини провідним, забезпечує передбачення ходу подій, а також планування цілісної діяльності, поведінки. Оволодіння індивідом мовою, розвиток його мовлення спричинює докорінну перебудову всіх пізнавальних процесів, зокрема мислення.

Головне в особистісній саморегуляції – цілепокладання. Саме ціль є тією ланкою саморегуляції, яка весь час усвідомлюється. Однак «образ-ціль» впливає не тільки на загальну спрямованість діяльності, що усвідомлюється, а й на особливості формування й роботи інших ланок процесу саморегулювання. Таким чином, «образ-ціль», «образ-результат», «образ-значущі умови» – це головні базові регуляційні опори, які дають можливість здійснювати усвідомлений контроль за виконанням діяльності.

Список використаних джерел:

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. Москва: Наука, 1980. 336 с.
2. Божович Л.И. Славина Л.С., Едновицкая Т.В. Опыт экспериментального изучения произвольного поведения // Вопросы психологии. 1976. № 4. С. 45-59.
3. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции. Учебное пособие. Москва, 1998. 278 с.
4. Шульга Т.И. Проблемы волевой регуляции в онтогенезе // Вопросы психологии. 1994. № 1. С. 49-69.

The article deals with theoretical analysis of modern studies of psychic self-regulation, analyzes the results of these studies are reported topical issues of psychological factors mental self.

Key words: Psychic regulation, self-regulation, will, the identity, self-esteem, activity, behavior.

Отримано: 26.10.2016

УДК 378.015.3:005.32

Н. М. Дідик, *кандидат психологічних наук*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «НАВЧАЛЬНА МОТИВАЦІЯ»

У статті здійснено теоретичний аналіз визначення навчальної мотивації. Описано класифікації навчальних мотивів та обґрунтовано критерії успішності формування мотивації до навчання.

Ключові слова: навчальна мотивація, учень, студент, викладач, навчання.

Одним з основних завдань навчально-виховного процесу у школі, вузі є формування навчальної мотивації учня, студента. Стійка навчальна мотивація забезпечує успішність навчальної та професійної підготовки. Вона спрямовує до самоосвіти, самовдосконалення, формування успішного професіонала у майбутньому. Однією з найбільш актуальних проблем сучасної освіти є побудова такого процесу учіння, який міг би бути основою самотворення мотиваційної сфери студентів [6].

Н. В. Пророк вважає, що до завдання формування мотивації навчання необхідно підходити з урахуванням вікових особливостей дитини, її індивідуальних характеристик [4, 6]. Як підкреслює В. Гордієнко, мотивація учіння складається з ряду постійно змінних і взаємозалежних спонук [3]. Тому становлення мотивації є не простим зростанням позитивного або посилювання негативного ставлення до учіння, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонук [6]. Робота з розвитку позитивної мотивації учіння потребує часу, оскільки торкається глибинних внутрішніх механізмів становлення особистості. Керівництво процесом учіння потребує від викладача розуміння сутності мотивації навчальної діяльності, основних закономірностей її функціонування та розвитку.

Навчальну мотивацію вивчали: Л.І. Гриценок, Л.В. Дзюб-ко, М.О. Коць, А.К. Маркова, Т.А. Матис, Т. Сло-бодян, І.П. Тригуб та ін. Разом з тим, проблема визначення поняття «навчальна мотивація» потребує доопрацювання. Це стало **метою** статті – здійснити теоретичний аналіз поняття «навчальна мотивація».

Мотивація – система психологічних факторів, які зумовлюють учбову діяльність (потреби, мотиви і все, що входить у мотиваційну сферу особистості) [2, 73]. Мотивація – це сукупність складних, багаторівневих, неоднорідних спонукань, що обумовлюють той чи інший вчинок [4, 8]. У зміст мотиваційної сфери Л.С. Виготський включив афективну, вольову сферу особистості, переживання задоволення потреби [1, 275].

За словами Т. Слободян, мотивація завжди є відображенням поглядів, ціннісних орієнтацій, установок того соціального прошарку, представником якого є людина [5, 73]. На думку Н.В. Пророк, за ставленням до навчання необхідно бачити складну будову мотиваційної сфери, її якісні характеристики, їх співвідношення, тобто всі складові навчальної мотивації [4, 5].

Мотивація учіння або навчальний мотив – система природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають до відвідування навчального закладу, виконання вимог учителів чи викладачів, включення у процес навчання, до зусиль, необхідних для подолання труднощів, до реалізації в процесі навчання власної схильності, до розвитку здібностей, до навчальної взаємодії [4, 9].

За визначенням Л. Дзюбко, навчальний мотив – система природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають до відвідування навчального закладу, виконання вимог викладачів, включення у процес навчання, до зусиль, необхідних для подолання труднощів, до реалізації в процесі навчання власної схильності, до розвитку здібностей, до навчальної взаємодії тощо [4, 89].

У цілому мотиваційна сфера учіння визначається характером самої учбової діяльності, розгорнутістю та зрілістю її структури, сформованістю її компонентів, смислом учіння для кожного учня, тобто його ідеалами, ціннісними орієнтаціями, характером мотивів учіння, зрілістю цілей, особливостями емоцій, що супроводжують процес учіння.

Існують різні класифікації навчальних мотивів. А.К. Маркова описувала пізнавальні та соціальні мотиви. Пізнавальні мотиви поділяються на:

- широкі пізнавальні мотиви, що полягають в орієнтації на оволодіння новими знаннями;
- навчально-пізнавальні мотиви, що полягають в орієнтації учнів на засвоєння способів добування знань;
- мотиви самоосвіти.

Соціальні мотиви представлені:

- широкими соціальними мотивами;
- вузькими соціальними, або позиційними мотивами, що полягають у прагненні зайняти певну позицію;
- мотиви соціальної співпраці [1, 276].

М.В. Матюгіна виділяє в мотивації учіння дві основні групи навчальних мотивів: 1) зовнішні, які є засобом для задоволення інших, не навчальних потреб чи досягнення інших цілей; 2) внутрішні, що стимулюють людину до учіння як до власної мети [2, 10-11]. Якщо переважає внутрішня мотивація, то учні краще розв'язують нестандартні, креативні задачі, вибирають для розв'язання завдання оптимальної складності.

Л. Дзюбко та Л. Гриценок зауважують, що розвиток внутрішньої мотивації означає прогрес, а розвиток зовніш-

ньої – регрес мотивації учіння [4, 10-11]. На думку вчених, найвагомішими мотивами, що спонукають до навчання, є потяг до знань і інтерес до процесу їх здобування. За словами О.Г. Видри, найчастіше істотними мотивами учбової діяльності учнів є задоволення від самого процесу діяльності, результат діяльності (наприклад, знання або уміння), винагорода за діяльність (оцінка, похвала з боку вчителя, батьків, статус тощо), уникнення покарання [2, 73].

Отже, вважаємо, що успішність формування навчальної мотивації залежить не лише від учня, студента, але і від вчителя, викладача, від його вміння зацікавити навчальним предметом, доступно пояснити, використання ним інноваційних методів викладання. Це означає, що у навчальному процесі діади учень-вчитель, студент-викладач повинні мати суб'єкт-суб'єктну спрямованість, у них повинні виявлятися ініціативність, активність, прагнення до самоосвіти і саморозвитку. Лише за цих умов розвиток навчальної мотивації буде успішним.

Список використаних джерел:

1. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібн. Київ: Каравела, 2012. 400 с.
2. Видра О. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
3. Гордієнко В.І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації: професіогенез особистості // Психологія праці та професійної підготовки особистості: навч. посіб. / за ред. П.С. Перепелиці, В.В. Рибалки. – Хмельницький: ТУП, 2001. С. 48-67.
4. Дзюбко Л.В., Гриценок Л. Діагностика навчальної мотивації: збірник методик. Київ: Шк. Світ, 2011. 128 с.
5. Слободян Т. Мотивація до навчання студентів спеціальності «Соціальна робота» // Магістеріум. 2008. Вип. 32. С. 73-77.
6. Шишенко В.О. Особливості навчальної мотивації студентів // Соціум. Наука. Культура. Педагогіка. URL: http://intkonf.org/shishenko-vo-osoblivosti-navchalnoyi-motivatsiyi-studentiv.

The article presents a theoretical analysis of the definition of learning motivation. Describes the classification of educational motives and criteria of success in forming motivation for learning.

Key words: educational motivation, student, student, teacher, training.

Отримано: 25.10.2016

УДК 376-056.36:37.091.279.7

Т. О. Докучина, *кандидат педагогічних наук*

ДО ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ

Стаття присвячена проблемі оцінювання розумово відсталих учнів. Представлені прийоми посилення оцінного акценту на позитивних якостях та результатах діяльності розумово відсталих учнів.

Ключові слова: оцінка, результат діяльності, успіх, навчання, розумово відсталі учні.

Оцінка є важливим засобом стимулювання учнів до навчальної діяльності. Ефективність її використання залежить передусім від розуміння учнями значення та сутності оцінки як показника успішності. Відповідно вона втрачає свій стимулюючий вплив за умови зведення оцінювання до виставляння кількісного балу. Лише правильно організоване оцінювання забезпечує стимулювання учнів до активності у навчальній діяльності та сприяє формуванню прагнення досягти високих результатів.

Вивченням оцінки як педагогічного стимулу займались Ш. Амонашвілі, О. Власова, К. Делікатний, Т. Жук, Н. Морозова, В. Петрова, Б. Пінский та ін. Аналіз наукових праць вчених свідчить про недостатність вивчення окремих аспектів цієї проблеми. Метою нашої статті є представлення прийомів посилення оцінного акценту на позитивних якостях та результатах діяльності розумово відсталих учнів.

Дієвим стимулом оцінка виступає за умови як кількісного, так і якісного оцінювання учнів. Проте наявні порушення інтелектуального розвитку розумово відсталих учнів створюють негативне підґрунтя для розуміння та усвідомлення сутності оцінок, що викликає байдуже ставлення до них. Саме тому вчитель повинен пояснювати учням, за що саме вони отримали оцінку. Це позитивно впливає на формування адекватного ставлення учнів до оцінок.

Як зазначає С. Миронова, оцінювання розумово відсталих учнів повинно ґрунтуватись на позитивному принципі, що передбачає урахування досягнень учня, а не його невдач. Важливими при цьому є також позитивні емоції вчителя, його висловлювання, які повинні виражатись в якісній оцінці [3, 107]. Пріоритетність урахування позитивних результатів діяльності учнів є запорукою використання оцінки як стимулу до подальших їхніх досягнень у навчальній діяльності.

Т. Жук стверджує, що розуміння оцінок та ставлення до них розумово відсталих учнів визначається не лише особливостями їхнього пізнавального розвитку, але й методами, що використовуються у роботі з ними [2, 36-37]. Тому правильний вибір методів та прийомів оцінювання сприятиме формуванню усвідомленому та позитивному ставленню учнів до оцінок.

Однією з умов підвищення ефективності використання оцінок, з метою стимулювання розумово відсталих учнів до активності у навчальній діяльності та досягнення в ній успіху, нами визначено посилення оцінного акценту на позитивних якостях та результатах діяльності учнів.

Реалізація цієї умови передбачає зниження кількості негативних якісних оцінок учнів. Особливо важливим це є у роботі з учнями із заниженою самооцінкою. Тому навіть у випадку коли учень виконує роботу на уроці не найкращим чином, повинні виділятись позитивні моменти у його роботі, надаватись підтримка. Наприклад: «Сьогодні тобі найкраще вдалось…», «Наступного разу вийде краще», «Тобі майже вдалося», «Успіх дуже близько». Поступово з підвищенням впевненості учнів у собі, сили бажання досягати успіху, разом з ними слід виявляти недоліки у їхній роботі. Спочатку ці недоліки учні повинні виправляти з допомогою вчителя, а потім самостійно.

З метою створення ситуації успіху при оцінюванні невпевнених у собі учнів доцільно використовувати також прийом «Авансування», що передбачає завищення оцінки. Цей прийом використовується з метою підвищення віри у свої сили. Такий же прийом можна використовувати і з учнями з байдужим ставленням до оцінок, але лише у випадку, коли вони проявляють інтерес до діяльності на уроці. Інший варіант застосування цього прийому у роботі з учнями, що проявляють самовпевненість у роботі. Реалізація передбачає повідомлення учневі того, що його діяльність не відповідає такій оцінці, але він її отримує авансом, з вірою у те, що обов'язково надалі працюватиме краще. Таким чином впливаючи на завищену самооцінку цих дітей, задіваючи їх самолюбство, здійснюється стимулювання до більш сумлінного виконання навчальних завдань.

Важливим також є відзначення позитивних змін у діяльності учнів, чому сприяє порівняння їхніх результатів з попередніми. Тобто, необхідно акцентувати увагу дітей на їхніх досягненнях, що сприяє формуванню у них свідомого ставлення до власних успіхів.

Для посилення оцінного акценту на позитивних результатах діяльності учнів доцільним є виділення не помилок, а правильних відповідей. Одним із варіантів реалізації цього завдання є виділення у письмових роботах учнів їхніх досягнень, шляхом підкреслювання правильних відповідей зеленою ручкою, а не виділення помилок червоною.

Отже, посилення оцінного акценту на позитивних якостях та результатах діяльності розумово відсталих учнів забезпечує ефективне використання оцінок з метою формування позитивного ставлення до них та успіху у навчальній діяльності в цілому.

Список використаних джерел:

1. Амонашвили Ш.А. Обучение. Оценка. Отметка. М.: Знание, 1980. 96 с.
2. Жук Т.В. Ставлення до педагогічної оцінки учнів молодших класів допоміжної школи // Питання дефектології. К.: Рад. школа, 1978. Вип. 12. С. 31-38.
3. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет; редакційно-видавничий відділ, 2007. 204 с.

The article is devoted to the problem of assessment of mentally retarded pupils. The methods of strengthening the assessment focus on the positive qualities and result of activities of mentally retarded pupils are presented.

Key words: assessment, result of activities, success, education, mentally retarded pupils.

Отримано: 26.10.2016

УДК 159.922.76-056.313:943

Н. В. Жиляк, *кандидат психологічних наук*

АНАЛІЗ ПЕРШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВЧЕНИХ ЩОДО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДУШІ ТА ТІЛА ЛЮДИНИ

У статті порушується проблема пошуків феноменів, які поєднують психічне і тілесне. Розглянуті підходи до розуміння м'язових рухів та їх відчуттів як ланки, що поєднує внутрішнє й зовнішнє у поведінці людини, і суб'єктивні трактування означеної проблеми в історії психології.

Ключові слова: м'язові рухи, відчуття, психіка, цілісна поведінка, поєднувальні феномени.

Постановка проблеми. В історії психологічної думки триває пошук феноменів, які поєднують психічні й тілесні процеси [6, 251]. Саме вони допомагали мислителям досліджувати і пояснювати діяльність індивіда цілісно. Засновник атомістичного матеріалізму Демокріт [2] вважав, що все, що нас оточує утворюється з двох начал – неподільних атомів (буття) і порожнечі (небуття). І душа, і тіло матеріальні. Проте душа складається з дуже рухливих, мілких, гладеньких, круглих атомів, розсіяних по тілу, яке складається з важких атомів. Проникаючи у важкі частини тіла мілкі частини, які постійно рухаються, породжують рух тіла. Душа є причиною руху тіла, а мілкі гладенькі атоми розташовуються між важкими [4, 29]. Отже, йдеться про співвідношення легких і важких атомів без якісного розрізнення душі й тіла. Водночас рухи душі жорстко детерміновані ззовні.

Мета статті – розкрити підходи до розуміння душі та тіла, що поєднує внутрішнє й зовнішнє у поведінці людини.

Виклад основного матеріалу. Засновник християнської філософії А. Августин [1] між процесами душі та тіла ставить духовне тіло. Загалом він обстоював спонтанну активність душі, що живе і рухається в божестві, звернену до самої себе і яка осягає власну діяльність (інтроспективно). Душа незалежна від тіла, вона використовує його як знаряддя.

За Р. Декартом, душа (духовна субстанція), яка головним атрибутом і проявом має мислення, і тіло (тілесна субстанція), яке головним своїм атрибутом має протяжність, фактично з'єднуються у людині за допомогою третьої (божественної) субстанції [7, 88]. Духовна і тілесна субстанції протилежні одна одній. Це розв'язує психофізичну проблему в руслі психофізичної взаємодії. Отже, стверджується інтроспективний шлях вивчення свідомості і водночас вчення про механістично-детерміністське трактування поведінки [1]. У розподілі актів душі на дві групи (діяльнісніта страждальні), у визнанні душі та тіла самостійними субстанціями виявляється дуалізм Р. Декарта [4].

Для аналізу ролі смислових завдань у моторних діях особливо значущим є принципово новий підхід до проблеми поєднання душевних і тілесних процесів, який здійснив Дж. Берклі у своєму трактаті про зір людини [6, с.251]. Він розкрив роль м'язових відчуттів у актах зору. Берклі зазначав, що нам тільки здається, ніби ми безпосередньо бачимо протяжність тіл у просторі у трьох його вимірах. Насправді відстань, тобто віддаленість предметів від нас і сам факт, що вони знаходяться поза нами, розмір предметів, взаєморозташування предметів у просторі оком не сприймаються. Просторові характеристики речей ми сприймаємо за допомогою м'язових відчуттів, які виникають від повороту очей, від напруження їх м'язів [4, 119].

У своєму відомому творі «Трактат про відчуття» французький філософ-просвітитель Е. Кондільяк доводить емпіричний характер походження здібностей душі, застосовуючи методичний прийом уяви статуї. В. Роменець звертає увагу на те, що «у Е. Кондільяка образ статуї оживає саме завдяки м'язовим відчуттям, які здійснюють зв'язок між провідними відчуттями – зором, слухом, нюхом, смаком, дотиком тощо» [8, 251]. Підкреслимо, що до такого висновку Е. Кондільяк дійшов попри те, що його сенсуалізм мав дещо феноменалістичний характер[2].

Один з фундаторів позитивізму Г. Спенсер вважав, що психіку можна зрозуміти тільки шляхом аналізу її розвитку. Психіка пристосовує внутрішні відношення відчуття до зовнішнього середовища. Звернув увагу Г. Спенсер і на м'язові відчуття як на ланку, що пов'язує різні феномени психіки. Без м'язових відчуттів неможливо поєднати внутрішнє і зовнішнє у поведінці індивіда [3, 168-169].

Англійський психолог і філософ О. Бен [1], представник природничо-наукової психології, досліджував відношення між духом і тілом, які, на його думку, співіснують паралельно: «одне стає точним показником іншого. Бен твердить, що психологічний факт треба розглядати як психічний і фізичний водночас. Щоправда, не як їхню тотожність, а як сполучення таких несхожих явищ співіснування» [6, 249-250]. Отже, йдеться не про причинний зв'язок, а про дуалізм. Водночас логічним осередком своєї системи він визначає рух м'язів, який керується м'язовими відчуттями, завдяки чому рух тіла і психіки – феномени, які мають спільні риси. В.А. Роменець пише, що «у теорії зв'язку тіла і душі на підставі м'язового відчуття треба бачити одне з найважливіших не тільки психологічних, а й природних відкриттів.

Завдяки м'язовим відчуттям організм людини виявляє самодовільну активність (воля). Вона лежить в основі почуттів і стосується відчуттів зовнішніх…

М'язові відчуття мають свій розумовий план, адже в кожному відчутті людина усвідомлює його міру, зусилля або витрати сили, що дає змогу пізнати механічні властивості матерії» [6, 251]. Додамо: Бен вважав, що недовільні та довільні дії переходять одна в одну і тому не проводив чіткої межі між ними.

Висновки. Для пояснення цілісної поведінки індивіда необхідно віднайти феномени, які поєднують психічне та тілесне (фізіологічне, фізичне). В історії психології на роль таких об'єднувальних феноменів висувалися співвідношення легких та важких атомів (Демокріт), духовне тіло (Августин), третя субстанція (Декарт) та інші. Дж. Берклі ланкою, яка поєднує психічне і фізичне, запропонував м'язові рухи та їх відчуття. Цей підхід був розвинений у трактаті про відчуття Е. Кондільяка, а Г. Спенсер підкреслив, що без м'язових відчуттів неможливо поєднати різні феномени психіки та внутрішнє і зовнішнє у поведінці суб'єкта.

Перспективою подальших досліджень є проведення психологічних досліджень співвідношення точності відт-

ворення різних характеристик рухів людини як ланки, що поєднує психічне (душу) та фізичне (тіло).

Список використаних джерел:

1. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. Москва: Медицина, 1966. 349 с.
2. Ждан А.Н. История психологи: от античности к современности: учебник для студентов психологических факультетов университетов. 3-е изд., исправленое. Москва: Педагогическое общество России, 2002. 512 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. Москва: Политиздат, 1975. 302 с.
4. Петровский А.В. Ярошевский М.Г. Основы теоретической психологии. Москва: ИНФРА-М, 1999. 528 с.
5. Роменець В.А. Історія психології XIX початку XX століття. Київ: Вища школа, 1995. 614 с.
6. Хрестоматия по история психологи / под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 296 с.
7. Шинкарюк А.І. Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. 448 с.
8. Ярошевський М.Г. История психологи. 3-е изд., дораб. Москва: Мысль, 1985. 575 с.

In this article the problem of finding violated phenomena that combine mental and physical. Approaches to understanding muscle movements and sensations as a link that combines internal and external in human behavior and the subjective interpretation of the abovementioned problem in the history of psychology are observed.

Key words: muscle movements, feelings, mind, integrated behavior, combine phenomena.

Отримано: 29.10.2016

УДК 159.922

***А. І. Куриця**, кандидат психологічних наук*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЛІДЕРСТВА СЕРЕД СТУДЕНТІВ

У статті висвітлено результати дослідження, спрямовані на вивчення проблеми лідерства серед студентів.

Ключові слова: лідерство, лідерські якості, відповідальність, юнацький вік.

Студентські роки здебільшого збігаються з періодом юності, для якого характерні пошуки свого місця у світі, самоствердження та самореалізація, пошук та ствердження світоглядних орієнтирів, опанування майбутньої професії. Навчання у ВНЗ значною мірою активізує процес особистісного розвитку за рахунок включення студентів до системи професійного навчання, до нової системи відносин як усередині студентських груп, так і між викладачами та студентами, інших факторів. Таким чином, студентський вік є сензитивним для розвитку лідерських якостей особистості.

Проблема лідерства привертала до себе інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Вивченням різних аспектів лідерства займались такі вчені, як: Г.М. Андрєєва, Е. Богардус, В.О. Васютинський, Л.М. Карамушка, І.С. Кон, Є.С. Кузьмін, Б.Д. Паригін, А.В. Петровський, Р. Стогділл, Л.І. Уманський та ін.

В сучасній психологічній науці існує багато теорій лідерства, робляться спроби виокремити типи лідерів, описати ефективного лідера тощо. У сфері вікової і педагогічної психології актуальним є питання дослідження й розвитку лідерських якостей особистості (О.С. Чернишов, В.В. Ягоднікова).

Дана стаття має на меті висвітлити результати досліджень, які були отримані в ході вивчення проблеми лідерства серед студентів.

Лідерські якості охоплюють комплекс індивідуально-особистісних і соціально-психологічних особливостей, які дозволяють індивіду впливати на групу з метою досягнення індивідуальних і групових цілей. В структурі лідерських якостей доцільно виокремлювати когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційний і вольовий компоненти.

Відповідальність особистості є складним і багатоаспекткним утворенням, інтегруючою характеристикою особистості, яка об'єднує ті чи інші особистісні особливості в індивідуалізовану систему і виявляється на різних рівнях. Стрижнем відповідальності виступають моральні цінності особистості, які інтегрують засвоєні моральні норми та емоційне ставлення до них і стають спонукою вчинкової дії суб'єкта.

Доведено, що відповідальність може розглядатися як чинник розвитку усієї системи лідерських якостей особистості: взаємозв'язки компонентів системи лідерських якостей на 51% організовуються складовими відповідальності, що дозволяє розглядати її як інтегральний чинник в системі лідерських якостей студентів.

Експериментально з'ясовано особливості уявлень студентів про якості лідера, структура яких цілком відповідає теоретичній моделі; в системі якостей лідера домінує вольовий компонент, що свідчить про акцент в усвідомленні студентами сутності лідера на його суб'єктній позиції в групі; складові відповідальності мають високу значущість у системі лідерських якостей особистості.

Встановлено, що особливостями розвитку лідерських якостей студентів є: їх розвиненість на рівні потенційних і реальних (у 42,6% та 31,4% опитаних відповідно); ускладнена самооцінка тих із них, які поки що не дозволяють студентові стати відповідальним лідером. Оцінка студентами власних лідерських якостей залежить від масштабу прояву цих якостей: респонденти схильні оцінювати вище власні лідерські якості, коли йдеться про лідерство у великих групах порівняно з лідерством у малих групах. Отже, міжособистісний масштаб соціальних взаємин вимагає від особистості юнака більш критичного, прискіпливого ставлення до себе як потенційного організатора соціальних взаємин. В системі ж суспільних взаємин, які є більш опосередкованими, особистість може розраховувати на певний розподіл, дифузію відповідальності. Така неузгодженість у самооцінці відповідальності та інших лідерських якостей на різних рівнях їх прояву свідчить про те, що ці якості в юнацькому віці перебувають у процесі свого формування, розвитку.

Встановлено, що основними в оцінці інших та себе як відповідальних лідерів є моральні цінності, на які орієнтовані суб'єкти лідерства у своїх вчинках, а також їх вольові якості, що забезпечують реалізацію групових цілей.

Підтверджено, що юнацький вік є сенситивним стосовно становлення самосвідомості, насамперед, самооцінки та процесів усвідомлення себе як суб'єкта соціальних взаємин. Так, показано, що студентам складніше усвідомлювати й оцінювати власні можливості як лідера, здатність передбачати наслідки своїх вчинків у цій ролі, ставлення до себе як до лідера.

Співвідношення рівня лідерських якостей і міри відповідальності може характеризувати певні типи особистості, а також визначати перспективи і напрямок розвитку лідерських якостей особистості. Валідність теоретичної моделі, згідно з якою виокремлюються основні типи – пасивно-безвідповідальний, індивідуалістичний, ситуативний лідер, потенційний лідер, відповідальний лідер – підтверджена експериментально. Серед виокремлених типів найчисельнішим є тип Потенційний лідер (49% опитаних), що характеризується середнім рівнем лідерських якостей та переважно ситуативною відповідальністю.

В процесі навчання у ВНЗ розвиток лідерських якостей особистості відбувається найбільш оптимально, якщо він основується на таких психолого-педагогічних умовах: урахування індивідуально-психологічних особливостей і розвиток мотивації студентів; розвиток відповідальності як основи відповідального лідерства; створення розвивального особистісно орієнтованого середовища в тренінговій та

реальній навчальній і позанавчальній взаємодії студентів; забезпечення цілеспрямованого розвитку лідерських якостей шляхом організації студентського колективу, самоврядування та використання інтерактивних форм роботи.

Соціально-психологічний тренінг «Відповідальний лідер» є ефективним методом розвитку лідерських якостей особистості на основі відповідальності. Зокрема, експериментально показані значущі (на рівні $p \leq 0{,}001$) позитивні зрушення у показниках лідерських якостей у зв'язку з формуванням відповідальності студентів. Таким чином, підтверджено ефективність розробленої програми розвитку системи лідерських якостей соціально-психологічними засобами формування складових відповідальності студентів; доведено, що складові відповідальності особистості юнацького віку виконують функцію внутрішньосистемного чинника розвитку лідерських якостей особистості студента.

Висновки. Проведене дослідження не дає вичерпної відповіді на всі питання проблеми відповідальності як чинника розвитку лідерських якостей студента. Подальші напрямки науково-дослідної роботи вбачаємо у вивченні особливостей та чинників становлення особистої і соціальної відповідальності, дослідженні гендерних відмінностей розвитку відповідального лідерства.

Список використаних джерел:

1. Куриця А.І. Комунікабельність як складова лідерських якостей особистості // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного ун-ту ім. Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторів, аспірантів. Вип. 9; у 5 т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. Т. 4. С. 33-34.
2. Куриця А.І. Дослідження уявлень студентів про особистісні якості лідера // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України; за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. Вип. 18. С. 428-438.

This article highlights the results of a study aimed at exploring the issues of leadership among students.

Key words: leadership, leadership qualities, responsibility, adolescence.

Отримано: 24.10.2016

УДК 159.944

***Д. І. Куриця**, кандидат психологічних наук*

СТІЙКІСТЬ ДО СТРЕСУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ

У статті йдеться про проблематику стійкості до стресу з урахуванням статевої приналежності.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, гендер.

Сьогодні, в умовах напруженої соціальної та економічної ситуації, кожна людина, незалежно від статевої приналежності, знаходиться в групі ризику виникнення стресу. Загалом, якщо вести мову про стрес, варто відмітити що він дезорганізує діяльність людини, порушує нормальний хід її поведінки. Стреси, особливо якщо вони часті і тривалі, роблять негативний вплив не тільки на психологічний стан, але і на фізичне здоров'я людини. Тому, визначальним у боротьбі з впливом стресогенних факторів виступатиме рівень стійкості до стресу.

Аналіз ряду літературних джерел вказує на те, що проблема стресу, та, зокрема, стресостійкості, виступала предметом спеціальних наукових досліджень таких зарубіжних дослідників як Дж. Брайт, К. Вайман, Дж. Грінберг, П. Парсон, Г. Сельє. Варто відмітити, що протягом останніх років проблема стресу почала активно розроблятися і українськими дослідниками. Зокрема, такими науковцями як М. Білова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Н. Козубай, В. Корольчук та ін.

Зазначається, що стрес це психофізіологічна реакція, яка є невід'ємною частиною нашого життя. Уникнути його в умовах нашого існування неможливо, що, в принципі, не завжди є необхідним. Стрес має здатність загартовувати психіку людини і готувати її до більш складних ситуацій в майбутньому.

Стресостійкість, як показник стійкості до стресу, необхідний компонент ефективності управлінської діяльності та діяльності, яка підвищує продуктивність праці зокрема. Вона є інтегральною якістю особистості, основою успішної соціальної взаємодії людини, яка характеризується емоційною стабільністю, низьким рівнем тривожності, високим рівнем саморегуляції, психологічною готовністю до стресу; це сукупність індивідуальних психологічних властивостей, які виступають в якості базових психологічних механізмів корекції стресових станів

Стосовно поняття «гендер», то вперше воно з'являється в роботі Р. Столера в 1963 р. і характеризується як соціальна стать, котра багато в чому впливає на особливості особистісної та групової поведінки, а також задає правову і статусно-соціальну позицію індивіда в суспільстві. Разом з тим, даний термін також визначається як біологічна стать, котра виступає як комплекс морфологічних і фізіологічних характеристик, який визначає індивідуальну статеву поведінку [1; 2].

Чоловіки і жінки з різною інтенсивністю і різними способами висловлюють свої емоції. Відмінності в інтенсивності вираження емоцій можуть бути пов'язані з тим, що у жінок активність в цілому вище, ніж у чоловіків. Слід враховувати і той факт, що чоловіки в рамках своєї традиційної статевої ролі схильні до «обмежувальної емоційності» – мінімізації емоційної експресії. Чоловікам властиво не звертати уваги на свої почуття, тим самим значно збільшуючи рівень стресу. Усвідомлена регуляція емоцій пов'язана в основному з їх придушенням.

При розгляді загальних наслідків дії гострого та хронічного стресу на представників різних статей можна відзначити, що жінки, в плані збереження соматичного здоров'я, більш стійкі до різноманітних видів стресу в порівнянні з представниками протилежної статі, що проявляється, в тому числі і більшою тривалістю життя жінок.

Краща пристосованість жіночого організму до впливу стресу в чималій мірі обумовлена меншою частотою соматичних ускладнень, як наслідків реакцій на гострий і хронічний стрес. Наприклад, ризик розвитку інфарктів міокарда і різних інсультів на фоні високої напруги набагато вище в осіб чоловічої статі. Чоловіки більш схильні до розвитку серцево-судинних розладів, особливо в умовах психогенного стресу. Ця закономірність типова для населення практично всіх розвинених країн світу.

Традиційно у чоловіків в умовах гострого і хронічного стресу відзначається більш висока частота розвитку симптомів адиктивної поведінки, а також більш високий ризик прояву антисоціальних особистісних розладів і агресивних форм поведінки. Подібні розлади особистості нерідко включають підвищений ризик залучення аутоагрессивних копінг-стратегій подолання стресу, включаючи суїцидальну поведінку [3]. У чоловіків фіксується більш ранній розвиток алкоголізму, частота цього розладу у них у декілька разів перевищує показники захворюваності жінок.

У сучасному розвиненому суспільстві гендерні фактори відіграють чималу роль у розподілі соціальних ролей чоловіків і жінок. Якщо жіночі ролі, переважно, обмежуються веденням домашнього господарства, вихованням дітей, турботою про здоров'я всіх членів сім'ї і т.п., то чоловік, забезпечуючи фінансовий добробут сімей, традиційно є головою родини і захисником її членів. Загальноприйнята маскулінна гендерна роль більшою мірою характеризується такими рисами, як прагнення до влади і домінуван-

ня, агресивність, мужність, незалежність, ефективність, раціональність, успіх, контроль і невразливість. Чоловіча гендерна роль також передбачає менше емоційне реагування на різноманітні небезпечні ситуації, труднощі або загрози, вона пов'язана з більш широкими зовнішніми соціальними контактами і, в той же час, з емоційною самоізоляцією. Чоловіча статеворольова ідентифікація в типовому сучасному суспільстві більшою мірою пов'язана з установками на соціальні досягнення і успіх, що може гарантувати позитивне емоційне підкріплення. Разом з тим, ці ж установки створюють постійний тиск на емоційно-вольову сферу особистості, провокують страх невдач і негативні переживання на фоні неповного або недостатнього підтвердження чоловічого соціального статусу.

Разом з тим жіноча статеворольова експресивність не містить таких жорстких стандартів соціальних успіхів і невдач. Традиційна жіноча роль пов'язана в першу чергу із сімейними проблемами. Відповідальність жінки за здоров'я родини визначає його високу цінність в структурі цінностей і, відповідно, високий рівень культури самозбереження, а отже, і кращий стан здоров'я.

Стереотип маскулінності не дозволяє звертатися за допомогою, навіть якщо вона потрібна і доступна. Сам факт виникнення необхідності звернення по допомогу вступає в конфлікт з традиційними рольовими очікуваннями, а визнання такої необхідності веде до ще більш сильних фрустраційних розладів. З тих же причин звернення по допомогу чоловіка може спровокувати його суб'єктивну втрату статусу та автономії і подальший ідентифікаційний зрив з усіма можливими наслідками.

Висновки. Дане дослідження дає підстави говорити про те, що менш гнучкі і більш саморуйнівні маскулінні копінг-стратегії та інші особливості статеворольових установок щодо реакції на психотравмуючі обставини призводять до більш низького рівня стійкості чоловіків до впливу стресогенних факторів у порівнянні з жінками.

Список використаних джерел:

1. Бем С.Л. Лінзи гендеру. Трансформація поглядів на проблеми нерівності статей. Москва: РОССПЕН, 2004. 336 с.
2. Гейссельхард Р., Хофманн-Буркарт К. Прощавай, стрес. Кращі техніки релаксації. Москва: Омега-Л, 2006. 167 с.
3. Меллер-Леймкюллер А.М. Стресс в обществе и расстройства, связанные со стрессом, в аспекте гендерних различий // Соц. и клин. психиатрия. 2004. № 4. С. 5-11.

This article is about the problems of resistance to stress considering gender.

Key words: stress, stress, gender.

Отримано: 22.10.2016

УДК 364-78:159.922.76-056.49

Ж. В. Мельник, *кандидат психологічних наук*

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

У статті розглянуто сутність поняття соціальна дезадаптація. Узагальнено та систематизовано технології соціальної роботи з дезадаптованими підлітками. Запропоновано основні шляхи подолання дезадаптації у дітей.

Ключові слова: дезадаптація, соціальний працівник, дезадаптовані підлітки, технології.

Постановка проблеми. Проблема корекції особистості підлітків з соціально дезадаптованою поведінкою набула значення в сучасному суспільстві, оскільки маргіналізація населення, зміна суспільних норм та нестабільність сімейних стосунків ускладнює успішну соціальну адаптацію дітей та підлітків. Корекційна робота з соціально дезадаптованими дітьми здебільшого здійснюється інтуїтивно, тому проблема з'ясування її закономірностей, факторів ефективності та механізмів впливу є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях, присвячених вивченню соціально дезадаптованої поведінки, розглядаються проблеми типологізації дезадаптованих осіб (Ю.О. Клейберг, Н.Ю. Максимова, А. Бандура та ін.), значна увага приділяється акцентуаціям та психічним розладам дитини (А.Є. Лічко, Е.Г. Ейдеміллер), визначаються особливості поведінки дезадаптованих підлітків, відповідно до їх ролі у структурі асоціальних угрупувань та дефектів розвитку дитини (О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Є.В. Землянська), розроблено класифікацію протиправної поведінки з урахуванням ступеня антигромадської спрямованості особистості (Г.М. Міньковский, В.Ф. Пірожков). Ресоціалізацію як поліфундаментальний процес повернення індивіда до соціуму, вивчала низка вчених, зокрема: Т.П. Авєльцева, М.Ю. Кондратьєв, Ю.Л. Лобков, В.Д. Москаленко, В.Ф. Пірожков та ін.

Тому, **мета статті –** систематизувати технології соціальної роботи з дезадаптованими підлітками.

Виклад основного матеріалу. *Соціальна дезадаптація* – це процес, який може бути зворотним. Завдяки уміло підібраним технологіям соціальної роботи можна не тільки попереджувати відхилення в соціальному розвитку дітей і підлітків, а й управляти процесом ресоціалізації соціально дезадаптованих дітей і підлітків.

Зауважимо на тому, що заходи соціальної роботи з дезадаптованими підлітками повинні бути зосереджені на попередженні розвитку кризових ситуацій, полегшенні формування вольової особистості дитини, що вміє впоратись з будь-якими труднощами, не підвищуючи своїх потреб, попередження біологічних шкідливостей, які б перешкоджали розвитку здорової психіки. Створення у дитини психологічного комфорту, виявлення її дійсних психічних і фізичних сил та здібностей, пред'явлення реальних вимог – важливий напрямок виправлення реакцій дезадаптації [2].

Технології з дезадаптованими підлітками можна розділити на дві групи: організаційні технології та конкретні технології соціальної роботи.

Зупинимось більш детально на основних етапах реалізації організаційних технологій.

Етапами реалізації організаційних технологій можуть бути такі:

1. Формування банку даних дітей та підлітків групи ризику. Здійснюється соціальними працівниками спільно з службами у справах неповнолітніх, кримінальною міліцією у справах неповнолітніх, органами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту. У цілісний банк даних включається інформація про дітей і підлітків таких категорій: діти із сімей, які знаходяться у соціально-небезпечному становищі; бездоглядні і безпритульні діти; діти, які займаються бродяжництвом; діти, які знаходяться в соціально-реабілітаційних центрах, притулках, спеціальних навчально-виховних закладах соціальної реабілітації; діти і підлітки, які скоїли правопорушення; діти, які не підлягають кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку та ін.

Формуючи банк даних, спеціаліст дотримується принципу конфіденційності, інформацією користується лише для службових цілей [1].

2. Діагностика проблем особистістю і соціального розвитку підлітків, які потрапили в сферу діяльності соціального працівника, який вивчає індивідуальні особливості дитини, з'ясовує її інтереси і потреби, труднощі й проблеми, конфліктні ситуації, відхилення в поведінці, визначає їх причини, відслідковує джерела виникнення конфліктних ситуацій, досліджує умови і особливості взаємин у мікросередовищі життєдіяльності дитини [4].

3. *Розробка програм діяльності з дитиною, групою, спільнотою.* За результатами діагностики соціальний працівник

визначає сутність проблем, підбирає адекватні психолого-педагогічні, соціальні засоби для їх ефективного вирішення як індивідуально, так і в групах. Програми розробляються із залученням представників всіх необхідних для вирішення проблеми служб, відомств, адміністративних органів.

Усі програми, що розробляються, повинні відповідати таким вимогам:

- доцільності методів, форм і засобів діяльності, зокрема залучення до неї різноманітних служб, відомств, адміністративних органів;
- прогнозованості;
- можливості вимірювання очікуваний результат [3].

4. *Забезпечення умов реалізації програм.* Здійснюється розподіл, залежно від мети і завдань програми, участі і відповідальності всіх залучених до реалізації програми сторін. Соціальний працівник організовує реалізацію програми, відслідковує результати, інформує про виконання програми.

5. *Консультування.* Передбачається консультування осіб, зацікавлених у вирішенні проблем дітей групи ризику (батьки, вчителі, діти та інші особи).

6. *Міжвідомчі зв'язки соціального працівника.* Соціальний працівник виступає організатором і ініціатором побудови зв'язків з організаціями та службами, покликаними надавати допомогу й підтримку неповнолітнім у рамках державної системи профілактики правопорушень неповнолітніх. Організаційна технологія створює каркас для застосування певних технологій індивідуальної чи групової роботи з дітьми, які опинилися в соціально небезпечній ситуації. Зміст тієї чи іншої технології визначається конкретною проблемою дитини. При цьому існують проблеми, найбільш характерні для дітей групи ризику. Однією з них є вживання неповнолітніми алкоголю і наркотиків [4].

Таким чином, до технологій роботи з дезадаптованими підлітками визначаються і розробляються з урахуванням індивідуально-психологічних, вікових і статевих особливостей, причин відхилень у поведінці і розвитку дитини. Головна мета соціального працівника у роботі з такими дітьми – пристосувати, адаптувати їх до соціуму, зробити так, щоб їхня поведінка не виходила за рамки соціальної норми, не перешкоджала встановленню гармонійних взаємин з оточуючими.

Список використаних джерел:

1. Алексєєва В., Кострица Л. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю // Завуч. 2009. №10. С. 20.
2. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти робота з дітьми та молоддю. Київ: УДЦССМ, 2001. 174 с.
3. Кашлакова Г., Акулинина Ю. Социально педагогическое сопровождение подростков девиантного поведения // Соц. педагог. 2010. № 2. С. 44-48.
4. Кумарина Г. Состояние риска в развитии школьника и способы предупреждения // Соц. педагог. 2007. № 2. С. 55-65.

In the article the essence of the concept of social exclusion. Generalized and systematized technology of social work with desadaptive teenagers. The proposed main ways of overcoming maladjustment among children.

Key words: disadaptation, social worker, desadaptive teenagers, technology.

Отримано: 25.10.2016

УДК 378.147.091.31:37.013.42

Т. Л. Опалюк, *кандидат педагогічних наук*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Стаття присвячена аналізу теоретичних підходів щодо питання формування компетентності у майбутніх працівників соціальної сфери.

Ключові слова: вища школа, компетентність, соціальний працівник, задачний підхід, дія, здатність, фахівець соціальної сфери.

Постановка проблеми. Особливості соціального змісту життя, світові інтеграційні тенденції його розвитку актуалізують потребу у фахівцях, здатних працювати в соціальній сфері, вирішувати в ній нагальні проблеми. Предметом їхньої професійної діяльності постає соціальна взаємодія, а змістом – різні аспекти її відтворення в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх фахівців у вищій школі до професійної діяльності розробляли М. Буланова-Топоркова, А. Вербицький, О. Гура, І. Звєрєва, Г. Локарєва, А. Маркова, О. Мєщанінов, С. Скворцова та ін.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні засад формування компетентностейу підготовці соціальних фахівців у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність має задачну природу. Фахівці розв'язують задачі, що відображають характеристики предмета професійної діяльності. Для їх розв'язування необхідно володіти професійними компетентностями. З огляду на це потребує розробки задачний підхід, як основа для формування професійних компетентностей у майбутніх соціальних працівників.

Загальні засади задачного підходу висвітлено у працях Г. Балла, А. Вербицького, Т. Гергей, Ю. Машбиця, В. Давидова, Г. Костюка, В. Пєтухова, В. Спиридонова, Л. Фрідмана, Ю. Швалба та ін. Для професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери задачний підхід розробляли Н. Гузій, Н. Бордовска, А. Реан, В. Сластьонін, Л. Мільто, Ю. Сенько, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська та ін.

У практиці підготовки майбутніх соціальних фахівців задачний підхід застосовувався у межах традиційної знаннєвої парадигми навчання, залежав від навчального змісту та орієнтований на реалізацію традиційних цілей підготовки – формування знань, умінь та навичок, що становило функцію допоміжного навчального засобу. Суть професійних компетентностей, як внутрішньої сторони діяльності суб'єкта, виявляється у спроможності розв'язування професійних задач. Отже, задачний підхід, що забезпечує формування професійних компетентностей має ґрунтуватися на характеристиках фахових задач, враховуючи їх типологію та способи розв'язування.

Здатність розв'язувати професійні задачі формується на основі діяльнісного підходу (В. Давидов, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, М. Матюшкін та ін.). Діяльнісний підхід є провідним у формуванні професійних компетентностей на засадах задачного підходу у майбутніх соціальних працівників у вищій школі.

Інноваційні технології відображають послідовність та механізм формування професійних компетентностей на засадах задачного підходу та сприяють формуванню здатності у майбутніх соціальних фахівців розв'язувати професійні задачі.

В узагальненому розумінні компетентності виявляються, з одного боку, як особистісна властивість – ***здатність,*** з іншого – як ефективна ***дія.*** Кожна конкретна діяльність має індивідуальну структуру, але при цьому відповідає загальній, в яку входить мета діяльності, мотиви, окремі дії (як способи досягнення мети), результати. Оволодіння компетентностями означає оволодіння певними діями для досягнення мети. У професійній діяльності це означає оволодіння професійними діями, засвоєння яких створює можливість, отримуючи якісні результати, досягати мети у професійній діяльності.

Професійні дії – це той інструментарій, за допомогою якого здійснюється діяльність, тому вони є структурними

складовими професійних компетентностей. Звідси, виявлення компетентностей здійснюється через аналіз способів професійних дій, способів професійної діяльності, що застосовуються соціальними працівниками.

Комплексний підхід до визначення компетенцій пропонує І. Зимняя [4]. Теоретичною основою цього підходу є положення про людину: 1) як суб'єкт пізнання, спілкування, праці, сформульованеий у вітчизняній психології Б. Ананьєвим; 2) яка перебуває в системі відношень із суспільством, іншими людьми, собою, працею (В. Мясіщев); 3) про те, що компетентність людини якої має вектор акмеологічного розвитку тощо.

Із цих позицій І. Зимньою [4] запропоновано три основні групи компетентностей: 1) ті, що мають відношення до себе як особистості, суб'єкту життєдіяльності; 2) що мають відношення до взаємодії з іншими людьми; 3) ті, що мають відношення до діяльності людини, що виявляються в усіх її типах і формах. У пропонованій автором моделі компетентностей фіксується три рівні, на яких простежується логіка розширення компетентностей від особистості до складних форм її взаємодії.

Аналізуючи визначені І. Зимньою групи компетентностей, необхідно зазначити, що вони мають умовне виділення, тому що відношення до себе у людини виявляється під час взаємодії з іншими людьми та в інших формах і видах діяльності. Отже, визначені види компетентностей взаємопов'язані, але таке визначення змісту компетентностей є умовним.

Висновки. Отже вважаємо, що системний підхід до професійних компетентностей має увібрати як певні особистісні якості (наприклад, аксіологічий складник виступає певною детермінантою у професійній діяльності), необхідні для фахівця соціальної сфери і якими зумовлюється продуктивність його професійної діяльності, так і володінням процесуальними (або інструментальними) складовими, що визначаються як оволодіння способами професійних дій та способами професійної діяльності, необхідними для розв'язування професійних задач.

Разом ці складники відображаються у ***здатності*** суб'єкта здійснювати професійну діяльність у відповідності до вимог, нормативної бази, інструкцій. Здатність розв'язувати професійну діяльність виступає інтегративною характеристикою професійної компетентності і це визначає підхід до визначення професійних компетентностей як ***інтегративний.***

Предмет професійної діяльності соціальних працівників відображає характеристики професійних задач, з якими має справу фахівець. Для розв'язування цих задач необхідно володіти спеціальними способами професійних дій та діяльності. Ці способи мають бути адекватними характеристикам задач для їх розв'язування.

Список використаних джерел:

1. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника: навч.-метод. посіб. Київ: ДЦССМ, 2004. 164 с. (Рекомендовано М-вом освіти і науки України).
2. Ковчина І.М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи: монографія. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 373 с.
3. Ковшев Е.М. Социальная рефлексия: структура, формы, функции: монография. Москва, 1998. С. 266.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34-42.

This article focuses on the analysis of the critical approaches to the formation of competence in future social workers.

Key words: higher education, competence, social worker approach of task, performance, capacity, specialist social services.

Отримано: 27.10.2016

УДК 159.923

С. О. Ренке, *кандидат психологічних наук*

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано гендер як багатозначне культурологічне, філософське поняття, яким у культурній і соціальній антропології позначається цілий комплекс явищ: розподіл ролей і функцій між чоловіками і жінками в суспільстві, співвідношення їх соціальних статусів, а також уявлення, що існують в культурі, про суть і ознаки маскулінності і фемінності. Встановлено, що гендер виступає як соціокультурний конструкт, який суспільство надбудовує над фізіологічною реальністю.

Ключові слова: гендер, ідентифікація, особистість, становлення, чинники, характер, стать, поняття, особливість, характеристика, суспільство, модель, поведінка, статева роль, відчуття, усвідомлення, адаптація.

Постановка проблеми. У сучасному світі можна відзначити суперечливі тенденції, що пов'язані з відмінностями людей залежно від статі.

Але майбутній фахівець має враховувати всі фактори впливу на становлення особистості в групі та як соціальної особи і повноцінного члена суспільства, а однією з головних причин впливу на становлення особистості є гендерні відмінності.

Аналіз останніх досліджень. Довгий час статева приналежність індивіда здавалася унітарною і однозначною. Проте в XX ст. з'ясувалося, що стать – складна багаторівнева система, елементи якої формуються на різних стадіях індивідуального розвитку, онтогенезу.

Інтерес до процесу формування статі людини і зміни що мають місце в ній останніх років зумовили появу нових досліджень у цьому напрямі, таких учених, як О.М. Кікінеджі, В.В. Москаленко, Т.В. Говорун, Л.М. Карамушка. Значущими також є роботи колективу авторів, очолюваного Ю.Є. Альошиною, оскільки в них простежується наближення до осмислення статі як соціокультурного феномена.

Методологічну і теоретичну основу Велике розмаїття дослідницьких поглядів на гендер, пояснюючих відмінність і статеву нерівність, можна розділити на 2 школи: біогенетичну і біокультурну. Гендер розглядається як багатозначне культурологічне, філософське поняття (С.Д. Максименко, Л.М. Карамушка, Т.В. Зайчикова, О. М. Кікінежді та Т.В. Говорун); гендер визначається як сукупність соціокультурних і поведінкових характеристик і ролей (С. Айвазова, І. Кона, О. Вороніної, Т. Кліменкової).

Мета нашої статті теоретичне дослідження поглядів двох шкіл на гендерну особливість становлення особистості в майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Гендер розглядається як багатозначне культурологічне, філософське поняття, яким в культурній і соціальній антропології позначається цілий комплекс явищ: розподіл ролей і функцій між чоловіками і жінками в суспільстві, співвідношення їх соціальних статусів, а також уявлення, що існують в культурі, про суть і ознаки маскулінності і фемінності. Тому, гендер виступає як соціокультурний конструкт, який суспільство надбудовує над фізіологічною реальністю.

Дослідники С.Д. Максименко, Л.М. Карамушка, Т.В. Зайчикова виокремлюють такі гендерні характеристики особистості [6, 65]:

- гендерна ідентичність – аспект самосвідомості особистості, що пов'язаний із усвідомленням і відчуттям людиною себе як представника певної статі;
- гендерна роль – соціальна роль особистості як її поведінка, що обумовлена диференціацією людей в суспільстві залежно від статі;
- гендерне настановлення – неусвідомлювана об'єктивна готовність до виконання гендерної ролі;

- гендерний стереотип – стандартизоване, стійке уявлення особистості про типові для осіб певної статі моделі поведінки і риси характеру;
- Ш.М. Берн розглядає поняття гендер як соціально-біологічну характеристику, за допомогою якої люди дають визначення поняттям чоловік і жінка [1, 128].

На думку дослідників Вороніної О., Кліменкової Т., термін гендер вживається для позначення статі як соціального поняття і явища на відміну від біологічного розуміння статі як певної сукупності морфологічних і фізіологічних особливостей [4, с. 90].

С. Айвазова, аналізуючи поняття гендер, визначає його як соціальні відносини полови або соціально організоване, соціально закріплене розділення ролей на чоловічих і жіночих.

У роботах І. Кона гендер визначається як сукупність соціокультурних і поведінкових характеристик і ролей, що визначають особистісний, соціальний і правовий статус чоловіка і жінки в певному суспільстві [2].

Дослідники О.М. Кікінежді та Т.В. Говорун стверджують, що гендер як культурна метафора, виражає собою символічний або власне культурний аспект гендеру. Чоловіче і жіноче на онтологічному і гносеологічному рівнях існують як елементи культурно-символічних рядів: чоловіче – раціональне, духовне, культурне. Жіноче – плотське, тілесне, гріховне, природне. Так метафора статі виконує роль культурного символу і отже, виступає як культурно-формуючий чинник [7; 8].

Погляди К. Юнга про втілення жіночого початку в чоловічому несвідомому (аніма) і чоловічого в жінці (анімус) він розглядав як значні архетипи, які є регуляторами поведінки людини. Цей архетип за К. Юнгом, складається з витіснених, непрожитих рис особистості. Усвідомлення чоловіком своєї внутрішньої жіночності (аніми), а жінкою існуванням в її внутрішньому світи мужності (анімуса) приведе до інтеграції істинної сутності, що є показником особистісного зростання [3].

В роботах С. Бем виділяється окрім маскулінності та фемінності ще й андрогінія [5].

Маскулінність – психологічна стать вважається, якщо в індивідуальних рисах особистості в особливостях поведінки, ієрархія основних життєвих цінностей і структурі мотивів людини з'являються нормативні характеристики чоловічої статевої ролі у суспільстві; фемінінність – психологічна стать особистості – відповідність вказаних особливостей особистості нормативним характеристикам жіночої статевої ролі; андрогінність – психологічна стать особистості прояву людиною одночасно фемінінних та маскулінних рис при адекватній статевій самосвідомості і статевої ідентичності, що дозволяє йому менш жорстко дотримуватися статево-рольових норм. Вільно переходити від традиційно жіночих занять до традиційно чоловічих і навпаки.

Висновки. Провівши теоретичний аналіз літературних джерел багатьох науковців обох шкіл, а саме біогенетичної і біокультурної, можна зроби ти попередній висновок що у наш час багато дослідників дотримуються думки про те, що цілісну гармонійну особистість характеризує не маскулінність чи фемінінність, а андрогінія. Адже чоловічі та жіночі статеві гормони продукують як чоловічій так і жіночій організм, та й мозок несе в собі можливості програмування поведінки як за чоловічим, так і за жіночим типом.

У подальшому ми намагатимемося допомогти представникам нового покоління ідентифікувати себе відповідно до гендерної приналежності та допомогти в усвідомленні представників протилежної гендерної ідентичності для кращої інтеграції у соціумі.

Характеризуючи в цілому види гендерної ідентичності, слід зазначити, що основним критерієм визначення виду гендерної ідентичності особистості є рівень адекватності засвоєння гендерної ролі, норм і образів, у процесі статево-рольової гендерної соціалізації.

Отже, на підставі систематизації та узагальнення теоретичного матеріалу стосовно зв'язку гендерної ідентичності особистості з рівнем соціально-психологічної адаптації, ми можемо зробити висновок, що гендерна ідентичність є важливим компонентом, який зумовлює поведінку людини і в результаті впливає на соціально-психологічну адаптацію особистості в колективі.

Список використаних джерел:

1. Берн Ш.М. Гендерная психология. Санкт-Петербург: ПРАЙН-ЕВРОЗНАК, 2001. 320 с.
2. Кон И.С. Психология половых различий // Вопросы психологии. 1981. № 2. С. 47-57.
3. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов; пер.с англ. Киев: Владос, 1996. Ч.2. Психологические аспекты архетипа матери. С. 211-249.
4. Бабанов В.П. Гражданская идентичность студенческой молодёжи как критерий её социализации // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2010. № 2. С. 50-54.
5. Бем Сандра. Трансформация дебатов о половом неравенстве // Феминизм и гендерные исследования. Хрестоматия. Под общ. ред. В.И. Успенской. Москва: Наука,1999. С.68-82.
6. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти; за науковою редакцією С.Д. Максименко, Л.М. Карамушка, Т.В. Зайчикова. 2-е вид., перераб і доповн. К.: Міленіум, 2006. 368 с.
7. Говорун Т., Кікінежді О. «Гендер у соціально-психологічному вимірі». Гендерна дискримінація в сфері освіти і реклами. URL: http://helsinki.org.ua/index.php?id=1200305760, 2008.01.14
8. Кикинежди О.М., Говорун Т.В. Гендерные установки в украинской этнокультуре // Гендер и проблемы коммуникативного поведения. Полоцк, 2007. С. 126–130.

Gender is seen as a meaningful cultural, philosophical concept, which in cultural and social anthropology affects a range of phenomena: the division of roles and responsibilities between men and women in society, the ratio of their social status, and the notion that there is a culture of the essence and attributes of masculinity and femininity. Thus, gender serves as a socio-cultural construct that society builds on the physiological reality.

Key words: gender, identity, personality development, factors that nature, sex, concept, feature, characteristic, society, model, behaviour, sexual role, feeling, awareness, adaptation.

Отримано: 23.10.2016

УДК 316.614.5-056.26

О. А. Рибак, *аспірантка*

ХАРАКТЕРИСТИКА СІМЕЙ, В ЯКИХ БАТЬКИ З ПОРУШЕННЯМ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ТИПОВИМ РОЗВИТКОМ

У статті окреслені характерологічні особливості сімей, де батьки мають порушення опорно-рухового апарату. Проаналізовано становище таких сімей в українському суспільстві, розкрито окремі особливості статусу здорової дитини в таких сім'ях.

Ключові слова: батьки з інвалідністю, сім'я, дитина з типовим розвитком, виховання, порушення опорно-рухового апарату.

Ставлення до «інвалідності» в нашій державі завжди мало більше медичний характер, аніж соціально-психологічний, відповідно і проблема виховання дітей особами з інвалідністю в Україні не піднімалася. У загальній педагогіці проблеми сімейного виховання є достатньо вивченими (С.Г. Карпенчук, І.П. Підласий, В.Г. Постовий, М.М. Фіцула та ін.). У корекційній педагогіці широко описуються проблеми сімейного виховання дитини з особливими потребами

(С.А. Завражин, Д.Н. Ісаєв, О.В. Казаннікова, С.П. Миронова, В.Г. Постовий, А.К. Фортова та ін.). О. Стрельченко розкриває проблему інвалідності та материнства, яку також описує російська дослідниця Е. Ярская-Смирнова. Натомість питання функціонування сім'ї батьків з особливими потребами в Україні практично не досліджено.

Хочемо відмітити, що науковцями інших країн, зокрема Сполучених Штатів Америки (P. Preston, Ph. D.), виокремлено таку проблему як батьківство осіб з особливими потребами; наведені статистичні відомості країни щодо кількості таких батьків і дітей, описані різні категорії таких сімей, вплив порушення батьків на розвиток дитини, описано ставлення суспільства до питання батьківства осіб з особливими потребами та напрями роботи як з батьками, так і з дітьми, які виховуються в цих сім'ях.

Метою нашого дослідження є виділення та аналіз характерних ознак, властивих родинам батьків з опорно-руховими порушеннями.

Сім'я є найпершим та найважливішим інститутом соціалізації дитини, в якому вона оволодіває як родинним досвідом, так і досвід суспільства загалом. Сім'я є середовищем, де дитина формується психологічно та особистісно. Тому нозологія інвалідності впливатиме на розвиток дитини в сім'ї.

Суттєвого значення у психології осіб з вадами опорно-рухового апарату набуває група інвалідності. С.М. Попов виділив психологічні особливості осіб з порушенням ОРА залежно від групи інвалідності [2]:

- ✓ *інваліди I групи з дитинства* – психологічно найменш сприятливий контингент. Самооцінка їх низька, ставлення до людей суперечливе. З одного боку їм властива емоційна незрілість, з іншого – їх обтяжує положення опікуваних.
- ✓ *інваліди II групи з дитинства* відрізняються відносно психічною стабільністю. У них вища, ніж у інших інвалідів, самооцінка; вони відчувають себе найбільш особистісно сильними, найменше виражена депресивність. У цієї категорії інвалідів міжособистісні стосунки взагалі стабільні і благополучні, вони не виглядають відгородженими, ізольованими від інших людей, вони є найбільш пластичними в спілкуванні. Проте, за цим зовнішнім благополуччям можна побачити байдужість до оточуючих, недостатню емоційну включеність у взаємини з оточуючими. Характерною для них є установка на своєрідну співпрацю з інвалідами інших нозологій, розподіл на "своїх" та "чужих", причому "чужі" свідомо оцінюються нижче, ніж інваліди зі "своїм" захворюванням. Така установка ускладнює спілкування.
- ✓ *інваліди з дитинства III групи*. У них незначне вираження дефекту, але, на противагу цьому спостерігається значна психологічна дезадаптація, їх самооцінка суперечлива. Зовні, на усвідомленому рівні вона є завищеною, проте це лише компенсація неусвідомленого почуття неповноцінності, відмінності від інших. Їхнє загальне ставлення до оточуючих є більш негативним, ніж у інвалідів I і II групи. При цьому вони є менш пластичними в міжособистісних контактах. Такі їх характеристики пов'язані з невизначеним, "проміжним" положенням між хворими і здоровими людьми.
- ✓ *особливу категорію складають інваліди з порушенням опорно-рухового апарату, набутими у дорослому віці.* Ці люди пережили кризу, деформацію звичних стосунків з навколишнім світом. У них, як і у інвалідів III групи з дитинства, загальне ставлення до навколишніх є негативним. Особливо складні і суперечливі їх стосунки із близькими людьми. Вони пасивні, зневірені в своїх можливостях щось змінити [2]. Відповідно, всі вищезазначені характеристики будуть визначальними у формуванні стилю міжособистісних взаємин та та виховання в сім'ї. При народжені дитини сім'я потребує адаптації середовища проживання до своїх потреб задля подальшого якісного виконання сімейних функцій. Особи з порушенням опорно-рухового апарату потребують спеціальних засобів пересування (милиці, палиці, кріса колісні, допоміжні засоби для ходіння тощо), спеціальних засобів для самообслуговування, меблів спеціального призначення, протезних виробів, спеціального фізкультурно-спортивного обладнання.

Законодавство України містить конкретні норми та положення, що визначають рівність прав усіх людей, у тому числі громадян з інвалідністю, вступати до шлюбу та створювати сім'ю на основі вільної та повної спільної згоди [3]. Разом з тим, можемо говорити про те, що в нашій державі мають місце випадки дискримінації осіб з інвалідністю в частині народження та виховання ними дітей. Зокрема, чотирирічному хлопчику, батьки якого є людьми з особливими потребами, у мережі спортклубів відмовилися продавати абонемент, бо ні мама, ні тато не можуть ходити з ним на плавання [4]; у батьків-інвалідів з ДЦП забрали здорову новонароджену дівчинку, оскільки державі простіше вилучити дитину із сім'ї, аніж створити умови для її виховання в цій сім'ї [1]. І таких випадків можна спостерігати багато.

Отже, чинник інвалідності батьків (нозологія інвалідності, ступінь інвалідизації, рівень адаптації подружньої пари до соціальних умов) в сукупності відсутності досконалих механізмів з законодавстві щодо забезпечення прав і можливостей інвалідів може впливати на якість виконання ними сімейних функцій. Проте, сім'ї, де батьки мають інвалідність, є ідентичним соціальним інститутом, як і всі інші сім'ї у нашому суспільстві. Ці сім'ї не гірші, вони просто дещо інші.

Перспективним напрямком нашого дослідження буде з'ясування особистісних характеристик дитини з типовим розвитком, яка виховується в сім'ї батьків з особливими потребами, розробка психолого-педагогічних методів роботи як з батьками, так і з дітьми вищезазначеної категорії.

Список використаних джерел:

1. Батьки-інваліди з ДЦП, в яких забрали новонароджену доньку, звернулися до суду/ URL: https://www.youtube.com/watch?v=13Il2ikdXY4.
2. Бочелюк В.І., Турубарова А.В. Психологія людини з обмеженими можливостями. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
3. Про становище осіб з інвалідністю в Україні. URL: http//www.rodyna.at.ua.
4. Спортклуб не дозволив синові батьків-візочників ходити до басейну. URL: http://life.pravda.com.ua/society/2016/06/8/213502.

The article outlined characterological features families where parents are violations of the musculoskeletal system. Analyzed the situation of families in Ukrainian society and revealed some features of the status of healthy children in these families.

Key words*:* parents with disabilities, the family, the child with typical development, education, violation of the musculoskeletal system.

Отримано: 25.10.2016

УДК 378.147.091.33:376

О. О. Смотрова, *асистент*

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена висвітленню проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи в інклюзивному дошкільному закладі.

Ключові слова: дошкільна інклюзивна освіта, діти з особливостями психофізичного розвитку, професійна компетентність, вихователь.

На сучасному етапі розвитку суспільства дошкільна інклюзивна освіта все більше набуває вагомого значення як в системі спеціальної освіти, так і масової. Саме інклюзивна освіта надає можливість дітям цієї категорії брати участь у всіх видах і формах соціального життя нарівні та разом з рештою членів суспільства в умовах, що компенсують їй відхилення у розвитку та обмеження можливостей. Передусім, ефективність запровадження дошкільної інклюзивної освіти залежить від професійної компетентності педагогічного складу.

Питання кадрового забезпечення в умовах інклюзивної освіти досліджується багатьма вченими, зокрема В. Бондарем, І. Кузавою, О. Мартинчук, Г. Косаревою, С. Мироновою, І. Садовою та ін. [3; 4; 5; 6]. Проте, аналіз літературних джерел свідчить, що питання підготовки педагогів до роботи в дошкільному інклюзивному закладі розглянуто недостатньо. З огляду на це було обрано тему для дослідження.

Метою нашої публікації є теоретичний аналіз особливостей підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку.

Спільне навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку разом з дітьми з типовим розвитком не є новим явищем. Проте, як засвідчує практика, психолого-педагогічний супровід таких дітей здійснюється на низькому рівні, оскільки відсутні знання відповідних підходів, принципів та конкретних методик роботи з цією категорією дітей, що, в свою чергу, гальмує здійснення інклюзивного процесу [2; 4; 6]. Тому важливо приділити велику увагу підготовці майбутніх педагогів (вихователів) до роботи в інклюзивному закладі. Метою такої підготовки є оволодіння необхідними знаннями, спеціальними педагогічними технологіями, які забезпечать можливість кваліфікованого навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку. Педагоги мають бути спеціально підготовленими до надання корекційної допомоги в умовах інклюзивного навчання.

Зазначимо, що на плечі вихователів лягає відповідальність за увагу, яка повинна бути спрямована одночасно і на дітей, що вчаться за звичайною програмою, і на таких, які мають особливості психофізичного розвитку, а також на ті проблеми психолого-педагогічного характеру, які можуть виникати [4]. Тому слід пам'ятати, що вихователь відповідає також і за психологічну атмосферу в групі.

Важлива роль у підготовці вихователя до роботи відводиться знанням, вмінням та навичкам, що відповідають його професійно-кваліфікованій характеристиці, а саме: базовим, загальнофаховим і спеціальнофаховим компонентам, оскільки педагог повинен володіти глибокими знаннями методики навчально-виховної роботи, а також комплексом важливих психологічних якостей [2; 5].

Особлива увага при підготовці майбутніх фахівців дошкільної галузі повинна приділятись вмінню поєднувати виховну, навчальну та корекційно-педагогічну роботу. Вихователь повинен вміти здійснювати індивідуальний підхід по відношенню до дитини з особливостями психофізичного розвитку, застосовувати засоби, вміти їх поєднувати та взаємодіяти разом з ними.

О. Мартинчук, І. Кузава зазначають, що у процесі підготовки майбутніх вихователів до роботи в інклюзивному середовищі важливим аспектом є формування у них професійно-ціннісних орієнтацій, професійно-особистісних якостей, умінь та компетенцій [4; 5]. Саме тому, вихователь повинен бути терплячим, чуйним, добрим, але, разом з тим, і одночасно виявляти вимогливість, а деколи й суворість; володіти комплексом професійно важливих психологічних якостей, творчим потенціалом, професійною майстерністю, а також загальною педагогічною культурою.

Отже, вихователь – це покликання, стан душі та спосіб життя; це головна людина, яка здійснює навчально-виховний процес дітей. Тому, підготовка майбутнього вихователя дошкільного закладу до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку є запорукою успішної дошкільної інклюзивної освіти.

Перспективними напрямками дослідження проблеми є розробка шляхів забезпечення підготовки вихователя до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бєлєнька Г.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: монографія. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 320 с.
2. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2007. 458 с.
3. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ: Контекст, 2000. 336 с.
4. Кузава І.Б. Умови організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2013. № 10. С. 148-160.
5. Мартинчук О.В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах іклюзивної освіти // Вісник психології і педагогіки: збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. Київ, 2012. Вип. 8. 248 с.
6. Миронова С.П. Особливості інклюзивної дошкільної освіти // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2010. №11. С. 8-15.

The article is dedicated to the problem of the professional preparation of future pre-school teachers to work in pre-school inclusive establishment.

Key words: pre-school inclusive education; children with psycho-physical defects; professional competence; pre-school teacher.

Отримано: 27.10.2016

УДК 378.11:005.32

***О. С. Толков**, кандидат психологічних наук*

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано особливості мотиваційного компонента психологічної готовності майбутніх учителів до професійної діяльності, виокремлено його основні складові.

Ключові слова: мотиваційний компонент, психологічна готовність, мотиви, студенти, вища школа.

Психологічна готовність до певного виду діяльності – це впорядкований стан особистості з наявними переконаннями, поглядами, сприйняттям, потребами й мотивами, професійно-важливими якостями, знаннями, вміннями, навичками, устремліннями тощо. У студентів така готовність виникає упродовж здійснення підготовки у вищій школі й передбачає всебічний розвиток особистості, зростання її компетентності, професійної здатності до виконання майбутньої професії.

Мотивація є однією з вагомих проблем як у вітчизняній, так і у зарубіжній психології. Саме тому М.І. Дяченко та Л.О. Кандибович, Л.М. Карамушка та ін. до основних складових психологічної готовності відносять мотиваційний компонент [2; 3]. Його сутність полягає в усвідомленні власних потреб, інтересів, бажань тощо.

У майбутніх учителів мотиваційний компонент допомагає усвідомити професійні установки, інтереси, бажання займатися педагогічною діяльністю. В його основі лежить професійно-педагогічна спрямованість, яка передбачає бажання особистості досягти вагомих результатів у професії., вдосконалювати свою підготовку, самореалізуватися. Спрямованість вказує на сформованість у майбутніх працівників стійких поглядів, професійних нахилів, інтересів до певного виду діяльності.

Мотиваційний компонент психологічної готовності майбутніх учителів до професійної діяльності – це сукупність мотивів необхідних для забезпечення педагогічної діяльності. Такими мотивами є позитивне ставлення до професії, бажання засвоювати нові методи навчання та виховання, ділитися власним досвідом та знаннями, любити дітей.

Вагомою складовою компоненту є комплекс мотивів, цінностей та настанов, які лежать в основі педагогічної спрямованості особистості: позитивне ставлення до роботи вчителя, високий творчий рівень, переважання гуманістичних професійних цінностей та ідеалів, потреба в отриманні нової інформації та нових знань.

За допомогою мотиваційного компонента можна визначити бажання чи небажання майбутніх педагогів працювати за фахом й здобувати професію вчителя. Він є надзвичайно важливим, адже від нього залежить входження майбутніх працівників у професію, розвиток мислення й уяви, формування педагогічних навичок, мотивів займатися педагогічною діяльністю. Такими мотивами є внутрішні або пізнавальні (забезпечують потребу в інтелектуальному розвитку, пізнавальних інтересах) та зовнішні або соціальні (зосередження на бажанні займатися суспільнозначущою діяльністю).

Внутрішні та зовнішні мотиви навчання складають внутрішню позицію майбутніх учителів й є одними із основних показників психологічної готовності до навчання [1].

Свідченням наявності професійної спрямованості майбутніх педагогів є:

- бажання у майбутньому займатися педагогічною професією;
- свідомий вибір педагогічної спеціальності та бажання здобувати нові знання;
- переконання у важливості педагогічної професії;
- готовність ділитися набутим досвідом.

Складовою мотиваційної готовності є сприйнятливість до педагогічних нововведень. Саме це є важливою якістю вчителя, оскільки лише адекватна цілям інноваційної діяльності мотивація забезпечує ефективну діяльність і саморозкриття особистості педагога [1].

Мотивація особистості майбутніх педагогів обумовлюється їх професійними інтересами, ціннісними орієнтаціями, ідеалами. Вона виявляється як у всій професійній діяльності, так і в окремих педагогічних ситуаціях.

Мотиваційна готовність майбутніх вчителів виникає за необхідності реалізації планів з досягнення конкретної, особистіснозначущої мети. Формування мотиваційного компонента психологічної готовності дає змогу мобілізувати усі сили майбутніх учителів, бажання здобувати педагогічну професію [2].

Отже, мотиваційний компонент психологічної готовності майбутніх учителів до професійної діяльності є одним із найголовніших у структурі психологічної готовності. Адже від того як майбутні вчителі мотивують власну навчальну діяльність залежить і набір необхідних особистісних та професійних якостей важливих для майбутньої педагогічної діяльності. Мотивація може компенсувати деякі недоліки в самоорганізації навчальної діяльності, в плануванні розвитку власних умінь та навичок, проте компенсувати недостатній рівень мотивації майбутніх вчителів до здобуття педагогічної професії практично неможливо.

Список використаних джерел:

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
2. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Кандыбович С.Л. Психология высшей школы. Минск: Харвест, 2006. 416 с.
3. Технологія підготовки персоналу освітніх організацій до роботи в умовах соціально-економічних змін: навчальний посібник / Л.М. Карамушка, Н.І. Клокар, О.А. Філь та ін.; за ред. Л.М. Карамушки. Київ: Науковий світ, 2008. 100 с.

The article analyzes the features of the motivational component of psychological readiness of the future teachers to the profession, singled out its main components.

Key words: motivational component, psychological readiness, motivation, students, high school.

Отримано: 29.10.2016

УДК 159.9 (477.44)"18-19"

***О. А. Чеканська,** кандидат психологічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІКИ НА ПОДІЛЛІ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

У статті розглянуто зміст поняття психіка у процесі історії розвитку психологічних знань на Поділлі в кінці XIX – на початку XX століття. Автор визначає передумови становлення й розвитку психологічної науки в зазначений період, який відзначається спостереженням, вивченням та набуттям природничо-наукового досвіду.

Ключові слова: психіка, душевні хвороби, Поділля, історія психології.

Впродовж XIX – початку XX століття, попри складне соціально-економічне становище, на Поділлі спостерігається науковий розвиток психологічних досліджень. При лікуванні душевнохворих намагались дотримуватись найбільш передових, на той час, наукових поглядів. Складали діагностичні програми дослідження психіки душевнохворого, впроваджували застосування трудотерапії та вивчали вплив її на їх психічний та фізичний стан. Саме на базі

Вінницької психіатричної лікарні, де велику увагу приділяли тілесним виявам життєдіяльності організму, дошукуючись фізіологічних механізмів поведінки, простежується природничо-наукове спрямування дослідження психіки душевнохворих, яке мало актуальне значення для подальшого розвитку подільської історії психології [1; 3].

Мета статті полягає у вивченні діагностичних документів дослідження психіки душевнохворого в історії психології Вінницької психоневрологічної лікарні імені О.І. Ющенка в кінці XIX – на початку XX століття.

Поштовхом до увиразнення психологічних знань з науково-природничих позицій на Поділлі у кінці XIX століття дало, з одного боку, збільшення психічних та душевних розладів у місцевого населення, а з другого – потреба в отриманні кваліфікованої професійної допомоги, яка стала можлива з відкриттям Вінницької окружної психіатричної лікарні. Психологічне знання стало логічним продовженням накопичених клінічних матеріалів лікарської практики та реабілітаційно-терапевтичної допомоги душевнохворим. Використання комплексного підходу – виважені діагностичні класифікації психічних розладів, індивідуально зорієнтоване лікування, психотерапевтичне середовище стосунків душевнохворого і оточення (персонал, інші пацієнти, родичі тощо) утвердило переконання у важливості вивчення матеріального субстрату психіки – головного мозку людини, та розуміння ролі та взаємовпливів соціальних і біологічних факторів на розвиток і перебіг психічних розладів. Розробка Г.Г. Бойно-Родзевичем, М.В. Країнським, В.П. Кузнецовим, О.І. Ющенком, Л.Ф. Якубовичем природничо-наукового підходу до дослідження психіки людини сприяла накопиченню статистичних даних для класифікації психічних розладів; розвитку та вдосконаленню психотерапевтичних методів допомоги, таких як працетерапія, музико-, театро-, бібліо-, кіно-, арт- та навчальна терапія [3].

В.П. Кузнєцов, займаючись вивченням проблем центральної нервової системи фізично та психічно хворої людини, хворобою алкоголізму, вивчав психічну діяльність душевнохворих, виділяв три причини, які негативно впливають на психіку людини, а саме: спадковість, зовнішні умови та алкоголізм. У своїх наукових працях автор підкреслював, що людина є частиною природи, а її свідомість – продукт історичного розвитку. На думку В.П. Кузнєцова, вся сукупність психічних явищ, починаючи з відчуттів і до вищих розумових процесів та вольових актів включно, позначається психікою людини [2]. Інтерес до психологічної проблематики сприяв формуванню ідеї про те, що при вивченні психічних явищ необхідно ширше і активно використовувати методологію та методи природничих наук.

М.В. Країнський, як представник енергетичної психології, у своїй монографії наголосив, що психічна енергія "є особливим видом загальної світової енергії й проявляється, як і у всіх фізико-хімічних процесах, у двох формах – живій і потенційній, а звідси підпорядкована відомим нам законам енергетики. Із цього погляду всі психічні явища від рефлекторних до найвищих душевних рухів, на мою думку, мають бути зведені до законів фізики і хімії. Уся нова психологія має бути побудована на законі збереження енергії" [1, 73]. Відстоювання природничо-наукових поглядів на психіку привело М.В. Країнського до того, що він розробив цікаву концепцію пам'яті з точки зору психічної енергії, провів аналіз запам'ятовування, забування і вивчення особи. Він підтримував ідеї Ч. Ломброзо відносно "порочної організації тіла" як одного з головних чинників злочинності [1; 3].

Науковий інтерес до дослідження впливу зовнішнього середовища на людину відзначає і професор І.П. Мержеєвський, який вважав, що на противагу зовнішнім обставинам, які пригнічують психіку людини і сприяють виникненню психозів, варто брати до уваги розвиток життєвих прагнень, що спонукають до підвищення матеріального достатку, сприяють зростанню моральності, піднімають чуттєвий тонус, дають підтримку людині проти багатьох спокус та падінь у боротьбі за життя [1]. Одним з таких прагнень, як важливий елемент життя, є праця. Наукова практика відновлення психічного здоров'я людини наприкінці XIX – на початку XX століття характеризується першими спробами встановлення фізіологічного підґрунтя у психічних процесах, які визначають якість трудової діяльності.

Впровадження експериментальної роботи, обмін досвідом у психологічній та психіатричній діяльностях сприяли поступовому становленню психологічних знань, розширенню можливостей подільської психіатричної лікарні. Задачі тогочасної діагностики полягали у тому, щоб прийти до чіткого розуміння за спостереженим, зрозуміти та виявити всі деталі й особливості, пов'язати між собою окремі явища в єдине ціле, прослідкувати шлях протікання і виникнення розладу, а також встановити їх причини [3].

Отже, отримані результати науково-практичної діяльності, які проводились на базі Вінницької психіатричної лікарні у таких галузях знань, як психіатрія, фізіологія, анатомія головного мозку, біологія, неврологія, дали змогу об'єктивніше підійти до розуміння і дослідження психічних явищ, зокрема у вирішенні таких питань: норми функціонування психіки; використання експериментальних методик в ході дослідженнях психіки людини; використання досягнень суміжних наукових дисциплін при інтерпретації отриманих даних. Все це сприяло передумовам формування та розвитку психологічної думки, сприяло підвищенню об'єктивності психологічних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Клочко В.Л. Вінницька психоневрологічна лікарня ім. акад. О.І. Ющенка 1897-1997: історичний нарис. Вінниця: РВВ ВАТ "Віноблдрукарня", 1997. 136 с.
2. Кузнецов В.П. Об изменениях в центральной нервной системе. Петербург, 1888. С. 150–156.
3. Чеканська О.А. Історія становлення психологічної науки на Поділлі (кінець XIX – початок XX століття): монографія. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. 156 с.

In the article maintenance of concept of psyche is considered in the process of history of development of psychological knowledge on Podillya at the end of the XIX – at the beginning of the XX century. An author determines pre-conditions of becoming and development of psychological science in a marked period, that is marked a supervision, study and acquisition of naturally-scientific experience.

Key words: psyche, mental affections, Podillya, history of psychology.

Отримано: 25.10.2016

УДК 376-056.26:37.013](043.3)

***О. В. Чопік**, кандидат педагогічних наук*

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемі формування психологічної та моральної готовності учнів до інклюзивного навчання.

Ключові слова: готовність, учні з вадами психофізичного розвитку, школярі з типовим розвитком, інклюзивне навчання.

Однією із проблем інклюзивної освіти є становлення стосунків дітей з особливостями психофізичного розвитку із однокласниками з типовим розвитком в умовах інклюзивного навчання.

В Україні вивчається досвід зарубіжних фахівців з проблем інклюзивної освіти (О. Віннікова, Е. Даніелс, А. Конопльова, Т. Лещинська, Дж. Лупарт, М. Малофєєв, В. Олешкевич, К. Стаффорд, В. Трофімова, Bunch, J. Dep-

peler, D. Harvey, Karagiannis, T. Loreman, Peck, Rioux, Stainback, Staub, Strully, Valeo та ін.) та розробляються власні шляхи запровадження інклюзивного навчання (В. Бондар, В. Засенко, Т. Ілляшенко, А. Колупаєва, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, В. Тарасун та ін.).

Вагомого значення набуває проблема включення школярів з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивний клас. Щоб полегшити цей процес, фахівцям психолого-педагогічного супроводу інклюзованих дітей необхідно особливу увагу приділяти адаптаційному періоду.

Факторами, які визначають ступінь успішності входження учнів у новий клас, є особистісні якості школярів з вадами психофізичного розвитку та особливості середовища, в яке вони включаються. Особливості особистісних порушень учнів з особливими освітніми потребами залежать від їхнього діагнозу, віку, сімейного виховання тощо. За умови забезпечення сприятливого середовища в інклюзивному класі, діти з порушеннями психофізичного розвитку легше адаптуються у колективі, швидше знаходять товаришів серед ровесників з типовим розвитком, долають тривожні стани щодо своїх можливостей. На думку Л. Шипіциної [3], установки дітей з типовим розвитком можуть стати вирішальним компонентом успіху чи невдачі школярів з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивному закладі.

Інклюзивне навчання сприяє особистісному розвитку обох категорій дітей. Проте А. Конопльова [1] наголошує, що в умовах інклюзії може виникнути криза взаємостосунків учнів, яка негативно впливає на самопочуття школяра з порушеннями психофізичного розвитку, його соціальний статус у колективі. Вона обумовлена неправильними уявленнями дітей з типовим розвитком про учнів з особливими потребами, про їхні індивідуальні особливості, а також психологічною атмосферою у класі.

Формування позитивних взаємин дітей в інклюзивному класі є важливим напрямком роботи класного керівника. Вивчення практичного стану проблеми формування позитивних стосунків школярів з вадами психофізичного розвитку із ровесниками з типовим розвитком в умовах інклюзивного навчання свідчить, що значна частина вчителів інклюзивних класів є недостатньо компетентними у питаннях інклюзивної освіти. Це пов'язано як з неналежним рівнем забезпечення науково-методичної та матеріально-технічної бази навчального закладу, так і з недостатньою сформованістю емоційної готовності педагогів до спільного навчання учнів в інклюзивному класі.

Аналіз літературних джерел та результати констатувального експерименту засвідчили [2], що саме у початкових класах важливо забезпечити сприятливі умови у класі для включення дитини з порушеннями психофізичного розвитку у колектив ровесників, адже саме у цьому віці учні вчаться будувати свої взаємини з однолітками, входити у колектив ровесників у спільних видах діяльності.

Нами було визначено, що важливого значення для встановлення позитивних взаємин школярів у інклюзивному класі набуває формування психологічної та моральної готовності учнів з типовим розвитком до спільного навчання з однокласниками з порушеннями психофізичного розвитку.

Тому класному керівнику доцільно за допомогою бесіди на початку навчального року ознайомити учнів із захопленнями, позитивними рисами школяра з особливими потребами, коли цього учня не буде у класі; пояснити, як потрібно себе поводити з новим учнем, яку надавати йому посильну допомогу. Педагогу можна показати школярам відеозаписи про дітей з вадами психофізичного розвитку, з допомогою яких наголосити на їхніх позитивних рисах характеру, на величезній силі волі, на бажанні жити звичайним життям. Також доцільно провести тренінг з учнями з метою формування адекватного ставлення до людей з порушеннями психофізичного розвитку. На уроках читання, української мови, основи здоров'я та інших варто вчителю підбирати відповідно до теми уроку етичні ситуації, оповідання, казки, аналізуючи які, показати, що всі люди є різними, здібними у різних сферах, мають позитивні і негативні риси. Важливо, щоб учні зрозуміли, що не завжди фізичні вади свідчать про наявність негативних рис характеру, і, навпаки, людина з типовим розвитком може себе поводити аморально, зневажливо ставитись до інших.

Важливою умовою формування позитивних міжособистісних взаємин учнів інклюзивного класу є підготовка дитини з порушеннями психофізичного розвитку до включення у колектив ровесників з типовим розвитком. Потрібно враховувати попередній досвід стосунків дитини з особливостями психофізичного розвитку із однолітками. З учнями, які перебували до навчання в інклюзивному класі у спеціальних навчальних закладах або на індивідуальній формі навчання, необхідно проводити бесіди. Дітям доцільно розказати про учнівський колектив, соціально-психологічну атмосферу в інклюзивному класі, індивідуальні особливості однокласників з типовим розвитком, звичаї, яких дотримуються учні у колективі тощо. Також можна показати відеозаписи уроків, виховних заходів, які проводились у цьому класі. Необхідно готувати школярів з порушеннями психофізичного розвитку до труднощів, які можуть виникати під час спілкування з однокласниками. Наприклад, всі їхні побажання однокласники можуть і не виконувати, на відмінну від їхніх батьків, спочатку деякі ровесники можуть вказувати на їхні фізичні вади, сторонитися їх, не приймати до своїх ігор, розмов тощо. Вчителям доцільно звертати увагу учня з особливостями психофізичного розвитку на те, що він повинен бути готовим до співпраці з іншими на рівноправних засадах. До початку навчального процесу дітей з вадами психофізичного розвитку варто запросити у класи, даючи таким чином змогу звикнути до атмосфери класу, ознайомитися з обстановкою без школярів.

Отже, психологічна та моральна готовність учнів з особливими освітніми потребами та школярів з типовим розвитком до спільного навчання є запорукою успішного інклюзивного навчання.

Список використаних джерел:

1. Образовательная интеграция и социальная адаптация лиц с ограниченными возможностями: пособ. для учителей, психологов и родителей детей с ограниченными возможностями / А. Н. Коноплева [и др.]. Минск: НИО, 2005. 260 с.
2. Чопік О.В. Формування взаємин дітей з вадами опорно-рухового апарату із здоровими ровесниками в умовах інклюзивного навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2013. 247 с.
3. Шипицына Л.М., Мамайчук И.И. Психология детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата: учеб. пособ. Москва: ВЛАДОС, 2004. 368 с.

The article deals with the problem of forming moral and psychological readiness of pupils to inclusive education.

Key words: readiness, pupils with mental and physical development, pupils with typical development, inclusive education.

Отримано: 26.10.2016

УДК 821.161.2

***І. Ю. Аркуша**, аспірант*

МОВА УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті аналізується мова українського дитячого художнього дискурсу як об'єкта лінгвостилістичного дослідження.

Ключові слова: український дитячий дискурс, дитяча література, лінгвостилістичні особливості, мовні засоби.

Українська проза для дітей – яскраве явище авторської художньої творчості. Мова творів для дітей сприяє реалізації виховної та освітньої функції дитячої літератури. Дитячі твори виховують літературний смак, збагачують внутрішній світ читачів, допомагають оволодіти мовою, відчути красу слова.

Говорити про самостійність дитячої літератури видалося доцільним після того, як письменники віднайшли спеціальні мовні засоби, що враховують вікові особливості сприйняття, мислення і мовлення дитини.

Дослідженням цієї ланки словесного мистецтва займалися Г. Аврахов, В. Бичко, О. Білецький, Г. Бойко, В. Боянович, К. Городецька, Н. Данилюк, О. Дейч, Л. Дмитерко, С. Єрмоленко, Л. Кіліченко, Л. Компанієць, А. Мойсієнко, О. Моторний, М. Острик, В. Савенко, О. Семенюк, Ю. Ступак, Б. Чалий та інші. Увагу дослідників привертали огляди поезії для дітей, тематика творів, функціональні особливості жанрів. Мовний аспект творів для дітей розглядався спорадично (Г. Атрошенко, М. Білоусова, І. Денисовець, Н. Дзюбишина-Мельник, О. Думанська, М. Недогибченко, Е. Огар, Л. Сикало, Н. Христич та інші).

Г. Атрошенко системно описала лінгвостилістичні особливості української поезії для дітей, виявила системні мовні відношення у цих творах, зіставила мови різних жанрів поезії для дітей, виявила й проаналізувала виражальні та експресивні можливості мовних засобів [1]. Зокрема дослідниця акцентувала на лексико-стилістичних ресурсах української поезії для дітей (синонімії, антонімії, метафорах, епітетах і порівняннях як виразних стилістичних засобах мови української поезії для дітей); фольклорних традиціях у мовотворчості українських дитячих письменників та засобах експресивності (словотворчих засобах, акцентованій вокалізації, емоційно-експресивних частках, синтаксичних засобах експресії, стилістичних фігурах). Найважливішими стильовими ознаками поетичної мови для дітей Г. Атрошенко вважає образність, емоційність і експресивність.

Цілісно проаналізувала емоційно-оцінну семантику, сформовану засобами та способи українського словотворення в художніх творах для дітей кінця ХХ – першого десятиріччя ХХІ століття, І. Денисовець [2]. Авторка окреслює коло словотворчих засобів, здатних виконувати емоційну та оцінну функції, визначає їх місце в системі засобів вербалізації емоційності та оцінності, характеризує стилістичне навантаження продуктивних дериватів у художніх текстах для дітей, установлює корпус індивідуально-авторських новотворів в українській дитячій прозі, аналізує їх як одиниці створення емоційності та оцінності семантики тексту, з'ясовує особливості творення онімів у сучасних художніх текстах для дітей, простежує вияви аналогійного словотворення в художніх дитячих творах, виявляє словотвірну специфіку ідіолекту сучасних українських дитячих письменників, укладає словотвірний і тлумачний словник загальних і власних оказіональних назв.

Н. Дзюбишина-Мельник аналізує дитячі твори Т. Коломієць і М. Стельмаха, зокрема зауважує про випадки переносно-образного вживання слів, використання поетизмів, фольклоризмів, розмовних конструкцій, неологізмів тощо. Вона чітко розмежовує прикметні мовні ознаки творів для дітей письменників [4]. Цікавими є розмисли науковиці щодо конкретизації поняття «дитяча література» та принципи її структурної організації, про внесок Олени Пчілки у формування й розвиток української дитячої субкультури [3].

М. Недогибченко розглядає типологію та основні функційні особливості етнічно маркованих власних назв у повісті В. Нестайка «Чарівні окуляри», аналізує можливості класифікації таких одиниць та з'ясовує їх основне функційне призначення в художньому творі для дітей [5].

Засоби створення комічних ситуацій у трилогії «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка розкриває Т. Ніколашина. На її переконання, це власні назви і загальні назви, порушення морфологічної норми, дотепи, гра слів, авторське словотворення, порівняльні звороти, зниження високого і возвеличення низького [6].

Е. Огар на прикладі текстів дитячих поетичних творів описує найвиразніші ознаки мови дитячого літературного дискурсу (дитячі словотвірні інновації, звуконаслідування, словесна гра, подвійне називання, пестливі слова, діалогізаціям мовлення, пряма мова, заголовки) [7].

Способи і прийоми використання фразеологізмів як засобу створення комічного в художніх творах для дітей розглядає Л. Сикало. Зокрема, гіперболізація, узагальнення, повторення фразеологізму та інші. Фразеологізми, які виражають комізм у тексті представлено двома групами: ті, що характеризують персонаж; ті, які віддзеркалюють відносини між персонажами [8].

Подальші дослідження вбачаємо у лінгвостилістичному аналізі мови новітнього українського прозового дискурсу для дітей.

Список використаних джерел:

1. Атрошенко Г.І. Лінгвостилістика української поезії для дітей: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя, 2005. 16 с.
2. Денисовець І.В. Словотвірна вербалізація емоційно-оцінної семантики в сучасній українській дитячій прозі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2016. 23 с.
3. Дзюбишина-Мельник Н.Я. Олена Пчілка в дискурсі дитячої субкультури // Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Вип. 5, 2010. С. 105.
4. Дзюбишина-Мельник Н.Я. Художній стиль і мова творів для дітей // Культура слова. Київ: Наукова думка, 1992. Вип. 42. С. 85-89.
5. Недогибченко М.М. Етнічна маркованість власних назв у творчості В.З. Нестайка (на матеріалі повісті «Чарівні окуляри») // Філологічні студії. 2013. Вип. 9. С. 592-597. URL: http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/viewFile/1052/927.
6. Ніколашина Т.І. Комічні ситуації у трилогії «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка // Наукові праці Чорноморського

державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія Філологія. Літературознавство. 2014. Т. 240, вип. 228. С. 63-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2014_240_228_15.
7. Огар Е.І. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. 2006. № 3. С. 10-17.
8. Сикало Л.В. Фразеологізми як засіб створення комічного в художніх текстах (на матеріалі творів для дітей письменників XIX – початку XX століття) // Філологічні студії. Науковий вісник КДПУ: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. С. 671-678.

The article analyzes the Ukrainian language children's art as an object of discourse stylistic research.

Key words: Ukrainian children's discourse, children's literature, Stylistic features, language tools.

Отримано: 21.10.2016

УДК 821.161.2

***В. П. Атаманчук**, кандидат філологічних наук*

ТРАГІЧНЕ У П'ЄСІ ІВАНА ДНІПРОВСЬКОГО «ЯБЛУНЕВИЙ ПОЛОН»

Стаття присвячена дослідженню особливостей втілення та вираження категорії трагічного у творі Івана Дніпровського «Яблуневий полон». З'ясовується художня своєрідність образу головного героя. Приділяється увага осмисленню проблеми трагічного роздвоєння.

Ключові слова: конфлікт, герой, трагічне, п'єса, моральний вибір.

Складний період громадянської війни в Україні став джерелом художнього осмислення багатьох митців. Серед них Іван Дніпровський з п'єсою «Яблуневий полон» (1926).

Належність п'єси до жанру трагедії підтверджує нерозв'язний конфлікт, конкретизований в образі головного героя Зіновія. Його доля вписана у контекст непримиренного протистояння між ворогуючими силами (більшовиками і гайдамаками) у громадянській війні. Конфлікт розгортається між братами Зіновієм і Сатаною. Вони обидва борються за більшовизм, але Зіновій, як це властиво героям трагедії, стає заручником невирішуваних суперечностей між поняттями кохання і війни. Він не може узгодити своє духовне переродження, викликане почуттям любові, з необхідністю продовжувати кровопролитну боротьбу. Це обумовлює неможливість остаточно віддати перевагу почуттю або обов'язку командира, чи примирити їх, що в будь-якому випадку не позбавить його болісних сумнівів і характеризує Зіновія як трагедійного героя. В «Яблуневому полоні» є властиве трагедії жорстоке протистояння героїв, але у п'єсі воно одностороннє, тому що Сатана і Ярославна прагнуть знищити Зіновія, а сам він вже не може продовжувати боротьбу. Образи Сатани і Ярославни є ключовими у наближенні трагедійної розв'язки: Ярославна довела Зіновія до стану цілковитого душевного спустошення, Сатана знищив фізично. Закономірність цієї загибелі визначається зневажанням і цілковитим запереченням Сатаною, а в його особі – всією більшовицькою і будь-якою іншою насильницькою ідеологією, особистих переживань Зіновія, що через глибоке душевне сум'яття не може виконувати функції нещадного червоного командира.

Зіновій-командир полку і закоханий – психологічні домінанти героя, що окреслюють його духовну своєрідність. Намагаючись вирішити дилему, він стикається не лише з непереборними перешкодами зовнішнього світу, а й з нездоланними суперечностями власного духовного життя. Потреба у рефлексії стає джерелом протиріччя із оточуючим середовищем. Душевна дисгармонія під час виконання взятого на себе обов'язку революційного ватажка стає основною ознакою особистості Зіновія, коли його опановує почуття кохання. Трагедійність образу Зіновія полягає у неможливості поєднати свої прагнення, що мають суперечливий характер, з об'єктивною дійсністю. Кохання повернуло Зіновію розуміння своєї істинної людської суті, що не узгоджувалось з реальністю, яка перебувала у стані боротьби, коли гуманістичні ідеали заперечувалися взаємним винищенням ворогуючих сил, тому в п'єсі І. Дніпровського «Яблуневий полон» і в усій його творчості, як зазначає В. Явтушенко, легко простежуються «екзистенційні мотиви війни і людини, пошуку людиною своєї гуманістичної сутності в екстремальних умовах фронту, прагнення зберегти свою людську тотожність» [1, 24].

У картині «Яблуневий полон» Зіновій постає в образі людини, що, віддавшись коханню, намагається забути жахи війни, але всі його спроби втекти від дійсності і від самого себе. Різкий контраст між чистим почуттям закоханих, гармонією їхніх стосунків і військовим життям Зіновія породжує у нього відразу до «сірого кошмару», що триває вже шість років. Напруга попередніх років вивільнилась, і Зіновій не зможе знову стати лише бійцем, тому що через кохання йому відкрилося нове бачення дійсності і людини. Його кохання, прагнення до душевного спокою переважило рішучість командира, але думки і спогади про реалії війни не дають йому спокою, якого він шукає в обіймах Іви, тому до його кохання домішується почуття болю. Надривність кохання, усвідомлення Зіновієм своєї відповідальності асоціюється у нього з «яблуневим полоном». Цвіт яблунь, їх запах сприймається як знак його душевних страждань, як усвідомлення необхідності змінити ситуацію і відсутності моральної сили це зробити. Невирішувані внутрішні суперечності, протистояння зовнішнім обставинам і викликані ними душевні страждання визначають трагедійність образу Зіновія.

Зіновій настільки віддається своєму коханню, настільки хоче забути свою роль командира, що навіть шинель, одягнена Івою, викликає у нього неприємні відчуття – він не хоче поєднувати своє кохання з примарами дійсності. Тендітна панночка і колись суворий командир умовно міняються місцями: одягнувши шинель, Іва, хоч і у грайливій формі, набуває войовничого вигляду, натомість розчулений від кохання Зіновій просить її скинути, адже йому імпонує в Іві її «мрійність, ніжність» [2, 134]. Під впливом Іви, кохання до неї, ці риси стають відчутними і в характері Зіновія, що накреслює майбутній нерозв'язний трагедійний конфлікт між закоханим і революціонером.

Наодинці з Івою, Зіновій наближається до стану напівмарення через усвідомлення свого обов'язку, від якого він не може відмовитись і який не може вже здійснювати так, як від нього очікують. Якщо раніше Зіновій шукав забуття від дійсності в обіймах Іви, то потім сам роз'ятрює душевні рани: «Ці яблуні так страшно пахнуть. Вони нищать мені душу» [2, 138]. Своє кохання Зіновій сприймає як щось нереальне, несумісне з подіями доби («Це я заснув» [2, 137]). Зіновій сам дивується з того, які колосальні зміни принесло в його життя кохання: «Недавно мчали наші тачанки степами – жах, курява за нами. Тепер – за що ти мене кохаєш?» [2, 138]. Зовнішня дія, якій підпорядковувалось життя Зіновія, раптом поступилась місцем внутрішній. Його пасивність у військових справах пояснюється не тим, що він міняє «полк на бабу», як це сприймають Сатана і Матрос, а сумнівом, який породжує його кохання. Як трагедійний герой, Зіновій випередив своє середовище у розумінні війни як лиха, але пробуджене у ньому гуманістичне начало в умовах війни не має реалізації, отже, означає страждання. Зіновій і Сатана міняються ролями: якщо раніше Сатана захоплювався винахідливістю і розумом брата, то потім Зіновій, втративши моральну перевагу командира, рівняється на Сатану. Він розуміє, що перемагає той, хто не міркує і сумнівається, а діє без вагань і моральних пересто-

рог, як Сатана: «Тепер не можна буть людиною. Треба бути тигром» [2, 138]. В образі Зіновія простежуються виразні риси трагедійного героя – він приречений на поразку, тому що власну духовність протиставив тотальному насильству.

Список використаних джерел:

1. Явтушенко В.М. «Твори» Івана Дніпровського як цикли імпресіоністичної прози: дис. … канд. філол. наук: 10.01.01. Харків, 2000. 185 с.
2. Дніпровський І. Яблуневий полон. Вибрані твори. Київ: Дніпро, 1985. 359 с.

The article investigates the features of the embodiment and expression tragical category in the book "The Apple captivity" by Ivan Dniprovskyi. Artistic originality of the main character the image is defined. Attention is paid to comprehension the problems of the tragic dichotomy in a play.

Key words: conflict, hero, tragic, play, moral choice.

Отримано: 21.10.2016

УДК 811.161.2’373.611

І. С. Беркещук, *канд. філол. наук, доцент*

ЗАРОДЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ ДЕРИВАТОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

У пропонованій розвідці виявлено витоки когнітивної дериватології, також уточнено місце досліджень словотворчих процесів у загальному спектрі робіт, які сповідують принципи когнітивної науки.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика; когнітивна дериватологія; дериват.

За Сократом, той, хто створює слово, повинен якомога ближче наблизитися до справжньої сутності речей, тобто в слові має полягати ідея речі. З точки зору словотворення перші назви зберігають свою чуттєвість, відчуття, прямий зв'язок з предметами, відображаючи їх сутність, в основі якої можуть бути як способи включення предмета в людську діяльність, так і їх функціональна або ціннісна характеристика.

Когнітивна лінгвістика характеризувалася спочатку лише пізнавальними процесами і вихідною гіпотезою про розум як обчислювальний пристрій, що оперує символами на основі певного алгоритму. Перші лінгвісти-когнітологи принципово абстрагувалися від повсякденного, буденного пізнання і природної мови в спробах побудови «чистої мови», позбавленої всякого роду філософських узагальнень та інших зловживань. Такий «неперевершений» мовець повинен був стати універсальним у лінгвістичній науці, що забезпечує ясність і єдність наукового знання. Передумовами цього фундаментального зміцнення були активна розробка проблем лінгвістичної семантики, виникнення нових напрямків, таких як лінгвістична прагматика, теорія тексту, а також сучасної граматики. З часом, накопичуючи досвід і матеріал, когнітивна лінгвістика знаходить свій предмет та категоріальний апарат.

На практиці когнітивна лінгвістика може бути зведена до двох основних галузей: когнітивної семантики та когнітивної граматики (когнітивним підходом до граматики). Об'єктом уваги когнітивної семантики є знання та уявлення носіїв культури про позамовну дійсність, відображені в одиницях мови. Когнітивна граматика розглядає граматичні концепції, або граматичні моделі опису мов, орієнтовані на вивчення когнітивних аспектів мовних явищ (на їх пояснення за зв'язком та пов'язаністю з процесами пізнання світу і такими когнітивними феноменами, як сприйняття, увага, пам'ять, мислення та ін.). Когнітивну семантику можна визначити як «глибинну семантику», як спробу розглянути за семантичними (граматичними) категоріями деякі загальні понятійні категорії, спровоковані процесом освоєння світу людським пізнанням. З усіх напрямків когнітивних досліджень найбільший інтерес для нас представляє вивчення процесів виникнення та інтерпретації природної мови, а також положень мовної категоризації. Одним із пріоритетних напрямків когнітивної лінгвістики, витоки якої ми і прагнемо описати в розвідці, є когнітивний словотвір.

Багато лінгвістів згідні з тим, що предмет науки про словотворення до теперішнього моменту не отримав достатньої уваги ні у вчених, що працюють у сфері дескриптивної граматики, ні в представників загальної лінгвістики. Науковці виділяють, принаймні, дві основні причини того, чому предмет словотворення не привертав уваги лінгвістів: по-перше, його зв'язок з позамовним світом предметів і понять, де слова служать засобом найменування; по-друге, його сумнівне положення між дескриптивною лінгвістикою та історичним мовознавством.

Інтерес до словотвору завжди супроводжувався інтересом до мови в цілому, що може бути доведено окремими роботами на тему словотворення з часів давньоіндійського лінгвіста Паніні, який детально описав деривaційні процеси в санскриті. Значна частина сучасних теорій значення, теорії номінації і словотворення не тільки виразно корениться в семантичних і семіотичних ідеях античності і Середніх століть, але, по суті, зводиться до переформулювання цих ідей у нових (а часом і старих, але частково переосмислених) термінах.

Говорячи про витоки когнітивної дериватології, не можна не відзначити значний внесок вітчизняних лінгвістів, чиї дослідження відіграли велику роль у спробах створення моделі мовної діяльності, у центрі якої людина і її пізнавальний потенціал.

У вітчизняній лінгвістиці словотвір як наука виділилася в 40-50-х роках ХХ ст., в основному завдяки Ст. Виноградову. Особливо плідними є його ідеї з приводу необхідності вивчення словотвору як системи. Специфіка словотвору як особливої підсистеми в межах загальної системи мови визначається його зв'язками із суміжними («сусідніми») підсистемами:

а) словотвір – основний засіб створення номінативної одиниці мови, який «працює» на лексику і тому залежить від неї;

б) для побудови нових слів словотвір використовує арсенал засобів, подібний до того, який використовується для побудови словоформ, цим пояснюється близькість словотвору і морфології;

в) структура похідного слова може бути уподібнена синтаксичній конструкції, тому словотвір деякими своїми рисами зближується з синтаксисом, недарма останнім часом говорять про синтаксис морфем (гіпосинтаксис).

На думку багатьох учених словотвір визначається з моменту свого виникнення як самостійний розділ науки про мову, як наука, що займається вивченням творення і будови похідних слів. Нові слова, або неологізми, що утворюються в мові за певними правилами, моделями, схемами – за встановленими зразками, які в сукупності утворюють цілий мовний механізм, який і називається словотвором [1; 2; 3].

Крім похідних слів, в мові розрізняють першотвірні слова – непохідні, такі як, наприклад, *будинок, земля, ліс, стіл, йти, зелений* та ін. Відповідними похідними цим непохідним словам є наступні: *домовик, землянка, лісник, престол, підійти, зеленуватий* та ін. Словотворчу систему утворює сукупність похідних лексичних одиниць, при цьому сама система, в свою чергу, складається з двох підсистем: словотворчих типів та словотворчих гнізд, про які докладніше буде йти мова у подальших розвідках.

Отже, витоки когнітивного словотворення сягають античних часів. Пізнавальні процеси, мовна картина світу, мовленнєва та мисленнєва діяльність – ось ті основні елементи, що лежать в основі когнітивного словотворення зараз, даючи можливість нам не лише чути звучання новос-

твореного слова, а й вкладати в це слово нові значення. Деривація «містить в собі» ще й процес утворення нових смислів та нових внутрішніх форм.

Список використаних джерел:

1. Земська О.А. Мову як діяльність // Морфема. Слово. Мова. Москва: Мови слов'янської культури, 2004. 688 с.
2. Кубрякова О.С. Мова і знання: На шляху отримання знань про мову // Частини мови з когнітивної точки зору. Роль мови в пізнанні світу. Москва: Мови слов'янської культури, 2004. С. 15-153.
3. Резанова З.В. Когнітивна лінгвістика в парадигмах лінгвістичного функціоналізму та інтегральних концепцій свідомості // Вісник Томського державного університету. 2010. № 334. С. 195-199.

The proposed exploration reveals the origins of cognitive derivatology also clarified the place of research word-formation processes in the overall spectrum of work, professing the principles of cognitive science.

Key words: cognitive linguistics; cognitive derivatology; derivative.

Отримано: 21.10.2016

УДК 821.161.2-1

І. В. Волковинська, *старший викладач*

МІФОПОЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОЕЗІЇ В. СВІДЗІНСЬКОГО "ПЛИВУТЬ МОЇ ДНІ..."

У статті здійснено міфопоетичний аналіз поезії В. Свідзінського "Пливуть мої дні...". На основі виокремлення міфологем і тематичних мотивів доведено, що філософський ґрунт ліричного твору В. Свідзінського сформований антропософським вченням Р. Штайнера.

Ключові слова: антропософія, міфологема, міфопоетичний аналіз, В. Свідзінський, Р. Штайнер.

Лірика В. Свідзінського довгий час не отримувала адекватного осмислення. Сучасники В. Свідзінського в кращому випадку вбачали у поетові тонкого лірика, зануреного у складні внутрішні почування, в гіршому – закидали йому аутизм і сприймали його як "недалекого" оспівувача природи.

Одним із перших дослідників, хто відзначив глибинний смисл, закладений у творах В. Свідзінського, був В. Стус. "З його віршів добувається ціла система філософії людини та її життя", – зазначав поет і критик у статті "Знайоме розцвітання особистості" [7, 575]. І. Дзюба висловив твердження, що творчість В. Свідзінського це "поетична філософія природи, а ще точніше людського життя в образах природи, в "приналежності" природі" [2, 119].

На сьогодні філософське підґрунтя лірики В. Свідзінського найповніше осмислене у працях Е. Соловей. Виокремлюючи в українській філософській ліриці три типологічні ряди поетів, дослідниця відносить В. Свідзінського до першого ряду – "це поети буттєвого розмислу у міфопоетичній світобудові... поети безпосередньо-спонтанного, часто необ'єктивованого, суб'єктивного і тим особливо привабливого світопізнання із сильним пантеїстичним, загалом натурфілософським забарвленням" [6, 116]. Це справедливе твердження викликає сумнів хіба що в одному – чи дійсно світосприйняття В. Свідзінського мало "спонтанний", "необ'єктивований" характер?

М. Моклиця, розглядаючи творення "химерного" поетичного світу В. Свідзінського, у якому вагоме місце займає "таїна", зазначає, що особливості світосприйняття поета зумовлені його розумово-психологічним типом, – "у Свідзинського очевидний нахил до роздумів і постійної рефлексії" [3, 26]. З цього твердження випливає, що світопізнання, а також самопізнання поета мало не стільки інтуїтивний характер, скільки було результатом інтенсивної розумово-духовної діяльності. Тексти поетичних творів В. Свідзінського лише підтверджують цю думку, виявляючи модифікації переосмислених поетом філософських віянь на різних рівнях змістоформи.

Визнання наявності у творчій лабораторії В. Свідзінського не лише інтуїтивного, а й раціоналістичного, мисленнєвого начал дещо змінює кут зору на лірику поета. Набирає актуальності дослідження творчості В. Свідзінського в контексті філософських віянь початку XX ст. Оскільки художнє переосмислення філософських категорій найперше здійснюється через систему символів, архетипів, міфологем, то найдоцільнішим для цього дослідження видається міфоаналіз.

Для прикладу розглянемо одну із "найзагадковіших" поезій В. Свідзінського "Пливуть мої дні..." [5, 92]. Найперше, що привертає увагу, ставить читача в глухий кут незбагненності – вірш "*Небувале пригадую*". Антономазійна епітетна структура, яка сама по собі досить асоціативна, вступає в антонімічні відношення з лексемою "пригадую", тим самим породжуючи асоціацію зміщених часо-просторових площин. Ліричний герой пригадує те, чого з ним не було.

З минулим ліричного героя пов'язаний образ "єдиного світу", який тісно поєднаний з міфологемою перетворення, метаморфози: "*Огневими пилинками / Зустрічалися ми / В безмежному сяйві, в єдиному світі...*". У творчості В. Свідзінського мотив метаморфози фіксує й Е. Соловей, пов'язуючи його зі східнослов'янською міфологією [6, 141]. Однак щодо розглянутої поезії, говорити про недиференційованість матеріального та ідеального (як у східнослов'янській міфології) не доводиться. Ліричний герой чітко відчуває розмежування двох світів, того єдиного, у якому він був огневою пилинкою, і теперішнього, у якому він лише шукає себе, намагається зрозуміти свою сутність. Отже, коріння цих метаморфоз доцільно шукати не у східнослов'янській міфології.

На початку XX ст. у європейську літературу ввіллявся струмінь антропософського вчення. "Популярна в той час антропософія Р. Штайнера у кризовій передвоєнній ситуації стала внутрішньою опорою для частини європейської інтелігенції" [1, 3]. Аналіз лірики В. Свідзінського засвідчує, що антропософські віяння не оминули його творчість, якраз навпаки – стали філософською основою для багатьох поетичних творів. Вчення Р. Штайнера актуалізує питання самопізнання людини: "виникає тривожне питання: чи може існувати самопізнання, що перевищує звичайний життєвий досвід, а з ним впевненість в істинному "Я"?" [4]. Саме цю проблему порушує в своїй ліриці і зокрема в поезії "Пливуть мої дні..." В. Свідзінський. Саме в антропософії має місце міф про існування двох світів: "Людина – істота, яка розвиває своє життя між двома світовими сферами" [4] – світом матеріальним, земним та ідеальним, астральним. Між двома світами знаходиться і свідомість ліричного героя В. Свідзінського: з одного боку світ "єдиний" (астральний світ в антропософії характеризується цілісністю і гармонією), з іншого – світ земний, якому притаманна плинність ("*Пливуть мої дні / І ночі мої / За сонцем, за зорями, / Пливуть за землею...*"). З антропософії бере початок міфологема перевтілення ліричного героя В. Свідзінського, який в єдиному світі був огневою пилинкою. Тепер, у земному існуванні він намагається пізнати свою сутність, та не може позбутися своєрідного коду неземного буття. "Сили, що сформовані духом людини в духовній сфері, продовжують діяти в утворенні земної людини" [4], – стверджував Р. Штайнер.

Важливою міфологемою антропософії є також образ марення, сну: "людська душа є сплячою істотою, якщо вона не звертає уваги на дух, який діє в ній. Дух пробуджує душевні мрії, що снуються у власному внутрішньому світі людини, до участі у світі, з якого походить справжня сут-

ність людини" [4]. Міфологема сну трансформована В. Свідзінським в образ туману, туманної імли. Саме туманна імла обволікає пам'ять ліричного героя, закриваючи від нього таємниці справжнього буття. Прикметно, що образ туману з'являється і на початку і наприкінці поезії, утворюючи своєрідне композиційне кільце: "*І очі, і пам'ять мою / Обвивають імлою туманною, / Безгранною", "Як крізь сон я співаю, / В золотому п'янкому тумані, / Як трава поникаю*". Композиційне кільце стає символом єдності астрального світу, натяком на можливість повернення ліричного героя до попереднього стану.

Ще однією з'єднуючою ланкою між творчістю В. Свідзінського й антропософським вченням є міфологема одухотвореної природи, яка виступає своєрідним медіатором між світами астральним та земним. У Р. Штайнера читаємо: "Природа не бездуховна.... У найбільш непоказній рослині ми виявляємо існування цього неземного світу" [4]. Природа в ліриці В. Свідзінського жива, наповнена таїною. Навіть листя стає вмістилищем цієї таїни: "*А як листя шумить опівдні / Надо мною у гаю шумить* ***загадково...***". Природа містить відбиток неземного світу, вона здатна пробуджувати пам'ять, істинний дух. Саме голос листя спонукає ліричного героя В. Свідзінського пригадати небувале. Врешті ліричний герой сам порівнює себе з рослиною "*Як трава поникаю*", засвідчуючи тим своє прагнення бути частиною природи і наблизитися до розгадки своєї сутності.

Творчість В. Свідзінського глибоко філософічна. Це зумовлено як тонким психологічним світовідчуттям поета, так і його здатністю до глибинного осмислення тих філософських віянь епохи, на перетині яких митець прагнув відшукати ключ до розгадки таємниць буття. Антропософські мотиви та міфологеми у поетичних творах В. Свідзінського вирізняються відчутною функціональністю. Антропософія стає в ліриці поета тим ґрунтом, на якому проростають духовні шукання людини, її прагнення до вищого, "астрального" існування.

Список використаних джерел:

1. Вежбовська Л.Р. Антропософські тенденції в українському мистецтві 20-х рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.01 "Теорія і історія культури". Київ, 2006. 20 с.
2. Дзюба І. Володимир Свідзинський // Письменники Радянської України: літ.-крит. нариси. Київ: Рад. письменник, 1987. Вип. 13. С. 113-141.
3. Моклиця М. Психоаналіз за методом поета Володимира Свідзинського // Творчість Володимира Свідзинського: зб. наук. праць. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. С. 23-42.
4. Рудольф Штейнер Р. Антропософские руководящие положения : путь познания антропософии // Библиотека духовной науки: Электронные книги GA. URL: http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Steiner&go=page&pid=26.
5. Свідзінський В.Є. Твори: у 2 т. / вид. підготувала Елеонора Соловей. Київ: Критика, 2004. Т. 1. Поетичні твори. 584 с.
6. Соловей Е.С. Українська філософська лірика: навч. посібник із спецкурсу. Київ: Юніверс, 1998. 368 с.
7. Стус В. Зникоме розцвітання особистості // Стус В. Час творчості. Київ, 2005. С. 571-586.

The article deals with mithopoetic analysis of poetry by V. Svidzinsky "Plyvut moi dni...». Based on the separation of mythologem and thematic motifs it is proved that philosophical origin of the lyrical work by V. Svidzinsky is formed by anthroposophic teachings of R. Steiner.

Key words: anthroposophy, mythologem, mythopoetic analysis, V. Svidzinsky, R. Steiner.

Отримано: 21.10.2016

УДК 821.161.2-6Стус:821.161.1Толстой

Н. А. Глушковецька, *кандидат філологічних наук*

В. СТУС ПРО ТВОРЧІСТЬ Л. ТОЛСТОГО: ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДИСКУРС

У статті на матеріалах епістолярію В. Стуса проаналізовано його літературно-критичні погляди на творчість Л. Толстого. Висвітлюються, висловлені у листах, міркування автора про літературний стиль, творчий доробок й письменницьку майстерність російського митця.

Ключові слова: епістолярій, літературна критика, літературна спадщина, поезії, творчість, російська література.

Однією з центральних тем багатофункціонального листування В. Стуса є літературна критика. Його захоплення літературною критикою не було спорадичним або випадковим: уже в студентські роки він проявляє неабиякі здібності до цього. Літературознавчі студії В. Стуса стають своєрідним способом самоствердження молодого автора та репрезентантом його художньо-естетичних критеріїв.

У літературно-критичних роздумах В. Стуса вирізняються епістолярні сентенції про творчу постать яскравого представника «золотої доби» російської літератури – Л. Толстого.

Традиційно «золотою добою» російської літератури прийнято називати XIX ст. – період, коли закладалися її базові принципи: народність, високі гуманістичні ідеали, громадянськість і почуття національної самосвідомості, патріотизм, пошуки соціальної справедливості, які й визначили її подальший розвиток. Незважаючи на те, що в Російській імперії панував важкий політичний гніт, царська цензура нещадно придушувала вільне слово, найвизначніших представників письменства переслідували, словесна творчість сягнула тоді надзвичайного розквіту й посіла одне з чільних місць у Європі. У персональному плані репрезентують цей період І. Гончаров, О. Грибоєдов, Ф. Достоєвський, М. Лермонтов, О. Пушкін, Л. Толстой, І. Тургенєв, Ф. Тютчев та ін. В епістолярію В. Стуса розлогі літературознавчі міркування висловлено про творчість О. Пушкіна, Ф. Достоєвського, Л. Толстого.

У нашому дослідженні увагу зосереджуємо на літературній постаті Л. Толстого, творчість якого постійно потрапляла у коло художніх та філософських інтересів В. Стуса. Свідченням цього є численні епістолярні нотатки поета, згадки у своєрідній автобіографії «Двоє слів читачеві», звертання в літературно-критичних працях. У різночасових епістолах В. Стуса наявні літературно-критичні міркування, зумовлені прочитанням таких творів Л. Толстого, як «Сповідь», «Воскресіння», «Ходіння по муках», «Війна і мир», а також ознайомленням з літературно-критичними працями про творчість і особистість митця, які стали для нього істотним доповненням у розумінні певних біографічних та творчих періодів.

З епістолярію В. Стуса стає відомо, що твори Л. Толстого він активно студіював у період навчання в аспірантурі. «Я зараз сиджу над прозою більше. Толстой, Хемінгуей, Бйоль, Моем і т.ін.», – писав він до Ю. Бадзя від 29.07.1964 [3, 34]. Розлогі міркування про «Війну і мир» знаходимо у конспектах В. Стуса, які на думку Д. Стуса «можна віднести до січня 1972-го» року [5, 44]. Дослідник пов'язує зацікавлення «Війною і миром» із особистими перипетіями в житті поета (арешт, перше ув'язнення), що спонукали до осмислення кола екзистенційних проблем «життя й смерть, справжні й накинуті цінності, сенс життя та його самоцінність» [5, 44]. Загалом цікавими є міркування В. Стуса про феномен таланту письменника: «Толстой – останній прозаїк-енциклопедист, перед дисгармонією 20 століття. Парадокс: але цей епічний геній був і романтиком, героя він вів за собою, а не йшов за ним. Феномен Толстого – в багатстві індивідуальності власної. І тільки. Він мав багатющий характер» [5, 44].

В епістолярію також наявна висока оцінка роману Л. Толстого «Війна і мир». У листі до дружини й сина від 14 вересня 1981 р. В. Стус висловлює своє невимовне захоплення твором, стверджуючи: «…нічого кращого, здається, я не читав у житті!» [4, 395]. З огляду на це, поет прагне зацікавити твором сина, подає перелік найцікавіших сцен,

спонукає Дмитра робити виписки й закликає до епістолярної полеміки про зміст роману.

Так, перечитавши роздуми І. Буніна про Л. Толстого, В. Стус констатує в листі до дружини й сина від 8 травня 1974 р. ґрунтовність і важливість праці, однак сором'язливо зазначає: «...Толстого я чую трохи не так і трохи повніше; проте, можливо, що коли б сів писати про свого Толстого, швидко б збагнув, наскільки моє трохи не так і трохи повніше не піддається висловленню, перебуваючи за подвійними дверима всевимовленого ПКТ (приміщення камерного типу – *Н. Г.*)» [4, 78]. Свій задум, до речі, В. Стус так і не зміг зреалізувати – ні під час першого, ні під час другого ув'язнення, хоч у таборі він читав «Сповідь» Л. Толстого – автобіографічну повість про те, як подолати духовну кризу й віднайти свою нову віру, суть якої полягала в опрощенні, уподібненні себе людям з народу, а Бог тлумачився як вищий, чистіший початок людської душі. Вірогідно, В. Стус, перечитуючи цей твір, сподівався почерпнути певну духовну енергію, так потрібну йому в умовах табору, проте, не знайшовши очікуваного, висловлює думку, що «Сповіді» не вистачає таких базових джерел, як Біблія і Євангеліє, а в листі до дружини від 9 квітня 1973 р. пише: від цього твору «сподівався на більше, ніж знайшов» [4, 26].

Зацікавили В. Стуса й релігійні мотиви в доробку Л. Толстого, зокрема 5 завершальних томів із 20-томовика письменника. І хоч шістдесятник уважав, що релігійна тематика – не для нього, і сам не шукав собі прихистку в «атеїстичній вірі Толстого» [4, 51] (на переконання В. Стуса, твори релігійної тематики найгірше вдавалися прозаїку), проте мав намір прочитати їх, більше того – за можливості придбати. У листі до дружини від 22 січня 1976 р. він ділиться враженнями від роману-епопеї Л. Толстого «Ходіння по муках», зокрема, першої та другої частин – «Сестри» та «Вісімнадцятий рік», оскільки третя друкувалася в іншому томі. Із листа дізнаємося, що всю трилогію поет читав ще за студентських років і відтоді «враження лишалося солідне про цього автора» [4, 212]. У манері написання роману В. Стус убачає щось блоківське, простежує подібність навіть зовні, в портреті. Здивував поета і стиль автора. Оцінюючи трилогію вже в зрілому віці, він помічає: «…це письмо досить сирове, особливо в авторському тоні» [4, с. 212] й нагадує раннього Л. Толстого. Не схвалив В. Стус й історичне тло роману – «якогось бульварно-газетярського кшталту». Чи не єдине, що сподобалося критикові, –образи людей, доволі виразні, але «й тут не раз даються взнаки перепади життєвого досвіду» [4, 212].

До критичних розмислів про роман Л. Толстого «Воскресіння» В. Стуса скеровує перегляд однойменного фільму Є. Габриловича. У листі до дружини від 29 серпня 1978 р. В. Стус повідомляє, що завжди високо цінував цей роман, тому й тричі перечитував, кожен раз відчуваючи катарсис. Проте, на думку В. Стуса, прозаїк пропустив величезну центральну тему роману, обгрунтувавши це тим, що у творі відображені гріхи молодості автора, його життєвий досвід, із якого той не зумів «вискочити». Центральним героєм стає Нехлюдов, Катя Маслова – другорядним. Збагнувши це, В. Стус «був дуже розчарований своїм Богом – Толстим. Панські дурниці – весь цей роман. Панські забаганки. Тому –все збоку та збоку від володимирського тракту життя рідного народу» [4, 323]. За всієї своєї величі Л. Толстой не зміг «звільнитися від слов'яно-русофільського гіпнозу, чарів табуйованого існування» [4, 323].

Не можемо погодитися з думкою Т. Михайлової, що ««непослідовність» Стусових оцінок була специфічною рисою його рецепції» класиків російської літератури загалом та зокрема Л. Толстого. [2, 65]. На нашу думку глибинний деталізований літературознавчий аналіз прози Л. Толстого, здійснений В. Стусом спричинений перманентним переосмисленням творчості російського письменника внаслідок набутого літературно-критичного досвіду та природнього високохудожнього смаку.

Простеживши епістолярні літературознавчі міркування В. Стуса про творчість Л. Толстого, можемо констатувати, що його погляди на творчий доробок і внесок у розвиток російського письменства Л. Толстого впродовж усього життя залишалися практично незмінними. В. Стус спорадично критикує митця за схематичність композиційної побудови й сюжетики, хиткість центральних проблем окремих творів, а проте завжди високо цінує літературний талант і спадщину класика. Тому можемо твердити, що в літературно-критичних роздумах В. Стуса про творчість Л. Толстого домінує позитивна оцінка. Висловлюючи окремі зауваження, поет у жодному разі не ставить під сумнів письменницької величі російського класика.

Список використаних джерел:

1. Глушковецька Н. Ранній київський період в епістолярній рецепції В. Стуса // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-х томах. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. Вип. 11. Т. 3. С. 7–9.
2. Михайлова Т.М. Василь Стус і російська література: форми трансформації поетичної традиції: дис. ... канд. філ. наук: 10.01.05. Київ, 2016. 222 с.
3. Стус В. Твори: у 4 т. 6 кн. Львів: Просвіта, 1994–1999. Т. 6 (додатковий). Кн. 2. Листи до друзів та знайомих. 1997. 263 с.
4. Стус В. Твори: у 4 т. 6 кн. Львів: Просвіта, 1994–1999. Т. 6 (додатковий). Кн. 1. Листи до рідних. 1997. 495 с.
5. Стус Д. Берегами конспектів Василя Стуса. До літературної біографії письменника // Слово і час. 2000. № 9. С. 42–51.

The article deals with the analysis of Vasyl Stus's literary-critical reception of L. Tolstoy based on the epistolary. The author's reflections of literary style, creative works and skills of Russian writer are enlightened in letters.

Key words: correspondence, literary critique, literary heritage, poetry, creation, Russian literature.

Отримано: 21.10.2016

УДК 811.161.2

***О. С. Горбач**, аспірант*

МЕТОДИ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНИХ ТВОРАХ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI ст.

У статті проаналізовано методи, прийоми та основні етапи дослідження власних назв у сатирично-гумористичних творах кінця XX – початку XXI століття. Виокремлено основні методи, які уможливлюють опис та виявлення сутті досліджуваних літературних онімів сатирично-гумористичного спрямування.

Ключові слова: метод, прийом, власна назва, власне ім'я, літературний онім, сатира, гумор.

Комплексний аналіз власних назв (ВН) у сатирично-гумористичному дискурсі кінця XX – початку XXI століття ґрунтується на інтеграції та поетапному застосуванні методів наукового дослідження, які відповідають меті та завданням дослідження.

Мета нашої розвідки – проаналізувати методи, прийоми та основні етапи дослідження власних назв у сатирично-гумористичних творах кінця XX – початку XXI століття.

Виокремлюємо загальнонаукові, часткові [3, 49] та конкретно-практичні методи [1, 12], які застосовувалися комплексно й реалізовувались упродовж кількох етапів.

На першому етапі з-поміж загальнонаукових методів ми скористалися методом побудови гіпотези: зроблено певні припущення про сутність та диференційні ознаки сатирично-гумористичних літературних онімів, їх структури й особливостей наповнення ними онімного простору художнього твору, функційних аспектів.

Методи системного аналізу як «мислене або практичне розчленування цілого на частини», синтезу як «мислене або практичне з'єднання частин у ціле» [2, с. 359] уможливили дослідження й групування релевантного теоретичного матеріалу щодо основних засад літературної ономастики, функціонування й експресивного навантаження ВН у художніх творах.

Метою аналізу словникових дефініцій нашого дослідження є всебічне вивчення наукових тлумачень понять «літературна ономастика», «літературний онім», «онімний простір», «літературний антропонім», «літературний топонім», «літературний ергонім», «літературний зоонім», «літературний товаронім», «літературний космонім», «літературний біблійнім».

Другий етап дослідження полягав у відборі літературних ВН із українських сатирично-гумористичних творів кінця XX – початку XXI століття методом суцільного виписування. Фактичним матеріалом розвідки є прозові твори М. Гримич, В. Даниленка, Л. Денисенко, Ірени Карпи, В. Кожелянка, М. Матіос, М. Меднікової, А. Санченка, В. Таранюка, Сашка Ушкалова, О. Чорногуза, а також прозові сатирично-гумористичні оповідання Ю. Андруховича, В. Баранова, В. Большака, Л. Бондарчука, Ю. Винничука, Є. Дударя, Б. Жолдака, Ю. Іщенка, І. Кидрука, А. Кокотюхи, Є. Колодійчука, А. Коцюбинського, Ф. Маківчука, М. Прудника, М. Рябчука, В. Чемереса, В. Шнайдера зі збірок «Веселий ярмарок», «З ким сміється Україна», «Квіти в темній кімнаті», «Опудало».

Систематизація корпусу літературних онімів на основі денотата й виокремлення основних груп ВН для нашого подальшого дослідження (літературні антропоніми (ЛА), літературні топоніми (ЛТ), літературні ергоніми (ЛЕ), літературні зооніми (ЛЗ), літературні товароніми (ЛТ), літературні космоніми (ЛК), літературні бібліоніми (ЛБ) здійснено на третьому етапі. Дослідження цих класів номенів відбувалось поетапно із урахуванням кількісного представлення ВН у творах сатирично-гумористичного спрямування. Відповідно на цьому етапі ми розглядали лише ЛА, оскільки вони представлені найбільш продуктивно в українських сатирично-гумористичних творах.

Важливими на цьому етапі були лінгвістичні методи, зокрема, описовий (дескриптивний) метод, який «є сукупністю процедур інвентаризації, таксономії й інтерпретації досліджуваних мовних явищ на певному етапі розвитку мови» [3, 63].

За допомогою зазначеного методу в досліджуваних текстах виявлено усі ЛА, а також основні структурні ознаки власного імені (ВІ), що належать до відповідних груп та їх роль у створенні сатирично-гумористичної художньої картини світу. Реалізації дескриптивного методу сприяли прийоми спостереження, порівняння, узагальнення та класифікації.

Контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного сатирично-гумористичного навантаження ЛА. Уведення ЛА в контекст сатирично-гумористичного твору дає нам можливість виокремити особливі ВІ: оцінно-характеризувальні, алюзійні, прецедентні й сатирично-гумористичні прізвиська.

Для вивчення структури та змісту літературних ЛА використано структурно-семантичний та словотвірний аналізи. Ці методи найповніше реалізовувалися при дослідженні сатирично-гумористичних алюзійних власних імен та сатирично-гумористичних прецедентних власних імен, оскільки алюзійність та прецедентність цих ЛА виявляється з одного боку на рівні семантики, а з іншого – на рівні словотворення.

Дистрибутивний аналіз уможливив виявлення прихованої оцінної інформації в семантичній структурі ЛА. Це продуктивне при дослідженні номінацій персонажів у дискурсі сатирично-гумористичної прози, особливо стилістично-маркованих та власне оказіональних ВІ.

Четвертий етап полягав у дослідженні ЛТ, ЛЕ, ЛЗ, ЛТ, ЛК, а також літературних бібліонімів (заголовки) як особливих ВН. На цьому етапі ми використовували такі ж загальні й лінгвістичні методи й прийоми, як і при дослідженні ЛА.

Провідним лінгвістичним методом був описовий (дескриптивний). На основі контекстуального аналізу схарактеризували змістову, стилістичну, естетичну навантагу ВН у мовно-художньому континуумі сатирично-гумористичних творів.

Дистрибутивним аналізом послуговувалися для зіставлення та дослідження використання узуальних та оказіональних одиниць авторського ономастикону, зокрема цей метод дозволив виявити здатність онімів отримувати додаткову емоційно-оцінну навантагу залежно від мікроконтексту.

За допомогою порівняльно-зіставного методу з'ясовували подібність і розбіжність у вживанні онімів у сатирично-гумористичному літературному дискурсі.

Структура та зміст літературних онімів вивчалися через словотвірний і семантичний аналізи. Ці види аналізу ми застосовували найчастіше до оказіональних найменувань, які найпродуктивніше виражали сатирично-гумористичне навантаження.

На п'ятому етапі послуговувалися кількісними методами з метою інвентаризації масиву літературних онімів, адже вони слугують основою для унаочнення та чіткого визначення результатів розвідки й сприяють дослідженню кількісно-якісних особливостей ВН у корпусі аналізованих творів.

Список використаних джерел:

1. Богдан С.К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень: методичні рекомендації для слухачів і керівників секції української мови. Луцьк, 2011. 28 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 2-е вид. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 464 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

In the article the methods, techniques and basic research stage proper names in satirical-humorous works of the late XX – early XXI century. Thesis there is determined basic techniques that enable detection and description essence studied literature proper names of satirical-humour direction.

Key words: method, proper name, own name, literary onym, satire, humour.

Отримано: 21.10.2016

УДК 821.161.2(477.43/.44)

***Т. О. Джурбій**, кандидат філологічних наук*

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО ПОДІЛЛЯ: ЗМІСТ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто основні тенденції розвитку літературного краєзнавства загалом та на Поділлі зокрема. Окреслено стан даних досліджень на сучасному етапі та перспективи їх розвитку.

Ключові слова: література Поділля, літературне краєзнавство, література рідного краю, освіта.

У системі сучасної освіти проблема викладання літературного краєзнавства займає чільне місце. Викладання Літературного краєзнавства у вузах чи Літератури рідного краю у загальноосвітніх навчальних закладах з епізодичного характеру набирає статусу системності. На сучасному етапі дослідження з вище окресленої галузі мають загальнотеоретичний характер. Принципу регіональності при вивченні літературознавчих студій дотримуються лише окремі науковці. Наприклад, Л. Жванко, М. Васильчук, О. Куцевол, І. Волинець, В. Мацько тощо. Та більшість з них мають або історичний, чи історіософський, а рідше літературознавчий характер.

«Краєзнавство – це не стільки галузь науки, як, скоріше, спосіб підходу до традиційних академічних наук» [1, 4]. Один із напрямів даної галузі є літературне краєзнавство, що з початку XXI століття поступово набирає статусу

окремої літературознавчої дисципліни. Хоча сучасні освітні програми передбачають комплексне вивчення літератури з урахуванням регіональних чинників. Літературне краєзнавство – це специфічна галузь науки про літературу, предметом вивчення якої є вивчення фольклорної спадщини та літературних творів, художніх образів, навіяних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми певного краю. Про значимість регіонального вивчення літератури говорив ще свого часу І. Франко: «Кожен чільний письменник – чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандинавець, – є наче дерево, що своїм корінням впивається якомога глибше і міцніше в свій рідний, національний ґрунт, намагається ввіссати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і кроною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань. Тільки той письменник може… мати якесь значення, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якесь своє слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі». [3, 22]. На літературний процес останніх десятиліття вплинули кардинальні суспільно-політичні зміни, що відбулися в Україні. Це і проголошення незалежності, і початок формування української держави, і зміни в системі освіти національної школи. Сьогодні «активізуються естетичні пошуки, утверджується розкутість художнього мислення, інтеграція у світовий літературний процес із його філософсько-естетичним розмаїттям. Художня свідомість сучасного письменства зазнає глобальних змін та переорієнтації, відбувається переоцінка життєвих та естетичних цінностей – зрештою, завершується ще одна літературна епоха і на наших очах постає і формується нова якість художнього слова» [4, 44].

Упровадження літературного краєзнавства в навчальний процес сприятиме цілісному уявленню специфіки регіональної літературної школи, утверджуватиме загальнонаціональні літературні явища та факти.

Формування змісту літературного краєзнавства в навчально-виховному процесі, крім педагогічних, повинно спиратися й на принципи культуровідповідності. Важливо, щоб процес наповнювання змісту носив не стихійний, «стрибкоподібний» характер, а мав продуману, логічну систему, яка врешті-решт виведе дослідника на синтезовані знання про життя й творчість певного митця-земляка. Водночас особливістю сучасного вивчення української літератури є структурування курсу за загальними тематичними блоками.

Розвиток літературного краєзнавства Поділля має навчальний, а не дослідницький характер. Курс, який є типовим для вищих навчальних закладів, насправді має локальний характер, зумовлений місцевими, регіональними особливостями, рівнем розвитку культури, а також літературно-краєзнавчих досліджень. Регіон Поділля вивчений порівняно не дуже добре: це незначна кількість публікацій літературно-краєзнавчого характеру (В. Мацько, А. Сваричевський). Хоча тут традиційно багате літературне життя, засвідчене численними творами художньої літератури, але й разом з тим, недостатній рівень літературно-краєзнавчої роботи.

Основними завданнями перед дослідниками літературного життя Поділля є: окреслити літературне краєзнавство як наукову галузь, визначити об'єкти й джерела літературного краєзнавства; подати відомості з історії літературного краєзнавства на Поділлі, висвітлити найхарактерніші явища літературного процесу XIX – початку XXI століття в нашому краї, зосередивши основну увагу на творчості відомих письменників, чиї тексти пропонуються до вивчення в загальноосвітній школі.

Також шкільна практика засвідчує, що використання літературно-краєзнавчих матеріалів як засобу формування художніх смаків учнів не відповідає потребам часу, що робить суттєвими пошуки шляхів практичної реалізації формуючих можливостей літературного краєзнавства. Тому варто більше уваги приділити методиці літературно-краєзнавчої роботи в школі як засобу формування художніх смаків учнів.

Літературне краєзнавство є джерелом національного самоусвідомлення, виразником історичного буття народу, оскільки розкриває риси характеру українців, відображає звичаї, традиції в певному регіоні України, боротьбу за збереження своєї ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Васильчук М.М. Літературне краєзнавство (Коломия і Коломийщина. XX століття): навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Українська мова та література». Коломия, 2007. 112 с.
2. Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми, перспективи : зб. наук. праць / ред. колегія: О.М. Куцевол (голов. ред.). Вінниця, 2011. 337 с.
3. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1999. 208 с.
4. Степанишин Б.І. Нові підходи до викладання української літератури // Дивослово. 1995. № 1. С. 44-46.

The article examines the main trends in regional studies literature in general and in particular on the tail. Outlined the state of research data at the current stage and prospects of their development.

Key words: literature of Podillya, literary studies, literature of native land, education.

Отримано: 21.10.2016

УДК 82-95:070

***О. М. Колупаєва**, кандидат філологічних наук*

СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ СПОРТИВНОГО ІНТЕРВ'Ю (ЗА МАТЕРІАЛАМИ САЙТУ FOOTBALL24.UA)

У статті проаналізовано специфіку функціонування спортивного інтерв'ю у сучасному Інтернет-просторі. Зокрема розглянуто специфіку кожного виду інтерв'ю, його головні задачі та функції. Виявлено роль інтерв'юера як медіатора спортивної події.

Ключові слова: спортивне інтерв'ю, інтерв'юер, інтерв'юйований.

Інтерв'ю є одним із найпопулярніших жанрів спортивної журналістики. Серед основних жанрових ознак інтерв'ю можна виокремити такі. Інтерв'ю, це передусім, цілеспрямована бесіда між журналістом та суспільно-значущою фігурою в особі спортсмена, тренера, спортивного аналітика, коментатора та ін. Крім того, для інтерв'ю характерний питально-відповідний комплекс, тобто основну частину інтерв'ю становить система питань-відповідей. Науковці М. Лукіна [5], С. Михайлов [6] виділяють такі типи діалогічних єдностей: питання-відповідь, питання-контрзапитання, спонукання-питання, спонукання-розповідь тощо.

Для аналізу обрані спортивні інтерв'ю, що розміщені на сайті football24.ua. у період з червня по серпень 2016 року. Вибір часових меж матеріалів зумовлений метою дослідити завдання і функції спортивних інтерв'ю, присвячених тематиці ЄВРО 2016. Зокрема, увагу зосереджено на тих інтерв'ю, що стосуються участі збірної України на чемпіонаті.

Серед основних видів інтерв'ю дослідник К. Алєксєєв [1] виділяє інформаційне інтерв'ю, інтерв'ю-розслідування та інтерв'ю-знайомство або персональне інтерв'ю. Інший дослідник О. Войтик [4] говорить про наявність двох основних різновидів інтерв'ю: інформаційного та аналітичного. Якщо головна увага в інформаційному інтерв'ю зосереджена на інформуванні користувача Інтернету про предмет авторського інтересу, то метою аналітичного інтерв'ю є аналіз певних подій, процесів.

У ході дослідження виявлено такі основні види інтерв'ю: інформаційне інтерв'ю, що спрямоване на збір матеріалу для подачі новин. Завданням такого матеріалу є інформування користувачів сайту з новими явищами, процесами. Як правило, таке інтерв'ювання передбачає відповіді на запитання: що? де? коли?

Інтерв'ю-розслідування проводиться з метою глибокого вивчення якої-небудь події або проблеми. Особливістю такого інтерв'ю є наявність запитань, «що розкривають» особистість, ситуацію. Головною метою є ретельний аналіз події, її оцінка, оскільки реципієнт вже знає результат матчу. Тобто такі матеріали містять аналіз фактів, відповідаючи на запитання: Чому? Яким чином? Такі інтерв'ю передбачають вираження інтерв'юйованим своїх поглядів щодо теми розмови, а також надання реципієнтам знань для виявлення причинно-наслідкових зв'язків формування певних оцінок, здійснення прогнозу розвитку події.

До прикладу, а аналітичному інтерв'ю з Михайлом Кополовцем, колишнім гравцем ФК «Карпати», з'ясовуються причини провалу збірної України на Євро 2016. Михайло Кополовець аналізує гру української збірної, фізичну та психологічну підготовку окремих гравців, тренерський підхід та виділяє такі проблеми:

- неготовність окремих футболістів виступати за збірну;
- недопрацювання тренерського штабу;
- конфлікти між самими гравцями, зокрема між Єрмоленком і Степаненком;
- відсутність підтримки. Так інтерв'юйований зазначає: «Один одного не страхують, не рятують, не б'ються. Не тільки один за одного – за країну потрібно було битися» [3]. Крім того, Михайло Кополовець проводить паралель зі збірною Північної Ірландії, гравці якої перемогли збірну України завдяки дисципліні всередині команди і бажанню.

Ще одним видом інтерв'ю, представленим на сайті football24.ua, є експертне інтерв'ю. Варто зауважити, що в інтерв'ю з футбольним експертом головного значення набуває думка фахівця в спортивній галузі спорту з приводу певної події.

В інтерв'ю з Денисом Босянком, провідним українським коментатором з'ясовано причини і наслідки повного провалу збірної України на чемпіонаті Європи. За статистичними показниками збірна України – найгірша на Євро-2016. Коментатор наголошує, що переломним моментом став матч з Північною Ірландією, адже коли внаслідок граду було зупинено гру, то українська збірна «побігла за мохеровими рушниками. Почали вибирати ці мохерові рушники, які їм приніс наш персонал. А ще два-три взагалі побігли переодягатися, знімати мокрі футболки» [2]. Коментатор приходить до висновку, що українська команда грала у порожній футбол, що «не було ні серця, ні думки» [2].

Ще одним важливим фактором у провалі української збірної, на думку Дениса Босянка, є система. Так, він стверджує: «Ця жахлива совєтська система, де все вирішують не щирі і чесні стосунки, а залаштункові, коридорні домовленості. Я це називаю "настільний футбол". У нас досі ера, коли є 3-4 олігархи, які контролюють усе».

Отже, розглянуті інтерв'ю на сайті football24.ua відповідають таким основним цілям: отримання новинної інформації про подію, проведення аналізу якихось явищ, а також прогнозування можливих наслідків певної події. Найчастіше співрозмовниками виступають гравці, головний тренер команди, експерти, коментатори.

Список використаних джерел:

1. Алексеев, К.А., Ильченко С.Н. Спортивная журналистика: учебник для магистров / под ред. К.А. Алексеева. Москва: Издательство Юрайт, 2014. 427 с.
2. Бабій О. Хачеріді возили, як п'яного після бару. Він мене просто вбив. Михайло Кополовець – про ганебний провал збірної України і пригоди в Німеччині. URL: https://football24.ua/hacheridi_vozili_yak_pyanogo_pislya_baru_vin_mene_prosto_vbiv_mihaylo_kopolovets__pro_ganebniy_proval_zbirnoyi_ukrayini_i_prigodi_v_nimechchini_n323394.
3. Бабій О. Що робила збірна України? Вона побігла по мохерові рушники. Нищівне інтерв'ю Дениса Босянка про найгіршу команду Євро-2016. URL: https://football24.ua/shho_robila_zbirna_ukrayini_vona_pobigla_po_moherovi_rushniki_nishhivne_intervyu_denisa_bosyanka_pro_naygirshu_komandu_yevro2016_n324397.
4. Войтик Е.А. Спортивная журналистика: учебно-методическое пособие. Томск: Томский государственный университет, 2004. 91 с.
5. Лукина М.М. Технология интервью. М.: Аспект Пресс, 2003. 191 с.
6. Михайлов С.А., Мостов А.Г. Спортивная журналистика: учебное пособие. Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В.А., 2005. 223 с.
7. Ostrowski A. Dziennikarstwo sportowe. Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji TWP, 2003. 66 s.

The specific functions of a sports interview in present day Internet space is analysed in the article. In particular, each type of interview, its main tasks and functions are discovered. The role of a journalist as a mediator of a sporting event is defined.

Key words: sports interview, interviewer, interviewee.

Отримано: 21.10.2016

УДК 007:304:070:004.738.52:81'1

Н. Б. Ладиняк, *кандидат філологічних наук*

СПОРТИВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В МОВІ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

У статті схарактеризовано спортивні терміни, які функціонують у текстах інтернет-порталу sportanalytic.com. Автори, окрім власне термінів, послуговуються спортивними жаргонізмами, іншими емоційно-експресивними засобами. Це сприяє зменшенню відстані між джерелом інформації та адресантом-читачем.

Ключові слова: спортивний термін, спортивний жаргонізм, неологізм, експресивно-емоційне забарвлення слова.

Сьогодні Всесвітня мережа Інтернет як один з найбільших популярних засобів масової інформації є середовищем, у якому активно розвивається мова: вона поповнюється неологізмами, збагачується новими значеннями лексем. Саме цей «полігон випробувань мовних одиниць» найрухливіший та найчутливіший до будь-яких змін суспільного середовища. Як засвідчує мовна практика в Інтернеті, нове значення слова дає старт розвиткові інших лексичних значень, розширенню та зміні семантики, народженню нових слів [4].

Зміни у мовній системі на рівні лексичних перетворень відбуваються під дією різних чинників у будь-якій соціальній сфері. Наше дослідження присвячене аналізові спортивної лексики в інтернет-просторі, тобто розвитку мови в певному інформаційному середовищі.

Мета роботи – дослідити спортивні терміни, визначити їх роль та використання в сучасних ЗМІ. Вибір об'єкта аналізу – спортивних термінів, які вживаються у текстах інтернет-порталу sportanalytic.com, – обумовлений необхідністю встановити особливості функціонування спортивної термінології в мові сучасних інтернет-видань, на сьогодні мало дослідженої.

Розглядаючи особливості спортивної мови, звертаємо увагу на сферу загального розвитку та модифікації спортивної лексики під впливом окремого мас-медіа (інтернет-порталу sportanalytic.com). Лексика, сформована в одному з медіа, виходить далеко за межі цього каналу комунікації, отже, площа існування зумовлює, формує та впливає на загальну термінологічну систему (спортивну) [2].

Науковці звернули увагу на особливості функціонування термінів, спортивних зокрема, у мові ЗМІ. За спостереженням Д.Ю. Сизонова, потрапляючи в інформаційне середовище, термін перестає функціонувати лише у вузькоспеціалізованому контексті. Це невідворотно впливає на термінологічну сутність спеціальної одиниці і зумовлює появу нових закономірностей функціонування термінів [3]. Часте вживання термінів поза науковим контекстом дає змогу стверджувати, що певна частина термінів, якими послуговуються у засобах масової інформації, виникає або як наслідок запозичення із загальнолітературної мови (термінологізація), або в процесі розвитку мови терміни стають побутовими словами (детермінологізація).

Сьогодні важливим у формуванні лексичної системи є активне входження в мову ЗМІ (і в українську лексичну систему загалом) нових лексичних одиниць з англійської мови, зокрема її американського варіанта. Вони становлять близько 75-80 % усіх зафіксованих нових входжень [1]. Тому цікавим для дослідження лексичних особливостей спортивного тексту є наявність у ньому слів, більшість з яких прийшли до нас із мов, де вперше зародився той чи той вид спорту. Значну за обсягом групу неолексем становлять спортивні номінації, зокрема назви видів спорту (*бічволейбол, дартс, могул*), східних єдиноборств (*айкідо, тхеквондо*), спортсменів (*фристайліст, серфінгіст*), назви спортивного інвентарю (*сноуборд, монолижа*), інноваційних понять та реалій (*драфт, трансфер*) та ін. Наприклад: *болід* («Формула-1. Боліди ХРТ не допущені до завтрашньої гонки». sportanalytic.com, 17 березня 2012 р.); *ралі-рейд* («Українська команда SIXT UKRAINE стартує на етапі Кубка світу з ралі-рейдів». sportanalytic.com, 16 березня 2012 р.).

Цікавим з наукового погляду нам видається аналіз вжитих у мові ЗМІ спортивних жаргонізмів, які виконують ідентифікаційну функцію, є ненормативними, стилістично маркованими та емоційно забарвленими. Наприклад, на інтернет-порталі sportanalytic.com з-поміж спортивних жаргонізмів спостережено такі: *всуху, суха перемога,* що означає нульовий результат: *НБА. Джексон уперше в кар'єрі програв серію всуху* (sportanalytic.com, 09 травня 2011 р.); *Серія А. Тур «Лаціо» і «К'єво» здобули «сухі» перемоги* (sportanalytic.com, 1 жовтня 2016 р.). Також спортивний жаргонізм, що означає жовту картку, – *гірчичник: Перший через перебір «гірчичників», а другий через травму, яку отримав на тренуванні* («Ворскла» вирушила до Німеччини». sportanalytic.com, 14 грудня 2011 р.).

На сторінках sportanalytic.com часто спостерігаємо жаргонізм англійського походження *панчер*, поширений у боксерському середовищі. Ним позначають боксера, який має сильний, здебільшого нокаутний, удар (або серію ударів): ***Уболівальники з нетерпінням чекають цієї зустрічі – вкрай цікаво подивитися на зустріч технічного боксера проти панчера*** (**«**Рой Джонс-молодший: найочікуваніший бій Австралії за останні 100 років». sportanalytic.com, 06 жовтня 2009 р.)**;** *Один із найнебезпечніших панчерів усіх часів, легендарний Майк Тайсон* («Майк Тайсон поділився думками, як перемогти Кличків». sportanalytic.com, 5 березня 2012 р.); *Без сумнівів, Ерік –жорсткий панчер і хоробрий боєць* («Олівер Маккол готує Моліну до бою з Ареолою». sportanalytic.com, 09 лютого 2012 р.); *Керміт – великий панчер і боксер теж. Я показав, що я великий панчер і боксер теж* («Пол Вільямс vs Керміт Цінтрон». sportanalytic.com, 14 травня 2010 р.).

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив уживання спортивних жаргонізмів-власних назв, зокрема антропонімів, серед яких найбільша підгрупа – прізвиська. Здебільшого ознакою для найменувань слугують: фізичні особливості (*Залізний Кулак* 'боксер Віталій Кличко'; *«Блоха»* 'футболіст Ліонель Мессі'; *Шрек* 'футболіст Уейн Руні'); певна подія в житті людини та її дії (*Відірвивухо* 'боксер Майк Тайсон'); прізвища (*Блоха* 'футболіст, колишній тренер збірної України Олег Блохін'): *У ніч з суботи на неділю Доктор Залізний Кулак впевнено переміг претендента Кріса Арреолу, отримавши таким чином 38-у перемогу на професійному рингу* («Кошмар навпаки від Доктора Залізний Кулак». sportanalytic.com, 27 вересня 2009 р.)*; **Уейн Руні** спокійно міг би виконати роль Шрека для Dream Works. Від фанатів кличку «зеленого і страшного» 25-річний форвард «МЮ« отримав вже давно і сам звик до неї. Уейн перед матчем із «Рейндежрсом» вийшов до журналістів із пакетом, де був зображений «Шрек»* («Уейн Руні – «Шрек»«. sportanalytic.com, 24 листопада 2010 р.).

Спортивна лексика у мові ЗМІ, зокрема інтернет-видань, часто є емоційно-експресивною. Експресивне забарвлення слова нашаровується на його емоційно-оцінне значення: в одних словах переважає експресія, в інших – емоційне забарвлення, розмежувати їх іноді неможливо. Наприклад, за допомогою емоційно-забарвлених слів *невдахи, цвіт, сузір'я* у матеріалах про Євро-2012 автори надають своєму мовленню стилістичного забарвлення (негативної або позитивної оцінки): *Ну хто чекав, що Мілевського та Селезньова назвуть головними невдахами чемпіонату?* («Інший футбол: Мілевський та Селезньов – головні невдахи чемпіонату». sportanalytic.com, 16 грудня 2011 р.); *Крістіану Роналду може не тільки забезпечити собі четвертий «Золотий м'яч», але й позбавитись клейма невдахи на рівні збірних* («Євро-2016. Португалія-Ісландія. Анонс, суддя, трансляція». sportanalytic.com, 14 червня 2016 р.); *Попрощатися з Жюлем Б'янкі до Франції приїхав весь цвіт автоспорту* («На похорон Б'янкі приїхали зірки Формули-1». sportanalytic.com, 21 липня 2015 р.); *Однак, ми перемогли. «МЮ» – не сузір'я футболістів, команда-зірка. Талант може визначати окремі перемоги, але тільки характер приносить перемоги в великих турнірах* («Патріс Евра: напередодні Ліги Чемпіонів». sportanalytic.com, 20 травня 2008 р.).

Здійснений аналіз дав змогу встановити особливості розвитку мовної спортивної бази в інтернет-просторі на прикладі одного з інтернет-видань. Інтернет активізує увагу користувачів до тих мовних засобів, якими він послуговується. Оскільки інтернет-видання швидко й зручно доносять до читача інформацію, то в умовах такого процесу не завжди дотримуються нормативності. Спортивні терміни іноді замінюють жаргонізмами, іншими емоційно-експресивними словами, що сприяє зменшенню відстані між джерелом інформації та адресатом-читачем.

Список використаних джерел:

1. Боровська О.В. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 Українська мова; Ін-т укр. мови НАН України. Київ, 2004. 15 с.
2. Кашуба Г. Українські інтернет-видання: комунікативно-лінгвістичні та правові аспекти // Вісник Львів. ун-ту. Серія: журналістика. Львів, 2004. Вип. 25. С. 474–480.
3. Сазонов Д.Ю. Лексико-семантичні аспекти вторинної номінації в медійному тексті. URL: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_42_2/110_117.pdf.
4. Чемеркін С.Г. Українська мова в Інтернеті : позамовні та внутрішньо-структурні процеси. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. 240 с.
5. URL: sportanalytic.com.

The article deals with problem of functioning of sports terms in texts of Internet portal sportanalytic.com. The authors of these texts usually use sports jargon, emotional and expressive means. It helps to reduce the distance between the Internet source and recipient-reader.

Key words: sports term, sports jargon, neologism, expressive and emotional meaning of the word.

Отримано: 21.10.2016

УДК 811.161.2'373.2

***А. М. Лобода**, аспірант*

ПАРАДИГМАТИКА НАЗВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті проаналізовані основні ознаки типології засобів масової інформації. Подано парадигматику назв каналів телебачення.

Ключові слова: типологія, засоби масової інформації, власні назви.

Питання парадигматики назв засобів масової інформації (ЗМІ) вважаємо цікавим, адже з'являються нові форми впливу на соціум, що призводить до розширення структури інформаційних засобів.

Типологію друкованих ЗМІ вивчали Т. Кравець, В. Московцева, М. Голомідова, класифікацію дитячих видань – Т. Давидченко, певні структурні моменти в назвах передач і газет – М. Торчинський, структурно-композиційну специфіку номінацій телевізійних передач описала О. Дзикович, типологію телерадіомовлення досліджував О. Гоян, радіомовлення – Г. Колеснікова. Чималий внесок у вивчення окремих аспектів типології ЗМІ зробили А. Акопов, С. Гурьєва, Л. Дудченко, І. Мащенко, Т. Хітрова, В. Московцева, М. Недопитанський та інші.

Мета нашої публікації – проаналізувати погляди мовознавців на типологію назв ЗМІ.

Засоби масової інформації поділяють на друковані (преса), аудіовізуальні (телебачення, радіомовлення) та електронні (Інтернет).

Т. Хітрова і О. Богуславський поділяють пресу за типологічними ознаками: якісна (інтелектуальне суспільство «Дзеркало тижня», «Пік») й масова преса, розрахована на загал («Факти», «Сегодня»); державна («Урядовий кур'єр», «Запорізька правда») і комерційна (економічно самостійна «Вулиця Зарічна»); офіційна (погляди уряду) і неофіційна (думки редакційного колективу, засновника), сюди ж зараховують правлячу й опозиційну пресу; загальнополітична (інформаційна, інформаційно-аналітична та аналітична) і галузева (молодіжна, дитяча, жіноча, бізнесова, розважальна, політична (видання політичних партій), релігійна, спортивна, комп'ютерна, наукова, мистецька). Залежно від географічного охоплення розрізняють центральні, регіональні (міськрайонні), місцеві, багатотиражні), за періодичністю виходу (щоденні, дво-, три-, п'ятиразові, тижневики), за форматом видання (А2, А3, А4), обсягом сторінок (2, 4, 6, 8) [2, 5]. Отже, подане структурування преси тільки доповнює і тлумачить схему ДСТУ видання.

М. Недопитанський типологізує періодику за певними ознаками, зокрема основними вважає ознаку тематичної масштабності та рівень охоплення аудиторії (загальнонаціональна, регіональна періодика); ознаку власності (бюджетна, комерційна періодика); жанрову ознаку (інформаційно-масова, аналітична періодика). Другорядними ознаками називає професійно-галузеві (відомчі видання, «ділова періодика»); ідеологічні (партійна преса); розважальні особливості (глянцеві журнали, таблоїди)» [2, 185].

З'являється чимало розвідок присвячених окремим видам друкованих видань: діловій пресі, дитячій пресі.

У 50-х роках ХХ ст. увагу суспільства привертає новий ЗМІ – телебачення. Аудіовізуальні засоби, зокрема телебачення й радіомовлення мають чітко визначену структуру відповідно до закону Україні «Про телебачення і радіомовлення». «Телебачення – виробництво аудіовізуальних програм та передач або комплектування (пакетування) придбаних аудіовізуальних програм та передач і їх поширення незалежно від технічних засобів розповсюдження» [3]. Складниками національного телебачення і радіомовлення України є комунальні телерадіоорганізації, публічне акціонерне товариство «Національна суспільна телерадіокомпанія України», Державна телерадіокомпанія Всесвітня служба «Українське телебачення і радіомовлення», державне підприємство Парламентський телеканал «Рада», приватні (незалежно від способу розповсюдження програм), громадські та інші телерадіоорганізації, засновані відповідно до вимог законодавства.

Нам імпонує типологія сучасного телебачення, яку пропонує М. Чабаненко: 1) за способом трансляції – ефірне, супутникове та кабельне; 2) за охопленням аудиторії – загальнонаціональне, міждержавне, місцеве; 3) за спеціалізацією програм – загальне та спеціалізоване; 4) за фінансуванням – бюджетне та самофінансоване; 5) за комунікативною моделлю: монологічне, діалогічне, інтеракційне [5, 454].

М.Торчинський для онімів теле- й радіопередач вводить термін – трансляціонім (лат. translatio – перенесення) [4, 219]. Мовознавець вважає доцільним подальший поділ трансляціонімів, до яких зараховує телевізіоніми («грец. tēle – далеко і лат. visor – той, хто бачить») – назви телепередач «Свобода слова» та радіоніми – назви радіопередач «Від серця до серця» [4, 220].

У нашому дослідженні ми будемо послуговуватися терміном «гемеронім». Спробуємо подати парадигматику назв каналів телебачення. В Україні зафіксовано сім видів телеканалів:

1) цифрові DVB-T2 канали складаються з чотирьох груп загальнонаціональних («Новий канал», «1+1»), однієї групи регіональних каналів («ОДТРК»), а також 3 регіональних або місцевих телеканалів, до складу яких входять приблизно 45 каналів («33-й канал»);

2) українські телеканали, що мовлять у HDTV поділяються на два режими: а) ефірний («112 Україна», «Футбол 1»); б) онлайн через мережу Інтернет, IPTV – («3D Planet», «Чернівецький промінь»);

3) українські SD-телеканали, що мовлять у широкому форматі (16:9) («Спорт 1», «М1», «Україна», «СТБ»);

4) цифрові DVB-T канали поділяються на а) 41-й ТВК Київ («Правда ТУТ», «NewsNetwork»); б) 43-й ТВК Київ («5 канал», «EU Music», «NewsOne», «ICTV», «UATV»);

5) супутникові телеканали: загальноформатні («Ера», «СТБ»); інформаційні («Канал 24», «Рада»); кіноканали («Enter-фільм», «Star Cinema»); дитячі («Піксель»); жіночі («Бігуді»); розважальні («ТЕТ», «НЛО TV»); пізнавальні («Мега», «Трофей»); музичні («ОТV», «М2»); спортивні («Sport 1», «XSPORT»); культурологічні, просвітницькі («Культура», «Глас»); телемагазини, промо-канали («Shopping TV», «Viasat Promo»); зарубіжні, які адаптовані для України («Euronews Україна», «Discovery Channel Ukraine»);

6) закриті, зниклі телеканали (на сьогодні це близько 100 каналів: «Роса», «2 канал»);

7) регіональні, до цієї групи зараховують канали усіх областей і діаспори («Голос Америки» (США), «UTV Plus» (США)).

Отже, ономастичні студії дослідження гемеронімів потребують детального з'ясування особливостей номінації та диференційних ознак розрядів назв ЗМІ.

Список використаних джерел:

1. Василик М.А., Павлов В.А. Основы теории коммуникации: учебник. Москва: Гардарики, 2003. 615 с.
2. Недопитанський М.І. Сучасна українська періодика : типологічний аспект // Наукові записки Ін-ту журналістики. К., 2004. Т. 14. С. 184–187.
3. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3205-IV (із змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10. С. 43.
4. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. Частина ІІ. Функціонування власних назв: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2009. 474 с.
5. Чабаненко М.В. Інтернет-ЗМІ як складова частина системи засобів масової інформації України: монографія / Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 184 с.

The main features of typology of mass media have been analyzed in this article. Suggested the paradigmatic of the name of the TV channel.

Key words: typology, mass media, proper name.

Отримано: 21.10.2016

УДК 81'27

***А. М. Сірант**, асистент*

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД У СОЦІОЛІНГВІСТИЦІ

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей застосування когнітивного підходу до вивчення проблем соціолінгвістики Також окреслено перспективу подальших досліджень у цьому напрямку.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика, когнітивний підхід, методологія.

У сучасних соціолінгвістичних дослідженнях мову розглядають як систему взаємодії між індивідом та соціумом, а дослідження особливостей цієї взаємодії виокремилось в один із основних напрямків сучасної лінгвістики. Антропологічна спрямованість сучасного мовознавства, а також велика увага, яку вчені приділяють взаємозв'язку мови та мислення, створили передумови для формування когнітивного підходу до вивчення явищ соціолінгвістики. На наш погляд, це є цілком природнім та закономірним явищем, оскільки ідеї когнітивістики стали методологічною базою суміжних з соціолінгвістикою галузей – соціологією та лінгвістикою. Все це зумовлює актуальність нашого дослідження. Метою нашої статті є: з'ясувати як взаємодіють між собою когнітивна й соціолінгвістична традиції та який вплив на них має ця взаємодія. Мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) аналіз мовознавчих досліджень, присвячених зазначеній проблемі; 2) з'ясування особливостей застосування когнітивного підходу до вивчення проблем соцілінгвістики.

У вітчизняному мовознавстві питання соціолінгвістики активно вивчає відома мовознавець Н. Шумарова. Дослідниця звертає увагу на міждисциплінарний статус соціолінгвістики, покликаючись до праць мовознавців, які проводили дослідження у межах цієї науки. Що ж до моделі «людина у мові», вартими уваги вважаємо такі слова Н. Шумарової: «Соціолінгвістика працює з конкретним мовцем або групою мовців, удаючись ло соціологічних пояснень, зважаючи на соціокультурні обставини, актуалізуючи в кореляціях *мова: мовлення* саме соціологічний момент. Вона працює з мовцем як представником певної групи, зважає більшою мірою саме на типове, повторювальне, певною мірою стереотипне» [2]. На міжгалузевий статус соціолнігвістики вказує і Я. Радевич-Винницький. Так, у його роботі слушним вважаємо таке міркування: «У мовленнєвій діяльності і окремих людей, і людських спільнот – від найменшої (сім'я) до найбільшої (населення мультинаціональної країни) – є аспекти етнографічного (ментальнісного, характерологічного), географічного, ландшафтно-кліматичного, релігійного та іншого характеру, які за своєю природою виходять за межі можливостей соціолінгвістичної інтерпретації і належать до компетенції інших наук – етнолігвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвогеографії тощо. Із соціолінгвістикою ці науки поєднані лінгвістичною складовою <...>» [1, 31]. Так, ми можемо стверджувати і той факт, що усі ці науки пов'язані з когнітивною лінгвістикою, адже когнітивна методологічна база використовується науковцями в усіх вищезазначених науках, таким чином ми можемо говорити і про міжгалузевий статус когнітивної лінгвістики.

Соціолінгвістика ґрунтовно представлена у дослідженнях західних науковців. Антропоцентричний підхід до вивчення мови став підґрунтям для вивчення суспільнополітичних процесів у контексті мови та її функціонування у суспільстві. Комунікація між людьми, які розмовляють однією мовою, є можливою завдяки знанням, що їх об'єднують. Хоча ні те, яким чином ці знання поширюються, ні як вони актуалізуються, достеменно не з'ясовано [4, 3]. Без сумніву, психологічні та соціальні фактори є важливими, так само, як і генетичні. Мова ж є загальною власністю і в той же самий час чимось абстрактним. Людина має доступ до знань і водночас до мови, якою ці знання передає, демонструючи цим самим уміння правильно використовувати мову. У цьому випадку йдеться про мовну компетентність. Знання, які експлікує мовець, залежать від соціальних факторів і утворюють певні ментальні моделі, які є характерними для кожної нації, чи певної соціальної групи. Тобто концептуальна картина та мовна картини світу взаємодіють та виявляють соціальні характеристики мовця чи групи мовців.

Мова у її вжитку є центральним питанням обох наук – і соціолінгвістики, і когнітивної лінгвістики. Але, незважаючи на твердження, що когнітивна лінгвістика є ужитковою моделлю мовної структури, спроби синтезувати спекти когнітивної лінгвістики та соціолінгвістики були зроблені порівняно нещодавно (Крістіансен та Дірвен, 2008) [3, 291]. Підґрунтям взаємодії цих двох наук з точки зору когнітивної лінгвістики є два визначальних аспекти підходу, що ведуть до інкорпорації соціальних варіацій: предомінуюча семантична перспектива когнітивної лінгвістики, а також її практичний характер. Обидва аспекти (які між собою взаємозалежні) є визначальними рисами когнітивного підходу. Центральні поняття когнітивної лінгвістики є тісно пов'язаними між собою, тому що вони походять від спільного набору базових ознак: щодо семантики мовних одиниць та відношення *значення: смисл*, щодо природи лінгвістичних значень, які є гнучкими та динамічними, енциклопедичними та неавтономними, базуються на вживання та досвіді і є перспективним за своєю природою. Значення не існують ізольовано. Вони створюються та передаються у процес взаємодії між людьми і тому визначення та базова архітектура мови з позицій когнітивної лінгвістики є такою, що охоплює не просто пізнання, а й соціально та культурно зумовлене пізнання.

Отже, особливістю досліджень, здійснених у галузі когнітивної лінгвістики, у яких аналізують мову з погляду наявності у ній специфічних рис, є те, що вони можуть бути адекватно проведені тільки у тому випадку, коли дослідники візьме до уваги соціальну природу мови та соціально зумовлену комунікацію.

Варто наголосити на тому, що такі лінгвістичні дослідження є важливими, оскільки соціальна природа значення з позицій когнітивної лінгвістики є менш спонтанною, а визначення *культурна модель* відіграє визначальну роль у когнітивному підході. Саме тому подальші дослідження у цьому напрямку вважаємо перспективними.

Список використаних джерел:

1. Радевич-Винницький Я. Соцолінгвістика і лінгвонаціологія: український варіант взаємодії // Мова і суспільство. 2012. Вип.3. С. 31-37. URL: http://sociolinguistics.lnu.edu.ua/ua/issues/03/04.pdf.
2. Шумарова Н. П. Соціолінгвістика і стилістика: система кореляцій / Н. П. Шумарова // Електронна бібліотека Інституту журналістики. URL: http: //journ lib.univ.kiev.ua.
3. Advances in cognitive sociolinguistics / Dirk Geeraerts, Gitte Kristiansen, Yves Peirsman. Berlin-New York: Hubert& Co.GmblH&Co.KG, Gottingen. 2010. 324 p.
4. Wardhaugh R. An introduction to sociolinguistics . Cornwall: TJ International Ltd. 2006. 418 p.

The article deals with the maintaining of the peculiarities of cognitive approach to the sociolinguistics studies. The main characteristic features of the linguistic researches, devoted to the interaction between cognitive and sociolinguistics are pointed out.

Key words: cognitive linguistics, sociolinguistics, cognitive approach, methodology.

Отримано: 21.10.2016

УДК 811.161.2’374(092)

***І. А. Федькова**, асистент*

ВІДОБРАЖЕННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В «СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» ЗА РЕДАКЦІЄЮ Б. Д. ГРІНЧЕНКА

У статті проаналізовано «Словник української мови» за редакцією Б.Д. Грінченка на предмет хореографічної лексики.

Ключові слова: хореографічна лексика, «Словник української мови» за редакцією Б.Д. Грінченка.

Для сучасного етапу розвитку українського мовознавства актуальним є комплексне вивчення груп лексики, що найтісніше пов’язані з життям і побутом народу, елементами матеріальної й духовної культури. Хореографічна лексика є невід’ємною складовою мовної системи. На сьогодні у вітчизняному мовознавстві немає окремої комплексної лексикографічної праці, присвяченій цій лексиці, тому вважаємо за потрібне опрацювати та систематизувати цю лексику в різних джерелах. «Словник української мови» за редакцією Б. Д. Грінченка ще не поставав окремим джерелом дослідження хореографічної лексики, що й зумовило мету статті.

Завданням дослідження є опис хореографічної лексики, яка вміщена у словнику з метою подальшої її класифікації та впорядкування.

«Словник української мови» за редакцією Б.Д. Грінченка є цінною лексикографічною пам'яткою. Цей двомовний – українсько-російський – словник має до 68 тисяч реєстрових слів, і є першим в українській лексикографії великим зібранням лексичних фондів української мови з перекладом включених до нього слів російською мовою. В реєстрі словника є лексика як літературної мови XIX ст. і фольклору, так і більшості українських діалектів.

«Словник української мови» за редакцією Б. Д. Грінченка становить зведення праці багатьох кореспондентів журналу «Киевская старина», кваліфікований добір матеріалів з творів художньої літератури та численних фольклорних джерел з частковим використанням попередніх словників такого ж тип [2].

Щодо хореографічної лексики, тобто лексики, на позначення хореографічних понять (назв танців, учасників, процесів тощо), то можемо констатувати, що у словнику Б.Д. Грінченка зафіксована велика кількість дієслів на позначення процесу «танцювання» та наведені приклади: тано́к вести, водити – вести хороводъ (А там по риночку танчок ходить, а мій миленький танчок водить) [1, т. 4, 246], заводити (Товариш мій давній заводить з нею танець) [1, т. 2, 20], засівати (у значенні затанцювати) (Потім горлиці досіяв Гарасим Калина) [1, т. 2, 95], затанчити [1, т. 2, 104]. Дієслово затанцювати має декілька значень: «1) затанцовать, 2) заработать танцами, 3) заглушить, осилить при помощи танцевъ (горе, печаль и пр.)»; затанцюватися – «увлечься танцами» (Катря до впаду не затанцюється, не розсердиться до сварки) [1, т. 2, 104]; натанцюватися [1, т. 2, 526], перетанцювати – «1) протанцовать, окончить танцовать; 2) протанцовать больше кого» [1, т. 3, 140], перетанцюватися «устать, утомиться отъ танцевъ» [1, т. 3, 140], перейти (перейти танець) – «протанцовать» [1, т. 3, 143], підтанцьовувати [1, т. 3, 183], поперетанцьовувати – «то же, что и протанцевать, только во множ.» [1, т. 3, 326], потанцювати [1, т. 3, 375], пританцьовувати [1, т. 3, 443], протанцювати [1, т. 3, 484], справляти танці [1, т. 4, 187], стругати – «танцовать» (Після сих другі стругали гусаря...) [1, т. 4, 219], танцювати [1, т. 4, 246], ударити ногами гопака – «пуститися в танець» [1, т. 4, 318], фурцювати [1, т. 4, 380] тощо. Є також прикметник танцюристий – «любящій танцовать» [1, т. 4, 246].

Представлено й окремі назви танців: гопак – «родъ танца» (Побравшись у боки, вибивають під бандуру гопака веселії злидні) [1, т. 1, 309], гоцак – «особаго рода танецъ съ прыжками» (Москаль покинув глек да садить гоцака) [1, т. 1, 320], козак – танець (Парубки... розганяли дівчат як полохливих лебедів і починали козака) [1, т. 2, 264], коломийка [1, т. 2, 272], коцюруб [1, т. 2, 334], лоза – «весенняя хороводная игра» [1, т. 2, 375], мазур – «танецъ мазурка» [1, т. 2, 397], метелиця [1, т. 2, 420], обертас [1, т. 3, 8], полька [1, т. 3, 290], потряска [1, т. 3, 382], сербин [1, т. 4, 114], серпен – «родъ танца или хороводнаго шествія на праздникъ Христова Воскресенія» [1, т. 4, 116], сорока [1, т. 4, 167], танець «танецъ» (В танці два кінці: або сам упадеш, або тебе трутят, – а все наб'єшся), 2) кривий – «родъ хоровода» [1, т. 4, 246], танок – хоровод (Взявши віночок, пійду в таночок гуляти до дівок) [1, т. 4, 246], халяндра – «цыганскій танець» (У вікон школярі співали, халяндри циганки скакали) [1, т. 4, 385], шеґеря (У Київі заказали, шоб шеґері не скакали) [1, т. 4, 490], шумка [1, т. 4, 518] тощо.

Серед найменувань осіб, котрі танцюють, є такі: танцюра, танцівник, танечниця (Лядаякій танечниці і фартух на заваді) [1, т. 4, 246], скакун [1, т. 4, 130], ляля – ім’я головної дівчини, яка грала в хороводі (переклад І. Ф.) [1, т. 2, 392] тощо. Цікавою є лексема «черко′ти», нею позначали «родъ шпоръ съ побрякушками по сторонамъ сапога, – ими выбиваютъ тактъ въ танцахъ» [1, т. 2, 458].

Більшість лексем, поданих у словнику ілюстрована яскравими прикладами з творів літератури чи фольклору.

Отже, «Словник української мови» за редакцією Б.Д. Грінченка є важливим джерелом фіксації хореографічної лексики української мови. Лексеми, вміщені у ньому можуть увійти до окремого лексикографічного джерела, присвяченого цій лексиці, видання якого вже на часі.

Список використаних джерел:

1. Словарь української мови / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: в 4 т. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Т. 1. 309 с. ; Т. 2. 574 с. ; Т. 3. 506 с. ; Т. 4. 563 с.
2. URL: http://hrinchenko.com.

The paper analyzes the «Dictionary of Ukrainian language», edited by B.D. Grinchenko on the subject of choreographic vocabulary.

Key words: choreographic vocabulary, «Dictionary of Ukrainian language», edited by B.D. Grinchenko.

Отримано: 21.10.2016

УДК 821.161.2.07(092):070

***Т. О. Чепурняк**, кандидат філологічних наук*

МИСТЕЦЬКІ РЕЦЕНЗІЇ ДАРІЇ ВІКОНСЬКОЇ

У статті розглядаються рецензії Дарії Віконської, в яких фахово було проаналізовано мистецькі твори та події.

Ключові слова: Дарія Віконська, виставка, концерт, мистецтво, рецензія, твір.

Об’єкт критики слугує основним чинником у розрізненні рецензій за тематичним спрямуванням. У полі зору рецензента можуть опинитися як наукові праці, так і твори мистецтва. Проте у всіх різновидах рецензії простежується спільне – намір критика відобразити власне ставлення до світу через аналіз твору [4, 155]. Рецензенту потрібно викласти інформацію в такому обсязі, щоб у читача виникло бажання прочитати книгу, переглянути фільм, відвідати виставку чи спектакль. Він має бути обізнаним з предметом розгляду і чітко усвідомлювати свою відповідальність

перед автором, громадськістю. Цим вимогам відповідала Дарія Віконська. Досі її рецензії згадувалися лише в контексті розгляду творчої спадщини. Н. Поліщук відзначала наявність у доробку Дарії Віконської рецензій, написаних на літературну і релігійну тематику [1, 12]. В. Ґабор – широкий спектр обдарувань: письменниця, дослідниця літератури, мистецтвознавець [2, 7]. Він також наголошував на тому факті, що сучасники зараховували її до вдумливих «літературних критиків і критиків мистецтва» [2, 10]. Л. Шевчук зауважувала, що рецензії письменниці публікувалися у 1925–1927 рр. на сторінках літературно-мистецького щомісячника «Нова Хата». [6, 102]. Відтак **мета дослідження** – виявити особливості мистецьких рецензій Дарії Віконської, які упродовж 20-30-х рр. були опубліковані на сторінках періодичних видань.

В. Ґабор стверджує, що Дарія Віконська «як літературний критик тяжіла до осмислюючої критики, яка б спонукала творити нову якість в літературі та мистецтві» [2, 11]. У рецензіях на твори художньої літератури Дарія Віконська окреслювала переваги і давала оцінку творам С. Яблонської «Чар Марока», Victoria Marguerite «La garçonne», Б. Лепкого «Мазепа», зосереджувала увагу на розгляді майстерності письменника, образної системи, декодуючи авторську ідею читачам.

С. Гуревич зауважує, що в рецензії може розглядатися нова виставка творів художників [3]. Дарія Віконська присвятила декілька відгуків такій мистецькій події, на позначення якої використовує слово «вистава» (таке словоживання простежувалося на західноукраїнських землях). Вже у заголовку рецензії «Друга мистецька вистава у Львові» письменниця робить акцент на періодичності проведення. У першому абзаці вона подає вказівку на час і місце її проведення, ексклюзивність, організаторів (травень 1923 р., Львів, вперше були виставлені завдяки Гуртку діячів українського мистецтва). Дарія Віконська наголошує на значенні появи виставки у національному житті, відзначає, що з-поміж усіх учасників були галицькі і наддніпрянські художники. Про наявність у виставці робіт «молодих студентів-артистів» висловлюється неоднозначно, вбачаючи позитивні (для молодих митців, загалу) і негативні сторони («змішаність» виставки) [1, 243]. Зосереджена значна увага на визначних учасниках виставки, полотна яких розглянуто оглядово. Дарія Віконська шкодує щодо відсутності картин О. Новаківського та І. Труша, висловлює подяку організаторам та надію, що такі заходи ставатимуть із року в рік кращими і сформують традицію.

У наступних рецензіях, опублікованих на сторінках видання «Вістник» у 1933 р., 1934 р., не зазначає дати проведення мистецьких заходів. Натомість Дарія Віконська сміливо висловлює свої враження та зауваження щодо робіт, представлених на виставках УТПМ у Львові та Асоціації незалежних українських мистців. Незавершеність вбачає в полотнах В. Ласовського, В. Гаврилюка, стверджує, що «експонати Андрієнка не були з його ліпших, так само розчарували Кричевський і Третяків» [1, 248]. Дарія Віконська також висловлюється від імені глядача, уникаючи прямої оцінки: «Дивлячись на гуаші Хмелюка (одинокі його 2 експонати), глядач дивується, як сам артист міг посилати такі твори на виставку» [1, 248]. Рецензію про виставку УТПМ розпочато із твердження, що виставки митців «ясніють підбадьорюючою життєрадісністю», далі стисло викладає відмінності різних гуртків і поступово переходить до означеного заходу, зосереджуючи спочатку увагу на кількості і способів презентації експонатів. Відгук про виставку Асоціації незалежних українських мистців способом викладу схожий на репортаж, оскільки відзначається почерговим поданням інформації, що проявляється ще на початку розгляду: «У першій, маленькій, кімнаті різна графіка. Її залишаємо на пізніше. Відразу переходимо до сусідньої великої салі» [1, 249]. Однак далі подано детальний аналіз творів мистецтва.

Дарія Віконська в рецензіях зосереджувала увагу на техніці, майстерності зображення, мистецькому напрямі. Такий розгляд є виправданим, оскільки «завдання рецензування творів образотворчого мистецтва – не в переказуванні змісту того, що глядач і сам бачить, а в тому, щоб примусити його самостійно думати, трактувати твори мистецтва, правильно судити про них» [5, 321]. У цих рецензіях простежується тенденція детально аналізувати картини одних художників (О. Новаківського та новаківців, Р. Сельського) і лаконічно подавати найхарактерніші риси інших. Рецензії завершуються висновками, які містять гарні враження від вистави.

Позитивні якості концертів Дарія Віконська оцінює в низці музичних рецензій («Музична подія», «Тернопіль – Лисенкові»), опублікованих на сторінках видань «Діло», «Напередодні». Заходи відбувалися з нагоди відкриття надгробника І. Франка, 25 річниці смерті М. Лисенка. У рецензіях Дарія Віконська спростовує твердження, що концерти, приурочені певним датам, є нецікаві і нудні. Послідовно окреслюючи кожний етап концерту, віднаходить і незначні недоліки: «Напружена та перетомлена увага слухача прикінці вже не в силі схопити усіх музикальних тонкостей» [1, 287], «Зворушливе «Мені однаково» не осягнуло повної експресії через недостачу кращого вишколу симпатичного голосу О. Романишина» [1, 290]. У підсумках висловлює переконання, що концерти надовго збережуться у пам'яті глядачів.

Отже, у рецензіях Дарія Віконська характеризувала, давала оцінку художнім творам, виставкам художників, музичним концертам. Бібліографічний опис як структурний елемент відсутній. Відгуки завершуються висновками, які містять позитивну оцінку, що базується на спостереженнях і міркуваннях, узагальненнях Дарії Віконської. Для рецензій властиві чіткий, послідовний виклад, подекуди оглядового характеру, і водночас дохідливий, читабельний стиль.

Список використаних джерел:

1. Віконська Дарія. Ars Longa…: Літературознавство. Мистецтвознавство. Культурологія. Есеї / упоряд. та літ. редакція Н. Поліщук. Львів: ЛА «Піраміда», 2015. 352 с.
2. Ґабор В. Аристократка духу: Дарія Віконська // Дарія Віконська. Жінка в чорному: Етюди, поезії в прозі, нариси, діалоги; Джеймс Джойс: Тайна його мистецького обличчя. Львів: ЛА «Піраміда», 2013. С. 7–16.
3. Гуревич С.М. Газета: вчера, сегодня, завтра. URL: http://evartist.narod.ru/text10/01.htm.
4. Кройчик Л.Е. Система журналистских жанров // Основы творческой деятельности журналиста: учебник / ред.-сост. С.Г. Корконосенко. Санкт-Петербург, 2000. С. 125–167.
5. Серажим К.С. Текстознавство: підручник. Київ: Київський університет, 2008. 528 с.
6. Шевчук Л.Т. Творчість Дарії Віконської в літературно-критичній рецепції 30-х років XX століття (у 120-літній ювілей) // Прикарпатський вісник НТШ. Слово. 2012. №2(18). С. 102–110.

The article deals with Dariya Vikonska's reviews, in which artistic works and events have been professionally analysed.

Key words: Dariya Vikonska, exhibition, concert, art, review, work.

Отримано: 21.10.2016

УДК 81:1

***З. С. Шевчук**, аспірант*

ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ МОВНА ОСОБИСТІСТЬ

Стаття присвячена аналізові основних концептуальних засад дослідження мовної теорії, представлених у філософських теоріях.

Ключові слова: мовна особистість, мовна сфера, ідентифікація, емпіризм, системність.

У межах антропоцентричного підходу одним з основних для дослідників постає питання мовної особистості, яке акумулює в собі різні комунікативні характеристики мовної поведінки; визначення її типів; адже «…неможливо пізнати мову як таку, не виходячи за її межі, не звертаючись до її творця, носія – до людини, до конкретної мовної особистості» [4, 7]. Аналіз цього поняття відкриває нові можливості для дослідження функційних особливостей мови, мовної діяльності тощо.

Мета нашого дослідження – аналіз основних концептуальних засад дослідження мовної особистості у лінгвофілософських теоріях.

У філософії проблема співвідношення мови та особистості хвилювала софістів ще у давнину (праці Платона, Ф. Аквінського, Аристотеля, Квінтиліана, Ж. Ламетрі та ін.). Майже кожен філософ пов'язував сутність людини з якоюсь ознакою, нерідко перебільшуючи її значення. Загалом позиції мислителів щодо тлумачення особистості (виокремлювали особистість як діяльну, предметну та суспільну істоту) дещо відрізнялися [5, 111].

Лінгвофілософські погляди щодо тлумачення особистості простежуємо в постулатах Платона й Аристотеля. Платон одним із перших зацікавився цією проблемою (у діалогах «Кратіл», «Менон», «Софіст» та ін.). Уже в IV столітті філософ вказував на пізнавально-мовні особливості у формуванні цілісної особистості. Згідно з його теорією ейдосів (ідей) «людське знання – це не просто пасивне спостерігання речей і подій навколишнього світу. Його складниками є розуміння, у процесі якого ми активно інтерпретуємо дані, отримані через органи чуття. Ми вживаємо *поняття* (виділено нами – З. Ш.) для того, щоб класифікувати і впорядковувати те, що ми сприймаємо, використовуючи наші інтелектуальні здібності» [7, 96]. Особистість, використовуючи той чи той термін у процесі спілкування, повинна усвідомлювати його значення та застосування, відповідно зіставляти конкретну й абстрактну форму цього поняття. Такий принцип розкриває пізнавальні та комунікативні характеристики особистості у процесі спілкування.

Послідовник Платона Аристотель намагався побудувати логіку понять і явищ в ієрархічному співвідношенні особистість / мова. Згідно з його теорією, букви вказують на звуки, звуки вказують на переживання у душі людини, а ці переживання вказують на речі, які співвідносні з ними [1]. Його ідея визначила логіку філософського осмислення поняття мовної особистості.

Значення мови для формування та функціонування мовної особистості у філософській думці дало змогу окреслити основні погляди на її мовну сферу в контексті набуття та засвоєння людиною знань про себе і навколишній світ наприкінці XVII – поч. XIX ст. (праці зарубіжних філософів Г. Гегеля, А. Швейцера, Л. Вітгенштейна, В. Оккама, Ф-А. Фольфа).

Згідно з ученням Г. Гегеля самоусвідомлення людини починається з пробудження духу у вигляді слова, мови, мовлення. [8, 103]. Засвоєна людиною мова стає засобом вираження індивідуальної чи групової ідентичності як однієї із важливих аспектів мовної особистості.

А. Швейцер вказує на соціальну природу мовної особистості. Філософ зауважує, що саме мовна соціалізація – процес розвитку особистості в системі соціально-мовних відносин, а мовний колектив є „висхідним поняттям, який виокремлюється на основі як соціальних, так і мовних ознак (наявність соціальної взаємодії і єдність мовних характеристик)» [9, 481–482].

У XX ст. філософи робили спроби зіставити накопичені емпіричні і теоретичні знання про навколишню дійсність і виробити таку концепцію мовної особистості, яка б віддзеркалювала систему відношень людина – світ, людина – слово у філософсько-лінгвістичному спрямуванні (праці російських учених В. Біблера, Й. Ладенка, О. Спіркіна, Б. Юдіна).

О. Спіркін у співвідношенні понять мова / особистість наголошує на внутрішніх мотиваційних чинниках. Філософ зазначає, що особистість формується у процесі діяльності, спілкування. Іншими словами, її формування за своєю суттю – це процес соціалізації індивіда [6].

Дещо інший погляд на мовну особистість висловлює В. Біблер, який розглядає аналізований феномен у зіставленні двох рівнів знання (мови і культури). На думку дослідника, особистість є суб'єктом розуміння і процесу засвоєння смислової реальності, яка «зашифрована», «закодована» в текстах – експлікаторах культури, культурних цінностей, матеріалізованих у слові [2, 160].

В українській філософській думці поч. XXI ст. активно розглядаються проблеми лінгво-етнічної ідентифікації людини та соціально-культурної трансформації суспільства загалом, внаслідок чого феномен мовної особистості трактується науковцями у соціокультурному та мовному середовищі. Це дає змогу окреслити основні механізми функціонування аналізованого поняття (праці Є. Боринштейна, В. Іванишина, А. Кавалерова та ін.).

Зокрема Є. Боринштейн тлумачить поняття мовної особистості як системне утворення, складниками якого є знаки, символи, властивості та дії індивіда, що безперервно взаємодіють між собою [3]. При цьому мовна особистість не втрачає якісних характеристик: доступності, комунікативності, дійового ставлення, пізнавальних мотивів, демонстративності, почуття реальності, мислеутворювальної функції, естетичної спрямованості, ментальності. Усі зазначені риси кваліфікують особистість як мовну, наділену основними комунікативно-пізнавальними інтенціями, які сприяють обробці та відтворенню інформації про себе та навколишній світ і, відповідно, реалізації своїх мовленнєвих умінь у комунікативному процесі.

Отже, філософське осмислення поняття мовної особистості ґрунтується на таких основних постулатах:

- мовна особистість має системний характер, при цьому не втрачає індивідуальних якісних характеристик; великий вплив на неї має оточення;
- важливим засобом формування мовної особистості є внутрішні мотиваційні чинники конкретного носія мови;
- мовна особистість має дворівневу структуру (мова і культура), яка визначає місце людини у загальнодуховному культурному процесі;
- мовна особистість формується у процесі соціально-культурних змін у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. Серия Философское наследие. Москва: Мысль, 1978. Т. 2. / ред. З.Н. Микеладзе. 687 с.
2. Библер В.С. Что есть философия // Вопросы философии. 1995. № 1. С. 159–183.
3. Боринштейн Е.Р., Кавалеров А.А. Личность: ее языковые и ценностные ориентации. Одесса: Астропринт, 2001. 163 с.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. 7-е изд. Москва: Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
5. Подольська Є.А. Філософія: підручник. Київ: Фірма «Інкос», 2006. 704 с.

6. Спиркин А.Г. Философия: учебник для технических вузов. Москва: Гардарики, 2000. 368 с.
7. Стевенсон Л., Хаберман Д. Десять теорий о природе человека / пер. с англ. В.В. Васильев. Москва: СЛОВО, 2004. 240 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. – Київ: Абрис, 2002. 742 с.
9. Швейцер А.Д. Социолингвистика // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва, 1990. С. 481–482.

The article deals with the analysis of the main conceptual foundations of studying of the linguistic theories presented in philosophical theories.

Key words: linguistic personality, linguistic sphere, identification, empiricism, consistency.

Отримано: 21.10.2016

УДК 311.111’373:821.111(73)

***О. О. Барбанюк**, кандидат філологічних наук*

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПОЗНАЧЕННЯ ГІПЕРРЕАЛЬНОГО СВІТУ ФЕНТЕЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ УРСУЛИ ЛЕ ГУЇН ЦИКЛУ «EARTHSEA»)

У статті йдеться про лексико-фразеологічні позначення гіперреального простору (лексеми-симулякри, фразеологізми-симулякри), які, виконуючи репрезентативну функцію, позначають предмети та факти світу фентезі, даючи назви поняттям багатогранного світу.

Ключові слова: лексема-симулякр, фразеологізм-симулякр, гіперреальний, фентезі.

Все вигадане автором є правдою в межах цього світу – слушно зауважив майстер фентезі Дж. Толкієн, говорячи про «вторинний» гіперреальний світ, що містить у собі як елементи надприродного, так і зберігає риси власне реального світу. Більш фундаментального засобу для планування такого «кращого» світу, аніж мова, на переконання Б. Мальмберга [3], і бути не може. Саме тому, на наше глибоке переконання, лексикон художнього твору жанру фентезі, власне творів Урсула Ле Гуїн циклу «Earthsea» є базовою ланкою творення гіперреальності. А повний лінгвістичний опис таких лексичних одиниць (ЛО) мови неможливий без звернення до теорії номінацій, яка передусім пов’язана із встановленням способів співвідношення понятійних форм мислення, шляхів створення, закріплення та розподілення найменувань за різними фрагментами об’єктивної дійсності [1]. Об’єктом номінативного аспекту знакової теорії мови є всі номінативні засоби мови, що утворені різними способами. Власне тому, у межах теорії номінацій досліджується питання системності слів не лише у їх прямих, але й переносних значеннях. Не зважаючи на поширене вживання терміну «номінація» [2], найбільш вдалою концепцією, на наш погляд, є визнання слів, словосполучень та речень номінативними одиницями (Н. Арутюнова, Б. Серебренніков, Ю. Степанов та ін.). Вона отримала своє розповсюдження у сучасній лінгвістиці у зв’язку з розвитком семантичної направленості вивчення синтаксису. Номінативний аспект мовної діяльності розуміється як утворення та використання одиниць різних рівнів і підсистем (непохідні лексеми, семантичні деривати, фразеологізми, похідні слова, словосполучення та речення), які виконують схожі та водночас різні за характером функції.

Отже, у світлі досліджуваної проблеми, на матеріалі творів циклу про Земномор’я, оперуємо поняттям «номінації-симулякру» (лексеми-симулякру та фразеологізму-симулякру) – такою значимою одиницею, у якої відсутній референт, вона є самореферентна, при цьому позначає певні предмети і факти.

Розуміючи номінацію передусім як слово, було здійснено аналіз та класифікацію таких ЛО. Так, лексеми-симулякри реальності можна умовно поділити на оніми та апелятиви, які представлені як симплексами, так і композитами. Серед онімів-симулякрів своє місце знайшли:

- ✓ Топоніми (45,6%) – *Ensmer, Wathort, Serd, Gosk.*
- ✓ Антропоніми (35,5%) – *Elfarran, Arren, Aspen, Kelub, Goha.*
- ✓ Артефакти (3,26%) – *The Rune of Power, the Bond Rune.*
- ✓ Свята (2,89%) – *Dragon’s Run, Festival of the Lambs*.
- ✓ Героїчні пісні (2,1%) – *The Deed of Ged, the Song of Sparrowhawk.*
- ✓ Мова (1,81%) – *The Speech of Making, The Old Speech.*
- ✓ Книги (1,45%) – *The Lore of Paln, The Matter of Dragon.*
- ✓ Творення (1,45%) – *The Making, The Creation of Ea*.
- ✓ Анімалістичні міфологеми (1,08%) – *Orm Embar, Kallessin, Yevaud.*
- ✓ Національна приналежність (1,08%) – *Gontish, Kargish, Hardic.*
- ✓ Стихії (0,8%) – *The Roke wind.*
- ✓ В той час як апелятиви-симулякри реальності представлені наступними групами:
- ✓ Магічні міфологеми (69,64%) – *wizard, summoner, sorcerer, witch.*
- ✓ Анімалістичні міфологеми (16,07%) – *gebbeth, otak, dragon.*
- ✓ Артефакти (8,92%) – *rune, stone.*
- ✓ Стихії (5,35%) – mage wind, the other wind.

Відтак, засвідчуємо значну перевагу онімів-симулякрів (83,1%) над апелятивами (16.9%).

На фразеологічному рівні авторка будує гіперреальний світ образними, ситуативними одиницями, які, у відповідності зі своєю семантикою, діляться на три субкатегорії і позначають: 1) особу; 2) неживий предмет, місце і час; 3) відокремлене поняття. Отже, фразеологізми-симулякри (ФС) можна скласифікувати:

1) ФС на позначення особи (46%) (ФС із соматичним компонентом – *iron-dark body; the heat of his body; the third eye; flying ends of her hair*; ФС з гендерним компонентом – *a witch-woman; men of power; hairy-lipped man; weak as woman’s magic*; ФС з анімалістичним компонентом – *fire-serpent; with wings like birds; body arched like a grey hound’s; where wings had roots*);

2) ФС на позначення місця і часу (13%) (ФС з локусним компонентом – *doorway of the sky; at the centre of the world; where sea meets sky; between light and darkness*; ФС з темпоральним компонентом – *as long ago as forever; the end of an age; the beginning of time*);

3) ФС на позначення міфологічного поняття (41%) (ФС з магічним компонентом – *art of magic; mage’s staff; mage-born; charms and spells*; *potency spells*; *spells going wrong*; ФС з антропоморфним компонентом – *dragon-people; dragon blood; the speech of dragon*).

Кількісна перевага ФС на позначення особи, зокрема із соматичним компонентом, а також міфологічного компонента, власне магічного, свідчать про важливість цих компонентів у формуванні емотивно-експресивної картини гіперреального світу. Чисельна перевага підгрупи ФС з магічним компонентом (50 од.) засвідчила, що ця підгрупа і становить ядро фразеосемантичного поля досліджуваного циклу. Такий висновок стверджує важливу роль магічного начала гіперреального простору, створеного Урсулою Ле Гуїн.

Авторські оніми-симулякри та апелятиви-симулякри входять до складу основоположних чинників, які формують неповторний стиль письменника, а також створюють та підтримують гіперреальний простір художнього твору, незважаючи на деколи поверхневу інформативність. Одиниці фразео-

логічного рівня – фразеологізми-симулякри, як експресивно-емотивні одиниці реченнєвої природи доповнили та розширили інформацію про надреальний світ, який знаходиться у фокусі нашої уваги. Вторинний, гіперреальний світ, зберігаючи риси реального світу, є вигаданим авторським буттям, що справляє враження абсолютно реального. Номінативні одиниці, які є основою творення суб'єктивного світу, з позицій теорії номінації розглядаються як результат закріплення та розподілення найменувань за різними фрагментами об'єктивної дійсності.

Список використаних джерел:

1. Гак В.Г. К типологии лингвистических номинаций // Языковая номинация. Общие вопросы. Москва: Наука, 1977. С. 230-293.
2. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва: Наука, 1986. 157 с.
3. Malmberg B. The application of linguistics // Application of linguistics / ed. G. Perren, J. Trim. London; Cambridge, 1971. P. 3-18.

The article deals with lexico-phraseological signifiers of hyper reality (the lexemes-simulacra, idioms-simulacra) that are fulfilling a representative function, denote objects and facts of the world of fantasy, giving the names of the multifaceted concepts of the world.

Key words: lexeme-simulacrum, idiom-simulacrum, hyper reality, fantasy.

Отримано: 27.10.2016

УДК 821.161.1+821.162.1].091

***О. С. Гаряча**, аспірантка*

ЕПІТЕТНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗУ НЕБА В «МЕРТВИХ ДУШАХ» М. ГОГОЛЯ ТА «ЧАРІВНОМУ ЛІХТАРІ» Ю. КРАШЕВСЬКОГО

Стаття присвячена аналізу епітетарію до образу неба у творах «Мертві душі» М. Гоголя і «Чарівний ліхтар» Ю. Крашевського

Ключові слова: епітет, епітетна структура, реалізм, романтизм, образ, М. Гоголь, Ю. Крашевський

Традиційно М. Гоголя і Ю. Крашевського вважають письменниками-реалістами. Романтизм більш характерний для їх ранніх творів, але романтична тенденція залишається актуальною для «Мертвих душ» і «Чарівного ліхтаря».

Однією з ознак романтизму є наявність поширених описів, пейзажів, ліричних відступів. Для творчості М. Гоголя типовим є звернення до бінарної єдності людина-природа. Письменник протиставляє гріховній людині ідеальну природу. Для ранніх творів М. Гоголя ця пара і справді є канонічною. Та в «Мертвих душах» ситуація змінюється.

Автор стверджував, що він прагнув показати типових представників суспільства, а не намагався висвітлити досконалий образ людини. Він хотів зобразити *«всю страшную, потрясающую тину мелочей, опутавших нашу жизнь, всю глубину холодных, раздробленных, повседневных характеров, которыми кишит наша земная, подчас горькая и скучная дорога»* [1, 134]. У тексті поеми спостерігаємо негативний вплив людини на природу, коли гріховність людини проникає у світ природи та спотворює його. А оскільки, образ неба володіє значним ідейним потенціалом, актуальним є аналіз його епітетарію.

Б. Томашевський, говорив про те, що саме епітет, ідентифікує емоційне ставлення мовця до предмета зображення, епітет також визначає в предметі зображення головні, неповторні ознаки і тим самим спонукає реципієнта оцінювати цей об'єкт з тієї ти тієї точки зору [2]. Вважаємо, що епітетний аналіз образу неба сприятиме адекватному трактуванню цього образу.

В описі образу неба рефлектуються переживання героїв поеми. Коли Чичиков приїздить у село Плюшкіна, він бачить «***в двадцать раз грознее... ночное** небо*» [1, 120]. Означення ***ночное*** до означуваного *небо* є епітетом, а не логічним означенням, оскільки в тексті описується візит, який відбувався у світлий період доби. Через образ неба ідентифікуються суспільні настрої та особливості проживання людей у селі. Життя населення «темне», позбавлене перспективи, деякі селяни проживають разом із тваринами. Побут значною мірою обумовлений практичними аспектами сільського життя, духовний стан населення відповідає стану фізичному або матеріальному. Поміщицька політика Плюшкіна не тішить людей, вони пам'ятають, що колись було краще, відповідно використані автором для опису неба епітети надають предмету зображення схожої характеристики.

Іншою є ситуація в наступному прикладі, «*А воздух, а небо, **далекое, высокое,** там, в **недоступной** глубине своей, **так необъятно, звучно и ясно** раскинувшееся*!» [1, 222]. Таке небо Чичиков спостерігає під час своєї подорожі, герой захоплюється і дорогою, і небом. Емфатичність епітетної структури підсилюється сполучником ***так***. Важливим є те, що небо ***далекое, высокое*** і його глибина ***недоступна***. Гріховна людина, якою був і головний герой поеми, не може наблизитися до неба, не визнавши при цьому свої гріхи і позбавившись їх. Образ неба набуває сакрального значення, на що вказують і використані епітети.

У романі «Чарівний ліхтар» Ю. Крашевський не приділяє багато уваги описам природи, завданням письменника було висвітлити побут суспільства та зобразити типових його представників. В творі М. Гоголя звернення до образу неба є прийомом рефлексії, а в «Чарівному ліхтарі» опис неба є реалістичним уточненням. Наступний приклад ускладнений колористичними епітетами «*Niebo **blade**, ale **jasne** i **pogodne** nie miało jednej chmurki na sobie*» [3, 71]. Епітети із уривку підкреслюють нематеріальність предмету зображення.

В описі неба визначаємо елементи ретроспекції *«Patrząc na **zachodzące** słońce, przypominam **nasze chmurne, malownicze** niebo **wieczorne**!»* [3, 198]. Тут, небо символізує батьківщиною, епітети ***chmurne, malownicze*** виражають смуток героя з рідною.

В «Чарівному ліхтарі» образ неба також асоціюється із вічністю та набуває сакрального характеру «Niekiedy żyli i pomarli święci «zatwornicy», zamknięci, co dobrowolnie zakopawszy się żywo w tym grobie, w ciemności i samotności, o niebie tylko i wieczności marzyli» [3, 140]. Небо пов'язується із свободою та вічністю, на противагу йому згадуються келії у печері. Епітети zamknięci та dobrowolnie характеризують узагальнений образ монахині, котра була готова самостійно відсторонитися від суспільства заради служіння та можливості отримати життя вічне в небі. Таким чином, небо символізує надію.

У висновку, можемо стверджувати, що в «Мертвих душах» і «Чарівному ліхтарі» образ неба зазнав символізації. Щоправда, відбувається це різними шляхами. Якщо М. Гоголь намагався більшою мірою зосередитися на описі переживань персонажів, то Ю. Крашевський вдавався до реалістичних описів. Епітети є засобом вираження емфатичності і посилення образності мови.

Окрім того, образ неба в «Чарівному ліхтарі» тяжіє до універсалізації задля надання реципієнту можливості до інтерпретації. Таким чином, автор намагається апелювати до внутрішньої форми образу.

Список використаних джерел:

1. Гоголь Н.В. Мертвые души. Том первый // Гоголь Н.В. Полное собрание сочинений: [в 14 т.] / АН СССР; Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1937-1952. Т. 6. Мертвые души. Том первый. 1951. 247 с.

2. Томашевский Б. Теория литературы. Поэтика: учеб. пособие / вступ. статья Н.Д. Тамарченко; комм. С.Н. Бройтмана при участии Н.Д. Тамарченко. М.: Аспект Пресс, 1999. 334 с.
3. Kraszewski J.I. Latarnia czarnoksięska: obrazy naszych czasów // Józef Ignacy Kraszewski. Seria pierwsza. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1988, 201 s.

The article is dedicated to the epithet analysis of the image of sky in «Dead souls» by N. Gogol and «Magic lantern» by J. Krashewski

Key words: epithet, epithet structure, romanticism, realism, image, N. Gogol, J. Krashewski

Отримано: 25.10.2016

УДК 070:811.111:32(477)

***І. В. Городецька**, викладач*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ В АНГЛОМОВНОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглядається важливість просування позитивного іміджу України в англомовних мас-медіа та складові, які впливають на його формування в умовах інформаційної війни. Простежуються зміни у сприйнятті України за кордоном та вказані чинники, які перешкоджають можливості представити українську тематику на належному рівні.

Ключові слова: інформаційна війна, імідж України, мас-медіа, створення іміджу.

В умовах інформаційної війни, нав'язаної Україні, неможливо заперечити важливість просування позитивного іміджу нашої країни за кордоном. Окрім того, важко вести інформаційні бої в глобальному інформаційному просторі, маючи нестабільну економічну ситуацію всередині країни та постійну терористичну загрозу, адже найлегше маніпулювати людьми, які опинились на межі виживання. Цим користуються російські медіа, розхитуючи ситуацію як всередині України, так і поза її межами. Хоча у створенні іміджу нашої держави ми маємо багато позитивних складових, як-от постійне членство в ООН, участь в глобальних науково-технічних проектах, успіхи в галузі спорту, особливе значення тут мають досягнення наших паралімпійців, та перемоги Руслани і Джамали на Євробаченні, але, на жаль, не використовуємо такий потенціал належним чином.

Іміджелогія – частина відносно нової галузі знань, відомої як зв'язки з громадськістю або ж з англійської PR. Багато відомих іноземних та вітчизняних науковців зробили вагомий внесок у розкриття та розвиток основних складових, які впливають на формування іміджу країни у світі [2, 4]. Серед них виділяють захист демократичних свобод, розвиток науки, соціально-психологічний стан української громадської думки, національну та культурну спадщину, а також сприятливі умови для ведення бізнесу [5].

Враховуючи основні формуючі складові іміджу для створення бази стратегічного розвитку бренду «Україна», в грудні 2010 було проведене дослідження [1], яке виявило, що найкраще поінформованими про Україну були іноземці у віці від 21 до 40 років; щодо стереотипів, пов'язаних з українцями, то наш народ вважається швидше гостинним та працьовитим, аніж творчим та надійним; Україна привабливa для мандрівників завдяки культурній та історичній спадщині, сільському туризму та заповідникам дикої природи, оскільки морські курорти, екотуризм та паломництво не розглядаються як найбільш перспективні напрямки туристичної галузі. Іноземці сприймають Україну як сільськогосподарську країну з віруючими людьми. Половина респондентів бачать її європейською країною, хоча й без високоякісної медицини та сучасної індустрії моди. Щодо останньої, то наразі відбуваються позитивні зрушення в цій галузі завдяки популяризації елементів української національної вишивки у сучасному одязі, що простежується в найновіших колекціях на світових подіумах. Загалом виявилось, що іноземці мало обізнані з українськими традиціями та сучасною культурою і мистецтвом, і в цьому контексті ототожнюють її в основному з писанками. Через труднощі у сфері ведення бізнесу наша країна вважається інвестиційно привабливою лише для четвертої частини респондентів. Але основний недолік України полягає в тому, що більшість респондентів розуміють ситуацію всередині як небезпечну для перебування та подорожування.

Згадки про Чорнобиль, проституцію, бідність, корупцію, національну нетерпимість широко розповсюджувані в іноземних засобах масової комунікації не додавали позитивних рис до іміджу України. Держава майже програла інформаційну війну, але завдячуючи нещодавнім подіям на Майдані (революції гідності) ситуація почала виправлятись на нашу користь. Вагомим аргументом в цьому плані стало те, що рушійним мотивом для виступу народу стало не бажання висунути конкретного лідера, як було в 2004 році, а прагнення євроінтеграції заради подолання корупції у владі, несправедливості судової системи і покращення рівня життя загалом. Таким чином поступово формується думка світової спільноти про близькість українського громадянського суспільства до американських та європейських ідеалів, де реальною силою є не політики, міністри чи президент, а свідомі громадяни.

Велику роль у формуванні іміджу України в іноземному мас-медійному просторі відіграла англомовна інтернет-сторінка Euromiadan, яка за відсутності достовірної та об'єктивної інформації від державних медіа активно висвітлювала події та стала інформаційним постачальником не лише для пересічного читача, але й для багатьох журналістів за кордоном. Саме завдяки достовірності інформації медіа ресурс спромігся досягнути досить високих рейтингів та зайняти свою нішу.

Сьогодні як ніколи гостро постає необхідність трансляції українського інформаційного продукту іноземною мовою, в нагоді міг стати український міжнародний канал Ukraine Today, який почав свою трансляцію 14 серпня 2014 року. Телеканал був доступний через супутник Hot Bird та в Інтернеті, спочатку працював у форматі Euro News, тобто інформаційний продукт подавався у вигляді відеороликів без ведучих, кореспондентів та окремих телепрограм, пізніше оригінальний формат доповнився ведучими та актуальними інтерв'ю в повноцінній студії. Основна увага зосереджувалась на подіях українського сьогодення, євроінтеграції, захисті європейських цінностей як в Україні, так і в самому Євросоюзі, на стосунках Росії зі США та Європою, а також на тих викликах, які постають в XXI столітті перед нашою нацією. На жаль, через фінансові причини трансляція через супутник була припинена в квітні 2016 року та обмежилась лише існуванням в он-лайн форматі.

Українським медійним групам та інформаційним інститутам варто переймати досвід США та Великобританії у веденні інформаційних воєн, вивчати їх моделі [3] та впроваджувати передові інформаційні технології за підтримки держави.

Нам варто зазначити основні фактори, які стають на заваді створення потужного позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі:

1) головною проблемою є той факт, що наші можновладці з часів незалежності довгий період часу не звертали увагу на важливість створення позитивного міжнародного іміджу України. Наш уряд та спецслужби не мали достатньо висококваліфікованих PR-спеціалістів та фахівців у галузі міжнародної інформації;

2) Україна не має високо розвинутих інформаційних центрів та налагодженої за підтримки держави супутникової іншомовної трансляції, яка представляла б національні та культурні інтереси та захищала їх.

Підсумовуючи всі вищезазначені факти, особливо інформаційну війну, нав'язану Україні, потрібно визнати, що

без вирішення проблем внутрішньої та зовнішньої політики, без високорозвиненої інформаційної сфери та висококласних журналістів-міжнародників і досвідчених спеціалістів у іміджелогії нашій державі важко утверджувати і покращувати свій імідж на міжнародній арені. Урядовцям необхідно не тільки якнайшвидше здійснювати позитивні зміни в соціальній, політичній та економічній сферах, покращувати зовнішню політику, але й інформувати світову спільноту про вагомі успіхи.

Список використаних джерел:

1. Дослідження сприйняття України. URL: http://brand-ukraine.org/k/ від 15.09.2016.
2. Почепцов Г.Г. Имиджелогия. Київ: Ваклер, 2000. 766 с., табл.
3. Почепцов Г.Г. Новые подходы в теории информационных войн: британская модель. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation від 17.09.2016.
4. Bernays, Edward L. Public Relations. University of Oklahoma Press, 2013. 308 p.
5. Ease of Doing Business in Ukraine. URL: http:// www.doing-business.org/data/exploreeconomies/ukraine від 17.09.2016.

The article examines importance of positive Ukrainian image promotion in English-speaking media and components which influence its formation in conditions of information war. The author studies changes in understanding Ukraine abroad and mentions factors preventing Ukrainian themes from being represented properly.

Key words: information war, image of Ukraine, mass-media, image-making.

Отримано: 23.10.2016

УДК 821.112.2’06.091

***О. О. Добринчук**, кандидат філологічних наук*

АКСІОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СЮЖЕТУ ПРО ІФІГЕНІЮ У П’ЄСІ І. ЛАНГНЕР «ІФІГЕНІЯ ПОВЕРТАЄТЬСЯ»

У статті досліджується рецепція античного міфу про Іфігенію у драмі німецької письменниці І. Лангнер «Іфігенія повертається». Досліджуються тенденції переосмислення традиційного матеріалу на ідейно-семантичному та композиційному рівнях. Основна увага зосереджена на трансформаціях, яких зазнали головні персонажі п’єси.

Ключові слова: міф, традиційний сюжет, образ, інтерпретація.

Основна задача письменника, який намагається переосмислити традиційний сюжет полягає у тому, щоб допомогти читачеві через призму вічного побачити сучасність, «прийти до синтезу міфологічного та миттєвого, історичного» [2, 426]. ХХ століття характеризується появою великої кількості різних інтерпретацій традиційних сюжетів, зокрема античних міфів. Це зумовлено політичними та загальносуспільними подіями, які відбувалися у ХХ ст. (технічна революція, дві світові війни, зародження фашизму, тощо). Незважаючи на жахи фашизму й післявоєнні труднощі, німецька письменниця І. Лангнер не втрачала віру в людей і стверджувала: «Людина не повністю втрачена, поки не втрачена її здатність до співпереживання та співчуття» [4, 4].

У німецькій літературі цієї епохи з’являються досить парадоксальні трансформації античного матеріалу, наприклад, змінення образу Єлени Прекрасної у діапазоні від «демона» до «кокотки» (П. Хакс «Прекрасна Єлена»), образу Паріса у діапазоні від «спокусника, боягузливого та пасивного пішака богів» до «інтелектуально-освіченого юнака» (Р. Хагельштанге «Іграшка богів»). Зовсім по-іншому розглядаються і причини збройних конфліктів, сімейних драм, тощо. Автори намагаються переосмислити класичний зразок у контексті чисельних філософських та морально-етичних концепцій.

Довгий час твори німецької письменниці залишались поза увагою звичайних читачів. Лише наприкінці ХХ століття у німецькій літературній критиці з’являються дослідження творчості І. Лангнер. Оскільки її твори не перекладені на українську мову, то у сучасному літературознавстві є невелика кількість літературно-критичної рецепції творчості письменниці.

Мета статті полягає у дослідженні інтерпретації міфу про Іфігенію німецькою письменницею, та особливостей його аксіологічної трансформації на ідейно-семантичному та композиційному рівнях.

Катаклізми сучасної історій поставили під сумнів продуктивність пасивності «чистої людяності» Іфігенії. Німецька письменниця І. Лангнер у своїй п’єсі «Іфігенія повертається» (1928-1948) звертається до міфів про долю молодого покоління Атридів. Ідейно-художня структура цього твору насичена літературними та політичними асоціаціями. Доля молодого покоління Атридів і повернення Іфігенії повинні були, на думку письменниці, «асоціюватися у свідомості читача та глядача із поверненням емігрантів-антифашистів до зруйнованого Берліну та їх спробами за допомогою активного втручання у господарське та політичне життя країни відродити Німеччину та німецький народ» [2, 427].

Чотирьом діям драми на манер античної трагедії передує Пролог, в якому глядач та читач знайомиться з основними героями та передісторією основної дії. Як зазначає дослідниця Т. Шарипіна: «Символіка у п’єсі відрізняється деякою плакатністю, прямолінійністю» [2, 427]. Так, штиль на морі та ясне зіркове небо у досвітній час уособлюють безтурботність надій героїв, які повертаються на Батьківщину, а буря та небезпека корабельної аварії передують прибуттю Ореста та Іфігенії у зруйноване «гніздо» Атридів.

У драмі присутній хор Ериній-Евменід, вони постійно змінюють свої обличчя в залежності від подій, які трапляються у драмі. Так, у Пролозі вони «прекрасні та граційні юні діви» [3, 4] – Евменіди, які бережуть сон Ореста та Пілада. Проте далі, у моменти активізації родового прокляття Атридів вони перетворюються на страшних змієволосих старих – Ериній. Саме хору Ериній-Евменід надає право авторка п’єси І. Лангнер коментувати найбільш важливі, на її думку, моральні сентенції. Вже у Пролозі виникає тема святості, споглядальної байдужості та криштальної чистоти Іфігенії.

І. Лангнер помітно підсилює роль образу Пілада, вона робить його одним із головних героїв п’єси та вводить мотив взаємного кохання Іфігенії та Пілада, який забув на чужині про свою наречену Електру. Саме образ Електри контрастує із образом Іфігенії. Електра І. Лангнер вже у 1 сцені І акту зображена як та, що давно втратила людське обличчя та жіночу гідність. Орест неодноразово розмірковує у п’єсі про те, що вбивство матері поставило їх з Електрою поза законів людського спільного існування.

Найбільш значущі у змістовому відношенні стають 2 та 3 сцени І акту. Довгоочікуваного радісного побачення з рідним домом не відбулося: Ореста зустрічають наглухо зачинені ворота зруйнованої фортеці, озлоблена сестра, яка опустилася, розграбований спадок. Лексика у п’єсі ретельно продумувалася Лангнер. Підтекст базується на нюансах семантики. Так, у Пролозі герої славлять «солодке» та «горде» повернення на Батьківщину («süße Heimkehr! stolze Heimkehr!»), а вже після зустрічі з Електрою та рідною домівкою Орест вигукує: «В жахливому повороті // Рветься час, // Об який ми розбиваємося» («Im schauriger Umkehr // Erbricht sich die Zeit, // An der wir zerbrechen») [3, 14]. Слово Umkehr, яке Орест використовує у цій фразі, по суті теж означає повернення, як і Heimkehr. Проте це не просто повернення, а поворот назад, що важливо у змістовому значенні. На Ореста

чекають не світлі мрії, а знову відроджена кривава стихія родового прокляття. Не випадково Електра виходить до прибулих у важкому, затканому золотом та дорогоцінним камінням, вбранні Клітемнестри із «переможним» мечем Агамемнона та кинджалом Егіста. Вона розповідає історію свого роду, звинувачуючи у всіх бідах своїх предків. Проте Н.П. Гура наголошує, що «провина предків важкою ношею лягла на плечі нащадків, які повинні знайти сили й мужність перервати цей ланцюг злодіянь і почати нове життя» [1, 107].

Сюжетна лінія п'єси ускладнюється мотивом суперництва двох сестер за серце Пілада: «чистої» та «святої» Іфігенії, яка прожила роки, не знаючи жахів війни, та грішної Електри, самохарактеристика якої будується на грубій грі слів, які важко перекласти, та на їх переносному значенні: «Мене згвалтувала війна! // Мене запліднила нужда. // Беззахисною була я спочатку. // Перш ніж стала доступною без розбору.» («Mich begattete der Krieg! // Mich hat die Not geschwangert // Wehrlos wurd erst, // Ehe ich wahllos wurde») [3, 31].

Розташування персонажів у 1 та 3 актах побудована на принципі «зворотного дзеркального відображення» [2, 430]. Якщо у 1 акті Електра протиставлена Оресту, Піладу та Іфігенії, то у 3 акті – Іфігенія протиставлена Оресту, Піладу та Електрі. Героїня Лангнер Іфігенія сповнена підступності. Вона намовляє Пілада зруйнувати дім Атридів та на цих руїнах розпочати будівництво нового храму своїй богині, вона готова власноруч знищити Пілада, який іде від неї. В Іфігенії Лангнер з новою силою відроджується прокляття Атридів, оживає тінь убитої Клітемнестри. У п'єсі німецької письменниці саме грішна Електра вказує близьким шлях до відродження. На початку її полонить ідея братовбивчої помсти, але її зцілює кохання Пілада.

Лангнер цікавить запитання, чи може той, хто пережив мало та залишився у стороні від жахів війни та руйнувань, судити та карати. Іфігенія Лангнер готова в ім'я «очищення» роду принести в жертву своїх близьких. Проте її наміри зустрічає гаряча відсіч Електри: «Вбити – Ти – Мене? // Яку не вбила війна? // Яку не вразила ганьба? [3, 84].

Фінал п'єси витримано у дусі давньогрецької аристофанівської комедії: збір врожаю, весілля, достаток та веселощі. Осмислена праця Ореста, Пілада та Електри відроджують вітчизну. Нота дисонансу – Іфігенія іде, не знайшовши собі місця у цьому житті.

Німецька письменниця гостро відчувала дух свого часу. Проблема злочину та кари, національної війни та спокути не є предметом роздумів Лангнер. Драматург розмірковує перш за все про можливості та шляхи відродження народу, який пережив катастрофу. Саме у цьому і полягає, на наш погляд, переосмислення та аксіологічна трансформація традиційного сюжету про Іфігенію.

Список використаних джерел:

1. Гура Н.П. Морально-психологічні аспекти інтерпретації образу Ахейської царівни в драмі І. Лангнер «Іфігенія повертається» // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. Одеса: Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2014. №8. Т. 2. С. 106-109.
2. Шарыпина Т.А. Восприятие античности в литературном сознании Германии XX века (троянский цикл мифов): дис. ... д-ра филолог. наук: 10.01.05. Москва: РГБ, 2007. 532 с. (Из фондов Российской государственной библиотеки).
3. Langner I. Iphigenie kehrt Heim. Berlin: Aufbau-Verlag, 1948. 126 s.
4. Melchert M. Die Frau, die erst kommen wird… Die Dramatikerin Ilse Langner. Berlin: Trafo Verlag, 2002. 298 s.

The article deals with the perception of the antic myth about Iphigenie in the drama of German playwright I. Langner «Iphigenie is coming back». The tendencies of the reconsideration of the traditional material in the ideological and semantic, compositional levels are researched. Special attention is paid to the analysis of the transformations that the main characters have tested.

Key words: antic myth, traditional plot, character, interpretation.

Отримано: 25.10.2016

УДК 811.112.2'373.7

Т. В. Калинюк, *кандидат педагогічних наук*

REALIEN IM DAF-UNTERRICHT

У статті визначено сутність поняття «реалія» та особливості використання фразеологічного матеріалу із компонентом реалія для формування соціокультурної компетенції на заняттях німецької мови.

Ключові слова: реалія, фразеологізм, німецька мова, соціокультурна компетенція.

Das Lernziel im Fach Deutsch als Fremdsprache besteht heute nicht mehr nur in der Aneignung sprachlicher und kommunikativer Kompetenz, sondern auch im Erwerb der Fähigkeiten, sich in der fremden Kultur zu orientieren und sich in einer interkulturellen Situation sprachlich adäquat zu verhalten. Um dieses Ziel zu erreichen, bedarf es tiefgreifender Einsichten in die soziokulturelle Wirklichkeit und Geschichte Phänomene zu betrachten, die sich nur in ihrer Wechselbeziehung ergründen lassen.

Geht man von der These aus, dass die Sprache ein bestimmtes Weltbild verkörpert, so sind Sprache und Kultur im weiteren Sinne als die Sprache erscheint einerseits durch ihre kumulative Funktion als Speicher und durch ihre kommunikative Funktion als Vermittler soziokultureller Inhalte. Andererseits verhilft die Kenntnis soziokultureller Daten den Lernern zum besseren Verständnis sprachlicher Erscheinungen. Zu diesen gehört in erster Linie die lexikalische Semantik mit ihren einzelsprachspezifischen Strukturierungen wie Wortbedeutung, Polysemie, synonymische Reihen, lexikalisch-semantische Felder und lexikalische Kombinierbarkeit. Darüber hinaus kann man über nationale Spezifika im Hinblick auf Verbalisierungsstrategien und sprachliche Varietäten, also unter stilistischem, pragmatischem, soziolinguistischem, textlinguistischem Aspekt, sprechen.

Besondere Bedeutung kommt dabei dem Teil des Sprachsystems zu, in dem sich landeskundliche und linguistische Perspektiven kreuzen. Er wird von der linguistischen Landeskunde und von der Übersetzungswissenschaft erforscht und ist in der Fachliteratur als Realien genannt.

Der Begriff «Realien» (lat. «wirkliche Dinge und Tatsachen») wird in den Translationswissenschaften verwendet, wenn auf Konzepte verwiesen wird, die in der Ausgangskultur, nicht aber in der Zielkultur bekannt sind [2, 126]. Diese Unterscheidung wird gemacht, weil Kulturen die Realität unterschiedlich konstruieren. Nach Leppihalme [2, 139] sind es «lexikalische Elemente (Wörter oder Sätze), die sich auf die wirkliche Welt «außerhalb der Sprache beziehen'«. Nach Florin [1, 123], sind Realien Wörter und Kombinationen von Wörtern, die Objekte und Konzepte bezeichnen, die für das Leben, die Kultur, die soziale und historische Entwicklung einer Nation charakteristisch und in einer anderen nicht üblich sind. Da sie lokale und/oder historische Bezüge haben, gibt es keine genauen Entsprechungen in anderen Sprachen. Die Realien versteht man auch als Identitätsträger einer Kultur. Damit der Zieltextleser die Idee der Realien verstehen kann, die aus einer fremden Kultur stammen, braucht eine kontextuelle Erklärung.

Zahlreiche Textsorten wie Anzeigen, Werbetexte, Witze usw., die jedem Lernenden und Lehrenden in schriftlicher oder mündlicher Form zur Verfügung stehen, lassen sich im Unterricht verwenden. Eine Quelle besonderer Art sind literarische Texte. Sie bieten die vielfältigsten Möglichkeiten im Rahmen des entdeckenden Lernens, wobei zahlreichen Übungen/Projektarbeiten auch die neuen Medien genutzt werden können und sollen.

Bei der Vermittlung des phraseologischen Wortschatzes im DaF-Unterricht ist das entdeckende Lernen meist effektivste Methode. Darunter versteht man eine mehr oder weniger vor-

strukturierte Lernsituation, die den Lernenden Gelegenheiten zur Realisierung von Prozesszielen des Entdeckens geben soll, wie: Beispiele generieren und Vermutungen äußern, Vermutungen an Beispielen überprüfen, Argumentation und Beweisführung, neue Fragestellungen formulieren.

Da das sprachliche soziokulturelle Wissen Erwerb und angemessenen Gebrauch von kulturspezifischen verbalen Mitteln der Kommunikation umfasst, dienen Phraseologismen mit Realien zur Vermittlung des sprachlichen soziokulturellen Wissens. Phraseologismen mit Realien vermitteln uns auch sprachliche soziokulturelle Kenntnisse über Realienbezeichnungen, die keine Äquivalente in der Muttersprache haben *(Numerus Clausus; schwarzer Peter; blauer Brief).* Phraseologismen mit soziokulturell geprägter Lexik *(weiße Weihnachten)* informieren Studierende über landeskundliche Inhalte. Soziokulturell geprägte Phraseologismen zur Bezeichnung spezifischer Sprachhandlungen vermitteln Wissen über kulturspezifische Sprachhandlungen und verbale Mittel der kommunikativen Technik *(Hals- und Beinbruch! Ich drücke Ihnen die Daumen! Und toi-toi-toi für... Herein, wenn es kein Schneider ist! Immer herein in die gute Stube)*. Phraseologismen, die Träger der ethnischen, nationalen und berufsrelevanten Informationen sind, vermitteln Kenntnisse über sozial, regional bzw. ethnisch bedingte Sprachvarietäten und die sprachliche Realisierung der Registerunterschiede im deutschen Kulturraum *(Gut Heil! Gut Holz! Petri Heil!)*. Dieser Gruppe gehören auch partiell äquivalente und äquivalente Phraseologismen an *(auf großem Fuße leben; die goldene Hochzeit)*.

Zur Vermittlung des landeskundlichen soziokulturellen Wissens dienen Phraseologismen, die implizite Informationen enthalten: geschichtliche *(das kommt mir spanisch vor; so schnell schießen die Preußen nicht; rangehen wie Blücher; bis in die Puppen (schlafen/ bleiben))*, geographische *(es hieße Wasser in die Spree tragen; der soll bleiben, wo der Pfeffer wächst; stark wie eine Eiche)*, wirtschaftliche, soziale usw.; Informationen über das Zielland, und zwar Informationen über «hohe» Kultur – Kunst, Literatur, Theater *(Das Glück im Winkel; Kleiner Mann − was nun? Mein Leipzig lob ich mir! Des Lebens Mai; Dichtung und Wahrheit)*; Informationen über «alltägliche» Kultur in verschiedenen Lebensbereichen wie z.B. Essgewohnheiten *(jeden Tag Kartoffelsuppe; einen Salamander reiben)*; soziale Subkulturen, Sitten und Bräuche. Phraseologismen, die auf Spezifisches und Gemeinsames in Weltwahrnehmung und Weltanschauung der Vertreter verschiedener Gesellschaften hinweisen, klären Fragen der nationalen Identität, Werte, Überzeugungen, Einstellungen und Normen auf *(wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert; mein Leipzig lob ich mir!)*. Phraseologismen, die nonverbale Handlungen illustrieren, nennen bzw. begleiten, informieren Studierende über Besonderheiten non-verbaler Kommunikation und Gebrauch von paralinguistischen Mitteln wie z.B. Gestik *(jmdm. einen Vogel zeigen; jmdm. ein Rübchen schaben)*. Dieser Gruppe schließen sich Interjektionen an *(Mensch! Mattscheibe!)*.

Gegenstand des vorliegenden Artikels waren in erster Linie linguale Realien (Phraseologismen), die im DaF-Unterricht in vielfältiger Weise genutzt werden können. Sie bereichern die Sprache nicht nur durch ihre Bildhaftigkeit, sondern tragen zu einer Verbesserung der Sprachbewusstheit von DaF-Lernern bei. Die Lernenden bekommen Gelegenheit, sich mit sprachlichen Erscheinungen in authentischen Situationen auseinanderzusetzen, diese zu erklären, Erklärungen zu überarbeiten und neue Ideen zu überdenken. Durch die genauere Beobachtung entdecken sie Details, die ihnen einen bleibenderen Zugang zur sprachlichen Erscheinung ermöglichen.

Список використаних джерел:

1. Florin, Sider. Realia in translation // Zlateva, Palma (ed.) Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives. London: Routledge, 1993. S. 122-128.
2. Leppihalme, Ritva. Translation strategies for realia // Kukkonen, P. & Hartama-Heinonen, R. (eds.) Mission, Vision, Strategies, and Values: A Celebration of Translator Training and Translation Studies in Kouvola. Helsinki: Helsinki University Press, 2001. S. 139-148.
3. Melika, Georg. Ethnorealien und Ethnologismen für interkulturelle Erhebungen. Ihre Wandlung // Das Wort in Satz und Text: Probleme und Erkenntnisse. Beiträge der internationalen Germanistischen Konferenz «Kontaktsprache Deutsch V» in Nitra, 27-28 Juni 2003. Wien: Universitätsverlag / Edition Praesens, 2004. S. 141-151.

The article deals with the essence of concept "reality" and peculiarities of the usage of phraseological material with the component of reality to create socio-cultural competence in German language.

Key words: reality, idiom, German, socio-cultural competence.

Отримано: 29.10.2016

УДК 378.016:811.111

А.А. Крук, *кандидат філологічних наук*

EFFECTIVE WAYS TO STUDY PROFESSIONALLY ORIENTED TERMINOLOGY

У статті розглядаються шляхи ефективного засвоєння професійно-орієнтованої термінології в процесі вивчення англійської мови у вищих немовних навчальних закладах.

Ключові слова: професійно-орієнтована термінологія, англійська мова за фаховим спрямуванням, англомовна лексика.

Effective ways of studying professionally oriented terminology are the most frequent problems faced by the students in process of mastering the professionally oriented terminology. According to the European standards at present stage of development of Ukrainian educational environment main attention is paid to the compliance of future specialist with the skill level. With the expansion of international cooperation, the knowledge of foreign language has become an integral part of professional competence and successful career of every modern specialist.

O. Fofanov writes that «ESP teaching should not be considered as separate subject-content study. As mentioned above, the professional activity of the IT-specialist includes oral and written communication, participation in international projects, and formation of self-work strategies that can be a tool in acquiring professional up-to-date knowledge. Therefore, it was proposed that the alternative approach to ESP course development was carried out, when the focus was on the ESP tasks (project and research exercises, text-analysis, discourse and genre analysis, technical vocabulary)» [4, 104]. In process of learning foreign language for specific purposes the particular importance has the problem of terminological assimilation in terms of structural and semantic features, and the need to improve the skills of its translation. Thus the task of mastering the general ESP terminology, professional and highly specialized vocabulary appears. Every teacher should find the most effective methods of learning and mastering the terminology. These problems are investigated in the works of J. Day, M. Krzanowski [3], K. Fujioka [5], C. Nkwetisama [6], N. Stojkovic [7], O. Tarnopolky [2], S. Tsai [8], M. Zhaldak [1] and others. This paper envisages the providing depiction of ESP learning and teaching in general and investigates ways of effective learning of professionally oriented terminology for teaching E*nglish* in non-language *higher education* institution.

The purpose of this article is an overview of prominent terminological features, the study of common problems faced by students in mastering the professional terminology and determining the most effective ways to study professionally oriented terminology.

Professionally oriented terminology occupies a prominent place in the vocabulary of any advanced language. It is the part of

vocabulary, which development is the most intensive. The study of terminological translation is not only significant because of the prevalence of this phenomenon, but also because of the importance of reality reflections in translation. In addition, similar studies are necessary for the development of science and improving the process of formation of new terms in various fields of science.

At practical ESP classes to improve the skills of translation terms teacher should offer students the task of translating texts or sentences of professional subjects from English into Ukrainian and vice versa. However, when performing such tasks in the translation students have the following difficulties. They are correct use of translational method, choice of adequate translation of certain term and specific vocabulary and ethnic variation of terms.

It is very important not to lose the sense of message while translating scientific texts in English, because each language has its own rules and canons. Audio-visual facilities of teaching also contribute to the successful learning. M. Zhaldak notes that main item among the most important scientific, technical and socio-economic problems nowadays is informatization. That is «створення системи ефективного забезпечення своєчасними, достовірними і вичерпними відомостями і даними всіх суспільнозначимих видів людської діяльності, умов для оперативного, ґрунтовного і всебічного аналізу досліджуваних процесів і явищ, прогнозування їхнього розвитку, передбачення наслідків прийнятих рішень» [1, 7].

We need to use educational videos and interactive execution of tasks widely. In addition, such interactive means of learning as project implementation and presentation of results, preparation of reports and presentations for student conferences play an important role in our research.

The teacher should select some innovative tasks to create preconditions for enhancing teaching and learning of students and inspire them to perform such tasks extracurricular. No doubt, the effect of such creative tasks helps to uncover hidden opportunities for students and succeed in learning their academic material.

Список використаних джерел:

1. Жалдак М.І., Шут М.І., Жук Ю.О., Дементієвська Н.П., Пінчук О.П., Соколюк О.М., Соколов П.К. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 112 с.
2. Тарнопольський О.Б. Навчання через зміст спеціальності в курсах іноземної мови для спеціальних цілей у немовних вишах // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 12 (223), Ч. ІІ. С. 147–156.
3. Day J., Krzanowski M. Teaching English for Specific Purposes: An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 34 p.
4. Fofanov O., Sidorenko T., Zamyatina O. Development of professional communicative competence of IT-students through learning foreign language for specific purposes // World Transactions on Engineering and Technology Education. Tomsk, 2010. Vol. 8, No. 1. P. 101–106.
5. Fujioka K. Integrating Project Work in the EFL Classroom // JALT Conference Proceedings. Tokyo: JALT, 2012. P. 410–415.
6. Nkwetisama C.M. The Competency Based Approach to English Language Education and the Walls between the Classroom and the Society in Cameroon: Pulling Down the Walls // Theory and Practice in Language Studies. Maroua, Cameroon. 2012. Vol. 2, No. 3. P. 516–523.
7. Stojkovic N. Vistas of English for Specific Purposes. U.K., Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 2015. 420 p.
8. Tsai S.C. Integration of Multimedia Courseware into ESP Instruction for Technological Purposes in Higher Technical Education // Educational Technology & Society. Taiwan, R.O.C., 2012. No. 15 (2). P. 50–61.

This article envisages the effective learning of professionally oriented terminology for teaching English in non-language higher education institution.

Key words: professionally oriented terminology, English for specific purposes (ESP), English vocabulary.

Отримано: 30.10.2016

УДК811.111’373.43

***О. М. Литвинюк**, старший викладач*

АНГЛІЙСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ У КОМП’ЮТЕРНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню продуктивних моделей творення неологізмів в сучасній англійській мові в межах комп’ютерного лексикону. Виявлено, що в англійській мові найпродуктивнішою моделлю творення неологізмів є абревіація різних типів.

Ключові слова: неологізм, акронім, абревіація.

Мережа Інтернет об’єднала весь світ в єдиний цифровий простір з необмеженими можливостями. Саме завдяки цьому були створені якісно нові форми діяльності та обміну інформацією. Розвиток комп’ютерних технологій здійснив значний вплив на лексико-семантичний розвиток англійської мови, внаслідок чого було створено велику кількість нової термінології на позначення нових понять комп’ютерної сфери. Різновидом скорочення є телескопія, акронімія та абревіація.

Матеріали словників нової лексики, періодичної преси підтверджують висновок вчених про активізацію телескопійного словотворення [1, с.102], тобто створення одного слова з двох інших. Популярністю бленди завдячують своїй влучності, здатності тонко і чітко підкреслювати найсуттєвіші характеристики різних явищ лише однією мовною формою. Як зауважує Г. Кеннон, бленди утворюються в основному в усному мовленні, але, незважаючи на свою популярність, багатоблендів зникають так і не потрапивши до словникового складу мови [8, 725].

Як відомо, акронім – це складноскорочене слово, яке збігається за графічним і, в більшості випадків, за фонетичним виглядом із звичним словом, як правило, кореневим (rootword). Існує точка зору, згідно з якою роль багатьох акронімів полягає в тому, що, не зважаючи на свій абревіатурний характер, вони стають базою для подальшого словотворення [2, с. 21], тобто стають справжнім центром створення нових слів, особливо композитів [3, 176], тому досить важливим з погляду питання про наявність зв’язку між словотворенням та формотворенням є свідчення лінгвістів про те, що форматичні інновації можуть брати участь у процесах продукування й лексичних інновацій.

Прикладом подібних неологізмів можуть служити наступні акроніми:

DWT (Driving while texting) – «одночасно вести машину та надсилати текстові повідомлення»: ‘A more common problem is DWT— driving while texting. And it's proven fatal on more than one occasion’ [5].

MoSoSo (Mobile social software) – «програма, яка дозволяє вам використовувати мобільний телефон для пошуку та спілкування з людьми on-line»: ‘MoSoSos are the mobile equivalents of online social networks like Friendster and LinkedIn. They help users find old friends, or potential new ones, on the go’ [5].

Поряд із акронімізацію мовного процесу у сучасній англійській мові, ми також вважаємо за потрібне виділити абревіацію як ще один засіб збагачення та економізації неокорпусу фонду англійської мови. Не випадково укладачі словника абревіатур відзначають, що в останні декілька десятиліть абревіатури розмножилися в такій кількості, що становлять зараз значну частину одиниць словникового складу й їх кількість усе продовжує зростати. У зв’язку з цим дослідники розглядають абревіацію як частину загальної тенденції мов до компресії засобів вираження інформації [6, 190].

Варто зазначити, що абревіатури являються одним з засобів компресії інформації. Але не менш значимим є і процес лексикалізації абревіатур, коли створена інновація

набуває самостійної популярності, не потребує дешифрування, використовується частіше, ніж розгорнута дешифровка і бере активну участь у словотворчих процесах.

Таким способом були утворені численні комп'ютерні неологізми: CD (compact disk), DVD (Digital Versatile Disk), HDTV (High Definition Television), CGI (Common Gateway Interface) [5, 257].

Розвиток торгівлі через Інтернет, як уже відзначалося, породив специфічний тип абревіатур, у яких використовується цифра *«2»* завдяки своїй омофонічності в англійській мові зі словом *to*: B2B (business-to-bus і ness), B2C (business-to-comumer), B2B2C (busmess-to-business-to-consumer), D2B (direct to buyer), D2G (direct to consumer) [5, с.68].

Розробка мобільних технологій уже призвела до утворення цілої низки абревіатур: WAP, One 2 One, MVNO, Wi-Fi, EMS, MMS.[8, с.23].

Також активно вживаються абревіатури в неформальній віртуальній комунікації, наприклад: BTW – by the way, reHI – hello again, RTBM – read the bloody manual.

Абревіація в віртуальній комунікації представлена різними типами:

- апокопа (усічення в кінці слова) (admin – administrator);
- апокопа (усічення початкової частини) (Net -Internet).

Відмінна риса абревіації в публіцистичних текстах – це скорочення не тільки термінів, але й часто вживаних у розмовному мовленні словосполучень і цілих речень. Тому, можна привести наступні приклади цього способу перекладу: TTYL – Talk To You Later (пізніше поспілкуємося); TYVM – Thank You Very Much (щиро дякую); IMHO – InMyHumble Opinion (на мою думку); PMJI – Pardon My Jumping In (вибачаюсь за втручання) [7, 58].

Абревіація розвиває та збагачує словотвірні можливості комп'ютерного лексикону, саме в цьому полягає її необхідність, як одного із типів морфологічного процесу. У такому випадку, якщо відмовитись від використання абревіатур, обсяг інтернет-комунікації збільшиться у декілька раз.

Серед найбільш продуктивних префіксів слід виокремити: a(n)-, anti-, audio-, Euro-, extra-, co-, de-, non-, post-, poli-, pre-, re-, sub-, in-, inter-, tele-, non-, mega-, mini-, super-, hyper-, re-, un-. Аналогічно до цього, серед найпродуктивніших суфіксів можна також виділити такі: -ability, -able, -ac, -acy, -ance, -ant, -ative, -ed, -ee, -eror, -ery, -ing, -ion, -ional, -ish, -ism, -ist.

Відтак, у новому техногенному столітті стан афіксальної системи відзначається виникненням нових афіксів, що стало причиною появі нових семантичних значень цих лексичних одиниць.

Саме за допомогою скорочення, можна простежити прагнення суспільства до раціоналізації мови. Це і є особливою рисою інтернет-спілкування, адже це прагнення відповідає тенденції до збільшення інформативності тексту завдяки його зменшення.

Список використаних джерел:

1. Жлуктенко Ю.А. Неологизмы-телескопные слова // Английские неологизмы. Київ: Наукова думка, 1983. С. 101-113.
2. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови в 80-90-ті роки XX століття: дис. канд. філол. наук. Київ, 1999. 409 с.
3. Клименко О.Л. Поповнення словникового складу англійської мови з не літературних підсистем : дис. канд. філол. наук. – Запоріжжя, 1999. – 192 с.
4. Зуброва О.В. Способи утворення нових одиниць сучасної англійської комп'ютерної лексики // Філологічні науки. 2009. Вип. 45. С. 169-173.
5. Чирвоний, О.С. Скорочення в англомовному комп'ютерному лексиконі // Нова філософія: наук. журнал. 2009. № 34. С. 256-259.
6. Прищепа В.Є., Новак Л. М. Рівнева та міжрівнева компресія в сучасній німецький мові // Вісник Житомирського державного ун-ту. 2003. № 11. С.190–193.
7. Хоцко Е.В. Особенность аббревиации в виртуальной коммуникации (на материале английского языка). Минск: Изд. центр БГУ, 2013. 287 с.
8. Cannon G. Blends in English word formation // Linguistics. 1986. №24. P. 725-753.

The article analyzes the productive models that form neologisms in internet English. The author revealed that in the English language the most productive models of building neologisms are abbreviation of different types.

Key words: neologism, acronym, abbreviation.

Отримано: 27.10.2016

УДК 811.111/007

***І. В. Мельник**, викладач*

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ – ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглядається мовна особистість та описуються підходи дослідників до визначення її дефініції.

Ключові слова: мовна особистість, комунікація, комунікативна компетентність, комунікант, комунікативна ситуація.

Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики ставить у центр наукової уваги homo loquens (людина, яка говорить) – суб'єкта мовленнєвої діяльності, тобто мовну особистість, її психологічні, соціальні, комунікативні характеристики та її взаємодію з іншими комунікантами.

Одним із пріоритетних напрямів сучасного мовознавства є дослідження мовної особистості в процесі комунікації. На думку Ф.І. Шаркова, мовна особистість поєднує сукупність «індивідуальних властивостей і характеристик, котрі забезпечують вміння вибрати схему передачі інформації в конкретній ситуації, адекватно сприймати інформацію» [5, 61]. Г.Н. Беспам'ятова розуміє мовну особистість як «сукупність характерних рис особистості, що виявляються в її комунікативній поведінці і наділяють особистість комунікативною індивідуальністю» [2, 10]. Схожої думки притримується Ф.С. Бацевич і визначає мовну особистість як індивіда, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності [1, 212].

Вагомими параметрами мовної особистості є: мотиваційний, когнітивний та функціональний. Мотиваційний параметр визначається потребами індивіда і стимулює, власне, комунікативну діяльність. Саме цей параметр є обов'язковою характеристикою мовної особистості. Когнітивний параметр формується в процесі пізнавального досвіду індивіда. Знання комунікативних систем допомагає адекватно сприймати змістову та оцінну інформацію і, відповідно, впливати на ситуацію та партнера. Здатність спостерігати за своєю мовною свідомістю, усвідомлювати та аналізувати свої дії, адекватно оцінювати дії та когнітивний діапазон партнера є основними характеристиками мовної особистості. Функціональний параметр співвідноситься з комунікативною компетентністю і передбачає володіння вербальними та невербальними засобами спілкування, вміння варіювати комунікативні засоби, вибудовувати дискурс відповідно до норм коду та правил етикету.

Саме особистість, – зауважує І. Сусов, – володіє мовленнєвою ситуацією і може піднятись над обставинами спілкування, спрямовувати в необхідному напрямку розвиток дискурсу [1, 212]. Включена в дискурс, вона водночас творить його. А це означає, що в дискурсі втілюються темпераменти, здатність до здійснення певних видів діяльності, зокрема комунікативної, домінуючі почуття і мотиви діяльності, індивідуальні психологічні особливості тощо. Людина входить в комунікацію як особистість з усіма властивими їй рисами.

З огляду на особистісні риси індивідів С. Сухих виокремлює гармонійний, конфліктний та імпульсивний типи

особистостей. Гармонійний тип характеризується пластично-динамічною установкою, плановою поведінкою, втіленою в домінування чітких стратегій, когерентністю (зв'язністю, логічністю розвитку) теми, що розвивається; домінуванням маркерів упевненості; позитивним ставленням до загальної теми спілкування; дотриманням соціальних схем і норм; відсутністю вираженої боротьби за роль комунікативного лідера; здатністю змінювати установку під впливом аргументації; підтриманням усіх принципів кооперації. Конфліктному типу властива грубо-статична установка, імпульсивність, бажання лідерства у спілкуванні, егоцентричність мовлення, порушення когерентності теми розмови; відхід від соціальних норм і схем; домінування модальних маркерів зі значенням непевності, наявність іронії, сарказму, конфліктне зіткнення інтенцій. Імпульсивний тип – це «раб» ситуації спілкування. Характеризується бажанням отримати лідерство у спілкуванні, порушенням соціальних норм і схем, швидкою зміною точок зору на одне і те ж саме явище; схильністю до негативної оцінки соціальних чинників, швидкої зміни тем спілкування. Партнери спілкування можуть легко впливати на нього [4].

К. Сєдов також акцентує увагу на трьох типах мовних особистостей: кооперативний, центрований та конфліктний [3]. Кооперативний тип мовленнєвої поведінки відрізняється домінуючою у спілкуванні установкою на партнера по комунікації. Цей тип представлений двома підтипами: кооперативно-конформна мовна особистість (кооперативний конформіст) демонструє згоду з точкою зору співрозмовника, навіть якщо не цілком поділяє її; кооперативно-актуалізаторська мовна особистість керується прагненням поставити себе на місце співрозмовника, поглянути на ситуацію його очима. Центрований тип характеризується наявністю у мовця установки на себе при ігноруванні партнера по комунікації. Тут також є два підтипи: активно-центрована мовна особистість у спілкуванні сама ставить запитання і сама на нього відповідає, визначає тему розмови і розвиває її. При цьому такий комунікант відчуває ілюзію повноцінної комунікації, отримує від спілкування задоволення, не помічаючи дискомфорту, який відчуває співрозмовник. Пасивно-центрована особистість характеризується низьким прагматичним потенціалом, невмінням переключитися на іншу точку зору слухача. Мовленнєве спілкування такої особистості наповнене комунікативними невдачами та непорозуміннями, які часто нею не помічаються. Конфліктний тип демонструє установку проти партнера по комунікації, прагнення самоствердитися за рахунок співрозмовника. У цьому типі виділяються також два підтипи. Конфліктно-агресивна мовна особистість прагне бачити у поведінці партнера ворожу або конкуруючу інтенцію та демонструє агресію відносно співрозмовника. Конфліктно-маніпуляторський підтип мовної особистості не відчуває поваги до адресата, вважає його за інтелектуальними та етичними якостями нижчим від себе, бачить у ньому насамперед об'єкт маніпуляції.

Отже, мовна особистість – це комунікант, наділений індивідуальними якостями та характеристиками, які диктуються його комунікативними потребами та комунікативною компетентністю і визначають стиль та комунікативну поведінку в процесі ситуації спілкування. Тип мовної особистості впливає на комунікативну поведінку адресанта, вибір стратегій, засобів їх реалізації, а також на динаміку розгортання комунікативної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. 2-е вид., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Беспамятнова Г.Н. Языковая личность телевизионного ведущего: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки»; Воронеж. гос. ун-т. Воронеж, 1994. 19 с.
3. Седов К.Ф. Становление структуры устного дискурса как выражение эволюции языковой личности: дис. ... док. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык», 10.02.19 «Теория языка»; Саратов. гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского. Саратов, 1999. 436 с.
4. Сухих С.А. Языковая личность в диалоге // Личностные аспекты языкового общения. Калинин, 1989. С. 56-59.
5. Шарков Ф.И. Теория коммуникации: учебник. Москва: РИП-холдинг, 2005. 246 с.

The article deals with the language personality and highlights researchers' approaches to its definition.

Key words: language personality, communication, communicative competence, communicative situation.

Отримано: 24.10.2016

УДК 811.112.2-42

М. І. Микуляк, *викладач*

DER EINSATZ VON FILMMATERIAL IM DAF-UNTERRICHT

Стаття присвячена використанню автентичних відеоматеріалів для формування комунікативної та соціокультурної компетенції на заняттях з німецької мови.

Ключові слова: автентичні відеоматеріали, навчання.

Das Leben der Menschen in modernen Gesellschaften wird zunehmend von Bildern und Bildschirmen dominiert und beeinflusst. In privaten und öffentlichen Räumen treffen wir immer öfter auf TV-Apparate, Computerbildschirme, Infoscreens, iPods, iPads, oder Handys mit multimedialen Funktionen. In vielen Lebensbereichen junger Erwachsener nehmen Einfluss und Relevanz audiovisueller Medien stetig zu. Durch den Einsatz audiovisueller Medien im Allgemeinen und Spielfilmen im Besonderen reagiert der Unterricht Deutsch als Fremdsprache auf die Rezeptionsgewohnheiten junger Fremdsprachenlerner.

In der Berücksichtigung der medialen Erfahrungen unserer Lerner steckt ein enormes Synergiepotenzial, das einerseits zu einem fruchtbaren und gewinnbringenden Lernprozess, andererseits auch zu mehr Spaß und Freude im Unterricht führen kann.

Die Bildungstheoretische Didaktik wurde Ende der 1950er / Anfang der 1960er Jahre zum ersten großen, bis heute gültigen Modell der Didaktik ausgebaut. Der bedeutendste Vertreter der Bildungstheoretischen Didaktik ist Wolfgang Klafki. Klafki verlangt von jedem Lehrer in der Vorbereitung von Unterrichtsstunden die Beantwortung der Frage, welchen Wert der geplante Unterrichtsinhalt für die Lerner hat.

Als Leitfaden für die Vorbereitung von Unterricht schlägt Klafki in der kritisch-konstruktiven Didaktik eine Liste von solchen Aspekten vor:

1. Unterricht als Hilfe zur Selbstbestimmung und Solidaritätsfähigkeit: Lerner sollen bei der Entwicklung ihrer Selbstbestimmungs- und Solidaritätsfähigkeit unterstützt werden.

2. Lehren und Lernen als Interaktionsprozess: Lehren und Lernen soll sich reziprok beeinflussen und dadurch einen Kontext schaffen.

3. Lernen als entdeckendes, sinnhaftes Lernen: Kern des Lernens muss entdeckendes, sinnhaftes, verstehendes Lernen sein.

4. Lehr-und Lernprozesse als Verwirklichung der Selbstbestimmung: das Mit- und selbstbestimmungsprinzip soll im Unterricht durch Steigerung des Schwierigkeitsgrads und des Anspruchs berücksichtigt und gefördert werden.

5. Unterricht als sozialer Prozess: Unterricht stellt einen sozialen Prozess dar.

Funktionales soziales Lernen muss daher bewusst und zielgerichtet im Unterricht integriert und gefördert werden [1, 249-284].

Für die stärkere Nutzung und Einbindung von Filmmaterial im fremdsprachlichen Unterricht sollen im Folgenden Argumente

für die Video-und Filmarbeit aufgelistet werden. Sie veranschaulichen, dass Filme im Kontext des Lehrens und Lernens fremder Sprachen aus der Sicht unterschiedlicher Wissenschaften (Medienpädagogik, Lernpsychologie, Fremdsprachenerwerbsforschung etc.) ihre Berechtigung haben und eine sinnvolle und wichtige Ergänzung zu Druckmedien darstellen [2]:

- Das Interesse junger Menschen an Kino und Filmwissenschaft ist allgemein hoch. Lerninhalte, die thematisch lebensweltlich relevante Aspekte der Lerner ansprechen, steigern die Motivation. Die Arbeit mit Filmen trägt ferner zu einem erweiterten abwechslungsreicheren Textsortenangebot bei.
- Filmarbeit bedeutet eine Annäherung an die Seh-und Lerngewohnheiten der Lerner.
- Filme ermöglichen mit Emotionen verknüpftes, lebensweltliches Lernen. Sie erzählen von Menschen und ihren Geschichten und erlauben, an Erfahrungen der Lerner anzuknüpfen.

«Dies ist der große Schatz, den Filme in den Unterricht transportieren, denn sie erzählen von Menschen und sie erzählen Geschichten. Wenn diese Geschichten mit den Erfahrungen der Lernenden korrespondieren oder kollidieren, ist dies ein wahrer Fundus für authentische Sprechanlässe.

- Filme sprechen die individuelle Imaginationsfähigkeit an.
- Filme verstehen sich als «Fenster zur Welt». Sie können das Eintauchen in die Zielsprachenkultur fördern. Authentischer Sprachgebrauch und die Abbildung landeskundlicher Informationen eignen sich hervorragend für die Vermittlung landeskundlichen Wissens.
- Filme spiegeln die Gesellschaft und die Zeit wider, in der sie entstanden sind.

Sie bieten daher eine breite Basis zur Thematisierung sozialer Probleme in einer Gesellschaft, z.B. zwischenmenschliche Beziehungs- und Verhaltensmuster, Geschlechterrollen, Stellenwert von Familie und Peergroup, Identitätsmuster, Liebe, Glück und Unglück, Lebensziele, Ideale, Wertewandel, Traumklischees etc.

- Durch suprasegmentale (Intonation, Sprechpausen, Lautstärke, Zögern etc.) und paralinguistische (Gestik und Mimik) Faktoren werden Informationen vermittelt, die Fremdsprachenlerner nutzen können, um Situationen adäquater einschätzen zu können.
- Filmarbeit hilft bei der Erweiterung des interkulturellen Blicks. Fremdsprachenlerner können das Fremde sowie interkulturelle Unterschiede sehen, aber auch Ähnlichkeiten erkennen. Sie können sich ihrer bewusst werden, diese nachempfinden und mit anderen Lernern darüber diskutieren.
- Spannung im Film erzeugt Aufmerksamkeit und verstärkt das Interesse am Medium.
- Ein weiteres Argument für die Implementierung des Mediums im Fremdsprachenunterricht ist die technische Stärke: so können einzelne Sequenzen schnell angesteuert, beliebig oft wiederholt (Vertiefung der Wahrnehmung) und in einer Vielfalt selbst zusammengestellt werden. Ferner besteht die Möglichkeit, die Informationskanäle zu trennen (Ton – und Bildabschaltung) und weitere technische Funktionen wie Standbild, Zeitlupe und Zeitraffer methodisch für das Lehren und Lernen fremder Sprachen zu nutzen.

Список використаних джерел:

1. Klafki W. Zur Unterrichtsplanung im Sinne kritisch-konstruktiver Didaktik // Neue Studien zur Bildungstheorie und Didaktik. Zeitgemäße Allgemeinbildung und kritisch-konstruktive Didaktik. 2. Aufl. Weinheim / Basel: Beltz. 1991.
2. Lay T. Filme sehen lernen. Filmspezifische Arbeit im Fremdsprachenunterricht // German as a foreign language. 2009. № 1.

The article deals with the peculiarities of using authentic video of communicative and sociocultural competence on German lessons.

Key words: authentic video, teaching.

Отримано: 27.10.2016

УДК 821.162.1-9

***В. В. Ринда**, асистент*

«ҐАВЕНДА» – ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖАНР ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядається літературний жанр польської літератури, вказуються основні жанрові ознаки та мовні засоби, притаманні даному жанрові, еволюція жанру та його актуальність.

Ключові слова: ґавенда, ґавендяж, натаратор.

Своєрідність розвитку національних літератур обумовлює виникнення в них специфічних літературних жанрів. І хоча жанр ґавенди можна розглядати як різновид вже існуючих дефініцій або трансформацій різних жанрових канонічних форм, це явище належить перш за все польській літературі. В сучасному літературознавстві ще немає однозначного термінологічного визначення ґавенди. Можливо тому, що цей жанр, породжений певною історичною епохою, у свій час виконав своє суспільне і культурне призначення і розчинився у сучасних жанрах.

Найбільший орфографічний польський словник, частини Державного Наукового Видавництва (Państwowe Wydawnictwo Naukowe) ((PWN) [1] подає такі визначення «ґавенди»:

- «вільна, товариська розмова»;
- «розповідь»;
- «короткий літературний твір у формі оповідання».

Визначення жанру гавенди зустрічаються здебільшого у попередні епохи. Так за Самуелем Б. Ліндою, первинне значення слова ґавенда було ідентичним, рівнозначним до слова ґадула (базіка) та не мало нічого спільного з літературним жанром і літературою. Значення слова «ґавенда», як літературного терміна, сформувалося приблизно в 1840 році та описувало події до січневого повстання. Як зазначено у Słownik literatury polskiej: «W okresie tym «gawędą" rozumiano takie np. zjawiska, jak: a) formę rozmowy kształcącej (K.W. Wójcicki), amorficzny sposób wykładu (M. Grabowski, J.I. Kraszewski). W ramach gatunku rozliczano (np. Kraszewski) gawędę szlachecką i ludową.» («Саме в цей період, слово «ґавенда» набуває такого значення: а) розвиваюча розмова (К.В. Вуйцицький), б) аморфний спосіб переказу (М.Грабовський, Й.І.Крашевський). В рамах даного літературного жанру Й. Крашевський розрізняє шляхетську і народну ґавенду.») [2]. Порівняно з іншими літературознавцями, найкраще класифікував ґавенду В.Сирокомля, вирізняючи шляхетські притчі, народну ґавенду, гмінну (регіональну) та солдатську ґавенду. З 1863 року термін втрачає свій виразний зміст і тому твори цього жанру почали відносити до різноманітних типів оповідань.

Головною жанровою ознакою ґавенди є повне порозуміння наратора та слухачів на основі спільних знань та спільної системи цінностей. «Ґавендяж» – оповідач ґавенди – особа, яка володіє зовсім іншою інформацією про минуле, на відміну від слухача —людини іншої генерації. Ґавендяж – це кобзар, мудрець, котрий ходить від двору до двору і можна стверджувати, «творить нову свідомість народу», створює людину «нової генерації». Ці усні оповідання наратора в шляхетській та народній культурі відіграють набагато важливішу роль, ніж твори, котрі призначені до читання, тому що, як наголошувалося раніше, наратор (оповідач), був, зазвичай, учасником подій або принаймні свідком цих подій. Тому такі ґавенди, містять в собі ознаки усної імітації, на відміну від «письмових ґавенд», котрі прирівнюють до оповідань чи пам'яток культури. Вважаємо, що ці два види скеровані на схематичний опис подій, котрі і є темою тієї чи іншої ґавенди.

Ознаками «усної ґавенди» є «цитування чужих текстів (наприклад, діалогів) саме в момент кульмінації. Широко використовуються мовні засоби розмовної мови: фонічний рух, відтворення явищ і подій з використанням «ономатопеї» (звуконаслідування), застосування специфічних форм іменників, прикметників, дієслів, притаманних цьому жанру. Аналізуючи ґавенди, можна помітити, що, з одного боку, описи є досить схематичними, з обмеженими стилістичними рамками (багаті на ідіоми та архаїзми, застиглі звороти), з іншого ж – багаті на анакалюти (нелогічна будова речення, певна «стилістична помилка», котра на перший погляд спричиняє втрату логічності вислову та однозначно перебувають у «граматичному конфлікті», оскільки певні члени речення змінюють свій звичний порядок; використання односкладових речень та дієприкметникових і дієприслівникових зворотів). Розглянувши вищевказані ознаки, робимо висновок, що стиль «усної» ґавенди є досить суперечливим і суттєво відрізняється від стилю письмової ґавенди.

Після 1830 року митці у пошуках відповідних форм вираження все частіше звертаються до жанрів попередніх епох і переосмислюють їх. Саме в цей час з'являється «юнацька» поезія В.Поля, котрий в «Піснях Януша» (1833) вмістив пару своїх перших ґавенд, прикладом якої є «Вечір біля каміна». Саме тут митець звертається до яскраво вираженого в письмових ґавендах культ простої людини, що є віддзеркаленням пересічного глоріфікованого шляхетського патріотизму за допомогою великої кількості архаїзмів, що наближає ґавенду до живої розмовної мови.

Жанрові ознаки гавенди зустрічаються у творі А. Міцкевича «Пан Тадеуш», в котрому горизонт оповідання якби звужується, а стиль ведучого наратора змінюється в стиль простого, наратора – «господаря». Саме у творі «Пан Тадеуш» А. Міцкевича формуються ознаки «ґавенди» як класичного жанру. Серед цих ознак – сатирична спрямованість оповіді (наприклад, добродушний тон певних партій «Пана Тадеуша»). Твори цього періоду, об'єднують елементи примітивного анекдоту та «несприйняття новизни» епохи, так званої «вишуканої, інтелігентної» критики подій, котрі відбуваються навколо. «Ґавендам» цього періоду властивий також тип монологу, котрий ведеться від імені І особи. В основі даної форми монологу – не усна оповідь, а мова жестів. В той же час монолог насичений елементами експресивного мовлення, прийомами шкільної риторики.

Нову грань у збагаченні літературного жанру гавенди пізніше розкрив у своїх творах відомий «Ґавендяж» Поділля – Юзеф Антонія Роллє (1830–1894) – Józef Apolinary Rolle, Antoni Józef Rolle. Творчість цього митця вимагає окремого дослідження. Завдяки наближеної до історії народу творчості А. Роллє, гавенда набуває іншого, глибшого змісту.

Ґавенди поступово перетворюються на незалежні оповідання, не об'єднані у цикли. У той же час вони пов'язуються між собою багатством хаотично розміщеної інформації, котра відображає своїм змістом спільний «світ». Такий підхід дозволяє описати складний, багатий на події час, створюючи примару неправдоподібності описаних подій. Саме цей підхід поступово виводить твори із традиційного стилю гавенди і надає їм ознаки інших жанрів.

Спочатку досить популярний жанр гавенди поступово вичерпує себе через те, що перестає адекватно виражати почуття читачів. Породжений певною історичною епохою, він у свій час виконав своє суспільне і культурне призначення, але не втратив своєї актуальності для літературознавців, адже розчинився у сучасних творах, перетворившись на інтертексти. Дослідження умов функціонування окремих ознак гавенди у творах різних епох і народів відкриває нові можливості у галузі вивчення проблеми жанрів.

Список використаних джерел:

1. Encyklopedia PWN – Słownik języka polskiego. URL: http://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/gawęda;2.html.
2. Słownik literatury polskiej [pod red. Józefa Bachórza, Aliny Kowalczykowej] // Gawęda prozą (Kazimierz Bartoszewski). Wrocław, 2009. С. 313–318.

The article deals with genre of Polish literature. The main genre and language features are specified which can be found in this genre. It analyzes the evolution of the genre and its topicality.

Key words: gawenda, gawendiazh, narrator.

Отримано: 23.10.2016

УДК 82(73)-3

Р. М. Семелюк, *кандидат філологічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ХРОНОТОПУ РОМАНУ МАЙКЛА КАННІНГЕМА «ГОДИНИ»

У статті розглядається такий аспект творчого пошуку Каннінгема, як відтворення часу та інтертекстуальні паралелі з хронотопом роману В. Вулф «Місіс Делловей».

Ключові слова: хронотоп, постмодернізм, інтертекстуальні паралелі, модернізм, ремінісценції, модерний дискурс.

Сучасний американський письменник Майкл Каннінгем у романі «Години» (1998) довів «життєвість» твору В. Вулф «Місіс Делловей», актуалізував його проблематику та функціональність композиційних принципів. Сенсаційний роман М. Каннінгема було визнано кращою книжкою року за рейтингами багатьох відомих видань («Нью-Йорк Таймз», «Лос Анджелес Таймз» тощо), а автора нагороджено Пулітцерівською премією.

М. Каннінгем наслідує ідею значущості одного вихопленого з життя дня, але поступово розгортає її у трьох сюжетних лініях, однією з героїнь яких стає сама Вірджинія Вулф. З метою увиразнення творчої особистості письменниці автор ретельно опрацьовував біографічні та літературно-критичні матеріали (у «Нотатках про джерела» він зазначає, що підійшов досить виважено до зображення персонажів із оточення місіс Вулф, які мають реальних прототипів, і наводить перелік використаних праць) [8, 3].

До пошуку інтертекстуальних паралелей стимулює читача збереження моделі хронотопу. Як і англійська письменниця, Каннінгем визначає рік і місце події кожного плану оповіді: для Вірджинії Вулф, героїні його роману, це 1923 рік (у пролозі згадується також фатальний для письменниці 1941 рік), Річмонд, передмістя Лондона; для Лори Браун – 1949 рік, Лос-Анджелес; для Клариси Воган – кінець XX століття (можливо, судячи з віку Клариси та Річарда, 1999 рік), Нью-Йорк. Сюжетні колізії трьох планів оповіді об'єднує роман «Місіс Делловей», задум якого полонив творчу уяву головної героїні «Годин». У центральному образі свого твору вона прагне художньо реалізувати власні потреби (любов до Лондона, кохання до дівчини тощо). Проблеми, порушувані в «Годинах», пов'язані з основними темами творчості Вулф, центральна з яких – тема смерті. Відчуття смерті як порятунку й подвигу постійно супроводжувала письменницю. Усе життя вона боролася з хворобою, переживаючи один психічний розлад за іншим, але зрештою добровільно полишила світ. Саме цей епізод відтворив Каннінгем у пролозі до свого твору. Самогубство місіс Вулф подається тут як свідомий вчинок людини, що балансує між двома світами й розуміє абсурдність і неможливість такого існування.

Варто звернути увагу й на такий аспект творчого пошуку Каннінгема, як відтворення часу, що був одним із основних і для Вірджинії Вулф. Навіть назву роману «Години», що, як зазначала К. Генієва, відображала «важливість проблеми часу (лінійного, механічного та багатовимірного, психологічного) для всієї оповідної структури роману», він запозичує в англійської письменниці (за початковим задумом так мав називатися роман В. Вулф) [4, 11]. У неї ж запозичує Каннінгем і концепцію «психологічного» часу персонажів, що розгортається в їхніх ремінісценціях; водночас

«механічний» час, означений у «Місіс Делловей» передзвоном Біг Бена, змінює маркування американського письменника, можливо, щоб не перенасичувати текст. Місіс Вулф постійно переймається питаннями, пов'язаними з часом: то її цікавить розклад руху потягів до Лондона, то година, коли має приїхати сестра. Місіс Браун стурбована тим, чи вистачить часу, щоб «утекти» з міста, повернутись, забрати дитину від сусідки і спекти інший пиріг, поки чоловік працює. Місіс Делловей тримає на контролі час доставки продуктів, нагадує іншим про «вечірку о п'ятій» [8, 200]. Час у Каннінгема стає тією субстанцією, що міцно прив'язує людей до реальності. Сприйняття часу як одностороннього руху служить водночас і для розмежування норм функціонування свідомості та божевілля. Каннінгем чутливо сприймає модерну рецепцію художнього часу Вулф, адже американській традиції модернізму близька ідея часової поліфонії, що засвідчує відомий вислів В. Фолкнера: «Минуле фактично не існує як деяке «було», воно перейшло в «є». Минуле в кожному чоловікові, у кожній жінці, у кожному моменті» [5, 25]. Водночас концепція часу в романі Каннінгема «Години» – це відхід від традицій Вірджинії Вулф, зумовлений іншими естетичними вимогами. Домінанта прискореного руху часу, коли одна подія стрімко перетікає в іншу, змусила автора збільшити тривалість «моменту» бачення Вулф. Як зазначить наприкінці роману Кларисса Воган: « There's just this for consolation: an hour here or there when our lives seem, against all odds and expectations, to burst open and give us everything we are ever imagined, though everyone but children knows these hours will inevitably be followed by others, far darker and more difficult» [8, 225].

Роман М. Каннінгема орієнтований на елітарного читача, який органічно сприймає розвиток і трансформацію модерного дискурсу. Письменник розробляє теми, тип конфлікту і хронотопу, що становить основу «Місіс Делловей». Численні інтертекстуальні зв'язки між романом «Години» і творами Вулф змушують читача активно долучатися до процесу творчого сприйняття тексту. «Години» – це роман про роман, на сторінках якого пишеться, читається та проживається життя не лише персонажів твору англійської письменниці. М. Каннінгем замикає коло «письменник – персонаж – читач», чутливо поєднавши практики модерного та постмодерного експерименту.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Москва: Художественная литература, 1975. 414 с.
2. Валгина Н.С. Теория текста: учебное пособие. Москва: Мир книги, 1998. 210 с.
3. Волохова Е.С. Поэтика акториального повествования (Роман Майкла Каннингема "Часы"): дис. ... канд. филол. наук.; Нижний Новгород. 2005. 197 с.
4. Гениева Е.Ю. Mrs. Dalloway / Woolf V. Mrs. Dalloway and Essays. Москва: Радуга, 1984. 311 с.
5. Жлуктенко Н.Ю. Английский психологический роман XX века. К.: Вища школа, 1988. 245 с.
6. Рижкова В.В. Реалізація категорії інтертекстуальності в американському художньому тексті XIX–XX століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2004. 35 с.
7. Форстер Э.М. Избранное. – Ленинград: Художественная литература, 1977. 302 с.
8. Cunningham M.. The Hours. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1998. 230 p.

This paper deals with such aspect of M. Cunningham's creativity as reproduction of the time and intertextual parallels with chronotops V. Woolf's novel "Mrs. Dalloway."

Key words: chronotop, postmodernism, intertextual parallels, modernism, reminiscence, modern discourse.

Отримано: 24.10.2016

УДК 821.162.1.09

***Н. О. Стахнюк**, кандидат філологічних наук*

ГЕНЕАЛОГІЯ ТА ЖАНРОВА СТРУКТУРА РОМАНУ «ПАН ВОЛОДИЙОВСЬКИЙ» У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА

У статті зроблено спробу дослідити генеалогічні джерела роману «Пан Володийовський», розглядаються його жанрові особливості та авторська специфіка моделювання художнього простору.

Ключові слова: генеалогія, жанр, структура, історичний роман.

Одним із найбільш упізнаваних символів міста над Смотричем є фортеця, оповита чисельними легендами та давньою історією. Кам'янець-Подільський, який недарма називають містом семи культур, є пам'яткою, що зберігає та гармонійно поєднує у собі нашарування різних історичних епох. Знаменно, що відомий польський письменник, нобелівський лауреат, саме Кам'янець-Подільський та його фортецю обрав місцем подій свого роману «Пан Володийовський», який став завершальною частиною «Трилогії».

Мета роботи полягає у дослідженні історичних передумов виникнення роману та його джерельної бази, характеру та особливостей жанру, а також його інваріантність у творчій рецепції та стилізації автора.

Генрик Сенкевич (1846-1916) – відомий польський письменник-прозаїк кінця XIX – початку XX століття, автор чисельних статей, новел, оповідань, романів. У 1905 році Генрика Сенкевича нагороджено Нобелівською премією в галузі літератури, що безперечно сприяло зростанню його популярності в усьому світі. Серед останніх праць, присвячених історичній прозі Г. Сенкевича варто назвати дисертації літературознавців М. Васьківа [1], та Т. Чужої [2].

Однак, незважаючи на широке зацікавлення творчістю письменника, в Україні вона залишається малодослідженою. Зокрема про це писав М. Васьків: «Вакуум навколо імені Сенкевича в українській науці дивує, оскільки польська література завжди привертала увагу українських дослідників. Сенкевичу ж присвячено лише один абзац в статті Г. Вервеса до збірника «Шевченко і світ». … Можна було вести мову про дружні літературні контакти, про типологічні подібності в польській і українській літературах, та не можна було зачіпати гострих сторін українсько-польських взаємин» [1, 3].

Це пояснюється тим, що автор Трилогії значною мірою «підлаштовував» історію Польщі, таким чином, щоб вона більше пасувала до драматичних пригод його героїв. Однак, беручи до уваги про основоположні принципи жанру історичного роману та очікування, які покладало на автора суспільство, не варто звинувачувати його в історичній недостовірності та сприймати трилогію як суто художній твір, а не науковий.

Перш ніж взятися до роботи, письменник досить довго вивчав архівні матеріали та документи у пошуках прототипа головного героя твору. Знайшовши достовірні дані про двох солдат на прізвище Володийовський – Міхала ти Єжи, саме на основі останнього автор вирішує створити персонажа однойменного роману, з огляду на те, що він загинув під час оборони міста. Про перипетії, яких зазнавав Володийовський у різних частинах трилогії, писав Ю. Осмола: «Постать ця протягом циклу романів зазнає суттєвих змін. У «Вогнем і мечем», головний герой постає перед нами як войовничий, запальний авантюрист. (...) У третій частині трилогії Єжи Міхал Володийовський, особливо після декількох років спільного проживання з Басею, є вже досвідченим військовим, якого шанують і поважають. Герой є втіленням розсудливості і шляхетської статечності» [4, 6-7].

Однак, інший дослідник історії літератури, З. Швейковський, по-іншому пояснював причини саме такого вибору автором назви для останньої частини Трилогії: «… якщо у «Вогнем і мечем» та «Потопі» заголовки мали на меті привернути увагу до політичних явищ, що мали місце на певних історичних відрізках, то тепер Сенкевич на перший план висунув одного персонажа з дійсно відомим в історії прізвищем, але у вигаданій ролі, персонажа, який наскрізно проходить через усі частини Трилогії. Завдяки цьому Володийовський в останньому романі репрезентує та певним чином синтезує ідеологічні верстви, представлені Сенкевичем [5, 154]».

Думки вищезазначених науковців є слушними, оскільки саме Володийовський був найскромнішим, але одночасно найвідважнішим та найбільш відданим вітчизні героєм Трилогії.

Роман Г. Сенкевича «Пан Володийовський» є історичним, тобто назва жанру свідчить про те, що сюжетною канвою твору є історичні події певної доби, які трактуються автором та читачем як замкнена структура, відокремлена певною часо-просторовою дистанцією від теперішніх подій. Застосування певного історичного матеріалу в романі наштовхувало на логічні висновки, що головною жанровою рисою історичного роману є органічне поєднання мистецтва й історії. Це завжди призводило до дискусій.

Дослідники жанрової приналежності роману «Пан Володийовський» поділилися на три групи. Перша з них схиляється до думки, що твір цілком можна вписати у традиційний канон історичного роману.

Друга група учених на чолі з З. Швейковським класифікувала роман Сенкевича як твір, що належить до жанру казки, стверджуючи, що це відображається в ідеалізації та спрощенні представлених подій.

Третя ж група дослідників відносила твір до жанру історично-пригодницького роману. Т. Буйніцький писав: «Наслідками вибору автором відповідної поетики для свого твору є використання ним послідовного але й драматичного конфлікту. Рис пригоди набувають не лише елементи «жартівливих» мотивів, а й історична система подій» [3, 46].

Усі вони зрештою усвідомлювали, що історичний твір – це твір насамперед художній, а не науковий. Тому йдеться насамперед про поєднання автентичних, реальних фактів з художньою фікцією, проте з переважаючою роллю перших. Встановити ідеальні пропорції «правди» і «вигадки» в таких творах дуже важко.

Микола Васьків наголошував, що «Історичні погляди Сенкевича важко розглядати на основі одного роману, оскільки вони не мають системної завершеності, носять часто еклектичний характер» [1, 9].

Крім жанрової приналежності, досі відкритим залишається питання співвіднесення Трилогії Г. Сенкевича з певною літературною добою, адже романи, які до неї входять, мають риси, притаманні як романтизму, так і критичному реалізму. Дослідники висловлюють думку, що цю проблему може зняти віднесення «Трилогії» до неоромантизму – напряму, що поєднує у собі реалістичний і романтичний світогляди.

Жанрова співвіднесеність твору з історичним романом є досить умовною, оскільки жанрові ознаки є нечіткими та розмитими. Крім того, спостерігаються риси, більш притаманні казці чи пригодницькому роману. Тому можна зробити висновок про жанрову гетерогенність роману «Пан Володийовський».

Список використаних джерел:

1. Васьків М.С. Творчість Г. Сенкевича у контексті українсько-польських літературних взаємин: автореф. дис. ... канд. філолог. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн»; Дніпропетровський держ. ун-т. Дніпропетровськ, 1996. 20 с.
2. Чужа Т.В. Історичний роман Г. Сенкевича «Вогнем і мечем»: Джерела і художній дискурс: автореф. дис. ... канд. філолог. наук: спец. 10.01.03 «Література слов'янських народів»; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2007. 21 с.
3. Bujnicki T. Sienkiewicza «Powieści z lat dawnych»: studia. Kraków: Universitas, 1996. 236 s.
4. Osmoła J. Pan Wołodyjowski Henryka Sienkiewicza. Lublin: Biblos, 2004. 44 s.
5. Szweykowski Z. Trylogia Sienkiewicza jako baśń na tle dziejowym // Życie Literackie. Poznań, 1946. Nr 12. S. 147-140.

In the article an attempt is made to determine the main genealogical sources of novel «Pan Volodyiowski». The peculiarity it's composition, the specific of the designees of the artistic space are being analyzed in the article.

Key words: genealogy, genre, structure, historical novel.

Отримано: 26.10.2016

УДК 378.016:811.111

***А. О. Трофименко**, кандидат педагогічних наук*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КООРДИНАЦІЯ У НАВЧАННІ ESP ТА ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядаються поняття «міждисциплінарність» та проблематику міждисциплінарності освіти. Досліджуючи теоретичний і прикладний аспект проблеми можна зробити висновок, що процес навчання іноземної мови у сфері професійної комунікації надзвичайно багатовимірний і пов'язаний з такими науковими областями, як професійна педагогіка, дидактика, лінгводидактика, лінгвістика та ін. Тому в навчанні професійно спрямованої англійської мови та в процесі формування іншомовної соціокультурної компетенції необхідно брати до уваги психологічні, педагогічні та організаційно-технологічні засади організації навчального процесу на різних факультетах.

Ключові слова: професійно орієнтоване навчання, комунікативна компетенція, міждисциплінарність, мультидисциплінарність, міждисциплінарні зв'язки, професійне спілкування, лінгводидактика.

На сьогоднішній день існує ряд тлумачень поняття «міждисциплінарність», які мали значний вплив на сучасне сприйняття вченими проблематики міждисциплінарності освіти. У своїй програмній статті «Епістемологія міждисциплінарних відносин» Ж. Піаже визначив «міждисциплінарність» як взаємодія дисциплін (без прямої вказівки на їх інтеграцію), диференціюючи це поняття від понять «мультидисціплінарності» (одностороннього доповнення однієї дисципліни іншій) і «трансдисциплінарності» (побудови інтегральних структур) [6].

Дослідженням проблем міждисциплінарності в освіті займалися багато вчених: В.Г. Буданов, Е.М. Гусинський, Н.В. Попова та ін. [1, 2, 4, 5]. У ряді робіт цих вчених доведена позитивна роль міждисциплінарних зв'язків (МДЗ) в процесі навчання різних дисциплін в школі і вузі, яка підтверджується загальнодидактичним принципом міждисциплінарних (міжпредметних) зв'язків у навчанні. В аспекті професійно-орієнтованого іншомовного навчання в немовному вузі міждисциплінарний підхід, як правило, встановлює саме бінарні МДЗ між дисципліною «Іноземна мова» і однією з дисциплін професійного циклу підготовки фахівця.

Коли мова йде про професійно орієнтоване навчання ІМ, то воно набуває ще більш інтегрований характер. Так, метою навчання є не стільки засвоєння мовного матеріалу, граматичних правил, лінгвокультурознавчих відомостей, формування мовних навичок і розвиток мовних умінь, а також способи засвоєння змісту спеціальних професійних відомостей, скільки формування іншомовної професійної комунікативної компетенції, розвиток як абстрактного, так і професійного мислення в ході оволодіння мистецтвом комбінування знову придбаного мовного матеріалу в типових ситуаціях професійного спілкування. При цьому про-

фесійна комунікація є одночасно і метою і засобом навчання, що підтверджує точку зору І.А. Зимньої [3], яка підкреслює «безпредметність», «безмежність», і «неоднорідність» іноземної мови як навчальної дисципліни.

З огляду на багатоаспектність процесу навчання / засвоєння іноземних мов в сучасних умовах і неможливість отримання повної картини закономірностей функціонування цього процесу на базі даних будь-якої однієї наукової дисципліни, було б доцільно говорити про «методологічну комплексність» сучасної педагогічної науки. Аналізуючи досліджуваний процес викладання іноземної мови для професійних цілей, можна зробити висновок, що процес навчання іноземної мови у сфері професійної комунікації надзвичайно багатовимірний. Він – немов перехрестя, де схрещуються шляхи різних наук, він – фокус, де лінії цих наук сходяться. При чому вони не просто співіснують, а синтезуються і, заломлюючись через специфіку об'єкта, створюють основу нової наукової дисципліни, яка виникає на стику з такими науковими областями, як професійна педагогіка, дидактика, лінгводидактика, лінгвістика та ін.

Таким чином, за логікою Є.І. Пассова [4, 12], можна міркувати таким чином:

– оскільки ми маємо справу з навчанням, то це в значній мірі дидактика;
– оскільки мова йде про формування професійних здібностей – іншомовної професійної комунікативної компетенції фахівця, то це і професійна психологія та психолінгвістика;
– в навчанні іноземної мови для спеціальних цілей має місце процес спілкування, а значить і зв'язок з теорією комунікації, яка включає професійне, ділове та міжкультурне спілкування;
– професійна лінгводидактика націлена на іншомовну професіоналізацію, яка неможлива без звернення до спеціального предмету, розширення знань про який відбувається засобами іноземної мови.

У процесі здійснення міждисциплінарної координації слід враховувати, що окрім загальних особливостей, характерних для всіх студентів-нефілологів, представники кожної окремої спеціальності мають свої, притаманні тільки їм особливості. Тому в навчанні професійно спрямованої англійської мови та в процесі формування іншомовної соціокультурної компетенції необхідно брати до уваги психологічні, педагогічні та організаційно-технологічні засади організації навчального процесу на різних факультетах.

Отже, міждисциплінарна координація є дієвим засобом укріплення взаємозв'язків у навчанні фахових дисциплін та англійської мови за професійним спрямуванням. Вона також допомагає студенту краще зрозуміти взаємозалежність речей і подій у глобалізованому світі, сприяє цілісному сприйняттю навколишнього середовища. Міждисциплінарна координація створює умови для актуалізації знань студентів у різних наукових галузях, спонукає до пошуку нової цікавої інформації щодо життя, ведення бізнесу, манери вирішення різнопланових проблем у культурах різних народів. Вона дає змогу кожному студенту відчути себе дослідником, долучитись до реалій раніше не відомої, чужої культури.

Список використаних джерел:

1. Буданов В.Г. Междисциплинарная методология в контексте теории сложности и управления будущим // Модернизация России: наука, образование, высокие технологии. Москва: МГПУ, 2010. С. 448-452.
2. Гусинский Э.Н. Построение теории образования на основе междисциплинарного системного подхода. Москва: Школа, 1994. 184 с.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. 2-е изд., доп., испр. и перераб. М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. 384 с.
4. Методика как наука. «Методическая школа Пассова». Воронеж: Интерлингва, 2002. 40 с.
5. Попова Н.В. Междисциплинарная парадигма как основа формирования интегративных компетенций студентов многопрофильного вуза: на примере дисциплины Иностранный язык: автореф. дисс. ... докт. филол. наук. Санкт-Петербург, 2011. 585 с.
6. Piaget J. The epistemology of interdisciplinary relationships // Interdisciplinary. Problems of teaching and research in universities, 1972. P. 13-14.

This article considers the concept of "interdisciplinary" and interdisciplinary education issues. Exploring theoretical and applied aspect of the problem we can conclude that learning a foreign language in professional communication is multidimensional and connected with such research areas as professional pedagogy, didactics, linguodidactics, linguistics and others. Therefore it is necessary professionally directed teaching of English and foreign language in the process of socio--cultural competence to take into account the psychological, pedagogical, organizational and technological bases of educational process in different departments.

Key words: professionally oriented teaching, communicative competence, interdisciplinary, multidisciplinary, interdisciplinary communication, professional communication, linguodidactics

Отримано: 29.10.2016

УДК 811.111-13

Н. І. Фрасинюк, *кандидат філологічних наук*

ГЕНДЕРНА СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУ LOVE У СУЧАСНОМУ СВІТІ

У статті аналізуються сучасні гендерні концептуальні ознаки концепту LOVE. Виявлено, що жіноче розуміння кохання зорієнтоване більшою мірою на етичний аспект концепту, а чоловіки асоціюють кохання з такими поняттями як насолода, інтимні стосунки, страх.

Ключові слова: гендер, концепт, кохання.

Зміна панівної парадигми гуманітарних наук з механістичної на когнітивно-дискурсивну в останній третині XX століття обумовила зсув фокусу уваги лінгвістів із системи мови на мовленнєву діяльність людини. Це закономірно посилило інтерес до вивчення концепту як оперативної ментальної одиниці, яка забезпечує мовленнєву діяльність.

Словник когнітивних термінів подає таке визначення концепту: «Концепт – термін, який служить поясненню одиниць ментальних чи психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини» [3, 90].

У лінгвістичній літературі концепт розглядається як універсальна сутність, що формується у свідомості на базі безпосередньо чуттєвого досвіду, безпосередніх операцій людини з предметами (З. Попова, Й. Стернін), як логічна категорія, через яку культура входить у ментальний світ людини (Ю. Степанов, Р. Павіленіс та ін.), і як основна експресивна одиниця національного менталітету (В. Колесов), і як поняття практичної філософії (Н. Арутюнова), і як багатомірне утворення (В. Карасик, С. Ляпін та ін.) і як ментальну одиницю оперативної свідомості та глобальну мисленнєву одиницю, що представляє предмет реального чи ідеального світу та вербально зберігається у пам'яті носіїв мови (О. Кубрякова, З. Попова, Й. Стернін, О. Бабушкін, О. Селіванова, Л. Лисиченко та ін.), і як «алгебраїчне» вираження значення, яким володіють мовці у писемному й усному мовленні тощо.

В цілому, з погляду когнітивної науки концепт є двобічною ментальною сутністю, яка має психічний і мовний бік: у психіці – це об'єкт ідеальної природи, образ, який

втілює певні культурно-зумовлені уявлення носія мови про світ і водночас є прообразом, прототипом, «ідеєю» групи похідних понять та орієнтиром їх використання [2, 58].

Концепт LOVE, на перший погляд, має надто всеохоплюючий характер, щоб вважатись культурно- та національно-специфічним. Кохання інтуїтивно сприймається як універсальне почуття.

Проте у сучасній науковій літературі концепт LOVE визнається складним за структурою почуттям, яке включає в себе емоції трьох рівнів, а саме: відчуття (background emotions), які виникають внаслідок основних метаболічних, рефлективних та регулятивних процесів в організмі людини (збудження, ейфорія); первинні емоції (primary emotions), які мають універсальний характер (наприклад, гнів, страх, подив, радість); соціальні емоції (social emotions), наприклад, гордість, заздрощі, вдячність, презирство, співчуття.

С. Воркачев називає концепт КОХАННЯ одним із найбільш гендерних концептів, оскільки він віддзеркалює соціально-біологічну специфіку статі [1, 59]. Жіноче розуміння кохання зорієнтоване більшою мірою на етичний аспект концепту, який відрізняє власне кохання від радості та задоволення. На думку С. Воркачева, це пояснюється песимізмом жінок, які очікують від життя у першу чергу неприємностей, а вже потім, задоволення.

Щодо чоловіків, то вони асоціюють кохання з такими поняттями як успіх, спокій, насолода, достаток, гарний настрій [1, 57].

Для аналізу концепту LOVE в англомовному художньому дискурсі нами були використані твори сучасного англомовного новеліста Ніколаса Спарса: Послання у пляшці (Message in a Bottle), Пам'ятна прогулянка (A Walk to Remember), Урятування (The Rescue).

Під час аналізу було виявлено, що концепт LOVE у художньому тексті вербалізується: 1) прямими номінаціями (лексемами в прямому значенні); 2) одиницями різних частин мови; 3) граматичними структурами; 4) синтаксичними структурами; 5) синтактико-стилістичними засобами; 6) метафорою.

У нашому дослідженні розглядається образна, індивідуально-авторська метафора, концептуальна метафора, оскільки саме концептуальна метафора здатна показати концептуальну характеристику конкретного предмета чи явища, проникаючи в його сутність. Специфічною особливістю метафори є її суб'єктивний характер, який полягає в - тому, що, на відміну від слів у прямому значенні, які виступають лише в номінативній функції, слово в метафоричному вживанні має емоційно-експресивне забарвлення.

Метафора покликана донести до читача ідеї автора, реалізувати його прагматику в художньому творі. Для розуміння метафори вирішальним є контекст, починаючи з мікроконтексту, оскільки лише в контексті слово отримує додаткове значення.

Аналіз текстових фрагментів художньої літератури дав змогу відтворити метафоричний образ концепту LOVE, що, на нашу думку, може бути окреслений у концептуальних схемах метафор.

Як свідчать результати аналізу дискурсивних контекстів, концепт LOVE у свідомості чоловіків та жінок має різні концептуальні ознаки. Для жінки LOVE – ЩАСТЯ: Lisa had been happier than she had ever thought possible, because she was in love [5]; СІМ'Я: Your father and I had a wonderful family. I loved him. I was dreaming about our children [7]; ВІДДАНІСТЬ: She went shopping with his mother and hers, a triumvirate of tastes, and she would have played tennis with his father, if it came to it, but his father was dead [7]; СПРАВЖНІЙ ЧОЛОВІК: She thought of Jeffrey, the considered, intense, serious person she had married. He was a good man. A good, steady man. She should be happy [7]; ДОВІРА, ПОВАГА,: They have a wonderful loving relationship based on love, affection, total trust and openness. There is nothing they can't talk to each other about, they talk for hours. She respects him; she listens to him and gives unconditional support [5]; НЕ ГРОШІ: Money doesn't make love, Darian, and it doesn't take the place of people." She turned away from him and started walking away from him [6]; СТРАЖДАННЯ: No, but I wasn't happy living with a man either. A man wants a woman to fuss over him. I never fussed; I get so depressed that I have even thought of suicide; *Sometimes I get so exalted about being in love that I can't sleep; When my lover doesn't pay attention to me, I feel sick all over [5]; When I am in love, I have trouble concentrating on anything else; I cannot relax if I suspect that he/she is with someone else; Even though I don't want to be jealous, I can't help it when he/she pays, attention to someone else; If my lover ignores me for a while, I sometimes do really stupid things to try to get his/her attention back [6].

Проте для чоловіків LOVE – ЗАХОПЛЕННЯ: I saw her at a distance and fell in love. Instantly; the affection was so strong, so compelling and irresistible [6]; НАСОЛОДА від СЕКСУ: He's slept with Brigitte Bardot, Julie Christie, Joan Collins, Jane Fonda, Bianca Jagger and Madonna – to name just a few and he really loved all them [6]; ЗОВНІШНІСТЬ ЖІНКИ: She was dressed all in black, this paragon of virtue and desire, bundled against the cold. Her face white, pinched, nose tweaked with chill. Reddish hair peeping from beneath the bonnet she wore. We did not speak – how could I speak, overcome with fear and emotion – but I consciously registered her at my heart [6]; ІДЕАЛЬНА ЖІНКА: Do you really love her?» «Yeah,» he said finally, «I've never met anyone like her before. She's pretty, she's intelligent, she's charming, she makes me laugh. And you should see the way she is with her son. She's so patient, so dedicated, so loving [7];СТРАХ, невпевненість в своїх силах: And as I followed, drifting in her wake now, my heart string stugged, my head pounded from the sheer effort of will required to maintain distance and keep impulse under check. My throat remained dry, lips parched. I don't know why I continued to hesitate, but I did, with the compulsion to call out growing stronger. I felt like a teenager again, hesitant, afraid [5]; ЩАСТЯ КОХАНОЇ Are you afraid of love? Or are you just afraid of my love? Please do not be frightened. My love will not choke or bind you any way. It will bring you warmth when you are cold and companionship when you are lonely. My love will bring you smiles to brighten all your days and understanding when you are sad. It will not obligate you to come see me every day or to call me every night. My love will give you all these things asking only that wherever you go and whatever you do, You know that when you return, I will be here, only to make you happy [6].

Список використаних джерел:

1. Воркачев С.Г. Национально-культурная специфика концепта «любовь» в русской и испанской паремиологии // Филологические науки. 1995. № 3. С. 56–66.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис, 2004. 390 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.В., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Москва: Издво Московск. гос. ун-та, 1996. 246 с.
4. Огаркова Г.А. Вербалізація концепту КОХАННЯ у сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 20 с.

Список ілюстративних джерел:

1. Nicholas Sparks. The Rescue. URL: http://nicholassparks.com/ stories/the-rescue.
2. Nicholas Sparks. Message in a Bottle. URL: http://nicholassparks.com/stories/ message- in- a – bottle.
3. Nicholas Sparks. A Walk to Remember. URL: http://nicholassparks.com/stories/ a-walk-to-remember.

This article deals with main current gender conceptual components of the concept LOVE. It is revealed that women's understanding of love is oriented more towards the ethical dimension of the concept, and men associate love with such concepts as pleasure, intimacy, fear.

Key words: gender, concept, love.

Отримано: 24.10.2016

УДК 811.111’367.3:821.111

Д. Ю. Хохель, *кандидат філологічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ОПИСУ МАГІЇ В ОПОВІДАННІ П. БРІГГС «ПОВОДИР»

У статті розглянуто особливості опису магії у тексті оповідання П. Брігтс «Поводир», акцентовано важливість сенсорних характеристик магічної дії, визначено зв'язок зображення магії з образом вогню.

Ключова слова: опис, образ, характеристика, П. Брігтс.

Описи магії у художніх текстах жанру фентезі відіграють важливу роль у формуванні художньої реальності твору, її сенсорного образу [4]. У випадку оповідання особливості такого опису частково визначаються вимогами художньої форми, а саме ємність, короткість та інформативність виходять на передній план [2]. Якщо оповідання є частиною серії, яку формують послідовно хронологічно розташовані романи і оповідання, то описи магії мають з одного боку бути пов’язаними із системним описом фантастичного компоненту світу у серії, а з іншого знайомити з ним нового неутаємниченого читача.

Оповідання П. Брігтс «Поводир» є частиною серії «Альфа і Омега» представляє передісторію персонажів другого плану роману «Мисливські угіддя».

Метою статті є визначення специфіки описів магії в оповіданні, її сенсорного характеру.

У тексті переважають описи магії через сенсорне увиразнення тепла, світла, кольору, запаху, текстури. Зорові образи магії відіграють меншу роль, оскільки Том не бачить магії, а Мойра сліпа. Поява описів магії у аспекті кольору-світла з’являється в оповіданні у зв’язку із магічним поєднанням здібностей Тома і Мойри, яке дозволяє їй бачити спалахи магії, а згодом просто бачити за наявності фізичного контакту.

Характеристика магії у тексті, яка визначає роль і місце цього фантастичного допущення у тексті, містить значну кількість повторів: «Witchcraft gains power from death and pain. From **sacrifice** and **sacrificing**» [5], «A **witch** was born a **witch** and studied to become a better one. But for **witches**, real power came from **blood and death**—mostly other people’s **blood and death**» [5]. Така частота й інтенсивність повторів призначена для того, щоб акцентувати увагу на цих ключових характеристиках. Тому характеристика запаху Мойри «She smelled of fresh flowers and mint» контрастує з негативним образом чорної магії і характеризує персонажа як білу відьму.

Перша магічна дія Мойри поруч із Томом містить лексику, яка утворює метафоричний образ вогню: **«The vibration of power warmed her** against the cold autumn drizzle that began to fall» [5]; «**Warmth flooded her** as his hand touched hers.... and she could see the faint traces Molly had left behind» [5]; «**Just bright bits of pink light sparkling** from the ground, giving her a little bit of an idea what the landscape looked like» [5]; «**and the sparkles returned like glitter scattered in front of her.** Small bits of skin and hair, too small for what she needed. But there was something... She followed **the glittering trail**, and as if it had been hidden, a small wad of something **blazed like a bonfire**. She led Tom to the blaze and bent to pick it up: soft and sticky, gum» [5]; «She allowed her magic to loosen the last spell and slide back to her, **hissing as the power warmed her skin almost to the point of burning»** [5]. Образ вогню у фентезі амбівалентний, часто пов'язаний із очищенням, магічною практикою, руйнуванням [3, 105]. Як видно із виділених уривків, описане послідовне посилення тепла, розгорання метафоричного вогню і, нарешті, його навмисне гасіння.

Для позначення первинного відчуття вжито дієслово «warmed», сенсорна семантика якого посилена контрастним образом холодного осіннього дощу. Далі вжита ампліфікація «Warmth flooded her», яка включає модифікований повтор – іменник «Warmth» і дієслово «flooded», яке виражає високу інтенсивність дії. Тактильну сенсорну образність доповнює візуальна, обмежена до спалахів світла і кольору (її поява пояснюється тимчасовою здатністю Мойри бачити магію при доторку до Тома): «Just bright bits of pink light sparkling». Світло-кольорові характеристики магії, як у випадку цитованої епітетної структури, є традиційними у фентезі. Колір світла і його природа також пов’язані з метафорою вогню, яка експлікується у порівнянні «blazed like a bonfire», експресивність якого посилюється алітерацією на звук «b» у сильній позиції на початку слів і лексичному виборі дієслова, яке виражає інтенсивну дію світла і жару, й іменника зі значенням «велике вогнище». Це порівняння виражає найвищу точку магічної дії, після якої активність магії послаблюється – дієслово «hiss» часто контекстуально пов’язане зі звуковою характеристикою вогню.

Через сприйняття Тома подано візуальний образ наслідків магічної дії для Мойри: «The skin on her hands was reddened, as if she held the moot close to a fire» [5], що посилює метафоричний зв'язок цієї дії відьми із вогнем. Його увиразненню сприяє опис відчуття Томом магічної взаємодії з відьмою: «The magic that touched him this time was gentler, sparklers in stead of fire works—and she jerked her fingers a way as if his hand were a hot potato» [5], який містить ключові образи іскр, фейерверку, жару. Фраза «hot potato» сполучає пряме і метафоричне значення, завдяки чому досягається багаторівневість висловлювання.

Далі у тексті оповідання образ вогню послідовно пов'язаний із магічною дією «She turned a hand palm up and heard the whoosh of flame as it caught fire» [5], «Magic called to magic, unless the witch took pains to hide it, so any of them should have been able to feel the flames that danced over her hands» [5]. У першому випадку образ вогню поданий через звукову характеристику, у другому – як злиття магічної сили і вогню як форми її реалізації.

На противагу вогняній образності магічної дії, її джерело описується як колодязь: «she reached into **her well of power** and drew out a **bucketful** and threw tout in a circle around her» [5], «it [power] filled **her well** to overflowing» [5]. Це протиставлення стихій [3, 106] у описі магії надає її природі якості всемогутності.

Специфіка опису магії в оповіданні «Поводир» П. Брігтс визначається обмеженням візуального компоненту опису, у якому переважають характеристики кольору і світла, градаційними сенсорними характеристиками тепла магії. Образ магічної дії у тексті пов’язаний з сенсорними проявами і символікою вогню, тоді як її джерело – із водою.

Список використаних джерел:

1. Исаев А.А. Феномен цвета в контексте бытия человека: опыт философского анализа: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.01 «Онтология и теория познания»; Магнитог. гос. ун-т. Магнитогорск, 2006. 139 с.
2. Attebery B. Strategies of Fantasy. Bloomington: University of Indiana Press, 1992. 152 p.
3. Cirlot J.E. A Dictionary of Symbols. New York: Philosophical Library, 1962. 400 p.
4. Fludernik M. The Fictions of Language and the Languages of Fiction: The Linguistic Representation of Speech and Consciousness. New-York: Routledge, 1993. 536 p.
5. Briggs P. Shifting Shadows: Stories from the World of Mercy Thompson. London: Orbit, 2014.

The article focuses on the features of magic description in the text of the short story «Seeing Eye» by P. Briggs. The importance of sensory characteristics of the magic act and the connection of magic and fire imagery are paid special attention to.

Key words: description, image, characteristics, P. Briggs.

Отримано: 26.10.2016

УДК 821.111-31.09

***О. Г. Шаповал**, кандидат філологічних наук*

МОТИВ ВОДОСПАДУ В РОМАНІ В. ҐОЛДІНҐА «СПАДКОЄМЦІ»

У статті аналізується роль мотиву водоспаду як структурного елементу роману В. Ґолдінґа «Спадкоємці». Констатується символічний і міфологічний характер даного мотиву.

Ключові слова: мотив, символ, притча.

Ім'я нобелівського лауреата Вільяма Ґолдінґа займає почесне місце в ряду визнаних класиків, чиї твори сформували обличчя Британської літератури другої половини XX століття. Перший роман письменника «Володар мух» («Lord of the Flies», 1954) перетворив нікому не відомого шкільного вчителя на світову знаменитість, приніс йому повагу колег і критиків, любов і шанування читачів. Між тим сам письменник своїм кращим твором вважав наступний за «Володарем мух» роман «Спадкоємці» («The Inheritors», 1955) [4, 481]. Проте цей роман досі залишається на периферії ґолдінґознавства, і найчастіше досліджується лише в контексті загального аналізу ранньої творчості письменника. Увагу дослідників привертали проблематика і жанрова своєрідність роману «Спадкоємці» (Дж. Бейкер, С. Вайнтрауб, С. Кошелєв, М. Кечерукова), а вивчення поетики цього твору носить фрагментарний характер і вимагає подальшого дослідження. Сказаним визначається актуальність нашої статті.

Отже, другий роман Ґолдінґа багато в чому розвиває і поглиблює тему співвідношення добра і зла в природі людини і пов'язану з нею проблему людини і цивілізації, заявлену першим твором, що дозволило дослідникам навіть розглядати їх як романи, що утворюють пару [8, 43]. Крім того, у «Спадкоємцях» автор продовжує вдосконалювати притчову манеру освоєння дійсності, досягаючи гармонійного балансу фабульного та ідейного рівнів притчі. На рівні фабули роман являє собою трагічну історію про знищення групи неандертальців, а на глибинному філософському рівні втілює ідею діалектики прогресу, за який людству доводиться розплачуватися багатьма моральними втратами.

Сучасній притчі, зокрема філософській притчі В. Ґолдінґа, притаманні високий рівень узагальнення, універсальність і прозорість змісту, діалогічна багатозначність, алегоричність і символізм. В тексті притчі особливе смислове і символічне навантаження несуть «ключові слова, своєрідні ідейні лейтмотиви художнього тексту» [2, 46]. Роль мотиву як елемента поетики актуалізується літературою XX століття. Однією з його найважливіших рис, на думку В. Халізєва, виступає здатність неповністю реалізовуватися в тексті й існувати в ньому загадково [3, 266]. Ця особливість найбільш характерна для текстів притчової спрямованості. У сучасному літературознавстві мотив розглядається не тільки в рамках сюжетології, як це робив О.М. Веселовський, але і на всіх рівнях змістовної і формальної цілісності художнього тексту.

Мотиваційний комплекс творів В. Ґолдінґа ставав предметом вивчення дослідників, але їх увага переважно концентрувалась на романах «Володар мух» та «Шпиль». Наприклад, С. Павличко у книзі «Лабіринти мислення» центральним образом «Володаря мух» називає темряву, а ідейним лейтмотивом визначає «здоровий глузд» (common sense), який поступово втрачають діти на острові [2, 46]. Принципи реалізації мотиву полювання в цьому ж творі досліджує Вільям Мюллер у статті «Добре розказана стара історія», визначаючи шість етапів його смислової еволюції в структурі роману [7, 160-164]. Вивченню мотиву «живого каменю» в романі «Шпиль» присвячено дослідження А. Кузнєцової [1, 230-241]. Завданням даної статті є дослідження одного з ключових мотивів роману «Спадкоємці» – мотиву водоспаду.

Вперше образ водоспаду з'являється на початку роману, коли група неандертальців майже дісталася до свого літнього житла. Вроджений страх перед водою, як перед однією з непідвладних стихій, змушує їх відчувати жах і благоговіння перед «падаючою водою». Люди спочатку чують «шум, що ніколи не замовкає й проникає всюди» [5, 7], шум, що «вилущив життя зі слів» [5, 12]. Поступово шум переростає в ревіння, інтенсивність якого прямо пов'язана з діями «нових людей»: чим жахливіші їх вчинки, тим голосніше рев води. «Нові люди» представляються неандертальцям «людьми водоспаду» [5, 115], їх «народив водоспад» [5, 126], на відміну від самих неандертальців, які, за їх віруваннями, вийшли з черева богині природи Оа. Коли головний герой куштує алкогольний напій, який вживають «нові люди», водоспад починає ревіти навіть всередині його голови [5, 201].

У своєму еволюційному розвитку неандертальці, на відміну від нових людей, не зуміли перейти водоспад. Даний образ, існуючий на фабульному рівні у вигляді фізичного об'єкту, на філософсько-ідейному рівні твору набуває символічного значення і проглядається в семантиці англійської слова «Fall», яке означає не лише «водоспад», але й «гріхопадіння». Це дає можливість говорити про наявність у романі біблійних мотивів, значенням яких, за спостереженням багатьох дослідників твору, охоплюється весь роман. Якщо так, то твір справді можна розглядати як авторську «концептуальну схему біблійного міфу» [6, 27]. Відносно безтурботне життя неандертальців, які не перейшли водоспад, невинність їх свідомості співвідносяться з християнським сприйняттям Едему. У той же час, подорож «нових людей», які зуміли подолати водну перешкоду, тобто вчинили гріхопадіння, розглядається як початок історії людства. Однак, на наш погляд, біблійний міф про Втрачений рай не може служити універсальним ключем до інтерпретації роману. Едем «Спадкоємців» так само примарний, як і Едем «Володаря мух» – де вже на початку твору райський острів позначається слідами катастрофи.

Отже, мотив водоспаду в романі «Спадкоємці» постає важливим елементом моделювання притчової опозиції двох племен, своєрідним кодовим знаком твору, який відкриває додаткові зв'язки й значення, імпліцитно закладені у тексті роману-притчі.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова А.И. Мотив «ожившего камня» в романе У. Голдинга «Шпиль» // Вектори розвитку сучасного літературного процесу: зб. наук. праць / ред. кол.: відп. ред. Силантьєва В.І. [та ін.]. Одеса: Астропринт, 2011. С. 230–241.
2. Павличко С.Д. Вільям Голдінг і криза раціоналізму // Лабіринти мислення. Інтелектуальний роман сучасної Великобританії. К.: Наукова думка, 1993. С. 40–58.
3. Хализев В.Е. Теория литературы. М.: Высшая школа, 1999. 398 с.
4. Dick B.F. The novelist is a displaced person: An interview with William Golding // College English. Vol. XXVI. March. 1965. P. 480–482.
5. Golding W. The Inheritors. London: Faber & Faber, 2005. 240 p.
6. Johnston A. Of Earth and Darkness: The Novels of William Golding. Columbia, Mo.; London: University of Missouri Press, 1980. 312 p.
7. Mueller W. An Old Story Well Told // The Cristian Century. Vol. 80 (October 2). 1963. P. 1203–1206.
8. Oldsey B.S., Weintraub S. The Art of William Golding. New York: Harcourt, 1965. 271 p.

The article examines the motif of the waterfall as a compositional unit of the W. Golding's «The Inheritors». The symbolic and mythological character of this motif is being realized here.

Key words: motif, symbol, fable.

Отримано: 29.10.2016

УДК 811.111’38: 821.111-32

Н. М. Шенкнехт, *кандидат філологічних наук, викладач*

EMOTIONAL POTENTIAL OF V. WOOLF’S SHORT STORY «MONDAY OR TUESDAY»

Стаття аналізує оповідання В. Вульф «Monday or Tuesday». Робиться спроба розкрити його емоційний потенціал.

Ключові слова: модерніст, ліризм, фемінізм, символізм, антитеза, інверсія, персоніфікація, поліфонія.

Adeline Virginia Woolf is one of the greatest English novelist of the 20th century and one of the foremost modernists in English literature, famous for her feminist writings, is also known as an essayist, publisher, critic and the author of short stories.

She is considered one of the greatest innovators in the English language. In her works she experimented with the *stream of consciousness* and the underlying psychological as well as emotional motives of characters. Intense lyricism and stylistic virtuosity fuse to create a world overabundant with auditory and visual impressions. The author constructed her short stories on mental processes and impressions with a strong emphasis on understanding another person even without spoken communication. In her short stories V. Woolf focused on minute physical detail, interior monologue and symbolism to capture the subjective workings of the human thought.

«Monday or Tuesday» is one of the short stories included in the collection of the same name. This collection was published in 1921. «Monday or Tuesday» is generally described as a prose poem, some, though, feel it is better characterized as a prose collage.

The story is very short, but it reveals many of Woolf’s preoccupations: feminism, consciousness and the power and beauty of language itself. This short prose fiction describes the state of nature, but at the same time it touches upon some human’s feelings and emotions.

The image of heron frames the entire story. It opens with the sentence: «Lazy and indifferent … the heron passes over the church beneath the sky» and it ends with the same bird’s flying in the sky: «Lazy and indifferent the heron returns …» [1]. The reference to the bird being «absorbed in itself» and «indifferent» emphasizes that it doesn’t care. It just accepts what it sees.

The most explicit stylistic device in this piece of fiction is antithesis. The story is built on series of contrast between *up* and *down*, *light* and *darkness*, *seeing* and *not-seeing*. In some places antithesis is closely connected with personification: «the sky covers and uncovers, moves and remains», «the sky veils her stars, then bares them» [1]. Here the moment of darkness is followed by the moment of light. The word *light* appears several times in the story: «light shads gold scales», «the firelight darkening and making the room red», «… leaf – light». There are some more examples of poetic repetition in the story: «for ever and ever», «home and not home». The syntax of this poem in prose is rather complex. It is full of enumeration and asyndeton: «Desiring truth, awaiting it, laboriously distilling a few words, for ever desiring», «coins hang on the trees, smoke trails from the chimneys; bark, shout, cry», «light, drifting at corners, blown across the wheels» [1]. The use of past participles: «flaunted, silver-splashed, gathered, scattered, squandered…» lacks a definite and expressed grammatical subject, but suggests the pieces, the movement, and the arbitrary nature of life, for which some sort of understanding is still being sought.

Predominant number of sentences begins with inversion: «Lazy and indifferent … the heron passes ever the church …», «white and distant, absorbed in itself… the sky covers and uncovers…», «red is the dome» [1]. Equally with parallel constructions: «coins hang on the trees; smoke trails from the chimneys» all these stylistic devices of syntactical level create abstract, non-narrative effects through the juxtaposition of unrelated elements.

Abundance of epithets and metaphors add more colour and brightness to the narration and help us imagine the picture. The heron is «lazy and indifferent», the sky is «white and distant, absorbed in itself», a leaf is «flaunted, light, drifting at corners», depths are «ivory».

Metaphor and personification as its type enrich greatly the colouring of the text: «the clock asseverates with twelve distinct strokes that it is midday», «coins hang on the trees», «plate glass preserves fur coats», «words rising shed their blackness, blossom and penetrate» [1].

The story is full of details which are like touches of paint: «strokes of the clock», «the fallen book», «flaunted leaf» [1]. The narration flows easily and unintentionally. Some hints give us a complete comprehension of time. The detail «fallen book», emphasizes the detachment and distraction of the main hero, his dreaming state. An unidentified consciousness reflects on fragments of life during an average day.

The most striking British national features (conversation about weather, tea tradition) are given through the elliptic phrases: «This foggy weather – Sugar? No, thank you». These paragraphs of the story finish with the word «truth» [1].

This word is a refrain to the whole story. Eternal desire of truth joins together the kaleidoscope of various images with one aim – the search of truth.

Woolf’s stories are compared with poems in prose. They are characterized by lyricism, refinement of the language, musicality. Proximity of her writings to music is due to the use of polyphony – the effect of simultaneous sounding of several voices.

In the street dissonance of the story «Monday or Tuesday» we can hear the scraps of conversation, separate phrases, questions, exclamations, the shout of street vendors, striking of a clock, bark of the dogs, the noise of cars; and all this polyphony alternates with visual images, and united into a single whole, creates the picture of street life in full swing of the day. The story may be compared with pictures of impressionists. The colours of this «picture» are tender and delicate. Its images are refined, fleeting.

Список використаних джерел:

1. Woolf V. Monday or Tuesday. New York: Dover publications. 1997. URL: http://digital.library.upenn.edu/women/woolf/-Monday/html].
2. Tallentire D.R. Virginia Woolf’s short fiction : A study of its relation to the story genre; and an explication of the known story canon. Columbia, 1968. 202 p.
3. Marcia H. Consciousness and authenticity: Toward a Feminist Aesthetic. Lexington: The university press of Kentucky. 1975. P. 38-47.
4. Coombes A. Virginia Woolf’s The Waves: A materialist reading of an almost disembodied voice // Proceedings of the Essex conference of the sociology of literature. University of Essex. 1979. P. 228-251.

The article analyses V. Woolf’s short story «Monday or Tuesday». An attempt is made to reveal its emotional potential.

Key words: modernist, lyricism, feminism, symbolism, antithesis, inversion, personification, polyphony.

Отримано: 27.10.2016

УДК 811.112.2’42: 82.34

І. М. Яремчук, *кандидат філологічних наук*

ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРИТЧІ

У статті розглянуто текст німецькомовної притчі у прагматичному аспекті. Наведено і проаналізовано прагматичні функції, комунікативні моделі та мовленнєві стратегії притчі.

Ключові слова: прагматика, притча, стратегія, текст, функція.

У сучасній лінгвістиці одним із актуальних завдань є вивчення тексту у прагматичному аспекті, оскільки текст має певну направленість і прагматичну настанову. Вивченню прагматики тексту присвячено низку праць: у німецькій філології (S.C. Levinson, J. Meibauer, U. Püschel, D. Wunderlich); в українській філології: Л.Я. Жук, Н.В. Карпусенко, В.В. Козловський, А.Ю. Маслова, Я.В. Мукатаєва, Л.С. Піхтовнікова.

Текст є основною одиницею комунікації і разом із функцією передачі оцінної та іншої інформації має і функцію впливу. Прагматична спрямованість визначається тим, що текст будується за комунікативним планом відправника і реалізується стратегією комунікації між ним і читачем, отримувачем інформації [1, 54-55].

Текст німецькомовної притчі характеризується прагматичним ефектом, оскільки автор впливає на розвиток подій у тексті; показує негативне чи позитивне ставлення на прикладі персонажів, їхніх дій, порушує питання життєвих істин і таким чином впливає на розуміння, усвідомлення проблеми читачем. «Притча є символом, який вказує на напрямок свідомості» [3, 104]. Прагматичною ефективністю притчі є також залучення читача автором до співпереживання, співрозуміння в конкретній ситуації, тобто читач має «пройти через текст як через «міст» до глибинної реальності» [3, 104].

Прагматичний напрямок наших досліджень німецькомовної притчі виражається у вивченні прагматичних функцій, комунікативних моделей та мовленнєвих стратегій.

Прагматика тексту притчі визначається певними функціями, які за своєю суттю є прагматичними. Услід за Е.В. Померанцевою, І.П. Сусовим та Ю.Є. Савченко, під функцією тексту розуміємо його прагматичне призначення в реальному, повсякденному житті; функція є однією з основних жанротвірних характеристик тексту. Подальший аналіз корпусу текстів німецькомовної притчі дозволив нам виокремити такі функції: дидактична / виховна, комунікативна, етико-філософська, соціально-критична, інтерпретаційно-прагматична, евристична, ілюстративно-риторична, сатирична, драматична, інформативна, а також функції впливу, іносказання.

Функції притчі пов’язані з типами комунікації у дискурсі. Існує три основні моделі комунікації, які взаємодоповнюють одна одну і створюють систему [2, 51-54]. Кодова модель комунікації виходить з того, що інформація передається у закодованому вигляді. Інференційна модель комунікації констатує, що адресант реалізує свої інтенції за допомогою висловлювань з чітким прагматичним значенням. Висловлювання розпадаються на експліцитну й імпліцитну частини. Інтеракційна модель комунікації враховує демонстрацію смислів адресантом і їх інтерпретацію адресатом. Інтерпретація смислів, які демонструються комунікантами, стає суттю цієї моделі спілкування. Ця модель здатна пояснити функціонування у дискурсі небуквальних смислів.

Вказані три моделі комунікації функціонують у дискурсі притчі і можуть бути виявлені, незважаючи на розмиті межі між ними. Наявними є аналогії між взаємодією трьох моделей комунікації і взаємодією функцій притчі. Інформаційна функція проявляється у кодовій моделі частково, але у порівнянні з іншими функціями має з нею більше спільного, оскільки кодування-декодування є основою інформаційних процесів. Функція іносказання, сатирична функція реалізуються передусім в інференційній моделі, за якою інтендовані смисли витікають з інтерпретації повідомлень адресатом. У цілому, за нашими спостереженнями, існує така тенденція: похідні функції притчі мають менше спільного з кодовою моделлю і більше з інтеракційною. Ця тенденція відображає специфічну для притчі динаміку комунікації між автором і читачем.

В лінгвопрагматиці дискурсу й тексту приділяється багато уваги стратегіям, що сприяють вдалій взаємодії комунікантів та відповідають загальним нормам комунікації. Але ці норми підходять більш для прямої комунікації, а у випадку непрямої, як у притчі, спостерігаються більш витончені різноманітні стратегії. У лінгвістичних дослідженнях термін «стратегія» вживається дослідниками у різних іпостасях: дискурсивні, мовленнєві або комунікативні, текстові стратегії. Так, під дискурсивною стратегією розуміється когнітивно-прагматична програма спілкування, яка ґрунтується на мотивах комуніканта й визначає характер реалізації комунікативних актів у дискурсі [2, 84].

Аналіз текстів німецькомовної притчі дозволяє виявити багатошарову комунікативну структуру, що створює складну систему відносин між автором і читачем. За нашими спостереженнями найбільш часто ефективність впливу на адресата у притчі досягається стратегіями переконування, дискредитації хибних уявлень персонажа про цінності та ефектом ошуканого очікування. Серед стратегій притчі найуживанішими є також уникливість (пов’язана з іносказанням) і прискорення діалогу (у зв’язку з наявністю гострої кульмінації і розв’язки в притчі). Така вибірковість ефективних стратегій зумовлена самою природою притчі, засобами вираження її цілей. Наприклад, поглиблене розуміння ідеї, яку передає притча, уможливлюється за рахунок дискредитації хибних уявлень персонажа про цінності, а протиріччя людини та суспільства найкраще передати ефектом ошуканого очікування, яке веде до гострої кульмінації.

Необхідно відзначити, що прагматичні функції, моделі комунікації та дискурсивні / мовленнєві стратегії не існують без мовної та мовленнєвої реалізації, зокрема, без свого стилістичного забезпечення. Отже, стилістику притчі, у тому числі її композиційно-стилістичну структуру, необхідно пов’язувати і вивчати разом з прагматикою, що дає підстави у перспективі розглядати притчу у єдиному прагмастилістичному аспекті.

Список використаних джерел:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов. 5-е изд. испр. и доп. Москва: Флинта, Наука. 2002. 384 с.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 332 с.
3. Мусхелишвили Н.Л., Шрейдер Ю.А. Притча как средство инициации живого знания // Философские науки. 1989. № 9. С. 101–104.

The article investigates the text of the German-language parable in the pragmatic aspect. Pragmatic function, communication patterns, and verbal strategies of the parable are highlighted and analyzed.

Key words: pragmatics, parable, strategy, text, functions.

Отримано: 28.10.2016

УДК 78.036.9(477)

А. М. Боршуляк, *кандидат мистецтвознавства*

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ДЖАЗОВОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню специфіки формування та становлення вітчизняної джазової музики. Простежуються етапи її розвитку та шляхи впливу західного джазового мистецтва на українське.

Ключові слова: музичне мистецтво, український джаз, стильові риси.

У сучасному суспільстві, культурі й мистецтві спостерігається підвищена цікавість до джазу, який характеризується синтезом традиційного і нового, досконалим володінням імпровізацією, як однією із важливих виконавських складових джазового мистецтва. Процес становлення джазу на теренах України розпочався в 20-х роках ХХ століття та відбувався завдяки проникненню у розважальну музику того часу стильових рис та елементів американського джазу. Синтез різних культур, ментальностей сприяв виникненню українського джазового мистецтва, сутністю якого є постійне формування й безперервне оновлення. Джазові музиканти намагалися створити свій оригінальний джаз, шукали нові форми, теми, шляхи розвитку.

Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення специфіки розвитку вітчизняного джазового виконавства, адже сьогодні джаз став професійним видом мистецтва та посів вагоме місце в українській музичній культурі.

Українське музикознавство активно звертається до розгляду питань, пов'язаних із джазовою музикою – це праці М. Булди, В. Дряпіки, В. Олендарьова, В. Романко, В. Симоненка, О. Супрун та ін. Тим не менш, українське джазове мистецтво залишається недостатньо вивченим.

Таким чином, **мета статті** – осмислення особливостей розвитку українського джазового мистецтва.

Оскільки джаз мав «західне походження», в Україні на своєму шляху він зустрів багато перешкод, зокрема, піддавався гострій критиці з боку РАПМа (Російської асоціації пролетарських музикантів), яке навіть вимагало від'єднання джазу від музичної культури. Лише після ліквідації РАПМа у 1932 році джаз одержав нове дихання. Офіційне ж визнання джазу відноситься лише до кінця 1970-х років ХХ ст. На думку Л. Романюк: «після тривалого періоду неоднозначного ставлення до цього виду музикування джаз починає осмислюватися як невід'ємна частина світової та української культури і закономірний результат загальної логіки її розвитку» [1].

Перші джазові концерти на Україні відбувалися з середини 20-х початку 30-х років. Зростанню професійно-виконавського рівня вітчизняних джазових виконавців сприяли гастролі відомих зарубіжних джазових колективів, які активно відбувалися в 1930-ті роки. Це оркестри Хела Уінна (1934 рік) і Джека Бартона (1935 рік) з Англії, Боббі Астора (1934 рік) з Німеччини; Антоніна Циглера (1934-1935 роки) та Отто Скутецького (1936-1937 роки) зі Словаччини; Макке Берга (1936 рік) зі Швеції, «Джаз-капели» з Голландії та ін.

У воєнний період джаз поступово відходить від інструментальних форм і зливається з масовою піснею та естрадним мистецтвом. Джазові оркестри часто виступають на фронтах та дають концерти для працівників тилу. Після ж вітчизняної війни в джазовій музиці відбувається зворотний процес – перехід від пісенних до різнобічних інструментальних форм. В багатьох містах і селах України з'являється велика кількість як професійних, так і самодіяльних колективів, що виконували імпровізаційний джаз.

На кінець 60-х і 70-ті роки припадає неофіційна заборона державними структурами вітчизняного джазового мистецтва, але джазова музика продовжує своє існування та активно розвивається. Основними центрами й надалі залишались Дніпропетровськ, Донецьк, Київ, Львів, Одеса, Харків. Поступово формується фестивальна і концертна структура. Вже у другій половині 80-х років в Україні виникає система професійної джазової освіти: відкриваються естрадні відділення у вищих мистецьких навчальних закладах і музичних школах Києва, створюються джазові клуби, що займаються просвітительською організаційною діяльністю, надаючи джазовим колективам можливість постійно виступати; розширюється український фонд грамзаписів, науково-публіцистичної та наукової літератури. З'являється плеяда молодих джазових музикантів-професіоналів, серед яких О. Гебель, Ф. Титаренко (Кривий Ріг); М. Голощапов (Одеса); В. Абашидзе (Донецьк) та інші. В кінці 1980-х років починається джазовий «ренесанс» в українській музиці. Прогресивному розвитку вітчизняного джазу сприяло проведення джазових фестивалів.

Новий період розвитку джазового мистецтва в Україні починається з другої половини 90-х років та триває до нашого часу. Хвиля піднесення джазового руху в Україні охоплює шляхи перетворення набутих досягнень українського джазового мистецтва у вітчизняну джазову школу. З. Рось зауважує, що «за свою історію джаз пройшов велетенський шлях свого розвитку, кардинально змінивши середовище свого побутування; з ресторанно-розважального мистецтва він переходить у пристойні заклади і джаз-клуби, в концертні й фестивальні зали, навіть на академічні філармонійні майданчики. Він перетворився в складну сучасну музику, став елітарним інтелектуальним мистецтвом» [2].

В українському джазі часто відбувається майстерне поєднання стильових рис джазу та українського фольку. Фольклорні ознаки джазової музики у взаємодії із сучасними виражальними засобами утворили своєрідну музичну мову, в якій спостерігається присутність різнорідних стильових елементів. Зразки високопрофесійної музики представляють сучасні українські музиканти – Н. Лебедєва, В. Полянський, О. Боголюбов, О. Войченко та ін.

У формуванні та розвитку національного джазового стилю провідну роль відіграють джазові фестивалі, інтенсивне започаткування яких почалося в останній чверті ХХ – початку ХХІ століття. У період сьогодення спостерігається перехід від незначних, скромних за масштабом заходів до міжнародних, що зумовлене не тільки розширенням географічних рамок джазових проектів, але й зростанням виконавського рівня його учасників.

До участі у фестивалях запрошують знаменитих виконавців, знавців джазового мистецтва, так як українська джазова школа знаходиться на етапі формування. З кінця 1990-х років фестивалі в Києві, Львові, Одесі, Коктебелі, Харкові, Донецьку, Вінниці та десятках інших міст України стали місцями виступів зірок світового масштабу – Джорджа Бенсона, Ела Джерро, Хербі Хенкока, Чіка Коріа, Мар-

куса Міллера, Уінтона Марсаліса, Касандри Уілсон, Джино Ваннеллі, Джона Маклафліна, десятків інших видатних музикантів, широко визнаних на Заході та в Україні.

Отже, українська джазова музика, пройшовши великий та складний шлях розвитку, в XXI столітті стала професійним елітарно-інтелектуальним видом музичного мистецтва.

Список використаних джерел:

1. Романюк Л. Б. Синкретизм фольклору і джазу в музичному мистецтві України кінця XX – початку XXI ст. URL: http://int-konf.org/konf032015/1027-kandidat-mistectvoznavstva-romanyuk-l-b-sinkretizm-folkloru-dzhazu-v-muzichnomu-mistectv-ukrayini-kncya-hh-pochatku-hh-st.html.
2. Рось З.П. Український джаз. URL: http://old.dyvensvit.org/articles/5333.html.

The article is devoted to the specific of formation and development of the national jazz music. Traced the stages of development and ways to influence of Western jazz in Ukrainian.

Key words: art of music, Ukrainian jazz, stylistic features.

Отримано: 27.10.2016

УДК 75.036.2 (477)«20»

***А. Г. Бренюк**, кандидат мистецтвознавства*

ХУДОЖНІЙ МЕТОД ІМПРЕСІОНІЗМУ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ

У статті коротко висвітлені основні художні тенденції імпресіонізму та їх присутність у творах сучасних українських митців.

Ключові слова: імпресіонізм, напрям, мистецтво, живопис, мазок.

Імпресіонізм як мистецький напрям, що виник у Франції в кінці 1860 – початку 1880-х років, найбільш яскраво проявився у живописі. Провідними представниками французького імпресіонізму є, відомі сьогодні у всьому світі, художники К. Моне, О. Ренуар, А. Сіслей, Е. Мане, Е. Дега, К. Піссаро та ін.

І хоча імпресіонізм, як цілісний творчий метод, був явищем переважно французького мистецтва, він досить швидко проявився у творах багатьох європейських художників, а згодом, і митців з України.

Його «присутність» помітна у творчості українських художників кінця XIX – XX століття (М. Ткаченка, П. Левченка, К. Костанді, М. Бурачека, пізніх роботах О. Мурашка, ранніх – Д. Бурлюка, К. Малевича та ін.), які хоча й не розвивали концепцію імпресіонізму повністю та послідовно, однак використовували його формально-пластичні риси [1].

Серед досліджень українських вчених досить небагато праць, присвячених особливостям інтерпретації стилістики імпресіонізму українськими митцями. Дослідження деяких науковців, зокрема Н. Асєєвої та Г. Скляренко, торкаються творчості відомих вітчизняних художників, діяльність яких припадає на кінець XIX – 60-70-ті роки XX століття. Проте вони не розглядають імпресіонізм як мистецьке явище сучасності.

Мета статті – дослідити, як проявляються основні художньо-стилістичні особливості імпресіонізму у творах сучасних українських митців.

Художній метод імпресіонізму сьогодні близький багатьом українським живописцям, як старшого, так і молодого покоління. Наслідуючи у своїй творчості досвід провідних європейських художників-імпресіоністів та вітчизняних митців кінця XIX – початку XX століття, у роботах яких присутні імпресіоністичні елементи, митці сучасності, створюють власний художній стиль, до якого не завжди можна засвоїти традиційне поняття «імпресіонізму».

Проте, не зважаючи на відсутність стильової єдності, в живописних творах великої кількості художників сучасної України все ж можна виділити риси, які дозволяють нам говорити про присутність в них тенденцій імпресіонізму. Насамперед, це:

– робота з натури;
– прагнення передати оточуючий світ у русі, переходячи з одного стану в інший;
– аналітичне відношення до засобів вираження;
– вільна, часто фрагментарна композиція;
– використання живописного мазка, який не співпадає з формою самого предмета, відношення до нього, як до самостійного засобу вираження;
– багатство відтінків та інтенсивне звучання кольорів;
– занурення в мінливість освітлення;
– розмитість, окутаних в повітря предметів, що наче знаходяться у вічнім русі.

Цей список можна було б продовжити, але головне, що об'єднує їх роботи, це передача враження від побаченого, перенесення настрою художника на полотно.

Сьогодні сотні українських художників, більшою чи меншою мірою, використовують у своїх творах стилістику та манеру імпресіонізму. Особливо це пов'язано з великою популярністю творів, написаних «alla prima» (в один прийом), без попередніх начерків. У сучасному мистецькому просторі роботи «етюдного» характеру вже не вважаються начерками чи замальовками, а сприймаються як самостійні художні композиції, які не тільки безперервно виставляються у виставкових залах по всій Україні, а й мають великий попит серед прихильників мистецтва, що з великим задоволенням купують їх для оздоблення власних житлових інтер'єрів.

Цьому, в якійсь мірі, і сприяє популярність у сучасних мистецьких колах художніх пленерів регіонального, всеукраїнського чи міжнародного значення. Художники збираються в одному місці і протягом деякого часу (в середньому одного-двох тижнів) щоденно виходять на спільні пленери, пишучи в день одну-дві картини. Після закінчення пленеру митці проводять заключну виставку, на якій презентують публіці результати своєї творчості. Зазвичай такі пленери відображають певну місцевість, на території якої працювали художники, у певну пору року.

Так, у Кам'янці-Подільському, починаючи з 2011 року один раз на рік проходить всеукраїнський пленер «Віштак», організований кам'янецькими художниками О. Віштаченко і Т. Такіровим. У різні пори року сюди приїжджають відомі художники з різних міст України, щоб «пописати» архітектурні пам'ятки та куточки середньовічного міста. Звичайно, представлені художниками, роботи відрізняються як авторськими, так і стилістичними манерами, проте в більшості з них можна помітити художні прийоми імпресіонізму. Насамперед це фрагментарність, «випадковість» композиції і динамічна живописна манера, що створюють в картинах враження особливої свіжості. Також в багатьох роботах спостерігаються розмитість контурів та гострота ракурсів, введення у загальну композицію елементів стафажу (людей, автомобілів, архітектури малих форм тощо).

Саме такі спостереження дозволяють нам говорити про присутність імпресіоністичних тенденцій у пленерних роботах багатьох українських митців. Воно й не дивно, адже роботи, написані на пленері, написані «під враженням».

Але художня манера імпресіонізму властива не тільки живописним творам, написаним під час пленерів. Її можна спостерігати і в багатьох пейзажах та натюрмортах, а інколи, портретах чи жанрових композиціях сучасних українських художників, яких з впевненістю можна назвати послідовниками традицій мистецтва імпресіонізму. Насамперед це такі художники, як О. Чебутару, В. Чаус, Б. Сердюк, В. Сяров, М. Найденова, З. Шевчук, І. Калюжна, Д. Єфименко, В. Бондаренко та багато інших. Хтось з них наслідує лише естетику імпресіонізму, а інші намагаються про-

никнути в саму суть концепції протиставлення і відображення світла, пошуку краси в буденності тощо. Та й сама гама палітри у кожного художника подібна відбитку пальця. Кожен приймає в себе кольори світу і відображає їх абсолютно індивідуально [2].

Отже, можна зробити висновки, що сьогодні художня манера імпресіонізму в тій чи іншій мірі властива творчості багатьох українських митців. Хтось частково застосовує її при написанні робіт «етюдного» характеру, а хтось користується нею як провідним художнім методом власної творчості.

Список використаних джерел:

1. Скляренко Г. Імпресіонізм в українському живописі. Особливості інтерпретації художнього досвіду. URL: http://www.mari.kiev.ua/2010%20-%20Mystectvoznavstvo%-20Ukrainy_11/016-022.pdf.
2. Современные украинские импрессионисты. URL: http://canvas-ua.livejournal.com/66872.html.

This article briefly highlights the key features of impressionist art and their presence in the works of contemporary Ukrainian artists.

Key words: impressionism, direction, art, painting, pap.

Отримано: 27.10.2016

УДК 76(477.43)(092)

В. Й. Бучковський, *асистент*

ТВОРЧА СПІВПРАЦЯ ХУДОЖНИКІВ-ГРАФІКІВ С. В. КУКУРУЗИ ТА Б. М. НЕГОДИ

Стаття присвячена науковому розгляду співпраці графіків С. Кукурузи та Б. Негоди, що полягає в стимулюванні своєрідних рис їх творчості.

Ключові слова: мистецьке коло, графіка, переймання досвіду.

Мета статті – висвітлити плідну графічну діяльність С.В. Кукурузи в Казахстані та зміцнення осередку графіки на Кам'янеччині ХХ ст.

Газета «Вісті з України» (1994, 6 вересня, № 9, с. 6) була прислана разом з листом з Казахстану, м. Алмати Сенченком Миколою Васильовичем у м. Кам'янець-Подільський. Зміст листа коротко:

«Борис Михайлович! Ваш адрес мне дал Орест Иванович Криворучко из г. Черновцы. Я стал задавать ему многочисленные вопросы о художнике Сергее Васильевиче Кукурузе, и он посоветовал обратиться к вам. … В январе 1986 г. проводилась большая выставка работ Сергея Васильевича в областном выставочном зале – к 80-летию художника. А в июне 1989 г. его работы выставлялись к 120-летию города. На основании моих материалов журналист в алматинской газете опубликовал статью, которую посылаю Вам. 1.6.2005 г.».

В алматинській газеті читаємо статтю Миколи Сенченка та Андрія Черненка «Сергій Кукуруза. Син чарівного Поділля – співець казахстанського степу»: «Сергій Васильович Кукуруза – відомий подільський художник-графік, майстер екслібрису. Його в однаковій мірі можна назвати й українським, і казахстанським художником. Кожному із цих народів він віддав частку свого яскравого таланту. Його твори зберігаються в музеях Москви, Санкт-Петербурга, Києва, Львова, Вінниці, Хмельницького, Чернівців, Кам'янця-Подільського, Алмати, Актюбінська. С.В. Кукуруза народився 3 лютого 1906 року в с. Привороття, поблизу Кам'янця-Подільського. У 1930-1934 рр. він навчається в Київському художньому інституті. У 1940 р. закінчив Московський художній інститут імені В. І. Сурикова й одержав фах художника-графіка. Його вчителями були видатні художники О. Кравченко, Д. Моор, М. Моторин. Але раптом С. Кукуруза зникає з культурного обрію. І тільки в 1947 р. він з'являється вже в Казахстані, у місті Актюбінську, отримавши 25 років заслання (не рахуючи 7 років в'язниці, які він провів у Москві) за «контреволюційну діяльність». Сергій Васильович працює викладачем Актюбінського педучилища. У 1958 р. його прийнято в члени Спілки художників СРСР. У 1963 р. був реабілітований. У жовтні 1970 р. в Алмати відбулася персональна виставка С.В. Кукурузи, присвячена 50-річчю Республіки Казахстан, на якій експонувалося близько 200 аркушів: ліногравюр, гравюр на дереві, офортів, малюнків, акварелей, книжкових знаків. У лютому 1971 р. в читальному залі Алматинської міської бібліотеки імені А. П. Чехова відбулася перша Республіканська виставка книжкових знаків, більшу частину експозиції (60 знаків) якої займали твори С. Кукурузи. Цього ж року в Голландії (в Апельдорфі, Амстердамі та Гаазі) відбулася виставка екслібрисів С. Кукурузи, а в Лейпцигу його твори були представлені в експозиції «Сучасний екслібрис» на Міжнародній виставці книги. Московський клуб екслібрисів провів спеціальне засідання, присвячене творам художника, на яке було запрошено автора. За свою багаторічну працю Сергій Васильович Кукуруза в 1966 й 1971 рр. був нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради Казахської РСР. Восени 1969 р., коли Сергій Васильович знаходився в Москві, зупинилося серце, він переніс клінічну смерть, 15 годин тривала боротьба лікарів за його життя, і смерть відступила. Наприкінці 1972 р. С. Кукуруза назавжди повернувся на свою батьківщину – Поділля. Його краяни створили йому всі умови для праці, дали квартиру. Спілка художників Чернівців прийняла його на облік. У Кам'янці-Подільському він шефствує як наставник над дитячою художньою школою. У 1976 р. в Кам'янці-Подільському було проведено виставку творів художника С.В. Кукурузи, присвячену 70-річчю з дня народження та 45-річчю творчої діяльності».

Шулик А.Г., кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри мистецьких дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в науковій статті «Етапи становлення та розвитку мистецтва графіки Кам'янеччини ХХ століття в особах митців» пише, що становлення та розвиток графічної школи умовно можна поділити на 3 етапи. І етап, що припадає на початок і першу третину ХХ ст., поєднав представників графічної школи В. Гагенмейстера та В. Січинського. ІІ етап – середина ХХ ст. – творча діяльність мистецького кола «Габрикуз», який створили З. Гайх, Д. Брик, С. Кукуруза. ІІІ етап – творча діяльність графіків Б. Негоди, С. Іванова, О. Миронюка. Провідні представники кожного з трьох періодів зробили свій внесок у розвиток графіки на теренах Кам'янеччини, чим сприяли виникненню локального графічного осередку [4, 102-104].

Олексій Кравченко писав в газеті «Правда» про творчість С. Кукурузи, як про майстра, не знаючи, що той ще є студентом Київського художнього інституту. У сторіччя з дня смерті О.С. Пушкіна журнал «Кур'єр-графік», який виходив у Франції та мав статус теоретичного органу майстрів естампу, помістив портрет великого російського поета, виконаний С. Кукурузою, уже будучи студентом Московського художнього інституту імені В. І. Сурикова. Не кожному студенту випадає можливість виступати поруч з визнаними графіками світу [1, 81]. Також у каталозі: «Werner Schmidt, RUSSISCHE GRAPHIK des XIX. und XX. Jabrbunderts (1967)» читаємо: *«…Кукрыниксы, Кукс, Кукуруза, Кулагина, Кульчицкая, Купецио, Купреянов… Kukurusa, Sergej Wassiljewitsch. Maler und Graphiker. Geb. 1906. Studium in Moskau. I. Alte Festung. 1964. Filzstift 224x289 s. 1. Stadtpark in Aktjubinsk. 1960. s. L 187x151 s. d.»* [3, 164].

У Казахстані С. Кукуруза об'їздив усі куточки, де перебував у засланні Т.Г. Шевченко, і створив серію з 50 гравюр, які подарував Київському музею Т.Г. Шевченка. За свою 48-творчу діяльність Сергій Васильович Кукуруза створив більше 2,5 тисячі робіт. Брав участь у 130 всесоюзних і республіканських виставках. Станкова й книжкова графіка, агітаційний плакат, оформлення журналів і газет – до всього з успіхом доклав художник свого вміння, таланту. Сергію Васильовичу були присвоєні звання Заслуженого вчителя Казахської РСР та Заслуженого діяча мистецтв Казахської РСР.

У 1972 р. С. Кукуруза разом з дружиною повертається в Україну й оселяється в місті Кам'янці-Подільському. У квартирі по вулиці Ленінградській, 24 (тепер вулиця Л. Українки), стояли два верстати. Невеликий, але багатий музей-кімнату історії подільської художньої освіти з любов'ю створили педагоги дитячої художньої школи м. Кам'янця-Подільського. С.В. Кукуруза подарував цінну бібліотеку та офортний станок. У ДХШ Сергій Васильович викладав у 1972 році. Тут був створений професійний колектив викладачів-однодумців. Тут познайомилися й відразу здружилися С.В. Кукуруза та Борис Негода, який 1974 р. закінчив графічний факультет Київського державного художнього інституту (керівниками майстерні книжкової графіки, де він студіював, були член Академії мистецтв СРСР, професор В.І. Касіян і доцент кафедри графіки В.Я. Чабаник) і влаштувався цього ж року працювати на посаді художника-графіка в Чернівецькій обласній організації Національної спілки художників України [1, 81-83], [2, 14]. Після смерті дружини Регіни (1977) Сергій Васильович постійно приходив у квартиру до Бориса Негоди, сідав у крісло, закривав очі, був завжди мовчазним... А Борис у ці часи створював естамп «Свято весни на Буковині», графічний триптих: «Ранок», «Розстріляний ранок», «Світанок» (усі – папір суха голка). Ці графічні роботи 1979 р. Борис друкував дома на станкові Сергія Васильовича. Разом з Б. Негодою Сергій Васильович їздив у Чернівецькі художньо-виробничі майстерні Художнього фонду УРСР (ще за життя Сергія Васильовича, від 14 серпня 1979 р. перейменовано на Чернівецький художньо-виробничий комбінат). Тут працював Борис Негода, а жив у Кам'янці-Подільському. Сергій Васильович допомагав Борису готувати першу персональну виставку, яка відбулася в Чернівецькому художньому салоні в грудні 1976 р.; першим написав Рекомендацію Борису Негоді до вступу в члени Спілки художників СРСР. (У 1977 р. Б. Негода вступив до Спілки художників СРСР.) До останнього дня життя Сергій Васильович дарував людям добро, творіння свого розуму, серця та рук. 26 вересня 1979 року С.В. Кукурузи не стало. Похований він у місті Кам'янці-Подільському.

Отже, художники-графіки С.В. Кукуруза та Б.М. Негода, активні друзі-книголюби, прекрасні знавці старого українського мистецтва, цікаві нам як яскраві творчі індивідуальності, які неодмінно спонукають до роздумів і емоційно збагачують глядача.

Список використаних джерел:

1. Кам'янчани – заслужені працівники України: Розповіді про кам'янчан, які працею, трудовими досягненнями уславили місто над Смотричем, Подільський край / В.Т. Грубляк, Н.М. Мартинюк, Н.К. Підскоцька, В.О. Савчук, В.П. Стельмах, А.Ф. Суровий. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2011. 251 с.
2. Художня школа від учора до сьогодні: Літопис. 1905-2005. До 100-річчя художньої освіти на Поділлі. Кам'янець-Подільський: ПП «ВІТА». 36 с.
3. Schmidt Werner. RUSSISCHE GRAPHIK des XIX. und XX. Jabrbunderts: Eine Berliner Privatsammlung. Veb Seemann. Leipzig, 1967. 478 с.: іл.
4. Шулик А.Г. Етапи становлення та розвитку мистецтва графіки Кам'янеччини XX століття в особах митців // Образотворче мистецтво. 2012. № 12. С. 100-104.

The article is devoted to the scientific consideration of the collaboration of the art-graphs of S. Kukuruza and B. Negoda, which is to stimulate peculiar features of their creativity.

Key words: artistic circle, graphics, experience taking.

Отримано: 27.10.2016

УДК 781.68

О. О. Варик, *викладач*

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МУЗИЧНОГО ТВОРУ

У статті розглядаються основні складові елементи та завдання інтерпретаційного процесу, аналізуються загальні правила інтерпретації музичного твору.

Ключові слова: інтерпретація, фразування, музичний образ, технічні прийоми.

Інтерпретація та фразування. Поняття інтерпретації – основне питання виконавської творчості, процес реалізації нотного тексту в момент звучання. В музичній енциклопедії воно визначається як «художнє тлумачення виконавцем музичного твору в процесі його виконання, розкриття образного змісту музики. Інтерпретація передбачає індивідуальний підхід у виконуваній музиці та наявності у виконавця власної творчої концепції втілення авторського тексту. Інтерпретація може залежати від естетичних поглядів виконавця, від його школи виховання.» [1, 549]. Інтерпретація залежить від майстерності, від рівня володіння інструментом, художньо-образного мислення та емоційної природи виконавця.

Інтерпретація охоплює загальну форму твору, жанрову природу музики і включає в себе деталі та тонкощі фразування.

Фразування – це складова частина інтерпретації яка розкриває смислове і виразне значення елементів музичної мови: мотивів, речень, кадансів, цезур і т. д. Це є виявлення образно-смислової та динамічної природи музики та логіки музичної думки. Якщо інтерпретація це тлумачення цілого музичного твору, то фразування це трактування частин та деталей що складають одне ціле. Фразування багатогранне, як розмовна мова, але воно виразніше мови по тонкощам інтонування. Прийоми фразування значно різноманітніші та тонші, ніж тільки динамічні відтінки. Це нюанси тлумачення образів, характеру музики, котрі неможливо позначити в нотному тексті. Фразування є сферою розкриття творчого початку, творчої ініціативи виконавця [2, 27-28].

Інтерпретація музики та граматика нотного тексту. Читання нотного тексту є непростим завданням для музиканта. Нерідко навіть професіонали нехтують точністю дотримання нотної граматики, та навіть більше того: пунктуальне дотримання деталей нотного тексту сприймають як формальність, що суперечить свободі творчості.

Однак свобода творчості та грамотність читання тексту – категорії не взаємовиключні, а взаємозалежні. Саме на основі дотримання правил нотної граматики можна будувати виконавські концепції, модифікуючи темп, динаміку, образно-смислове наповнення музики. При будь-яких модифікаціях crescendo не повинно призводити до прискорення темпу, а diminuendo до його заповільнення, не повинна звучати половинна нота замість четвертної, тріоль замість шістнадцятих, мордент замість форшлагу.

Неточність в читанні нотного тексту менш помітна, ніж неточність в словесній мові. Вимова слова з неправильним наголосом розцінюється як неграмотність та некультурність. Точно так слід ставитися до порушень правил граматики в музичній мові.

Якщо дивитись на цю проблему більш ширше, то можна зробити такий висновок: граматика нотного тексту складає основу фразування музики, її образного прочитання та осмислення. Без грамотного читання нотного тексту не можна розраховувати на справжній успіх в інтерпретації музики.

Тепер приступимо безпосередньо до вивчення процесу інтерпретації та способів озвучування нотного матеріалу. Але спочатку позначимо чотири завдання, які стоять перед виконавцем, без вирішення яких інтерпретація неможлива:

1. Визначення образу, характеру та жанрового змісту музики.
2. Визначення технічних прийомів та штрихів, що дозволяють розкрити образ і характер твору.
3. Визначення темпу, що відповідає характеру музики.
4. Визначення динамічних відтінків та нюансів, якими виконавець розфарбовує музику [2, 28-29].

Музичний образ та технічні прийоми його звукового втілення. Ці дві сторони інтерпретації музики ми розглядаємо паралельно, оскільки вони тісно взаємопов'язані.

Інструментальна музика не може виражати зміст в конкретних формах, як це робить вокальна музика, або література та образотворче мистецтво. Однак інструментальна музика може виражати характер, образ, настрій в загальному вигляді, передавати стан людської душі, створювати картини природи. Образність музики – виступає в ролі покупця її змістовності та художнього багатства. Композитор Дмитро Кабалевський казав, що образна природа музики базується на її жанрових ознаках, котрі можна охарактеризувати всього трьома поняттями: *пісня, танець, марш.*

В цю просту схему вміщується багато музики. Але все ж таки це тільки схема, за допомогою якої можна визначити лише початкові ознаки характеру музики. Пісня може бути веселою, сумною – від колискової до серенади. Танець також має безліч форм – полонез, вальс, полька, гавот, менует, болеро. А різновиди маршу: військовий, спортивний, траурний, урочистий. Є твори які поєднують в собі ознаки пісні та танцю (хабанера, павана, хоровод), та твори що поєднують ознаки маршу та пісні (гімн, хорал) і т. д.

Суттєво важливо те, що кожен інтерпретатор може мати власне тлумачення відтінків музичних творів. Глибина та різнобічність образного мислення пов`язана зі світовідчуттям, духовним багатством, інтелектом, емоційною природою виконавця.

Отже, перше завдання інтерпретації – визначити образну природу музичного твору та його характер за допомогою жанрових орієнтирів. Це потребує визначення штриха, тобто технічного прийому-«ключа», за допомогою якого стане можливим розкриття знайденого музичного образу.

Тут існують загальні правила. Для пісні характерно використання штрихів лігато, деташе, портато.

В танцювальній та маршевій музиці можна використовувати штрихи маркато, стаккато, а в окремих випадках марковане лігато, мартеле [2, 30-32].

Визначення темпу. Приступаючи до розбору твору, виконавець повинен уявити в якому темпі він буде цей твір грати. Відповідь на це питання можна знайти аналізуючи авторські вказівки, що виражені в термінах анданте, алегро, престо, ларго та ін. По-друге, швидкість темпу може вказувати на жанр музики (марш, вальс, колискова) та її характер (драматичний, епічний, елегійний, пасторальний). По-третє, існують вказівки метронома що уточнюють відлік долей такту за хвилину часу.

Кожна темпова вказівка має свою зону в рамках якої виконавець може визначати «свій темп» при обов`язковій умові передачі змісту та характеру музики у відповідності з авторським задумом. У цьому плані можна говорити про трактовку темпу. Амплітуда темпу може змінюватись в межах кількох коливань метроному в ту чи іншу сторону без шкоди для характеру музики.

При визначенні темпу твору не можна не враховувати технічну фактуру музики, особливо якщо це пов`язано з виконанням концертного або сонатного циклу, де ще з часів віденських класиків існують традиції визначених темпових співвідношень. Правда багато сучасних композиторів відійшли від цих канонів.

Виконавець повинен вирішити це завдання з урахуванням всіх компонентів музики так щоб найкращим чином розкрити характер твору не втрачаючи своїх можливостей. В цьому і полягає індивідуальність трактовки темпу.

Темп треба визначати з урахуванням всієї фактури твору орієнтуючись на самі складні в технічному відношенні фрази [2, 32-35].

Динамічна сторона виконання. Для виразного звучання музики необхідне динамічне забарвлення інтонацій. Гучний звук що постійно змінюється, або раптово зникає та наростає, голосний та тихий, різкий та м`який – така палітра звуку завжди активніше впливає на слухача ніж звук без динамічного різноманіття, навіть якщо він відрізняється тембровим забарвленням.

Динамічна різноманітність звучання пов`язана головним чином з диханням виконавця. Від того як виконавець користується ресурсами свого дихання, залежить виконання фраз різної довжини та різних звукових відтінків. Музикант повинен вміти видобувати звуки від фортісімо до піанісімо, в межах естетично якісного звучання. Іншими словами, він повинен володіти культурою звуку. А це буває обумовлено не тільки професійними заняттями музиканта, але й рисами його характеру та загальною культурою.

Список використаних джерел:

1. Музыкальная энциклопедия. Т.2 / Ю.В. Келдыш [та ін.] «Советская энциклопедия», «Советский композитор». Москва: Из-во «Советская энциклопедия», «Советский композитор», 1974. 958 с.
2. Докшицер Т.А. Путь к творчеству; Муз. ред. «Муравей». Москва: Изд-ий дом «Муравей», 1999. 210 с.
3. Москаленко В. Г. Аналіз у ракурсі музичної інтерпретації. Київ, 1994.

The article examines the main components and the task interpretation process, analyzed general rules of interpretation of musical works.

Key words: interpretation, phrasing, musical way, techniques.

Отримано: 27.10.2016

УДК 74.01/.09

***О. А. Кліщ**, асистент*

ПРИНЦИПИ ХУДОЖНЬОГО КОНСТРУЮВАННЯ В ДИЗАЙН-ОСВІТІ

У статті йдеться про особливості дизайн-освіти в сучасній Україні, її конструктивні моменти та вагомість синхронного розуміння поняття дизайну та художнього конструювання.

Ключові слова: дизайн, дизайн-освіта, художнє конструювання.

Однією з визначальних граней обличчя держави є її матеріальна культура та мистецтво. Дизайн, як засіб естетичного перетворення дійсності, що охоплює практично всі сфери людської діяльності, сьогодні може стати інтегративно-комунікативним компонентом усієї системи художньо-промислової освіти України [5].

Метою статті є виявлення особливостей дизайн-освіти в умовах сучасних напрямків розвитку української культури, її позиціювання в світовому контексті та проведення аналогій із принципами художнього конструювання.

Проблема визначення дизайну в системі професійних понять, що відповідало б сьогоденним вимогам культури,

мистецтва, виробництва розглядається такими сучасниками як Р. Б'юканан, В. Марголін, Г. Саймон, Б. Фуллер, В.Л. Глазичев, В.О. Тімохін, В.М. Тягур. Науковці визначають «Дизайн» як архітектонічне мистецтво, здатне об'єднати всі інші види мистецтв і ремесел.

Звідси, дизайнер як художник-конструктор в своїй діяльності повинен тісно співпрацювати з рядом суміжних спеціалістів, такими як художник, архітектор, інженер, технолог... Отже, повинен володіти мовою «естетичних понять», «технічних креслень», розуміти принципи функціонування виробів, знати технічні можливості виробництва та піклуватись як про досконалий естетичний вигляд промислових виробів так і про їх досконале технічне рішення. Нерідко про це забувається в дизай-практиці і дизайнер позиціонується виключно як художник-оформлювач, що по відношенню до функціональних речей є категорично не правильним. Така проблема спостерігалась ще в середині минулого сторіччя і є актуальною в Україні й до сьогодні. Проте, в цілях розвитку проектної культури, дана проблема може вирішуватись наскрізним введенням теоретичних основ дизайну у всю систему освіти – початкову, загальноосвітню школу, середні та вищі спеціальні навчальні заклади.

Ціллю художнього конструювання є створення зручних в користуванні, цілісних по формі, естетично досконалих виробів промислового виробництва, які одночасно відповідають високим технічним і економічним вимогам [4, 3]. Завдання дизайн-освіти у школах полягає в розвитку конструктивного мислення, що сприяє розумінню сучасних дизайн-проблем та естетичних цінностей, усвідомленні різнобарвності поняття дизайну. Цього можливо досягти із початку чітко розділяючи напрямки сучасного дизайну, до яких належать:

– промисловий дизайн (художньо-проектна діяльність, спрямована на розробку промислових виробів);
– графічний дизайн (основним засобом якого є графіка та її різновиди);
– дизайн середовища (проектування комплексних об'єктів з позиції охоплення проблем взаємовідносин людини з природою та предметним світом).

Доведено, що процес формування в учнів початкової школи конструктивних умінь найбільш ефективний за умов інтегрованого змісту навчального матеріалу з образотворчого мистецтва і художньої праці, створення динамічних предметно-розвиваючих середовищ, використання ігрового методу художнього проектування і суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя й учнів в процесі навчання [3]. Також, можлива практика інтегрованих уроків: художня праця – креслення [6]. Поняття дизайну "порядок", "проекція", "пропорція" зустрічаються в математичних дисциплінах. Це свідчить про тісний взаємозв'язок математики й дизайну. Основа математики – лінії, пропорції, графічні зображення лежать в основі дизайну. У процесі створення нової, цілісної системи дизайн – освіти необхідно вдосконалювати зміст навчання й в професійних та педагогічних навчальних закладах. Зокрема, важливою є розробка оновлених навчальних планів і програм у відповідності до нових суспільних функцій дизайну.

Дизайн-освіта – це художнє конструювання навчально-виховного процесу. А художнє конструювання – це комплексна міждисциплінарна конструкторно-художня діяльність, котра об'єднує в собі елементи природознавчих, технічних, гуманітарних знань, інженерного конструювання і художнього мислення.

Три концепції художнього конструювання створюють цілісний рівень розгляду проблематики художнього конструювання – рівень професійних уявлень [1, 2]. Інженерна, художня і «наукова» концепції художнього конструювання являються проектними схемами, які варто впроваджувати в освітній процес, проте не відкидаючи етнічної та культурної складової, що забезпечуватиме ідентичність національної школи дизайну. Недоліками сучасної дизайн-освіти в Україні на думку В.М. Тягура є [5]:

– вивчення промислового дизайну, графіки, проектування інтер'єрів, ознайомлення з ремеслами, моделювання одягу та ін. здійснюється переважно в художніх школах або на університетських факультетах мистецтв. Відсутня поки що цілісна система української дизайн-освіти, а розвиток проектної культури;
– це завдання всієї освіти, а не тільки спеціальних вузів, які готують дизайнерів;
– дизайн є галуззю суспільної діяльності, а важливість його вивчення значною, оскільки наукові дослідження сприятимуть переосмисленню сучасних проблем дизайн-освіти і дозволять сформувати його нові теоретичні моделі, удосконалити практику;
– професійні дизайнери не залучають до своєї діяльності спеціалістів з галузі теоретичних наук;
– групи дизайнерів різного профілю мають деформовані уявлення про діяльність один одного.

Та все ж, із кожним роком дизайн-освіта займає дедалі кращі позиції в навчальних закладах України та демонструє позитивну динаміку.

Висновок. Цінності та методологія дизайну як новітньої культури поступово проникають у всі сфери життєдіяльності нашого суспільства. Отже, зміст поняття художнього конструювання, що лежить в основі дизайнерської діяльності повинен увійти у навчальну форму й стати частиною програмного матеріалу в системі освіти України, що забезпечить ріст культурного та естетичного розвитку населення.

Список використаних джерел:

1. Глазичев В.Л. О дизайне. Очерки по теории и практике дизайна на Западе. Москва: Искусство, 1970. 191 с.
2. Глазичев В.Л. Проектная картина дизайна. URL: http://www.glazychev.ru/books/design_issled/proj_kartina_design.htm. 21.09.2016
3. Носаченко Т.Б. Формування в молодших школярів конструктивних умінь у процесі навчання образотворчого мистецтва і художньої праці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02; наук. кер. В.П. Тименко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2006. 20 с.
4. Сомов Ю.С. Художественное конструирование промышленных изделий. Москва: Машиностроение, 1967. 175 с.
5. Тягур В.М. Викладання дизайну в педагогічних навчальних закладах // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2007. Вип. 31. С. 89-92. URL: http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/1529.
6. Хомярчук А.П. Застосування математичних знань у процесі формування дизайнерського мислення молодших школярів // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2007. Вип. 31. С. 168–170. URL: http://www.ibris-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ibris_nbuv.

This article describes the features of design education in modern Ukraine, the constructive aspects and importance of analyzing design concept.

Key words: design, education.

Отримано: 27.10.2016

УДК 75(477)«18/19»

М. П. Козловська, *асистент*

СПЕЦИФІКА МИСТЕЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюються аспекти формування та розвитку мистецького середовища на українських теренах кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: передвижники, загально-мистецькі процеси, менталітет народу, традиційність, патріотична спрямованість, художня образність, живописність, мистецький арсенал.

Мета статті – проаналізувати аспекти формування та розвитку мистецького середовища на українських теренах кінця XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Кінець XIX – початок XX століття – час, за світовими вимірами не вельми великий, проте в історії українського мистецтва, він позначений таким розмаїттям високих художніх досягнень та видатних імен, що по праву може вважатись його «золотою добою». Багатовікові художні традиції народу формували національну самобутність українського живопису, осягнення надбань інших культур – визначали його співзвучність з загально-мистецькими процесами епохи. Естетичні настанови були пов'язані з реальним, позбавленим схоластичних догм сприйняттям людини і навколишнього світу. Насичений бурхливими подіями, період другої половини XIX – початок XX століття займає особливе місце в історії української культури. Наростаюча хвиля визвольного руху сприяла демократизації літератури, театру, музики, образотворчого мистецтва.

Та завдяки підтримці демократичних, прогресивних кіл Росії, які прихильно ставилися до національного й соціально-визвольного руху на Україні, українська культура розвивалася й міцніла. Це яскраво позначилося також на образотворчому мистецтві, яке в другій половині XIX – на початку XX століття здобуло ряд нових важливих досягнень [5]. В усіх видах і жанрах мистецтва окреслюються демократизм і реалізм. Значно зросли мистецькі сили України. В лави архітекторів, скульпторів, живописців, графіків влилося нове покоління, виховане на революційно-демократичних традиціях.

На середину XIX століття припадає творчість Т. Шевченка, котра являє собою цілу епоху в історії українського мистецтва. Поетичне слово та художній доробок митця стверджували самобутню силу української культури, вони визначали менталітет самого народу, його національну самосвідомість. Т. Шевченко був предтечею тих процесів, які визначили подальший розвиток українського мистецтва. Послідовники Т. Шевченка, накопичуючи досвід правдивого відтворення народного життя, готували наступний етап розвитку національного мистецтва, пов'язаний з творчістю художників-передвижників – новою генерацією митців, чия роль у стверджені реалістичних засад малярства визначальна. Сформувавшись у 1870 році як об'єднання однодумців, товариство пересувних художніх виставок невдовзі стало представляти цілісну мистецьку течію. Виражаючи прогресивні погляди епохи, передвижники проголосили своєю програмою реалізм, народність, національність. Найвищою категорією краси для них було просте життя. Виставки, що організовувало Товариство, демонструвались у віддалених від центру провінційних містечках, залучаючи їхніх мешканців як до культурних надбань, так і до гострих соціальних проблем часу [1]. Передвижники прагнули пробуджувати в людях громадську свідомість, виховуючи любов до батьківщини. Підносячи сюжетно-смислову ідею у домінанту живописного твору, вони, певною мірою, відсували на другий план живописні характеристики. Аскетичні сіро-вохристі тони відповідали і змісту і настрою їхніх робіт.

До Товариства приєдналось багато українських художників, котрі щиро сповідували гуманістичні і демократичні ідеали своїх колег. Їхнє мистецтво характеризувалось як гостротою соціального звучання, так і поетичність відтворення буття людини і природи. В цьому відбився менталітет народу, традиції його світовідчуття.

Імпресіонізм виник у Франції майже тоді, коли й передвижництво. Він також був своєрідною противагою рутинному академізму. Його представники по-своєму сприяли визнанню людської гідності знедолених класів, вибираючи буденні мотиви, тяжіючи до зображення не «троянд та палаців, а капусти та халуп» [7]. Проте визначальним художнім фактором в імпресіонізмі виступають суто живописні проблеми – прагнення показати мінливий світ в рефлексах світла, в усій складності його кольорових співвідношень. В основі картин передвижників лежить не миттєве враження від життя, а детальна оповідь про неї – почуття тут чітко визначені, форми реально відтворені. Пленерні ж досягнення імпресіонізму не залишили українських митців байдужими. Безсумнівно, що і сама природа України – соковита, барвиста, сонячна – спонукала до розробки світло-кольорових нюансів. Поєднання національної образності та живописних надбань імпресіонізму характерне для творчості багатьох майстрів. Серед них П. Левченко і його колеги – представники харківської художньої школи – М. Беркос, М. Ткаченко, життя котрого є прикладом прямих взаємозв'язків двох культур – української і французької.

Послідовним провідником прогресивних ідей передвижництва в Україні виступало Товариство південноросійських художників. Фундаторами його 1890-х років стали одеські майстри, серед них М. Кузнєцов та К. Костанді. Одеса, зі своїм власним художнім училищем, в якому свою першу художню освіту отримав і В. Розвадовський, перетворилася в останню третини XIX ст. на значний мистецький осередок, який багато в чому визначав живописні новації часу. Шлях осягнення в українському малярстві проблем світла і кольору (хоча й набагато пізніше, ніж у Європі) розпочинався саме з Одеси. Цьому сприяла не тільки її південна природа, сповнена морського повітря, сонця, а й статус міста-порту, що відкривало широкі можливості для зв'язків зі світом. Одеські живописці завжди вирізнялися серед передвижників. І. Рєпін називав їх талановитими митцями «з тонким відчуттям форми колористами» [2].

Якщо Одеське художнє училище було центром фахового виховання у південній Україні, то відкрита 1875 року Київська рисувальна школа стала значним мистецьким осередком північного регіону. Вона відіграла важливу роль у розвитку реалістичного малярства й підготовці національних художніх кадрів. Фундатором її виступив Микола Мурашко – талановитий педагог, художній критик, митець. Школа не відбулась би без активної підтримки відомого київського мецената І. Терещенка, на кошти якого вона проіснувала 25 років.

Навколо школи об'єдналися кращі місцеві й приїжджі митці. Тут викладали представники старшого покоління, послідовники академічного напрямку Й. Буткевич, Х. Платонов, працювала молодь, котра сама опанувалаази малювання у її стінах, – М. Пимоненко, Г. Дядченко, С. Костенко. В середині 1880-х років уроки живопису в школі вів М. Врубель, неординарний талант якого одним із перших визнав М. Мурашко. Частим гостем школи був В. Васнецов. Як відомо, ціла бригада учнів допомагала йому у розписах Володимирського собору. Радо зустрічали тут видатного майстра М. Ге, котрий полишав свій хутір поблизу Чернігова заради спілкування з молоддю у Києві. Приїздив сюди до «старого вчителя» І. Рєпін – їх пов'язували дружні стосунки ще з часів навчання в Академії мистецтв. Портрет М. Мурашка його пензля тривалий час висів у школі, слугуючи взірцем малярства для багатьох початківців. Велику популярність у київського глядача мали художні виставки, що їх влаштовувала школа. Це були не лише презентації учнівських робіт, а й виставки широко знаних майстрів, зокрема мариністів І. Айвазовського та Р. Судковського.

Вагомі мистецькі осередки були організовані і на заході України. На основі вивчення методів викладання М. Мурашка відкрив у Чернівцях власну школу для дітей незаможних батьків буковинський художник Микола Івасюк. Плідно працюючи у галузі портретного та побутового жанру, він здобув широке визнання як майстер історичної картини. Прагнення зробити образотворче мистецтво надбанням широких мас керувало талановитим українським живописцем і графіком В'ячеславом Розвадовським. Художню освіту він здобував в одеській художній школі та петербурзькій академії мистецтв. Ще навчаючись в Академії, Розвадовський порушив питання організації пересувних художніх виставок на Україні. В умовах національного гніту це було нелегким питанням. Картини для виставки погодились надати товариші В'ячеслава і видатні майстри того часу – І. Рєпін, В. Маковський, М. Реріх та інші. А вже у 1905 році В. Розвадовський організовував у Кам'янці-Подільському художню школу з інтернатом для сільських дітей. Він планував залучити до навчання в школі по два учні з кожного повіту, щоб в майбутньому створити в губернії базу для розвитку народного мистецтва. Але демократичні спрямування педагогічної діяльності художника, спілкування українською мовою були не до вподоби місцевій владі. Митцеві створили нестерпні умови і 1908 року він був змушений залишити посаду директора школи.

Серед митців, котрі прокладали дорогу українському живопису за кордоном, був Абрам Маневич, життєвий шлях якого проліг від берегів Дніпра до берегів Гудзону. Європейське визнання прийшло до нього 1913 року після тріумфальної виставки у паризькій галереї Дюран Рюеля. Самобутнє мистецтво А. Маневича увібрало в себе пленерність імпресіонізму, кольорову площинність модерну, пластику його лінійних ритмів, що органічно відповідало особистісному духовному світу майстра, його розумінню природи.

Різноманітність художнього життя в Україні початку ХХ сторіччя засвідчують митці, котрі виступали продовжувачами реалістичних засад класики, традицій її естетичного мислення, при цьому органічно впроваджуючи в своє малярство широку живописну манеру, декоративність кольору. Це – П. Волокидін, К. Трохименко, О. Шовкуненко, І. Їжакевич, С. Прохоров. Через певний час вони самі стануть класиками мистецтва вже нової радянської доби.

Список використаних джерел:

1. Гординський С. Розвиток стилів національного мистецтва України 20–60-х років ХХ ст.
2. Данилюк А. Можна прожити двічі // Україна. 1990. №7. С. 12-13.
3. Дегтяр К. Донести до людей // Прапор Жовтня. 1989. 9 вересня. С. 6.
4. Масол Л.М., Никало Г.І., Веселовська О.І. Художня культура України: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2006. 239 с.: іл.
5. Попик О. Художня освіта України ХХ століття // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського педагогічного університету. Кам'янець-Подільський. 2002. Ч. ІІ. С. 130-135.
6. Попик О.І. Мистецька освіта Хмельниччини // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. К.: Видавництво УАДУ. 2001. №2. Ч. І. С. 271-272.
7. Соколюк Л. Проблема національного стилю в українському мистецтві першої третини ХХ століття // Мистецтвознавство України: збірник наукових праць. Вип. 3. Київ, 2003. С. 25-31.
8. Український живопис ХІХ – поч. ХХ ст.: Галерея. Київ: Артанія Нова. 2005. 272 с.
9. Фонди Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника. Тека №507. Док РП 16156.

The article highlights aspects of the formation and development of the artistic community in the Ukrainian territory late XIX – early XX century.

Key words: itinerants, general and artistic processes, the mentality of the people, traditional, patriotic focus, artistic imagery, picturesque, artistic arsenal.

Отримано: 27.10.2016

УДК 378.147.091.33:780.614.131

***Л. Л. Колбасов**, викладач*

ХУДОЖНЄ СПРИЙНЯТТЯ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПО КЛАСУ ГІТАРИ

У статті визначається роль художнього сприйняття у педагогічній діяльності учителів мистецьких дисциплін, розкривається сутність поняття «художнє сприйняття «, визначаються структурні компоненти, критерії діагностування та педагогічні етапи його формування.

Ключові слова: художнє сприйняття, емоції, духовний світ.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в умовах розбудови національної держави й відродження духовної культури українського народу постає гостра потреба у вихованні розвиненої, духовно багатої особистості.

У цьому процесі значна роль належить навчальним закладам, у яких ідеї гуманізації, гуманітаризації та життєтворчості стають провідними. Саме вони посилюють вимоги до особистості вчителя по класу гітари, його вмінь розвивати духовний світ школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складна та багатогранна проблема художнього сприйняття привертає увагу сучасних вітчизняних педагогів-дослідників (Н.П. Михайленко, Л.Г. Коваль, Г.М. Падалка, О.П. Рудницька, та ін.), у наукових працях яких розкривається духовне становлення особистості, внутрішньої культури та особистісних якостей людини, розглядаються різні аспекти формування художнього сприйняття, визначаються педагогічні методи та прийоми вдосконалення процесу мистецького спілкування з художніми творами.

Мета статті: розкрити сутність поняття «художнє сприйняття», визначити внутрішні складники, педагогічні етапи його формування у майбутніх учителів по класу гітари. Осягнення художніх реалій світу вимагає творчої співучасті, активізує здатність особистості підводитися до широких творчих узагальнень, ініціює духовну суверенність. Це відбувається у процесі художнього сприйняття, що дає підстави твердити про його виняткову соціально-культурну та виховну роль й складну структуру як провідного виду художньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Питання, пов'язані з категорією «художнє сприйняття», завжди привертали увагу представників різних галузей науки: філософії, естетики, мистецтвознавства, соціології, психології, які разом становлять методологічні засади педагогічних досліджень, спрямованих на діагностування та корекцію індивідуального розвитку здатності особистості адекватно сприймати інструментальні твори.

На наявність двох основних компонентів (емоційного та розумового) в структурі художнього сприйняття вказував Гегель. У своїх наукових працях він зазначає, що незалежно від індивідуальних особливостей сприймаючого суб'єкта, сприйняття відбувається або як раціональний аналіз конструкції твору, або повністю поринає в стихію безпосереднього почуттєво-емоційного контакту з ним.

Складні та багатогранні питання художнього сприйняття розв'язуються у фундаментальних працях Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, Б.М. Теплова, П.М. Якобсона, які визначають художнє сприйняття як емоційно-інтелектуальний процес, на глибину й розуміння якого впли-

вають знання, досвід, самопочуття й психічний стан сприймана.

Дослідники доводять, що в мистецтві, розрахованому на співпереживання, активно діють механізми синтонії та ідентифікації, тобто перенесення життєвих станів інших людей на себе, свою долю, співчутливе ставлення до сприйнятого. Не випадково процес художнього сприйняття-переживання характеризується вченими як «споглядання» (Гегель), «гра розуму й уяви» (Кант), «споглядання ансамблю якостей» (Р. Інгарден), «проти чуття» (Виготський), «діалог» (Бахтін), «зрозуміле співпереживання» (В. Дільтей) тощо. Усі ці терміни можна ввести в поняття «розуміння», тобто здатність суб'єкта художнього спілкування осягати емоційно-образний зміст твору, вміння «бачити» авторську індивідуальність.

Узагальнюючи наукові дослідження, можна вирізнити три основні ступені художнього сприйняття:

- перцептивне сприйняття сенсорної інформації;
- аналіз виразно-смислового значення художньої мови;
- інтерпретація емоційно-образного змісту інструментального твору.

Процес художнього сприйняття має насамперед емоційно-чуттєвий характер, але суб'єкт художньої взаємодії може й не відчути справжньої насолоди від твору, оскільки емоції й почуття, що виникають на ступені перцептивного сприйняття й базуються на життєвому досвіді, є тільки першим поштовхом для здійснення повноцінного процесу співпереживання, занурення в авторську модель. Процес осягнення змістового образу щільно пов'язаний з аналітико-синтетичною діяльністю свідомості сприймаючого. Пронизуючи з різною мірою інтенсивності весь процес художнього сприйняття та характеризуючись на першому етапі художньою суб'єктивацією, емоції і почуття надалі стають більш концентровані та осмислені. Вчені вказують, що почуттями процес художньої взаємодії не обмежується, що вони є «проникливими та глибокодумними» (Б. Теплов) і мають, за словами психологів, виконують пізнавальні функції, внаслідок чого стає можливим проникнення у глибинні прошарки твору, інтеріоризація художнього змісту сприймаючим суб'єктом.

Педагогічні погляди на основоположне значення художнього сприйняття в мистецькій освіті, визначення структури художньо – пізнавальної діяльності уможливлюють установлення етапності формування розглядуваного феномена. Визначимо такі етапи:

а) попередній або ціннісно-орієнтаційний. Цей етап передбачає ознайомлення студентів із різними напрямами розвитку музики, тобто формування ціннісно-орієнтаційної сфери. На цьому етапі відбувається накопичення необхідних знань з теорії та історії музики;

б) основний або процесуально-оперативний етап передбачає педагогічне керівництво процесами співпереживання-розуміння та оцінки інструментальних творів у процесі безпосереднього контакту з ними, зокрема у виконавській діяльності студентів. На цьому етапі важливо активізувати різні види художньо-виконавської діяльності студентів, залучити їх до безпосередньої участі у процесі співпереживання та усвідомлення образного змісту твору;

в) завершальний або творчо-перетворювальний етап передбачає закріплення післядії отриманої художньої інформації, її впливу на духовний світ особистості, що виходить за межі сприйняття конкретного інструментального твору. Кожен з вищеназваних етапів показує якийсь один зі специфічних механізмів впливу мистецтва, але всі вони взаємопов'язані й тісно взаємодіють один з одним.

Висновки. У структурі професійно-педагогічної діяльності вчителя по класу гітари художнє сприйняття набуває особливої значущості, оскільки є основним показником рівня його педагогічної компетентності.

Органічною основою вимірювання здатності майбутнього вчителя по класу гітари до художнього спілкування з інструментальними творами й через них з учнівською аудиторією виступає виконавська діяльність, у якій інтегруються та виявляються особистісні й професійно значущі якості педагога й відповідно до результатів якої набуває свого сенсу поняття духовної культури особистості.

Список використаних джерел:

1. Костюк О.Г. Сприймання музики і художня культура слухача. Київ, 1965. 123 с.
2. Мазепа В.І. Художня творчість як пізнання. Київ: Наукова Думка, 1974. 213 с.
3. Рудницька О.П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя. Київ: КДПІ, 1992. 96 с.
4. Якобсон П.М. Психология художественного творчества. Москва: Знание, 1971. 47 с.
5. Яранцева Н.О. Творчий характер художнього сприйняття. Київ, 1979. 21 с.

The article defines the role of artistic perception of teachers in teaching arts subjects essence of the concept of "artistic perception", defined structural components, criteria for diagnosis and educational stages of its formation.

Key words: artistic perception, emotion, spiritual world.

Отримано: 27.10.2016

УДК 712+72].035.2(4)

***Д. А. Костюк**, кандидат мистецтвознавства*

ВПЛИВ ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА НА ПАЛАЦОВО-ПАРКОВЕ МИСТЕЦТВО ЄВРОПИ

Стаття висвітлює вплив Просвітництва на розвиток палацово-паркового мистецтва в Європі та зокрема в Україні.

Ключові слова: палац, архітектура, культура, пейзаж, ансамбль.

Палацово-паркови мистецтво Європи виникло в певно історичну епоху та розвивалося не відокремлено, а навпаки, знаходилося в руслі взаємозбагачуючих тенденцій, що чутливо реагували на змінні запити часу і змінювалися відповідно до загального ходу історії.

До XX століття поняття "культура", "цивілізація" вживалися як синоніми; між культурою і цивілізацією є багато спільного. Німецькі романтики відзначили що культура переростає в цивілізацію, а цивілізація переходить в культуру. І. Кант відзначив культуру як те, що слугує духовному розвиткові людства і за своєю сутністю є гуманістичним [1, 197].

В цьому і є фундаментальна ідея палацово-паркового мистецтва, "раю на землі", в ньому синтез багатьох мистецтв.

Палацово-паркове мистецтво як форма синтезу природи й архітектури та інших видів мистецтв були зв'язані з історичними стилями і розвивалося взаємозв'язку з філософією, літературою, музикою, поезією, живописом, архітектурою, екологією. Народними традиціями та ін.

Англійський історик і соціолог А. Тойнбі (1889-1975 рр.) як прихильник концепції історичного коловороту в розвитку локальних культур розділив історію людського суспільства на окремі цивілізації, дослідженню яких присвятив свою працю "Дослідження історії". Він відводив українському культурно-історичному типу місце посередника між західною і східною цивілізацією. Він довів, що при всій відмінності і несхожості культур різних народів усі вони належать до єдиної цивілізації і в своєму розвитку рано чи пізно проходять ідентичні етапи, для яких характерні однакові риси [2, 234].

Польсько-американський дослідник О. Галецький як і А. Тойнбі, виокремив Україну з російського культурного простору, розглядаючи її як складову європейської цивілізації.

Палацово-паркове мистецтво досягло свого найвищого розвитку в другій половині XVIII – першій половині XIX ст.

Ідеолог просвітництва Ж. – Ж. Руссо виступав проти соціальної нерівності, деспотизму та рабства, він відкидав будь яке насильство над природою та особою. В мистецтві у цей час відображається пафос просвітництва, його філософські соціальні й моральні засади, своєрідне розуміння "природної людини", природи, розуму. На початку XVIII ст. з'являються трактати в яких зазначено, що не має в людській свідомості нічого такого, що проникало б в нього через почуття. Ця філософія пробудила цікавість до пейзажних парків, де основним були не символи, а породжувальні природою почуття і настрої. З'являються роботи парко будівників – поета Олександра Попа, що заклав перший англійський парк Твікінхем на Темзі в Англії, чим відрив нову еру у парковому мистецтві [3, 211].

В період просвітництва у Європі розвивався сильний вплив ідей, що зародились у Англії, а остаточно сформувались як ідейний рух у Франції. В цей період у архітектурі виникає класицистичний стиль, де за основу взято архітектуру Давнього Риму та Греції.

Творці цього художньо-мистецького стилю вважали, що краса існує об'єктивно, тому її можна осягнути розумом.

Найвидатнішими будівлями були палаци. Провідним стає намагання зменшити хаос у світі природи задля порядку та гармонії. Тогочасне малярство сягнуло вершин свого розвитку. У Франції слідом за класичними краєвидами Ніколо Пусена, Клода Роленна, Шарля Лебрана, з'явились ідилістичні картини в Атто та Фрагонара, що стали еталоном пейзажів палацово-паркових ансамблів, залів палаців [4, 122].

Оздоблення інтер'єрів палаців, зокрема меблів, відповідали аристократичним запитам власників. Паризькі столяри – різьбярі досягли високої майстерності у використані екзотичної імпортованої сировини: чорного, червоного та атласного дерева. Спеціалізувалися на мозаїках та інкрустаціях з ебенового дерева. До витворів паризьких майстрів, що їх одразу пізнають як роботи в стилі Людовика XIV, Людовика XV, Людовика XVI, згодом дорівнялись вироби Г. Гібсона, Т. Чіпендейла. Витончена порцеляна завдячувала імпортові з Китаю. Королівські фабрики в Сен-Клу, Севрі, мали аналоги в Мейсені, Саксонії, Санкт-Петербургові, у фабриці "Етрурія" Д. Веджвуда, українських фабриках Баранівки, Корця. Зали і салони палаців та маєтків повнилися окрім порцеляни вишуканими бронзовими речами, шовком, золотом і розкішними дрібничками [5, 154].

В другій половині XVIII століття класицизм поширився всією Європою. В Польщі, до якої тоді належала частково й Україна класицистичне мистецтво розвивалося на протязі 1760-1830 років, що отримало визначення "зрілого класицизму".

Палацово-паркове мистецтво – це спроба створення ідеального світу взаємовідношень людини з природою. Відвідини таких ансамблів, творців мистецтва, повинна бути мандрівкою в рукотворний людиною рай на землі, Едем.

Список використаних джерел:

1. Асєєв Ю. Подорож в античний світ. Київ, 1970. 197 с.
2. Гостев В.Ф., Юскевич Н.Н. Проектування садів та парків. М., 1991. 234 с.
3. Деліль Ж. Сади. Ленінград: Наука, 1987. 211 с.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України Т.1. Київ, 1991. 122 с.
5. Косаревский И. Искусство паркового пейзажа. Москва, 1977. 154 с.
6. Лоренц С., Роттермунд А. Класицизм в Польщі. Варшава, 1994. 132 с.
7. Малаков Д. Парки Діоніса Макклера. Київ, 1993. № 5-6.

The article deals with the impact of Enlightenment on the palace and park Art development in Europe and in Ukraine.

Key words: palace, architecture, culture, landscape, ensemble.

Отримано: 27.10.2016

УДК 378.147.091.33:78

О. В. Мартинюк, *аспірантка*

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається феномен «компетентність майбутнього вчителя музики». Розкрито різні наукові підходи до визначення сутності цього феномена, виявлено значення методичної компетентності в контексті завдань сучасної мистецької освіти.

Ключові слова: компетентність, компетентнісна модель, вчитель музики.

Реорганізація національної системи освіти на зразок європейської моделі, активні соціальні процеси, які відбуваються в Україні, передбачають зміну вітчизняного освітнього простору, переосмислення його теоретико-методологічних принципів. Професійна педагогічна освіта також потребує перебудови, адже динамічне суспільство, у якому відбувається швидка зміна пріоритетів, ціннісних установок, сучасна загальноосвітня школа висувають все суворіші вимоги до педагогів-фахівців, ставлять складні завдання формування особистості молодої людини.

Окреслена проблема розглядалася в таких напрямах, як висвітлення методології професійної освіти (В. Андрущенко, В. Гриньова, І. Зязюн, В. Кремень), вивчення теоретичних засад компетентнісного підходу (Н. Бібік, Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Пометун, О. Савченко), розкриття організаційно-технологічних аспектів формування компетентностей особистості (І. Зимня, Н. Кічук, М. Князян, А. Хуторський, М. Чошанов). Однак, проблема формування методичної компетентності в контексті завдань сучасної мистецької освіти потребують ґрунтовнішого дослідження.

Метою статті є проаналізувати сучасні підходи щодо сутності феномена «компетентність майбутнього вчителя музики», обґрунтувати значення методичної компетентності в контексті завдань сучасної мистецької освіти.

Одним із шляхів вдосконалення освітнього процесу, а також одним із нових напрямів у розвитку педагогічної думки є розробка компетентнісної моделі загальної та професійної освіти. У Концепції загальної мистецької освіти так сформульовано мету: «у процесі сприймання та інтерпретації творів мистецтва і практичної художньої діяльності виховувати в учнів ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати художню свідомість і компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні» [3]. У цьому документі термін «художня компетентність» (мається на увазі загальноосвітня компетентність) тлумачиться, як «здатність керувати набутими художніми знаннями та вміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самоосвітній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями» [3].

Компетентнісна модель загальної мистецької освіти реалізується у навчальних програмах з мистецтва, музики, художньої культури. З-поміж навчальних, розвивальних та освітніх завдань автори нормативних документів виокремлюють освітні (загальноосвітні) компетенції такі, як: ціннісно-смислові (ціннісно-сенсові), навчально-пізнавальні (когнітивні, інформаційні), творчо-діяльнісні (креативні, предметні), полікультурні (загальнопредметні, загальнокультурні), соціокультурні (загальнокультурні, комунікативні), а також методологічні, світоглядні, компетенції особистісного самовдосконалення та інші [4; 5].

Отже, попередній аналіз нормативної бази освітньої галузі «Мистецтво» підтверджує широкий спектр компетенцій та компетентностей, які повинна формувати загально-

освітня школа засобами мистецтва. Кінцевою метою цього процесу повинно стати духовне становлення особистості, формування, насамперед, людини як члена людського співтовариства, громадянина, фахівця, яка володіє життєвими компетенціями, здатної сприймати і розуміти мистецтво, навколишній світ. У відповідності до запитів суспільства, потреб сучасної школи значно зростають вимоги до майбутніх педагогів, особливо педагогів мистецтва. Окрім професійних знань, умінь, навичок, досвіду педагогічної діяльності (основних компонентів інформативно-когнітивної моделі освіти), компетентнісна модель передбачає власне розуміння, особистісне бачення педагогами шляхів розв'язання нагальних завдань школи, проектування і творення інноваційних педагогічних технологій.

Мистецтво, зокрема музичне мистецтво як ідеальний носій закодованих смислів, значно розширює коло пізнавальних можливостей людини, в якому, поряд з науковою раціонально-логічною сферою пізнання, присутні художньо-образна, а також позараціональні, позасвідомі форми пізнання. Предметом пізнання в художньо-образній сфері, тобто у сфері мистецтва є особистісне емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва та дійсності, інструментарієм виступає художній образ – носій закодованих художніх смислів [1].

Наступним аспектом є спосіб засвоєння змісту освіти, тобто певних смислів та культурних цінностей. Особливість процесу полягає у тому, що творення нових смислів і цінностей може відбуватись лише за умови включення у механізм пізнання особистісного компоненту. І знову у педагогів мистецтва знаходиться ключ до вирішення проблеми, адже спосіб засвоєння художнього досвіду, шлях пізнання мистецтва – процес переживання або проживання образного змісту художнього (музичного) твору. В результаті опанування мистецтва, в тому числі і музичного, відбувається нівелювання об'єктивного значення інформації й активізується пошук суб'єктивного, а отже особистісно значущого смислу.

Отже, можемо стверджувати: мистецтву як соціокультурному феномену, як одній з форм відображення дійсності належить провідна роль у відтворенні механізму пошуку особистісно значущих смислів у процесі опанування культурних цінностей людства. За цих умов мистецтво набуває статусу своєрідної методологічної основи у вдосконаленні освітнього процесу, оскільки в ньому зосереджений значний людинотворчий потенціал.

Розробка компетентнісної моделі професійної педагогічної освіти як технології, яка має на меті підвищення результативності освіти і спрямована на формування універсальних, системних якостей індивіда професійного і особистісного характеру, потребує створення нових освітніх стандартів, глибокого переосмислення методологічних засад сучасної освіти, реструктуризації змісту освіти, наповнення його особистісними та загальнозначущими цінностями.

Список використаних джерел:

1. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Парадигмальный подход к разработке содержания ключевых педагогических компетенций // Педагогика. 2004. №10. С. 23-31.
2. Масол Л. Діагностика і оцінювання художньо-освітніх результатів учнів старшої школи // Мистецтво та освіта. 2006. № 3. С. 8-13.
3. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти // Мистецтво та освіта. 2004. № 1. С. 2-5.
4. Мистецтво: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Пояснювальна записка / укладачі: Масол Л.М. (керівник групи), Комаровська О.А., Оніщенко О.І. та ін. // Мистецтво та освіта. 2005. №1. С. 14-19.
5. Музичне мистецтво: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (5-8 класи). Пояснювальна записка / укладачі: Фільц Б.М., Бєлова І.М., Букреєва Г.Б., Демчишин М.С. та ін. // Мистецтво та освіта. 2005. № 1. С. 2-5.

In the article the phenomenon of «competence of future teachers of music». Reveals the different scientific approaches to defining the essence of this phenomenon, revealed important methodological competence in the context of the problems of modern art education.

Key words: competence, competence model, music teacher.

Отримано: 27.10.2016

УДК 37.018.54:37.015.31.78

***В.В. Марцинів**, аспірант*

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННОГО МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

У статті розглянуто процес формування музично-інформаційної компетентності під час навчання з використанням електронних музичних інструментів, проаналізовано сутність поняття та виділено його структурні компоненти.

Ключові слова: електронно-цифрові технології, електронні клавішні синтезатори, музично-інформаційна компетентність.

Стрімкий процес інформатизації музичної освіти, який полягає у створенні цифрових освітніх ресурсів, впровадженні прийомів і методів мережевої взаємодії та використанні сучасних музично-комп'ютерних технологій, формує нові соціально-ціннісні потреби, а також безпосередньо впливає на зміну навчального середовища усіх ланок мистецької освіти. У закладах початкової спеціалізованої мистецької освіти – музичних школах та школах мистецтв, процес інформатизації пов'язаний із впровадженням у навчальний процес електронних музичних інструментів, зокрема, електронного клавішного синтезатора.

Одним із ключових векторів розвитку сучасної педагогіки є концепція компетентнісного підходу, яка уособлює інноваційні засади освіти, відповідає світовим стандартам та передбачає підготовку інтелектуально зрілої, духовно багатої та творчої особистості.

У контексті цього напрямку розвитку освіти, актуальним є взаємозв'язок впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій у навчальний процес шкіл мистецтв та набуття учнями цих шкіл відповідних компетентностей, для активізації їх у майбутній професійній діяльності.

Теорія компетентнісного підходу розроблялася і була представлена в працях зарубіжних учених Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена, С. Шо.

Застосування компетентнісного підходу в освіті досліджували такі українські вчені: Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, І.Г. Єрмаков, О.І. Локшина, О.В. Овчарук, Л.І. Паращенко, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, С. Сисоєва.

Впровадженню цифрових технологій у музичну освіту присвячені праці таких науковців, як І.М. Красільніков, І.Р. Черешнюк, О.Ю. Коробейнікова, І.Б. Горбунова, О.М. Бордюк, О.М. Рибніков, І.М. Стецюк.

Клавішний синтезатор – музичний інструмент нового покоління, який поєднує у собі функції традиційного музичного інструменту та комп'ютера [4, 1]. Проте, більшість музикантів-педагогів до цього часу вважають, що клавішний синтезатор є певним електронним аналогом фортепіано. Тобто, якщо учень володіє основними прийомами фортепіанного виконавства, то успіх у опануванні синтезатора йому гарантовано. Звичайно, для сучасних учнів, які активно використовують у шкільній та позашкільній діяльності комп'ютерні технології, опанування синтезатора не є надскладним завданням; проте варто запам'ятати, що синтезатор має надзвичайно широкі можливості для творчо-виконавської діяльності музиканта.

Однією із основних відмінностей між синтезатором та фортепіано є те, що клавіатура синтезатора – не єдиний засіб керування звучанням. Багато виконавських парамет-

рів під час гри вибираються із програмного меню на пане лі інструмента, виставляються заздалегідь та навіть змінюються в процесі виконання музики. Музикування на синтезаторі потребує готовності та вміння самостійно формувати звукове середовище, використовуючи для цього специфічні методи та засоби. І.М. Красільніков підкреслює, що «величезний художній потенціал електронних інструментів вимагає від користувача переосмислення нотного тексту – його потрібно аранжувати для певних тембрів інструментів відповідно до їх особливостей» [1, 9].

Науковці, які спеціалізуються у цій області дослідження, вказують на необхідність розвитку нових для музиканта здібностей «оперативно та якісно працювати з музичною інформацією, аналізувати та обробляти отримані результати, приймати рішення під час творчої діяльності на основі відомої музичної інформації» [2, 3].

О.Ю. Коробейнікова називає ці здібності інформаційною компетентністю та розглядає їх як здатність та готовність до здійснення інформаційної діяльності із звуковою інформацією, що міститься в клавішному синтезаторі в електронному вигляді. Наявність цієї компетентності дозволяє учням ефективно керувати звуковими ресурсами різних моделей електронних інструментів і створювати за їх допомогою оригінальний музичний продукт [4, 1].

Формування та реалізація основ інформаційної компетентності в процесі навчання у ДШМ базується на опануванні школярами всієї функціональної палітри електронного музичного інструменту під час здійснення різних видів музично-творчої діяльності: створення проекту електронного аранжування, підбір на слух, сольне та ансамблеве музикування, імпровізація та створення музики.

У своєму дослідженні О. Ю. Коробейнікова виділяє такі складові структури інформаційної компетентності: музично-комп'ютерну грамотність, музично-інформаційну діяльність, творчу ініціативність [4, 2].

І.Б. Горбунова вважає, що інформаційна компетентність є однією із ключових компетенцій сучасного спеціаліста в галузі освіти. На її думку, «інформаційна компетентність музиканта передбачає опанування засобами сучасних інформаційних та музично-комп'ютерних технологій та їх використання у вирішенні конкретних завдань у сфері музичної освіти та творчості» [3, 1].

Структура інформаційної компетентності І.Б. Горбунової містить в собі універсальну (інваріантну) та професійну (варіативну) складові. Інваріантна складова не залежить від рівня та напрямку підготовки майбутніх спеціалістів у галузі музичного мистецтва, тоді як варіативна складова пов'язана з вирішенням конкретних професійних завдань музиканта та залежить від його спеціалізації.

Формування інформаційної компетентності музикантів проходить сьогодні в умовах мережевого освітнього середовища, яке постійно поновлюється, цифрових освітніх ресурсів та засобів навчання, які пов'язані із використанням музично-комп'ютерних технологій [3, 1].

Український науковець О.М. Рибніков досліджуючи готовність майбутнього учителя музики до використання цифрового музичного інструментарію в професійній діяльності вважав, що в процесі навчання музикант має набути нову особистісну якість, яку він визначив як *цифрова музично-інструментальна компетентність. На його думку ця якість* характеризується здатністю музиканта-педагога до музичної творчості на основі цифрових технологій та електронного музичного інструментарію в усіх її варіантах – інтерпретації, імпровізації та композиції і грунтується на усвідомленому керуванні музичною інформацією у її медійних формах та технологічними навичками запису, виробництва і розповсюдження музики. Цифрова музично-інструментальна компетентність, музична інформатична ерудованість майбутнього спеціаліста стає передумовою успішності його музично-педагогічної діяльності [5, 172]. Необхідною умовою для формування цифрової музично-інструментальної компетентності О.М. Рибніков вважає створення системи інтегрованих знань, впровадження якісно нових технологій навчання з використанням ЕМІ на основі міждисциплінарних зв'язків з урахуванням музичного та педагогічного компонентів.

На основі аналізу наукових праць кожного із вищезазначених вчених, можна зробити висновок, що музично-інформаційна компетентність є особистісною якістю, яка характеризується здатністю та готовністю усвідомленого керування музичною інформацією та набуттям технологічних навичок, які безпосередньо пов'язані із процесом відтворення, редагування, запису та виробництва музики засобами електронного музичного інструментарію. На нашу думку, перспектива майбутніх наукових розвідок цієї проблеми полягає у дослідженні формування музично-інформаційної компетентності учнів початкових спеціалізованих закладів мистецької освіти, тому що більшість сучасних досліджень стосуються педагогічного процесу вищої школи.

Список використаних джерел:

1. Красильников И.М. Музыкально-компьютерные технологии и качество творческой деятельности школьников // Музыка в школе. 2010. №4. С. 3-10.
2. Черная М.Ю. Методика обучения информатике учащихся музыкальных школ с использованием звукового программно-аппаратного комплекса: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Санкт-Петербург, 2012. 24 с.
3. Горбунова И.Б. Музыкально-компьютерные технологии как ресурс формирования информационной компетентности музыканта-педагога. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/muzykalno-kompyuternye-tehnologii-kak-resurs-formirovaniy-informatsionnoy-kompetentnosti-muzykanta-pedagoga.
4. Коробейникова Е.Ю. Структура информационной компетенции учащегося-музыканта. URL: http://www.art-education.ru/electronic-journal/struktura-informacionnoy-kompetencii-uchashchegosya-muzykanta.
5. Рибніков О.М. Педагогічні умови формування готовності майбутніх вчителів музики до використання цифрового електронного музичного інструментарію у професійній діяльності // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 6(2). С. 168-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_6(2)__25.

The article deals with the formation of music and information competence when learning using electronic musical instruments, analyzes the essence of the concept and highlighted its structural components.

Key words: digital electronic technology, electronic keyboards, synthesizers, musical and informational competence.

Отримано: 27.10.2016

УДК 930.2:656.8(977.43/44)«18/19»

І. В. Паур, *кандидат історичних наук*

ПОШТОВА ЛИСТІВКА КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. З ВИДАМИ БУДІВЕЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОГО КОМПЛЕКСУ МІСТА

У статті розглядаються документальні листівки кінця XIX – початку XX ст. з видами будівель навчальних закладів м. Кам'янця-Подільського.

Ключові слова: документальна листівка, навчальний заклад, гімназія, училище, духовна семінарія.

Документальні листівки з видами Кам'янця-Подільського кінця XIX – початку XX ст., на яких зображено різні частини міста є важливим джерелом для вивчення топографії губернського центру. У цей період був загальноприйнятий «канонічний» набір листівок, присвячених великим європейським містам: панорамні зображення, види вулиць і площ, центральних частин міста, бульварів, собори, церкви, громадські будівлі, навчальні заклади тощо. Обираючи в Кам'янці-Подільському об'єкти для фіксації, фотографи та видавці зупинялися на архітектурних пам'ятках чи місцевостях, що були добре відомі й користувалися незмінною увагою містян і гостей міста.

Так, при систематизації документальних листівок із видами Кам'янця-Подільського ми їх згрупували за тематичним принципом, що дозволило охопити весь масив поштівок кінця XIX – початку XX ст. У їх складі можемо виділити тематичні групи: 1) загальні види; 2) передмістя; 3) Кам'янецька фортеця; 4) навчальні заклади; 5) культові споруди; 6) громадські споруди; 7) об'єкти інфраструктури; 8) архітектурні пам'ятки; 9) річка Смотрич; 10) площі, бульвари, вулиці. Вони видавалися на замовлення кам'янецьких видавців: В. Варгафтінга, В. Вінарського, М. Грейма, Р. Кнопінга, Д. Лахмановича, Г. Шпізмана та фототипії «Шерера, Набгольца і К°» (Москва), у друкарнях Санкт-Петербурга, Праги (В. Вінярським), Дрездена (Г. Поєм), Дармштату (Х. Хауном). Необхідно відмітити, що не всі з вищезазначених видавці використовували види будівель навчальних закладів як світлини для поштівок.

Одним з перших серію сувенірних листівок в друкарні Луіса Глезера в м. Лейпцигу з видами навчальних закладів міста замовив М. Грейм. На одній з них, виготовленій технікою хромолітографії, було поєднано вид Чоловічої та Жіночої гімназії, на іншій – Духовної семінарії та Жіночого Духовного училища. Бланки листівок були прикрашені гербом Поділля [13, 8], квітами та написом «Souvenir de Kamenetz-Podolie». На цьому ж боці вказувався замовник М. Грейм (M. Greim, photo-tÿpogr. Kamenetz-Podolie), видавець (Druk v. Louis Glaser, Leipzig), а також виділялося місце для текстового повідомлення [5]. Листівки даної серії були одними з найперших, оскільки прикрашання видових листівок квітами та гербами набуло поширення після 1894 р. Одна із сучасниць писала, що з того часу відкритий лист змінив свій зовнішній вигляд із звичайного бланка на художньо прикрашену поштову картку [16, 670-671]. Проте ці листівки були надруковані не раніше 1897 р., коли обов'язковим стало зазначення на лицьовій стороні листівок позначення «Открытое письмо» [17, 100].

Слід відмітити, що наступні серії поштівок М. Грейм видавав використовуючи світлини з власного фотоальбому виданого у 1901 р. [2], але зображень будівель навчальних закладів у ньому не було.

Упродовж двох десятиліть розповсюдженням листівок у місті також займався купець Л. Варгафтіг, який продавав у місті дитячі книги та календарі з 1892 р. у домі Морозової на Центральному майдані [1, 53]. Ним були замовленні поштівки в основі яких були світлини з видами будівель Духовної семінарії, Жіночого духовного училища, Чоловічої гімназії, виготовлених способом фототипії, що набувала стрімкого поширення наприкінці 90-х рр. XIX ст. Зокрема, на поштівці з видом будівлі Жіночого духовного училища (нині приміщення коледжу харчової промисловості) [4] Л. Варгафтіга на першому плані зображений фасад закладу, на фоні якого стояли святково одягнені учениці та вчителі закладу. Це училище було відкрите у приміщенні кляштора візиток у 1864 р. Згодом будівлю викупили й у 1885–1889 рр. реставрували. На кінець 1890-х рр. тут могло навчатися 200 вихованок [15, 157-158].

З 1865 р. після значних перетворень і переїздів основним центром підготовки священників не тільки для Поділля, а й усієї Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. стала Подільська духовна семінарія [12, 16-28] (нині головний корпус Подільського державного аграрно-технічного університету) [4].

Наступна листівка Л. Варгафтінга відображає вид фасаду триповерхового будинку єдиного середнього навчального закладу міста – Чоловічої гімназії (нині історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка), збудованої в класичному стилі (1841 р.) [3, 65]. Він вигідно виділявся серед одноповерхової забудови західної частини Старого міста.

Д. Лахмановичем була замовлена серія колажних та монтажних листівок до яких були включені види навчальних закладів міста. Так, лицьовий бік однієї з листівок поєднав види міста та типи його жителів й види будівель Чоловічої та Маріїнської жіночої гімназій, які автор макету листівки вдало розмістив у літерах: «Kamieniec Pod.» [7].

Невдовзі Д. Лахманович видав поштівку, зображення якої об'єднало дванадцять видів міста: Руських фільварків, виду Новопланівського мосту і міста з Нового бульвару, Руської брами 1775 р., Нового плану і Бульварної вулиці, Центрального майдану і пожежної каланчі, Вірменського костьолу, Михайлівської площі та Іоано-Предтечинської церкви, Духовної семінарії, Пушкінського народного дому, виду міста з південного боку, Турецького мінарету, Кафедральної брами. У нижній частині цієї листівки був напис: «Кам'янець-Подільський» («Каменецъ-Подольскій») [6].

У масиві листівок замовлених Р. Кноппінга слід виділити листівку з серії «Вітання з Кам'янця-Подільського» («Привет изъ Каменца-Подольска»), у композиції якої поєднувалися світлини будинків Духовної семінарії, гімназії Славутинської, Технічного училища, Чоловічої гімназії [6].

Г.Шпізман видавничу діяльність розпочав у 1904 р. на, що вказує оформлення адресного боку поштівки з видом Жіночої гімназії С.А. Славутинської (нині школа-інтернат № 2) [10] збудованої в 1901 р. [11, 127]. Використана видавцем світлина цінна своєю оригінальністю оскільки не дублює відомі види цього закладу.

На іншій поштівці Г. Шпізман об'єднав види навчальних закладів: Чоловічої гімназії, Маріїнської жіночої гімназії, Технічного училища, Духовної семінарії [9]. Дані види поодинці він перевидавав неодноразово у різних серіях. Особливо Г. Шпізман виділяв вид будівлі Маріїнської жіночої гімназії (нині школа № 8), що знаходилася на вулиці Петербурзькій (сучасна вул. Шевченка) неподалік від комерційного училища [4]. Вихованки гімназії одержували звання домашніх вчительок і мали право викладати предмети, з яких мали гарні оцінки [14, 99].

Серед масиву документальних листівок виданих Г. Шпізманом слід виділити кольорові листівки з видами Маріїнської жіночої гімназії, Чоловічої гімназії, Технічного училища [5]. При їх виготовленні замість чорної типографічної фарби на форми наносились коричнева, зелена, синя тощо.

Таким чином, із навчальних закладів міста на поштівках найчастіше зображалися гімназія Славутинської (4 сюжети) і Маріїнська жіноча гімназія (3 сюжети). Листівки ж з видами Чоловічої гімназії, Духовної семінарії, Жіночого духовного та Технічного училищ були не менш популярними серед містян і видавців але однотипними (1-2 сюжети).

Так, М. Греймом було замовлено щонайменше дві сувенірні листівки виготовлені літографічним способом з видами будівель Жіночої та Чоловічої гімназії, Жіночого духовного училища та Духовної семінарії. Згодом Л. Варгафтінг та Д. Лахманович використали світлини цих закладів для видання фототипічних листівок. Р. Кноппінг та Г. Шпізман у свою чергу користувалися пізнішими світлинами цих навчальних закладів і звернули увагу на будівлю Технічного училища та Гімназії С.А. Славутинської. Фототипія «Шерер, Набгольц і К°» у свою чергу перевидавала види використані кам'янецькими видавцями. Цікаво, що серед зображень кореспонденційних поштівок В. Вінарського ми не зустріли окремо виділених видів навчальних закладів, у нього переважали найбільш відомі об'єкти, центральні вулиці Старого міста та види міста з різних боків.

Список використаних джерел:

1. Адресы должностных лиц, правительственных учреждений и частных фирм, находящихся в г. Каменец-Подольск и должностных лиц учреждений Министерства Внутренних Дел в уездах Подольской губернии. Каменец-Подольск: Тип. Подольск. Губерн. Правления, 1892. 97 с.
2. Грейм. М. Збірка фотографій та фотокопій з фотографій // Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець» [без сигнатури].
3. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський: історія і сучасність. Кам'янець-Подільськи: ПП «Медобори-2006», 2011. 136 с.
4. Колекція листівок відділу зображальних мистецтв Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург).
5. Колекція листівок Історико-культурологічного Подільського Братства (м. Кам'янець-Подільський).
6. Колекція листівок Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець» (м. Кам'янець-Подільський).
7. Приватна колекція листівок Я. Васильковського (м. Варшава).
8. Приватна колекція листівок Д. Казанцева (м. Хмельницький).
9. Приватна колекція листівок С. Копилова (м. Кам'янець-Подільський).
10. Приватна колекція листівок М. Сімашкевича (м. Кам'янець-Подільський).
11. Мельник Е.М. Кам'янець-Подільська жіноча гімназія С.О. Славутинської (1901-1921 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць; гол. ред.: П.Т. Тронько; Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. Т. 3. 2003. С. 127-138.
12. Мельник Е.М. Подільська духовна семінарія // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т. 18: Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2011 р. С. 16-28.
13. Осетрова Г.О. Герби в пам'ятках архітектури Кам'янця. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. 32 с.
14. Сесак І.В. З історії Кам'янець-Подільської Маріїнської жіночої гімназії (1867-1917) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Т. 1. Кам'янець-Подільський, 1998. С. 97-105.
15. Сецинский Е. Город Каменец-Подольский. Историческое описание. Киев: Тип. С.В. Кульженко, Ново-Елисаветская ул., соб. д., 1895. 247 с.
16. Шабельская Н.Л. Новая отрасль художественной промышленности // Искусство и художественная промышленность. – Санкт-Петербург, 1899. № 8. С. 670-682.
17. 25-летие Всемирного Почтового Союза // Почтово-Телеграфический Журнал Главного Управления Почт и Телеграфов. Санкт-Петербург, 1899. Сентябрь. С. 996-998.

In the article the documentary postcards late XIX – early XX century. types of buildings of educational institutions of Kamenets-Podilsky.

Key words: documentary postcard, school, high school, college, seminary.

Отримано: 3.11.2016

УДК 373.3.015.31:17.022.1]:398

***С. К. Присяжнюк**, магістрант*

ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена актуальній проблемі естетичного виховання дітей засобами національного пісенного фольклору.

Ключові слова: фольклор, морально-естетичне виховання, молодші школярі.

А пісня – це душа. З усіх потреб потреба.
Лиш пісня в серці ширить межі неба.
На крилах сонце сяйво їй лиша.
Чим глибша пісня, тим ясніш душа.

І. Драч

На сучасному етапі розвитку культури спостерігається послаблення інтересу до фольклорних надбань нашого народу. Це спонукає педагогічну громадськість замислитися над місцем національного пісенного фольклору та роллю народної пісні в навчально-виховному процесі, що пройшла найжорстокіше випробування часом. В. Загороднюк зазначає, що «навіть дитячий фольклор акумулює у собі ті морально-етичні засади, за якими виховуються загальнолюдські цінності» [1, 24]. Отже, проблема морально-естетичного виховання не є новою для сучасної педагогіки.

Про невичерпні виховні можливості українського пісенного фольклору писали Леся Українка, Марко Вовчок, І. Франко. Обґрунтування необхідності виховання дітей засобами української народної творчості відображено в основних концептуальних положеннях сучасної школи, а також простежується у працях таких учених як В. Верховинець, К. Квітка, С. Грица, Ф. Колесса, М. Лисенко, М. Леонтович, В. Скуратівський, М. Стельмахович та ін. Сьогодні народна творчість як чинник виховання основ музичної культури дітей є важливою передумовою відродження національної системи виховання, поширення ідей патріотизму, народності, становлення моральної культури особистості.

Дослідження А. Іваницького, Л. Масол, Е. Печерської, О. Ростовського, О.Савченко, С. Садовської, В. Семеренського П. Черемиського та ін. сприяють відродженню духовного життя в регіонах України, найхарактернішою ознакою якого завжди була поліетнічність та пов'язана з цим різномовність населення.

Метою статті є дослідження фольклору як засобу морально-естетичного виховання молодших школярів. Усе різноманіття світу побудовано за законами гармонії, краси. Естетичні цінності, смаки, потреби є основою духовно орієнтованої діяльності особистості, її толерантного ставлення до природи, родини, держави, людства, культури. Одним із головних шляхів оздоровлення суспільної та індивідуальної моралі, людських відносин і діяльності виступає естетичне виховання, що посідає особливе місце в структурі освіти. Насамперед естетичне виховання виступає одним з аспектів етичного розвитку – «…це не тільки процес набуття художніх знань і вмінь, а насамперед універсальний засіб особистісного розвитку на основі виявлення індивідуальних здібностей, етичних потреб та інтересів» [2, 265].

Одним із багатогранних напрямів формування духовних цінностей у дітей, їхніх уявлень про внутрішні закономірності культурно-історичного процесу є ознайомлення і вивчення національного пісенного фольклору, що є необхідністю суспільства, в якому існує людина. Проблема естетичного виховання була та залишається актуальною у всі історичні часи існування людства, особливо на ниві сучасної педагогічної науки.

Естетичне виховання – це складний багатофакторний процес взаємодії вихователя та вихованця, вчителя та учня, що формує у дітей системи моральних знань, почуттів,

смаків, оцінок згідно з естетичними нормами та правилами. Зміст естетичного виховання формується на основі багатовікових національних культурних традицій у контексті європейської та світової культур і спрямований на реалізацію Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

Музика й музична діяльність, де почуття і емоції становлять головний зміст, особливо привабливі для дітей молодшого шкільного віку. Незаперечно, що народна пісня – один з яскравих жанрів музичного фольклору, що входить у життя дітей як основа української музичної культури. Правдивість, поетичність, багатство мелодій, розмаїтість ритму, ясність, простота – характерні риси української пісенної народної творчості. Назва, мелодійні особливості української народної пісні надають їй неповторну принадність. Навіть самі найпростіші народні пісні доступні й високо художні. Мелодії, залишаючись дуже простими і доступними, часто варіюються, що й надає їм особливої привабливості і неповторності, наприклад, «Щедрик» в опрацюванні М. Леонтовича. Малі пісенні фольклорні форми – це той матеріал, на основі якого дитина починає розуміти текст і зміст твору. В неї розвивається мова, музично-сенсорні здатності, накопичується досвід різноманітних ритмічних рухів.

Національний пісенний фольклор для дітей – це народна дидактика, школа материнства. Виховання естетичного відношення до національного пісенного фольклору в дітей неможливе без надання цьому процесу національної своєрідності. За принципом органічної єдності загальнолюдського, національного та регіонального компонентів кращі з творів національного пісенного фольклору виражають свідомість епохи, ставлять і вирішують найважливіші питання людського буття. Мелодійність, танцювальна пластика, драматичні традиції, звичаї, поетична мова сприяють формуванню ціннісних орієнтацій молодших школярів. Рівень сформованості ціннісної орієнтації залежить від наявності певного рівня знань, сформованості почуттєвої сфери і рівня образного мислення, інтелектуальних здібностей, навичок сприймання, оцінки, вибору й творчого підходу до музично-практичної діяльності. Національний пісенний фольклор дає невичерпне підґрунтя для розв'язання актуальних проблем естетичного виховання молодших школярів.

Емоції – найважливіша сторона психічної досконалості. Запізнювання у формуванні емоцій приводить до відставання в загальному розвитку почуттів. Виконання народних пісень привертає увагу дітей, і тому на основі виділення елементів народного мистецтва – забарвлення ладу, композиції, штрихів, його можна використати для виховання у дітей естетичних цінностей, смаків, потреб, тобто впливаючи на почуттєву сферу учнів народне пісенне мистецтво стимулює розвиток творчих здатностей особистості.

Отже, в роботі з дітьми маємо домагатися, щоб вони були не тільки активними слухачами й глядачами, але й активними виконавцями пісень, танців, хороводів, музичних ігор, активно включалися в роботу на уроках музики і позакласних формах музично-виховної роботи в школі. Таким чином, національний пісенний фольклор є важливим джерелом і засобом естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Виховання і переживання дітьми в процесі вивчення творів національного пісенного фольклору естетичних об'єктів формують у них високохудожній смак, виховують шанобливе ставлення до природи, родини, суспільства, культури.

Список використаних джерел:

1. Загороднюк В. "Три шляхи широкії…" як національна ідея // Степ. 2008. № 16. С. 20-24.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремінь. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

The article is devoted to determining the relevance of problems of aestheticeducation of children by means of national folk songs.

Key words: folklore, moral aesthetic education, junior high school students.

Отримано: 27.10.2016

УДК 373.5.016:78:398

***В. В. Приходько**, магістрант*

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячена проблемі використання фольклору на уроках музичного мистецтва, розкриттю впливу фольклору на музичний розвиток школярів.

Ключові слова: музичне мистецтво, фольклор, вчитель музики.

Майбутнє мистецтва багато в чому залежить від того як нові покоління оцінять великі творіння музичної культури минулого і сучасного. Тому педагогіка вважає музичну народну творчість однією з найважливіших основ системи музичного виховання.

Народна пісня – має виняткову роль у правильному, бережливому формуванні дитячих голосів. Тому вивчення музичного фольклору має велике значення в їх музично-естетичному вихованні.

Питання музично-естетичного виховання дітей шкільного віку засобами народної художньої творчості в педагогічній літературі знайшли широке висвітлення у науково-педагогічних дослідженнях, які дозволили розкрити роль народного мистецтва у збагаченні естетичних почуттів дітей, у розвитку їхніх оцінних суджень, в організації дитячої творчості на фольклорному матеріалі. Інтерес наукової спільноти до розробки системи виховання, заснованої на народних традиціях спостерігався, ще наприкінці XIX сторіччя. Відомо, що Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський неодноразово відзначали, що виховання дитини повинно ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях нації. Зокрема, Г. Сковорода одним з перших пропонував застосовувати народні традиції у виховному процесі. Вчений надавав виняткового значення фольклору і пісенним музичним традиціям. Свої знання народних звичаїв та їх ключової ролі у вихованні Г. Сковорода виклав у трактатах і поетичних творах («Благодатний Еродій», «Убогий жайворонок»). Важливість та ефективність використання фольклору на уроках музичного мистецтва розкривається на сторінках багатьох видань таких як «Як розповідати дітям про музику», «Світ фольклору», «Музично-естетичне виховання особистості», «Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія і практика», «Звичаї нашого народу: етнографічний нарис», «Ідеали українського виховання», «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку», «Народні традиції у розвитку молодших школярів» та ін.

Мета статті – визначення доцільності використання фольклору на уроках музичного мистецтва. Соціально-педагогічне значення українського дитячого музичного фольклору досить багатогранне, оскільки в ньому знаходять відображення не лише естетичні й етичні ідеали, а й історія, філософія, психологія, дидактика – вся ціннісна система, культурна спадщина українського народу, яку він передавав поколінням. Як першооснова музичної культури, вітчизняний музичний фольклор є природним підґрунтям для загального музично-естетичного розвитку, формування музичної культури, зокрема музичних здібностей у дітей молодшого шкільного віку.

Особливості фольклорної музичної мови – простота та музичність мелодій утішок, забавлянок, колискових, якими постійно супроводжуються будь-які обставини життя дитини. Ними формуються здатність молодшого школяра до сприймання, за їх допомогою відбувається форму-

вання естетичних смаків, становлення інтересів, вони допомагають кожній дитині швидко запам'ятати і репродукувати їх композиційну побудову. Пісенний фольклор, будучи важливим засобом інтелектуального та духовного зростання, має здібність розвивати у школярів творчу фантазію, дає можливість проявляти власні творчі можливості. Активним засобом розвитку творчої діяльності є творчі завдання. Саме особливості пісенного дитячого фольклору, його природність спонукають дітей до творчих дій, активізації ініціативи, емоційної чутності. Тільки в таких умовах найбільш повно розкриваються творчі можливості дітей [1, 9].

Дослідження особливостей та педагогічних можливостей українського дитячого музичного фольклору доводить, що він, як феномен вітчизняної народної творчості, має велике значення в сучасній педагогічній практиці і є багатогранним матеріалом у виховній роботі з дітьми молодшого шкільного віку. Музичне виховання, засноване на використанні фольклорних здобутків, має універсальний характер і ефективне у використанні в роботі з дітьми різного віку та ступеню їх розвитку. Цікавий, простий і доступний для сприймання, вітчизняний дитячий музичний фольклор є унікальним засобом формування основ музичної культури молодших школярів [2, 19]. На думку С. Русової, для музичного виховання «треба насамперед привчити дитину слухати». Для системного розвитку природного і музичного слуху, С. Русова пропонувала використовувати елементи з методики М. Монтессорі, в якій спочатку діти вчаться розрізняти шумові й музичні звуки.

Цікавими є педагогічні ідеї відомого болгарського педагога ХХ сторіччя Б. Трічікова. В основі його методики був метод «свідомого нотного співу» («Східці»), в якому беруть участь не тільки розум і свідомість, а й «слухняне горло», тобто голосовий апарат. Б. Трічіков вважав, що якщо дошкільне музичне виховання проводиться методично правильно і цілеспрямовано, «свідомий спів» у школі буде здійснюватись на міцній основі. Як зазначає О. Ростовський, ця думка Б. Трічікова не втратила свого науково-практичного значення до цього часу [5].

На думку Е. Печерської, музичні бесіди, побудовані на стародавніх народних звичаях, обрядах і піснях, допоможуть підготувати дітей до сприймання творів хорової, оперної та симфонічної музики [3]. Зразки фольклорної музики автор рекомендує використовувати як на музичних заняттях, так і в побуті. У процесі природної музично-ігрової діяльності створюються умови для музичного виховання, загальної пізнавальної активності.

Таким чином, український дитячий музичний фольклор викликає особливий інтерес. Він допомагає розв'язанню широкого кола педагогічних завдань, пов'язаних з музично-естетичним вихованням дітей молодшого шкільного віку. Високий мистецький рівень, невичерпна енергія, завзяття, емоційна насиченість вітчизняного фольклору, розмаїття пісень яскраво віддзеркалюють світогляд, естетичні уподобання, психологію українського народу. Тому базування процесів виховання та навчання дітей з раннього віку на народних традиціях, серед яких особливе значення належить пісенному жанру дитячого фольклору, є актуальним.

Список використаних джерел:

1. Губ'як В. Виховання учнів на засадах народної творчості і фольклору // Початкова школа. 1999. № 4. С. 9-11.
2. Дейч О. Народна творчість у вихованні школярів // Початкова школа. 2003. № 4. С. 19-20.
3. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах. Навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
4. Підласий І. Ідеали українського виховання // Рідна школа. 1999. № 12. С. 12-13.
5. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початковій школі: навч.-метод. посіб. 2-е вид., доп. Тернопіль: Навчальна книга, 2001. 216 с.

The article discusses the use of folklore in lessons of musical art, the role of folklore in the curriculum of the subject, the influence of folk music on the development of skills of schoolchildren. The article also described a technique of use of folklore from various researchers of this issue.

Key words: the art of music, folklore, music teacher.

Отримано: 27.10.2016

УДК 37.091.3:784(477)»16/17»

О. М. Прядко, *кандидат педагогічних наук*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ СПІВУ В БРАТСЬКИХ ШКОЛАХ У XVII-XVIII ст.

У статті розглядаються проблеми формування та розвитку науково-методичної бази вітчизняної вокальної педагогіки, аналізуються особливості методики навчання співу у братських школах у XVII-XVIII столітті.

Ключові слова: вокальна педагогіка, методичні засади навчання, розвиток співацького голосу, братські школи.

Постановка проблеми. Музичне мистецтво – важлива складова національної культури. Вивчаючи шляхи розвитку музичної освіти в Україні у XVII-XVIII ст., стає зрозумілим, що в цей період закладено вагомі організаційні, педагогічні принципи, на яких базувався її подальший розвиток. Аналіз наукових праць Д. Антоновича, С. Людкевича, Ф. Колеси, М. Грінченка, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Цалай-Якименко, Н. Шреєр-Ткаченко, В. Іванова дозволяє говорити про цей історичний період, як про «золоту добу» в розвитку української музичної культури, складниками якої є українська народна пісня й інструментальна музика.

Актуальним сьогодні залишається вивчення науково-методичних основ співацького розвитку молоді XVII-XVIII ст. **Метою** статті є здійснення аналізу методики співацького навчання вихованців братських шкіл.

Виклад основного матеріалу. Становлення науково-методичних засад співацької освіти в України у XVII-XVIII ст. протікало в складних історично-культурних умовах. Роль захисників національної культури та релігії в цю історичну добу беруть на себе братства, які масово відкриваються в Україні. Перші з них почали діяти у Львові, Острозі, Києві, Луцьку, Дермані, Чернігові. Основою для масового поширення вокально-хорового виконавства серед українського народу в цей період слугувала регулярна система музичної освіти у братських школах, навчання в яких було доступним для молоді всіх прошарків суспільства.

З самого початку існування братств у навчальні програми братських шкіл впроваджено вивчення музичної грамоти та церковного співу як самостійних та основних предметів викладання та вивчення. Музичні заняття в братських школах відіграли значну роль у розвитку вокального виконавства в Україні, вони сприяли емоційно-свідомому осягненню учнями музичних вокальних творів, їх адекватному розумінню та творчій інтерпретації.

Викладання співу в братських школах доручалося спеціальному вчителеві, який відповідав за виховання молодих співаків. У братських школах уміло вишколювали дитячі голоси. Співу хлопчиків починали навчати змалку, одночасно з освоєнням читання за складами. Заняття проводилися впродовж усього шкільного курсу: «Найпервій научившимся складов літер, потім граматики учат, притом же... читанію, співанію» [2]. Основною щоденною практикою був церковний спів та участь дитячого хору в Літургії. Постійна практика акапельного співу – серйозна школа виховання співаків високого рівня. Для розвитку голосу і слуху заняття були щоденними, а для засвоєння теоретичних дисциплін, «правил» церковного співу, відводився один день – субота. Музична «азбука», або «граматика» спиралась на релятивну систему. Її складниками були ос-

нови сольмізації, тобто читання та запис нотного тексту у двох релятивних звукорядах, так званому дуральному та бемолярному; засвоєння повної хорової гами в трьох регістрах – низькому, середньому та високому – разом це двадцять релятивних ступенів, що називались «клявішами», на основі яких заучували основні інтервальні та акордові (релятивно-інтонаційні) моделі-кліше; систему ритмічних вартостей звуків, пауз та метрів, які використовувались у нотних партесах [3].

Необхідний матеріал для навчання молоді співу в братських школах містили латинські посібники, популярні праці С. Фельштинського та Й. Шпангерберга. Існували й перероблені місцевими музикантами праці, як, наприклад, невелика азбука «Яко обично», де в сконцентрованому варіанті подавалася основна інформація про релятивну методику читання нот. Учнів прагнули навчити одночасно запам'ятовувати і звучання, і форму нотного запису сталих інтонаційних моделей. Застосування методики такого типу було спрямовано на розвиток активного музичного слуху вихованців, забезпечувало високий рівень сформованості слухової культури. Це підтверджує частий запис композиторів-сучасників своїх багатоголосних творів лише в поголосники, а не в партитури. Зведення усіх голосів у партитури використовували лише в період навчання у школі для наочного сприйняття учнями цілісності твору [1, 747].

У 1632 році Київська братська школа дістала назву «Києво-братська колегія», а ще пізніше вона стала Києво-Могилянською академією, яка сприяла появі нових навчальних закладів, що готували вчителів. З-поміж предметів, які вивчалися в академії, були спів за нотами і музика. Вихованці досконало оволодівали вокалом, багатоголосим співом, грою на музичних інструментах. На щорічних академічних випусках складався іспит з музики. Тут існував великий хор – до 300 осіб. З академії вийшло багато визначних діячів культури, науки, освіти. Серед них М. Дилецький, А. Ведель, Г. Сковорода, М. Березовський, С. Полоцький, Д. Бортнянський, Ф. Прокопович, І. Гізель, Д. Самойлович, П. Загорський, Г. Левицький, М. Берлинський, Д. Галяховський та ін.

Дослідники церковного співу відзначають, що саме в братських школах розвинулися основи професійного церковного співу, проявилася здатність до співу складних хорових творів без інструментального супроводу, виняткова музикальність вихованців. Зокрема в братських школах зародилися певні національні традиції музичного виховання молоді. Серед них особливої уваги заслуговує застосування музики як засобу духовного розвитку, досягнення високого рівня вокальної підготовки.

Отже, поява та функціонування братських шкіл сприяла розквіту вітчизняної культури та мистецтва, піднесенню національної філософської думки. Сформовані у братських школах методичні засади навчання співу ґрунтувалися на існуючих традиціях народної пісні, церковної хорової музики, досвіду виховання співацьких голосів у церковних школах та склали міцну основу для подальшого розвитку вітчизняної вокальної педагогіки.

Список використаних джерел:

1. Історія Українського мистецтва: в 5 т. / [редкол.: Б.Є. Патон]. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 2., ч. 2. 795 с.
2. Цалай-Якименко О. Київська нотація як релятивна система // Українське музикознавство. 1974. Вип. 9. С. 197–224.
3. Цалай-Якименко О. Літерні пометі російських співочих рукописів XVII ст. – аналог київської релятивної нотації // ЗНТШ. 1996. Т. 232. С. 45.

In the article the problems of formation and development of scientific-methodical basis of the domestic vocal pedagogy, in particular, features of method of teaching singing in common schools in the XVII-XVIII century.

Key words: vocal pedagogy, teaching the basics of learning, development package voice, a fraternal school.

Отримано: 27.10.2016

УДК 378.147.091.31:78

***Т. Д. Пухальський**, аспірант*

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВІ ДИСЦИПЛІНИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті обґрунтовано пріоритетність диригентсько-хорових дисциплін у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів музики.

Ключові слова: професійна компетентність, диригентсько-хорові дисципліни, учитель музики.

Професійне становлення майбутнього учителя музики починається із поступового освоєння комплексу знань, вмінь і навичок в процесі вивчення широкого кола навчальних дисциплін (загальних і професійних). Частина цих знань і вмінь уніфіковані з конкретними дисциплінами, інші – носять міждисциплінарний характер, взаємодоповнюються, інтегруються в процесі послідовного чи паралельного вивчення дисциплін. Характерною особливістю циклу професійних дисциплін в процесі професійного становлення майбутнього учителя музики є наступність, яка виявляється в чіткій залежності засвоювання професійних знань, умінь і навичок від уже набутих. Тому питання пріоритетності дисциплін та структури навчального процесу має прямий взаємозв'язок з ефективністю професійної підготовки, а відтак і процесом формування професійної компетентності майбутнього учителя музики.

На основі проведеного наукового аналізу пріоритетною групою дисциплін в процесі формування професійної компетентності майбутніх учителів музики нами визначено комплекс диригентсько-хорових дисциплін. Це дає можливість змістити акценти в їх навчальній діяльності задля відповідності змісту підготовки змісту майбутньої професійної діяльності. Обґрунтувати такий підхід можна з кількох позицій.

Позиція перша. Зміст професійної підготовки майбутніх учителів музики певною мірою відображає специфіку організації учнівської музичної діяльності в ЗОШ. Провідним видом музичної діяльності учнів є вокально-хорова діяльність. Спів є найдоступнішим видом музичної діяльності для широких мас населення і активно реалізовувався в різних формах сольної і колективної творчості в музично-естетичному вихованні підростаючого покоління впродовж усього періоду становлення національної освіти. З вокально-хоровою діяльністю діти знайомляться ще в дошкільному віці та вступаючи в загальноосвітній заклад володіють елементарними навиками співу. Саме зі співу радять розпочинати музично-практичну діяльність школярів широке коло науковців. В питанні пріоритетності вокально-хорової підготовки учителя музики ми поділяємо погляди Б. Асаф'єва, Л. Арчажнікової, Г. Дмитревского, Д. Кабалевського, М. Леонтовича, М. Лисенка, К. Стеценка, Б. Яворського, О. Ростовського та ін. Реалізувати весь потенціал хорової діяльності в загальноосвітній школі можливо лише завдяки компетентному керівництву. Б. Асаф'єв звертає увагу на необхідність хорового навчання дітей в школі, його поетапного та дисциплінованого втілення у вдосконаленні хорового ансамблю та утриманні його на художній та технічній висоті задля реалізації його музично-соціальної та художньо-виховної функції [3, 163]. Професійну діяльність учителя музики без вокально-хорової та диригентської підготовки вважає неможливою Л. Арчажнікова [2, 65-66]. Знання і вміння роботи з хором, постановки голосу, диригентські вміння, знання особливостей вокально-хорової роботи з дітьми в загальноосвітній школі вона вважає основними в роботі учителя музики. Отже, необхідною умо-

вою ефективного процесу формування професійної компетентності учителя музики є використання диригентсько-хорових дисциплін як основи його професійного становлення, спрямованого на реалізацію музично-естетичних цілей учнівської вокально-хорової діяльності.

Позиція друга. Доцільним розпочинати музичну освіту в ЗОШ зі співу вважає відомий диригент Е. Ансарме, наголошуючи на тому, що саме зі співу бере свій початок музика взагалі [1, 102]. Ще з початків зародження культури і цивілізації найдосконалішим музичним інструментом був голос. Спів у різних формах завжди був присутнім в житті кожної людини, починаючи з першої колискової пісні. Колективний спів пройшов крізь віки історії України у двох формах: народнопісенній та релігійній. Досліджуючи витоки українського церковного співу, З. Яропуд описує ситуацію з часів хрещення Русі-України, коли «простий і невишуканий спів древніх християн», прийшовши з християнством і злившись з автентичними народнопісенними традиціями, породив унікальне хорове виконавство немаючого аналогів у світі [6, 115]. Головною особливістю українського церковного співу він вважає його типово народний характер. Народну пісню як носія української культури у єднанні українців як нації важко переоцінити, адже саме в ній закарбована історія нашого народу. Організовуючи народні консерваторії для широких мас населення, відомий науковець і музикант Б. Яворський надавав особливої уваги хоровій справі, вважаючи її органічним способом виявлення і розвитку музичних обдарувань [5]. Засобом формування естетичної культури та смаку в його хоровій практиці виступала народна пісня. Саме на основі пісні Д. Кабалевський побудував систему музичного виховання, а її втілення вбачав у розумінні кожного учнівського класу як окремого хорового колективу [4]. Всю естетичну і виховну вагу української народної пісні через свою творчість старались розкрити С. Воробкевич, М. Дилецький, П. Козицький, М. Леонтович, М. Лисенко, Я. Степовий, К. Стеценко та ін. Збагативши репертуарний запис шкільних хорових колективів яскравими аранжуваннями народних пісень та власними оригінальними творами, ця когорта українських композиторів стала рушійною силою розвитку хорового мистецтва України. Політико-соціальна ситуація післявоєнного періоду нашої історії негативно вплинула на розвиток української культури, і хорової зокрема, тому один із шляхів її відродження – є відродження дитячого хорового співу. Реалізація цього процесу в загальноосвітніх школах покладена на учителя музики та напряму залежить від рівня його професійної компетентності та диригентсько-хорової підготовки.

Позиція третя. Хоровий спів це унікальна та надзвичайно ефективна форма колективної творчості, яка має ряд переваг над іншими видами діяльності: хоровий спів є найбільш доступною виконавською діяльністю для широкого кола дітей; не вимагає особливої спеціальної підготовки до неї; заснована на ментальній здатності до колективного співу, українських народних та хорових традиціях; активна хорова діяльність сприяє загальному та музичному розвитку учнів (розвитку музичних здібностей, музичного слуху, голосового апарату, музичного смаку тощо), збагаченню внутрішнього світу школярів, формуванню світогляду та творчої особистості учня, патріотичному вихованню, залучення до мистецтва; організація хорової діяльності найменш матеріально затратна в умовах ЗОШ (не потребує матеріальної бази – звукопідсилюючої апаратури, музичних інструментів як, наприклад, в організації оркестрів тощо); хорова діяльність має вагомі інтегративні можливості для інших видів музичної діяльності (може комбінуватися із вивченням музичної грамоти, слуханням музики, грі на шумових і ударних музичних інструментах, тощо).

Позиція четверта. Доцільність виділення у освітньому процесі комплексу диригентсько-хорових дисциплін як основного зумовлено характеристикою довузівської підготовки абітурієнтів музично-педагогічних факультетів. Більшість майбутніх студентів ще до вступу мають початкову музичну освіту та володіють знаннями з теорії музики, початковими навичками співу чи гри на музичному інструменті. Проте, в абітурієнтів (окрім вступників на базі ОКР «молодший спеціаліст») зовсім відсутній теоретичний і практичний досвід диригентської діяльності, роботи з хоровим колективом, а подекуди і навичок хорового, чи сольного співу. Тому, для опанування майбутнім учителем музики за термін навчання у ВНЗ комплексу знань, вмінь, навичок і досвіду управління хором, необхідних для успішної хорової роботи в школі, потрібен системний вплив дисциплін диригентсько-хорового циклу на процес формування його професійної компетентності, що вкотре аргументує пріоритетність диригентсько-хорових дисциплін у структурі професійної підготовки вчителя музики.

Отже, викладені думки актуалізують питання диригентсько-хорової підготовки учителя музики та надають їй особливого місця у формуванні його професійної компетентності. Виходячи з того, що хоровий спів є провідною музичною діяльністю учнів загальноосвітньої школи, формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики неможливе без комплексної взаємодії диригентсько-хорових дисциплін в освітньому процесі ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Ансерме Э. Беседы о музыке. Ленинград: Музыка, 1976. 104 с.
2. Арчажникова Л.Г. Профессия – учитель музыки: [книга для учителя]. М.: Просвещение, 1984. 111 с.
3. Асафьев Б.В. О хоровом искусстве. Ленинград: Музыка, 1980. 216 с.
4. Кабалевський Д.Б. Виховання розуму та серця. 2-е вид. Київ: Просвіта, 1984. 176 с.
5. Яворский Б. Объяснительная записка о методах и системе преподавания в Киевской консерватории (1917–1921). РГАЛИ. Ф. 146. № 5172. Л. 5.
6. Яропуд З.П. Диригентська практика у духовній хоровій музиці. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г., 2011. 147 с.

In the article describes the priority of conducting and choral disciplines in the formation of professional competence of future music teachers.

Key words: professional competence, conducting and choral disciplines, music teacher.

Отримано: 27.10.2016

УДК 75(477)«19»

Т. Н. Такіров, *асистент*

МЕТАМОРФОЗИ ЖІНОЧОГО ОБРАЗУ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

У статті висвітлюються питання художньо-філософської трансформації жіночого образу в європейському та українському образотворчому мистецтві першої половини XX ст.

Ключові слова: феміна, метаморфози, авангард, модерн, експресіонізм. фовізм, естетика, образна мова.

Мета статті – проаналізувати особливості художньо-філософської трансформації жіночого образу в європейському та українському образотворчому мистецтві першої половини XX ст.

Виклад основного матеріалу. Ментальність сучасної людини, яка щоденно перебуває під пресингом інформаційних потоків, не надто схильна до ретроспективізму. Сьогодні нам важко усвідомити той факт, що більшість наших звичних концепцій, форм побутування мистецтва у соціокультурному просторі, сама модель нашої культури сформувалась відносно недавно. XX століття залишилось в історії не тільки епохою світових війн і суспільних катаклі-

змів, а й добою утворення системи масових комунікацій, побудованої на новій естетиці. Тенденції формування цієї нової естетики намітились ще на зламі XIX століття, натомість остаточний прорив у невідому доти царину художніх новацій стався у перші десятиліття двадцятого століття. Цей час збігається з першим періодом розвитку європейського авангарду. Кубістичне переосмислення просторовості ідеологічно пов'язане з ейнштейнівськими теоріями відносності. Простір і час більше не розглядаються митцями як ізольовані феномени, якими їх подавала ньютонівська фізика та класична система мистецького світобачення [3]. Межі мистецтва стають надзвичайно хиткими. Відчуття вичерпаності традиційних художніх форм приводять до появи безпредметних композицій, до послідовного поділу зображення на первинні складові елементи: крапку, лінію, площину, колір. Інший знаковий напрям мистецтва XX століття, навпаки, ознаменований намаганнями, відштовхуючись від цих нульових позицій, рухатись до нового втілення реальності, до глибших, ірраціональних її пластів – світу міфів та архетипів. Інтерес до примітиву, архаїки, до народної та дитячої творчості, чи до творчості божевільних ілюструє ці тенденції. У мистецтві стверджуються нові, адекватні новому баченню, прийоми.

Фовізм у Франції, ранній експресіонізм у Німеччині співзвучні пошукам нової художньої мови в українському мистецтві початку століття. Мова архетипів універсальна. Вектори творчого пошуку митців − подекуди віддалених один від одного як територіально, так і стилістично, − перетинаються у пошуках нового стилю. Одна з найяскравіших точок такого перетину – жіночий образ, котрий завжди був навантажений символічними значеннями, а у перші десятиліття двадцятого століття пережив низку трансформацій, що віддзеркалювали драматичні культурні зрушення [7].

Нових рис жіночий образ набуває ще у символічному живописі «fin de siècle» на зламі віків[5]. Його зміст вже не обмежується видимим зображенням. Незримий, невимовний символічний підтекст усе очевидніше проявляє себе. Образ жінки на полотнах художників епохи модерну все рідше підпорядкований соціально-побутовому контексту. Усе частіше це візуальна метафора, втілення витончено-демократичної та чуттєво-еротичної жіночної естетики модерну. Художники створюють абсолютно новий жіночий тип – так само, як свого часу це робили Ботічеллі, Рубенс, Гоген, − втілюючи в ньому своє розуміння епохи. Провокативність цього образу була майстерно використана Мане в його «Олімпії», яка спричинила чи не найгучніший скандал у мистецтві на зламі двох віків. У перші роки XX століття найяскравіші представники модерну сягають небачених глибин у розкритті символічних можливостей жіночого образу. Персонажі творів Г. Клімта та А. Мухи – це, майже виключно, жінки. У малюнках О. Бердслея будь-яка чоловіча чи жіноча фігура є певним жіноподібним, завжди впізнаваним знаком – так званим «бердслеївським типом», котрий, по суті, залишається незмінним, незалежно від того, що він виражає: молодість чи старість, потворність чи красу[6].

Російський символізм відрізнявся від західноєвропейського своїм релігійним спрямуванням, зверненим на особистість Художника. У різних формах символічно-релігійної філософії творчості на перший план виступає роль творця. Особливо ця тема хвилює Врубеля. У творчості майстра ця ідея нерозривно пов'язана з його одержимістю образом Демона, втіленням надлюдини, що поєднує в собі чоловіче і жіноче начало. Показово, що демонічна жіноча складова образу інколи ставали настільки очевидними, що цього не міг не помітити батько художника, котрий навідав його в Києві під час праці Врубеля над першим, не збереженим варіантом «Демона». «Демон» видався йому «злою, хтивою, відразливою літньою жінкою».

Попри те, що нові тенденції не оминули жодної національної школи, центром потужних трансформальних художніх течій залишався, безумовно, Париж. Грандіозні ретроспективні виставки Гогена (1903) та Сезана (1904, 1907) стали сенсаціями і ознаменували крутий поворот в історії європейського мистецтва XX століття, поворот, що наприкінці 1910-х років вилився у знаменні, знакові праці – «Авінйонські діви» Пікассо та «Поцілунок» Бранкузі.

Художні процеси в Україні 1910-х рокі співзвучні загальноєвропейським новаціям у мистецтві. Їх характерною ознакою стає двовекторність у підходах вітчизняних авторів. Зацікавленість художніми новаціями Європи поєднується з етнічною орієнтацією і новим розумінням національних джерел. Відсутність портретних рис, узагальнене трактування жіночої фігури, поширене у найдавніших культурах і фольклорі, впливає на образність авангардного мистецтва. І якщо мистецтво Франції звертається до екзотичних етнокультур (Пікассо надихається африканською скульптурою, Гоген – атмосферою і колоритом Таїті, а Матісс – образами марокканського мистецтва)[3], то вітчизняні митці тяжіють до пластичної системи української архаїки.

Висновки. Семантика ґрунту, родоводу, цікавість до архаїки у трактуванні жіночого образу будуть взяті на озброєння подальшим тоталітарним мистецтвом. Час, коли митцеві дозволено творити індивідуальний міф, буде вичерпано. На початку 30-х міфотворення стане прерогативою держави, і художник буде переміщений із царства творчої свободи у простір соціальної необхідності. Неможливо об'єктивно висвітлювати історію нашої країни без осмислення феномену жінки в українському суспільстві загалом та у мистецтві зокрема. Жіноча тема була однією з найповажніших. З нею були пов'язані етичні цноти та естетичні вартості. В усі часи надзвичайно цікавим був погляд митців на жінку, яка була і залишається невичерпним джерелом натхнення для поетів, скульпторів та художників.

Список використаних джерел:

1. Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. URL: http://royallib.ru/read/areopagit_dionisiy/o_nebesnoy_ierarhii.html#0. Загл. с экрана.
2. Оніщенко О.І. Художня творчість: проект некласичної естетики; Ін-т культурології Акад. мистецтв України. Електрон. текст. дані (1 файл: 11,7 Мб). Київ: Ін-т культурології Акад. мистецтв України, 2008.
3. Роготченко О.О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм; Ін-т пробл. сучас. мистец. Акад. мистец. України. Київ: Фенікс, 2007. 604 с.
4. Сокольникова Н.М. История изобразительного искусства: в 2 т. Т.1. Москва: Академия, 2007. 304 с.
5. Флоренский П.А. Иконостас. URL: http://krotov.info/libr_min/21_f/flo/rensk_01.htm. Загл. с экрана.
6. Федорук О.К. Дивосвіт Аки Перейми: Зі свободою приходить вільна національна культура: худож.-докум. розповідь. Електрон. текст. дані (1 файл: 70,4 Мб), 1996. Київ: НПБУ, 2015. (Повернуті імена).
7. Федорук О.К. Мистецтво, народжене соціалізмом: Самодіяльне образотворче і декоративно-прикладне мистецтво / АН УРСР. Ін-т мистецтвознав., фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського; відпов. ред. В.А. Афанасьєв. Електрон. текст. дані (1 файл: 154 Мб), 1976. Київ: НПБУ, 2015.
8. Шарль Бодлер – биография. URL: http://toname.ru/biography/sharl-bodler.htm. Загл. с экрана.
9. Щербак Ю.В. Всередині часу: філософ. та мистецтвозн. есеїстика; Ін-т проблем сучас. мистецтва. Електрон. текст. дані (1 файл: 55,3 Мб). Київ: Фенікс, 2013.

The article highlights the issue of artistic and philosophical transformation of the female image in European and Ukrainian art of the first half of the XX century.

Key words: femina, metamorphosis, avant-garde, modern, expressionism. Fauvism, aesthetics, figurative language.

Отримано: 27.10.2016

УДК 378.147.091.33:780.647.2.071.2

***М. О. Хмелюк**, викладач*

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ БАЯНІСТА

У статті розглядається проблема формування інструментально-виконавської майстерності баяніста. Виділено основні компоненти, які є необхідними складовими цього процесу.

Ключові слова: виконавська майстерність, інтерпретація, художньо-образне мислення, техніка.

Актуальність проблеми формування виконавської майстерності інструменталіста зумовлена її значущістю для теорії та практики музично педагогічної освіти і у сфері виховання особистості музиканта. Сучасна наука, що досліджує різноманітні прояви музично-творчої діяльності людини, є складною системою знань, пов'язаних з пізнанням різних музичних явищ, внутрішніх закономірностей музики, її функціонуванням.

Аналіз наукової літератури виявив наявність різноманітних підходів до визначення сутності виконавського мистецтва та його окремих характеристик. Так, на думку М. Кагана, виконавство є «...повноцінним видом художньої творчості, поряд з діяльністю композитора, драматурга» [2]. На думку Є. Гуренка, специфічної ознакою виконавства є наявність художньої інтерпретації.

Майстерність виконавця традиційно вдосконалюється в процесі музично-професійної підготовки, завдання якої полягає у виявленні творчих прагнень виконавця. Для того, щоб опанувати професію музиканта, необхідний синтез техніки і високої духовної культури (Б. Асаф'єв).

Подібної думки дотримуються й педагоги-музиканти А. Рубінштейн, Л. Оборін, які вбачають завдання виконавської підготовки в розвитку художності як основи виконавської майстерності. Техніка в цьому випадку розцінюється як засіб виконання музичного твору.

У вітчизняній педагогіці одним з перших виконавську майстерність як теорію формування виокремив і конкретизував М. Давидов. На його думку, «виконавська майстерність є вільним володінням інструментом і собою, емоційно яскраве, артистичне, співтворче, технічно досконале втілення музичного твору в реальному звучанні» [1, 35]. Розглядаючи завдання виконавської майстерності, сучасні науковці (В. Апатський, Ю. Бай, М. Берлянчик, Н. Брояко, Б. Гутников, А. Попов, В. Сраджев) виходять з одних принципових позицій. Різниця у розумінні виконавської майстерності та її формування в роботах цих авторів характеризується не стільки суперечливістю, скільки широтою охоплення досліджуваних питань, а, зокрема: сфера взаємодії «художнього» і «технічного» у виконавському мистецтві, вивчення творчих можливостей ігрового апарату; сфера взаємодії музиканта та інструмента; закономірності становлення, функціонування і вдосконалення внутрішньої структури музично-ігрових рухів; орієнтація процесу виховання музиканта на уявлення про культуру мелодичного інтонування як системи широко детермінованих особистісних якостей і їх зв'язків; динаміка мікроструктурного інтонування як першооснова виконавської майстерності, вдосконалення тембрового слуху на основі використання темброво-акустичних особливостей інструменту тощо.

Під виконавською майстерністю ми розуміємо, перш за все, уміння втілити власні інтерпретаційні наміри, пізнати і розкрити зміст музики, відтворити музичні образи за допомогою виразної музичної мови [3, 32]. З огляду на це виконавську майстерність баяніста визначаємо як сукупність певних компонентів, серед яких виділяємо технічні та художньо-інтерпретаційні уміння, сформовані на основі особистісних якостей музиканта; уміння здійснювати музично-теоретичний та виконавський аналіз твору; психологічну готовність до публічного виконання музичного твору.

Загальновідомою є думка про те, що музика і техніка перебувають у нерозривному зв'язку. Тому технічний компонент трактуємо як сукупність певних рухомо-моторних умінь і навичок, що допомагає баяністу виявити свої творчі наміри, здійснювати їх на практиці. Рівень сформованості технічного компонента визначає віртуозність гри баяніста. Завдання музиканта-інструменталіста полягає в тому, щоб розвиток техніки не став самоціллю у роботі виконавця, а слугував для виявлення художньо-образної сфери музичних творів.

Технічні та художні завдання неподільні й існують в органічній єдності, але робота над художньо-образною стороною виконання є іншою складовою формування виконавської майстерності музиканта-інструменталіста [4, 98].

До художньо-інтерпретаційного компоненту виконавської майстерності баяніста відносяться емоційно-естетичні та інтелектуальні якості музиканта, на ґрунті яких, за допомогою поглиблення рефлексивної діяльності інструменталіста здійснюється художньо-доцільне виконання музичного твору. Це передбачає усвідомлення виконавцем художньої цінності музичного твору, уміння передавати слухачеві його емоційно-образний зміст, викликати адекватні почуття, які прагне передати виконавець, створюючи інтерпретаторську концепцію музичного твору відповідно із задумом композитора.

Суттєвого значення набувають уміння здійснювати музично-теоретичний та виконавський аналіз баянного твору. Зважаючи на те, що знання є основою для здійснення музично-теоретичного й виконавського аналізу, робота має спрямовуватися на накопичення виконавцем музично-теоретичних понять і уміння ними оперувати, висловлювати власні судження, робити висновки. Збагачення понятійного апарату сприяє розвитку інтелектуальної сфери і дає можливість окреслити виконавські уміння, засоби та прийоми виразної гри на баяні, які необхідні для засвоєння і виконання твору.

Психологічна готовність до публічного виконання твору передбачає розвиненість навичок слухового контролю і коригування твору в процесі його виконання, а саме: сприймання і слуховий контроль якості відтворення жанрово-стильових ознак, музичної форми, глибини відображення задуму автора; контроль виконання щодо відповідності реального звучання ідеальному уявленню виконавця; корекцію виконання з метою наближення до передбаченого ідеалу звучання.

Розвиваючи існуючі положення стосовно виконавської майстерності та специфіки її формування, вважаємо, що виконавська майстерність – це характеристика високого рівня виконавської діяльності музиканта, що передбачає здатність до глибокого осягнення змісту музики, виявлення власного ставлення до її художніх образів, технічно досконалого та артистичного втілення музичного твору в реальному звучанні. Отже, виконавська майстерність як результат справжньої творчості передбачає уміння створити цікаву, неповторну, виключно індивідуальні інтерпретацію музичного твору.

Список використаних джерел:

1. Давидов М. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста (акордеоніста): підручник для вищ. та серед. муз. навч. закладів. Київ: Музична Україна, 2004. 290 с.
2. Каган М.С. Морфология искусства: историко-теоретическое исследование внутреннего строения мира искусств. Ленинград: Искусство, 1970. С. 348.
3. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. Київ: Либідь, 2002. 227 с.
4. Семешко А. Виконавська майстерність баяніста. Методичні основи: навч. пос. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 144 с.

In the article the problems of formation accordionist performing skills. Allocated the main components that are essential parts of this process.

Key words: performing skills, interpretation, artistic and creative thinking technique.

Отримано: 27.10.2016

УДК 37.091.3:75

Н. А. Шульц, *кандидат мистецтвознавства*

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлюються питання використання на уроках образотворчого мистецтва ігрових, інформаційно-комунікаційних технологій, технологій інтерактивного та проектного навчання, пошук шляхів формування творчо-компетентної особистості.

Ключові слова: педагог, технологія, інновація, навчання, образотворче мистецтво.

Тенденція в сучасній педагогіці – активізувати процес художньо-естетичного виховання через творчість школяра обумовлена об'єктивними чинниками: необхідністю всебічного розвитку особи, природною активністю дитини, що вимагає творчої діяльності. Ефективність формування у школярів мистецької компетентності в значній мірі залежить від рівня компетентності та творчості вчителя. Сьогодні викладання образотворчого мистецтва вимагає впровадження інноваційних художньо-педагогічних технологій, творчого підходу до їх використання.

Мета статті – проаналізувати особливості використання на уроках образотворчого мистецтва ігрових, інформаційно-комунікаційних технологій, технологій інтерактивного та проектного навчання, інтеграції різних видів мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Інноваційні педагогічні технології розглядають не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а насамперед як відкритість. Вони забезпечують умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку.

Інноваційні педагогічні технології є специфічними і досить складними, потребують особливих знань, навичок, здібностей. Інноваційні педагогічні технології в системі освіти засвідчують якісно новий етап взаємодії й розвитку науково-педагогічної та педагогічної творчості і процесів застосування її результатів. Складність, багатогранність педагогічної діяльності є чинником, що відкриває простір для багатьох педагогічних технологій, динаміка продукування яких постійно зростає [1, 4].

Творчий викладач, учитель, має широкі можливості і необмежене поле для інноваційної діяльності, оскільки на практиці може експериментувати і переконуватися в ефективності методик навчання, коригувати їх, здійснювати докладну структуризацію досліджень навчально-виховного процесу, пропонувати нові технології та методи навчання. Основна умова такої діяльності – інноваційний потенціал педагога

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, який виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність [5, 31].

Наявність інноваційного потенціалу педагога визначають наступні чинники:

– творча здатність генерувати нові ідеї;
– високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів;
– відкритість особистості педагога новому і сприйняття різних ідей, думок, поглядів, концепцій, що базується на толерантності особистості, гнучкості та широті мислення.

Можна виокремити наступні критерії готовності вчителя школи до інноваційної педагогічної діяльності:

– усвідомлення необхідності інноваційної діяльності;
– готовність до творчої діяльності щодо нововведень;
– упевненість у тому, що зусилля, спрямовані на нововведення, принесуть позитивний результат;
– узгодженість особистих цілей з інноваційною діяльністю;
– готовність до подолання творчих невдач;
– органічність поєднання інноваційної діяльності, особистої, фахової та педагогічної культури;
– рівень психолого-педагогічної та методичної готовності до інноваційної діяльності;
– позитивне сприйняття, переосмислення свого минулого досвіду і його залучення до розробки інновації;
– здатність до фахової рефлексії [2, 17].

Процес упровадження інновацій доцільно розподілити на основні етапи, врахувавши теоретичну та практичну підготовку вчителя. На підставі всебічного аналізу необхідно своєчасно коригувати темп та зміст оновлення педагогічного процесу, накреслюючи нові перспективи роботи.

Побудова нової системи взаємодії вчителя та учнів основана на особистісно зорієнтованих, суб'єкт-суб'єктних (діалогічних), інтерактивних (рефлексивних), інформаційно-комунікаційних технологіях, спрямованих на підвищення духовно-енергетичного потенціалу навчально-виховного процесу.

Під час викладання образотворчого мистецтва педагогу слід дотримуватися провідного принципу: від дійсності – через мистецтво – до життя. Разом з тим, максимально наближати освітній процес до реального життя шляхом активного використання особистісно зорієнтованих, ігрових та інформаційно-комп'ютерних технологій, технологій інтерактивного та проектного навчання, інтеграції різних видів мистецтва. При цьому реалізувати основні дидактичні принципи:

– від простого до складного, від абстрактного до конкретного;
– наочності;
– міцності;
– науковості та доступності;
– зв'язку теорії з практикою, навчання з життям;
– єдності мистецтв.

Творчий підхід до організації навчання дає можливість забезпечувати плідне співробітництво, завдяки якому в дітей з'являється можливість вільного вибору навчального завдання та способу його виконання. Через інтерактивне спілкування, рольові ігри, учні вчаться само- та взаємооцінюванню. Таких чином, педагогу потрібно забезпечувати індивідуальний підхід до організації навчально-виховного процесу, підтримувати у класі атмосферу демократизму, дружнє спілкування, відповідальність за результати власної роботи. За таких умов, завдяки спільним зусиллям учителів та учнів, урок стає витвором педагогічного мистецтва, у якому присутні краса відносин, натхнення думки, радість пошуків [3, 26].

Різні форми проведення занять: уроки серед природи, уроки-сюрпризи, уроки-свята, уроки-конкурси, уроки-мандрівки в світ художника, уроки-виставки, уроки-екскурсії, уроки-розгадки таємниць, уроки-відкриття, уроки-казки, уроки-презентації спроможні максимально розкути дитину, надати їй можливість без страху помилитися, спробувати себе в різних видах творчої діяльності та знайти той єдиний, до якого вона має найбільші здібності та інтереси. Вплетення в структуру уроку ігрових моментів дозволяє створити високий рівень мотивації навчальної діяльності, результативності занять, сприяє ефективному засвоєнню знань, умінь і навичок.

Використання технології проектного навчання (ігрові, інформаційні та творчі проекти) на уроках образотворчого мистецтва сприяє розвитку пізнавальних інтересів учнів, їх творчих здібностей, умінь працювати в команді, самостійно конструювати свою роботу, орієнтуватися в інформаційному просторі, збагачує їхній емоційно-естетичний досвід, формує ціннісні орієнтири, потреби в творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконалені.

Висновки. Отже, гармонійне використання педагогами інноваційних художньо-педагогічних технологій забез-

печує необхідний рівень якості навчання та виховання, варіативності, диференціації й індивідуалізації навчання. Водночас забезпечується формування інноваційної творчо-компетентної особистості, яка хоче і вміє самостійно вчитися; сприймати інформацію, осмислювати її, аналізувати, творити; психологічно полегшується процес засвоєння учнями навчального матеріалу; пробуджується живий інтерес до пізнання мистецтва. Уроки образотворчого мистецтва стають по-справжньому розвивальними, пізнавальними, захоплюючими, а значить такими, що запам'ятовуються.

Список використаних джерел:

1. Бодько Л. Метод проектів як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання // Початкова школа. 2013. № 10. С. 4.
2. Божко Л.Н., Полякова Г.А. Методика викладання образотворчого мистецтва в школі. 5-7 кл. Київ: Скорпіон, 2004. 54 с.
3. Зеленська О. Використання інноваційних технологій на уроках у початкових класах // Початкова школа. 2013. № 9. С. 47-48.
4. Інтерактивне навчання: досвід впровадження / за ред. В.Д. Шарко. Херсон: Олді-Плюс, 2000. 48 с.
5. Сиротенко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків: Основа, 2003. 39 с.
6. Основи викладання мистецьких дисциплін: навчальний посібник / за заг. редакцією О.П. Рудницької. Київ: АПН України. 2000. 184 с.

The article highlights the use of the lessons of the fine arts game, ICT, interactive technology and project learning, finding ways of forming creative and competent person.

Key words: teacher, technology, innovation, education, art.

Отримано: 27.10.2016

Секція ПЕДАГОГІКИ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

УДК 811.161.2’373.22:821.161.2

Н. В. Гудима, *кандидат філологічних наук*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ФЛОРИ, ФАУНИ ТА ЯВИЩ ПРИРОДИ В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ПРОЗИ

У статті виявлено склад запозичених лексем на позначення назв *флори, фауни та явищ природи*, виокремлено лексико-семантичну класифікацію у складі задекларованої тематичної групи та проаналізовано функціонування відповідних лексичних одиниць в українській постмодерністській прозі (на матеріалі творів Любка Дереша, Сергія Жадана та Ірени Карпи).

Ключові слова: запозичення, склад, функціонування, структура, тематична й лексико-семантична групи, постмодерністська проза.

Одним із напрямів дослідження запозичень є створення їхньої тематичної класифікації, виокремлення тематичних груп лексики. Саме через тематичну класифікацію можна наблизитися до розв’язання питання, чи розширюють запозичення понятійну структуру мови, тому що лексика української мови набуває системності завдяки зв’язкам лексичних значень, які організують слова в лексико-семантичну систему, що складається з окремих ланок – тематичних підгруп. Водночас через класифікацію лексики стає можливим моделювання структури мовної картини світу.

Лексика української постмодерністської прози становить стрічку і надзвичайно розгалужену систему. Дослідженню піддавалися різні лексичні прошарки. Та незважаючи на підвищений інтерес лінгвістів до вивчення лексичного складу української постмодерністської прози, малодослідженою залишається підсистема запозичених лексем на позначення *назв флори, фауни та явищ природи*. Хоча на сьогодні є низка наукових досліджень, присвячених розвитку цієї лексики. Зокрема, праці С. Гриценко, М. Кочергана, Г. Кьорян, О. Лисенко, І. Огієнка, М. Паночка, С. Рижикової, Я. Рудницького, В. Сімонок, О. Степанюк, О. Стишова, С. Федорець, Ю. Цимбалюка та ін.

Незважаючи на значні напрацювання в окресленій сфері вживання, низка проблем залишається недостатньо вивченою. Лише комплексний аналіз процесу формування запозичених лексем на позначення назв флори, фауни та явищ природи дозволяє з’ясувати закономірності розвитку термінології з метою логічного і лінгвістичного упорядкування її та створення ґрунтовного лексикографічного опису з огляду на лексико-семантичну та структурну характеристики. Тому м**етою нашої статті** є виявити й обґрунтувати особливості вживання та функціонування запозичених лексем на позначення назв флори, фауни та явищ природи в мові української постмодерністської прози (на матеріалі творів Л. Дереша, С. Жадана та І. Карпи).

Мовна картина рослинного і тваринного світу переважно базується на власне українській лексиці. Сфера живої природи в лексичній системі заповнена споконвічними українськими словами. Тому в ній семантичний простір відкритий для запозичених слів, що виражають світ природи віддалених країн чи світового океану. З найменувань диких тварин і птахів до запозичень з інших мов чи через них належать слова: *жираф, кенгуру*. Ці слова українських еквівалентів не мають, а тому є єдиними назвами екзотичних для нашої зони тварин. Серед слів, що іменують домашніх тварин, в українській мові поширені англійські найменування порід собак: *пудель, сенбернар, спаніель, такса* тощо.

Тематична група організовує дві лексико-семантичні підгрупи:

а) назви понять, пов’язаних із флорою: *авокадо* (ісп. від індіанськ.), *алича* (тур.), *базилік* (фр. від гр.), *бамбук* (фр. від малайськ.), *банан* (порт. від афр.), *баобаб* (фр. від афр.), *вазон* (польськ.; іт. від лат.), *ваніль* (фр. від ісп.) – («…тропічна рослина родини обхідних із плодами, що містять ароматичні речовини…» [НСІС: 112]), *жасмин* (фр. від н.-лат., від перс.), *імбир* (нім. від лат.), *кокос* (ісп.), *кукурудза* (рум.), *кунжут* (перс.), *лимон* (фр.; іт. від перс.), *люфа* (нім. від ар.), *манго* (англ. від таміл.), *мандарин* (ісп.), *пальма* (голл. від лат.), *папая* (ісп. від індіанськ.), *редис* (іт. від лат.), *ротанг* (малайськ.) – («…ліаноподібна тропічна пальма, що поширена в Азії, Африці та Австралії…» [НСІС: 539]), *тюльпан* (іт.): *Ну от, нічого цікавого – салат із рисових макаронів з* ***авокадо****, тофу й чилі* (І. Карпа. Супермаркет…); ***Манго*** *там, папаю, чилі, вазонки ці різноманітні на веранді* (Карпа І. Супермаркет…).

б) назви понять, пов’язаних із фауною: *боксер* (англ.) – («…порода короткошерстих сильних собак із тупою мордою й широкими грудьми…» [НСІС: 99]), *гепард* (фр.), *жираф* (ар.), *ігуана* (ісп. від індійськ.), *канарейка* (фр.), *кенгуру* (англ. від австрал.), *кобра* (порт.), *креветка* (фр.), *макака* (порт.), *мангуст* (фр. від інд.), *молюски* (фр. від лат.), *павіан* (нім. від голл.), *пекінес* (кит.), *пінгвін* (фр. від лат.), *пудель* (нім.), *сенбернар* (фр.), *спанієль* (англ. від ісп.), *такса* (нім.), *фламінго* (порт. від лат.): *Стьопою звали їхнього пса,* ***боксера****. Це був єдиний* ***боксер*** *у місті* (С. Жадан. ANARCHY…).

Отже, серед термінів на позначення назв тварин та рослин зафіксовано чимало запозичених лексичних елементів. Цьому сприяла територіальна суміжність країн, тісні господарські зв’язки тощо. Усі слова відбиті у лексикографічних джерелах сучасної української літературної мови.

Матеріал постмодерністської прози, яка багата на іншомовну лексику, класифікує запозичені слова, що вказує на розширення понятійної структури сучасної української мови.

Список використаних джерел:

1. Дереш Л. Намір: роман. Київ: ПП Дуліби, 2006. 296 с.
2. Жадан С. Блок НАТО // Трициліндровий двигун любові. Харків: Фоліо, 2008. С. 139–218.
3. Жадан С. Гімн демократичної молоді // Капітал. Харків: Фоліо, 2007. С. 401–532.
4. Жадан С. Депеш Мод. Харків: Фоліо, 2006. 229 с.
5. Жадан С. ANARCHY IN THE UKR // Капітал. Харків: Фоліо, 2007. С. 231–401.
6. Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно // Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2008. С. 3–199.
7. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом’як, А.А. Дем’янюк. Київ: АРІЙ, 2008. 672 с.

The article deals with the composition of borrowings naming objects of flora, fauna and natural phenomena. The author

gives the lexico-semantic classification within the declared thematic group and analyses the functioning of corresponding lexems in Ukrainian postmodern prose (on the works of Liubko Deresh, Serhii Zhadan and Irena Karpa).

Key words: borrowings, composition, functioning, structure, thematic group, lexico-semantic group, postmodern prose.

Отримано: 27.10.2016

УДК 373.3.016:811.161.2

***Н. В. Мєлєкєсцева**, кандидат філологічних наук*

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ АУДІАТИВНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено проблемі використання інтерактивних технологій у процесі формування аудіативних умінь і навичок молодших школярів. Схарактеризовано сутність інтерактивного навчання та змодельовано інтерактивні вправи та завдання для навчання аудіювання учнів початкових класів на уроках української мови.

Ключові слова: інтерактивні технології, урок української мови, навчання аудіювання, початкова школа, аудіативні навички та вміння.

Актуальність статті зумовлена посиленою увагою методистів і науковців до використання інтерактивних технологій на уроках української мови в початкових класах, мовленнєвою спрямованістю сучасних досліджень і пошуком ефективних шляхів розвитку комунікативних умінь молодших школярів, які виявляються у здатності успішно користуватися мовою та мовленням, а також у процесі пізнання навколишнього світу.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання, колективне, групове навчання в співпраці [3, 170].

Методологічною основою інтерактивного навчання є теоретичні та практичні розробки сучасних українських і зарубіжних педагогів у галузі методів і технологій навчання, що належать О.А. Біді, І.Л. Гейко, О.В. Єльниковій, О.С. Кравчині, С.Г. Крамаренко, Л.В. Пироженко, О.І. Пометун, О.В. Стребній, В.Д. Шарко й ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених використанню інтерактивних технологій у початковій школі, недостатньо вивченим залишається питання формування аудіативної компетенції молодших школярів у режимі інтерактивного навчання на уроках української мови. Тому мета наукової розвідки – проаналізувати особливості застосування інтерактивних технологій навчання в початкових класах і запропонувати систему інтерактивних вправ і завдань для формування аудіативних умінь і навичок молодших школярів на уроках української мови.

Інтерактивне навчання, основним значенням якого є «двостороннє спілкування», є ефективним засобом навчання аудіювання, оскільки аудіювання та говоріння – це дві сторони усного мовлення, аудіювання є елементом діалогічного мовлення.

Аудіювання в початковій школі є пріоритетом і конкретизується умінням сприймати й розуміти інформацію, що надходить через слуховий канал. У процесі спілкування це надзвичайно важливий вид мовленнєвої діяльності, оскільки вміння слухати значною мірою забезпечує ефективність комунікативної діяльності людей. За допомогою аудіювання відбувається передача знань, обмін інформацією, ним пронизаний весь процес навчання в школі, адже аудіювання є основою для оволодіння іншими видами мовленнєвої діяльності [1, 150].

Термін «аудіювання», введений у літературу американським психологом Джоном Брауном, за аналогією до зарубіжної методики запропонувала використовувати З.А. Кочкіна. Вона довела, що термін «слухання» давно вже не задовольняє дослідників мовлення, бо, крім основного, має й інші значення: розуміння усного мовлення, увагу під час сприймання, обмірковування фактів, розуміння під час слухового сприймання, вдумливе слухання та виокремлення певних фактів із прослуханої інформації [2, 12].

У методичному плані навчання аудіювання – це спеціально організована програма дій з текстом, що сприймається на слух. Оскільки це внутрішня діяльність, яка не піддається спостереженню, то необхідно поступово навчати окремих дій, які є її компонентами. Ці дії є об'єктом цілеспрямованого формування та розглядаються в методичній науці як проміжні цілі навчання аудіювання. Досягнення проміжних цілей проходить поетапно. На кожному етапі формуються відповідні механізми аудіювання мовленнєвих одиниць різних рівнів: слова, речення, тексту [2, 17].

Наведемо приклади вправ і завдань, які можна використати в процесі навчання аудіювання учнів на основі інтерактивних технологій.

1. Навчання аудіювання на рівні слова

Інтерактивна вправа «Мікрофон». Учитель вимовляє ряд слів, роблячи між ними невеликі паузи. Учні, передаючи мікрофон, повинні відтворити їх у такому ж порядку. Завдання можна ускладнити: кожен учень повинен додати своє слово. Такі вправи сприятимуть розвитку аудіативної пам'яті. Наприклад, при вивченні теми прикметник можна назвати ознаки ялинкової прикраси: велика, червона, кругла, скляна.

Інтерактивна вправа «Мозковий штурм». Учитель добирає спочатку короткі сполучення (а), потім пропонує більш поширені одиниці (б), а учні повинні сказати скільки слів у першому (другому, третьому) сполученні слів:

а) наша школа, навчаюсь у школі, веселі дні;

б) наша нова школа, навчаюсь у музичній школі; настали веселі дні.

2. Навчання аудіювання на рівні речення

Інтерактивна вправа «Незакінчене речення». Учитель, вимовляючи речення, робить після якогось слова паузу, а учні мають здогадатись, яким може бути наступне слово (2-3 наступні слова). Наприклад: Роман уміє добре читати мовчки, його очі біжать по рядку…(дуже швидко, легко й швидко).

Інтерактивна вправа «Робота в парах». Учень вимовляє два речення і пропонує іншому учневі визначити, чим вони відрізняються за змістом. Наприклад: Мати сказала, щоб усі підготувалися до від'їзду. Мати сказала – і всі приготувалися до від'їзду.

3. Навчання аудіювання на рівні тексту

Інтерактивна вправа «Метод прес». Учитель у звичайному темпі читає текст, а учні мають полічити, із скількох речень він складається. Доцільно так добирати матеріал, щоб у ньому були речення, різні за довжиною, за загальним інтонаційним малюнком; речення, розчленовані на синтагми, і такі, що складають одну синтагму. Наприклад: Був кінець зими. Тихо навкруги. Все ніби прислухається до чогось, затамувавши подих і напружено чекаючи. Може, до ледь чутних кроків весни? Може!

Темп мовлення залежить від індивідуальних особливостей мовця, від ситуації спілкування і значною мірою від змісту висловлювання. У роботі з аудіювання школярі мають упевнитися, що темп мовлення треба узгоджувати і з тим, кому адресоване мовлення, і з тим, про що саме говориться. У кожному разі, їм необхідне відчуття швидкості мовлення. Тому варто запитувати учнів, чи відрізняється темп читання двох уривків (наступним кроком буде міркування про те, чи обумовлений темп читання змістом твору). Наприклад:

Ой калина розцвілася, уквітчалась білим.
Попід нею постелився зелененький килим
(А. Кримський).

Іди, іди, дощику,
Зварим тобі борщику,
Поставимо в кутику
На терновім прутику.
Хлюп – хлюп, хлюп – хлюп!
(З народної творчості)

Упровадження інтерактивних технологій потребує від учителя розуміння суті даної моделі навчання, вміння старанно планувати свою роботу, значної кількості часу, особливо на початковому етапі навчання. Слід поступово вводити елементи інтерактивних технологій на окремих уроках, починаючи з найпростіших – робота в малих групах, парах, трійках, «мозковий штурм», «мікрофон» тощо.

Отже, інтерактивні технології є ефективним засобом формування аудіативних умінь і навичок молодших школярів на уроках української мови, що забезпечують комфортні умови, за яких кожен учень відчуває успіх, покращення результатів інтелектуальної роботи, продуктивності навчання, а також виключення домінування однієї думки над іншою.

Список використаних джерел:

1. Ґудзик І. Аудіювання на уроках української мови. Київ: Букрек, 2005. 207 с.
2. Кочкина З.А. Аудирование: что это такое? // Методическая мозаика: Приложение к журналу «Иностранные языки в школе». 2007. № 8. С. 12-19.
3. Пометун О.І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник / за ред. О. І. Пометун. Київ: А.С.К., 2005. 192 с.

The article deals with the problem of using interactive technologies in the process of forming junior pupils' listening skills and habits. The content of interactive study has been revealed; activities for teaching listening comprehension by means of interactive technologies at the lesson of Ukrainian language have been given.

Key words: interactive technologies, lesson of Ukrainian language, teaching listening comprehension, primary school, listening skills and habits.

Отримано: 29.10.2016

УДК 373.3.016:811.111

Т. В. Олинець, *кандидат педагогічних наук*

ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається діалогічне мовлення як важливий вид мовленнєвої діяльності для формування іншомовної комунікативної компетенції на уроках англійської мови в початковій школі.

Ключові слова: діалогічне мовлення, репліка, діалогічна єдність, система вправ, комунікативна компетенція.

Основною метою навчання іноземної мови у сучасній початковій загальноосвітній школі є формування в учнів іншомовної комунікативної компетенції, що забезпечується оволодінням основними видами мовленнєвої діяльності, зокрема говорінням в монологічній і діалогічній формах.

Однак практика навчання іноземної мови на сьогоднішній день у школі є об'єктом критики, в першу чергу через низький рівень сформованості комунікативних умінь. Актуальність проблеми визначається життєвою необхідністю спілкування в сучасних умовах. У зв'язку з цим особлива роль належить дослідженню формування діалогічних умінь молодших школярів на уроках англійської мови, що й обумовлює мету статті.

Проблемі навчання діалогічного мовлення на уроках іноземної мови присвячена низка робіт (Д. Браун, І. Зимня, В. Скалкін, В. Бухбіндер, Ю. Пассов, Є. Розембаум, Н. Скляренко та ін.).

Згідно з Навчальною програмою для загальноосвітніх навчальних закладів з іноземних мов у сфері діалогічного мовлення учні початкової школи на кінець 4 класу повинні: ініціювати та закінчувати діалог; вести короткі діалоги етикетного характеру; розігрувати короткі сценки, виконуючи певні ролі; брати участь у розмові на прості та звичні теми, емоційно забарвлювати діалог, використовуючи відповідні інтонацію, жести, міміку, вигуки. Висловлювання кожного учня повинно складатися з 5-6 реплік, правильно оформлених у мовному відношенні [2, 182].

Діалогічне мовлення – це вид мовленнєвої діяльності, в якому взаємодіють два або більше учасники, кожен з яких по черзі виступає як слухач і як мовець [2, 146].

Для діалогічного мовлення характерні еліптичні конструкції і короткі відповіді на загальні запитання. Особливістю діалогу є також наявність у ньому мовних кліше, які самі по собі не несуть ніякої інформації, а використовуються для заповнення пауз для того, щоб почати розмову, привернути до себе увагу співрозмовника. Типовим явищем діалогічного мовлення є скорочені форми слів [4, 140-141].

На думку Гальскової Н.Д., діалог є природною формою спілкування в класі. На будь-якому етапі уроку мова вчителя звернена до учнів [1, 129].

У реальній мовленнєвій комунікації виникають реальні діалоги, котрі рідко мають місце в навчальному процесі. Тому вчителю необхідно створювати на уроках навчальні мовленнєві ситуації, які мають штучний характер. Навчальні мовленнєві ситуації відрізняються одна від одної за способом їх моделювання і використання. Найбільш близькі до реальних ситуації, які виникають у процесі навчальної діяльності. Спілкування іноземною мовою виникає при цьому з ініціативи вчителя і органічно вплітається в хід уроку. Наприклад, учень, що запізнився, змушений пояснити причину спізнення.

Навчальна мовленнєва ситуація може створюватися з допомогою засобів наочності і словесного опису. Вербальне створення ситуації переважно уявне. Слід підкреслити, що вербальні стимули являються компонентом будь-якої навчальної ситуації, так як з їх допомогою формується установка на виконання мовленнєвої дії. Установка на виконання мовленнєвої дії включена в навчальну ситуацію: без неї ситуація не стане справжнім стимулом до виконання мовленнєвої дії.

Учні оволодівають різними типами діалогів на основі складної системи мовленнєвих навичок і вмінь, зумовлених лінгвістичними та психологічними особливостями діалогічного мовлення. Навчання діалогічного мовлення здійснюється поетапно.

Підготовчим, або нульовим етапом формування навичок та вмінь учнів вважається навчання реплікуванню. При навчанні реплікування важливо поступово збільшувати обсяг репліки учня – від однієї до двох-трьох фраз.

Коли учні засвоять репліку-реакцію та ініціативну репліку, можна переходити до оволодіння різними типами діалогічних єдностей. Це передбачає такі етапи: об'єднання реплік у діалогічні єдності; об'єднання діалогічних єдностей у мікродіалоги; навчання вести діалоги різних функціональних типів згідно з вимогами чинної програми для відповідного класу і типу школи [2, 183-184].

Реалізація моделі навчання діалогічних умінь на початковому ступені на основі рольових ігрових ситуацій забезпечується адекватною системою вправ.

Вправи для навчання діалогічного мовлення поділяються на 4 групи:

- вправи для навчання реплікування;
- вправи на засвоєння діалогічних єдностей різних видів;

- вправи на створення мікродіалогів;
- вправи на створення діалогів різних функціональних типів [2, 158].

Усі вправи мають відповідати певним вимогам: бути посильними за обсягом (з урахуванням поступового нарощення труднощів: мовленнєвого матеріалу, умов виконання та характеру мовленнєвої діяльності); залучати різні види пам'яті, сприймання і мислення; бути цілеспрямованими і вмотивованими; активізувати пізнавальну і розумову діяльність учнів; містити найтиповіші життєві приклади та ситуації спілкування [3, 187].

Отже, саме діалог є природною формою спілкування на уроках англійської мови, а для ефективного розвитку в молодших школярів іншомовної комунікативної компетенції є необхідним формування діалогічних умінь, які будуються на основі рольових ігрових ситуацій і забезпечуються адекватною системою вправ.

Список використаних джерел:

1. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам (пособие для учителей). Москва: Аркти-Глосса, 2000. 192 с.
2. Методика навчання іноземних мов у початковій школі: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / О.В. Котенко, А.В. Соломаха [та ін.]. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 356 с.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник. 2-е вид., випр. і переробл. / кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2002. 328 с.
4. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх закладах: підручник для студ. вищих навч. закл. / кол. авторів під керівн. Г.С. Чекаль. Київ: Ленвіт, 2010. 322 с.

The article is concerned with dialogical speech as an important type of speech activity for the formation of foreign language communicative competence at the lessons of English in primary school.

Key words: dialogical speech, cue, dialogical unity, system of exercises, communicative competence.

Отримано: 30.10.2016

УДК 598(477)

***А. В. Ліщук**, асистент*

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ РІДКІСНИХ ВИДІВ КОМАХ ТА ЇХ ОСЕЛИЩ В НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

Понад 10 видів комах поширених на території національного природного парку «Подільські Товтри» потребують «окреслення» – спеціальних територій охорони, згідно Оселищної Директиви ЄС, підготовки планів управління та здійснення подальших моніторингових досліджень.

Ключові слова: оселищна директива, комахи, моніторинг, збереження.

Метою створення Смарагдової мережі (Emerald Network) Європи є збереження природної фауни, флори та оселищ. Вона була ініційована та координується Бернською конвенцією (1979) [2]. Смарагдова мережа має переважно ті самі основи формування, що й НАТУРА 2000, але діє за межами Європейського Союзу, розвиваючи загальноєвропейський підхід щодо охорони типів природних оселищ [3]. Зважаючи на важливість розробки цього напрямку досліджень в Україні, як найбільш прогресивного в охороні та збереженні біорізноманіття, надзвичайно важливим є інвентаризація видових списків тварин з переліків Оселищної Директиви ЄС та запровадження системи їх моніторингу.

З цією метою нами було проведено інвентаризацію видових переліків комах, які поширені на території національного природного парку «Подільські Товтри», і які включені до Додатків Оселищної Директиви.

До загального переліку Додатку II Оселищної Директиви ЄС, серед комах, що зустрічаються на території України належать 14 видів: білоноска болотна *Leucorrhinia pectoralis,* рябець матурна *Hypodryas maturna,* синявець Телей *Maculinea teleius,* червінець непарний *Lycaena dispar,* рябець Авринія *Euphydryas aurinia,* плоскотілка червона *Cucujus cinnaberinus,* ведмедиця Гера *Callimorpha quadripunctaria,* жук-самітник *Osmoderma eremita,* турун Гампея *Carabus hampei,* турун мінливий *Carabus variolosus,* мірмідон *Colias myrmidone,* коники – *Isophya stysi, Odontopodisma rubripes ma Pholidoptera transsylvanica.*

До пріоритетних видів згідно Додатку II Оселищної Директиви ЄС, серед комах, що зустрічаються на території України належать лише 2 види: *Callimorpha quadripunctaria* та *Osmoderma eremita*.

До переліку видів комах, які не мають належного охоронного статусу в Україні належать – Палінгенія довгохвоста *Leucorrhiniacaudalis,* бабка-стилюрус жовтоносий *Stylurus flavipes,* коромисло зелене *Aeshna viridis,* перлівниця метіс *Apatura metis,* білозір *Lopingaachine,* бражник обліпиховий *Hyleshippophaes,* голуб'янка аріон *Maculinea arion.*

Серед списку видів комах, що становлять інтерес для співтовариства, які потребують суворого захисту та зустрічаються на території України 16 видів: бабка Левкоринія білолоба *Leucorrhinia albifrons,* жук-олень *Lucanus cervus,* дибка степова *Saga pedo,* мнемозина *Parnassius mnemosyne,* Аполлон *Parnassius apollo,* сінниця Геро *Coenonympha hero,* бражник прозерпіна *Proserpinus proserpina,* плавунець широкий *Dytiscus latissimus,* златка блискуча *Buprestis splendens,* Вусач дубовий великий західний *Cerambyx cerdo,* турун угорський *Carabus hungaricus,* плоскотілка червона *Cucujus cinnaberinus,* вусач Розалія альпійська *Rosalia alpina,* жук-самітник *Osmoderma barnabita,* бабка Офіогомфус Цецилія *Ophiogomphus cecilia,* Поліксена *Zerynthia polyxena.*

Таким чином, перелік видів комах, що поширені на території НПП «Подільські Товтри», які згідно Оселищної Директиви ЄС потребують «окреслення» – Спеціальних Територій Охорони (*Special Areas of Conservation),* для подальшої підготовки планів управління та здійснення моніторингових робіт складається із понад 10 видів, серед яких найпоширенішими є: *Callimorpha quadripunctaria, Osmoderma eremita, Lucanus cervus, Dytiscus latissimus, Cerambyx cerdo, Zerynthia polyxena* [1]. Серед цих видів – *Osmoderma eremita ma Cerambyx cerdo* підпадають під ініційовані Мінекології України, наприкінці 2016 року, додаткові заходи щодо збереження рідкісних та зникаючих видів тварин і рослин, для яких також передбачено створення спеціальних охоронних ділянок.

Список використаних джерел:

1. Дребет М.В., Ліщук А.В. Кадастр раритетної ентомофауни НПП «Подільські Товтри» // Подільські читання: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, (23-24 травня 2013 року). Тернопіль: СМП «Тайп», 2013. С. 176-177.
2. Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи Європейського Союзу / ред. О.О. Кагало, Б.Г. Проць. Львів: ЗУКЦ, 2012. 278 с.
3. Проць Б., Кагало О., Мочарська Л., Данилик І., Цюра Н., Реслер І., Чернявський М. Бернська конвенція та оселищна концепція збереження біорізноманіття: майбутнє для України. Львів: вид-во ЗУКЦ, 2011. 28 с.

Inventory rare species of insects and their habitats in the park "Podilski Tovtry". Done species inventory lists common insects in the National Park "Podilski Tovtry". More than 10 species of need "outline" – *Special Areas of Conservation* under habitat concept of biodiversity protection, preparation of management plans and monitoring the implementation of further research.

Key words: habitat concept, biodiversity protection, insects, monitoring, conservation.

Отримано: 03.11.2016

УДК 913(477.43):330.4

Б. В. Матвійчук, *асистент*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МІКРОПІДПРИЄМСТВ НА ТЕРИТОРІЇ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проаналізовано основні показники діяльності мікропідприємств в період 2011 – 2014 рр., висвітлено територіальні відміни у рівні розвитку малого бізнесу Хмельницької області.

Ключові слова: мікропідприємство, малий бізнес, Хмельницька область.

Здійснивши свій геостратегічний вибір в напрямку асоціації з країнами Європейського Союзу, Україна взяла на себе зобов'язання щодо покращення умов ведення бізнесу і наближення до європейської політики у сфері розвитку та підтримки малого підприємництва на основі принципів Акту з питань малого бізнесу для Європи, що відзначається особливою увагою до малих підприємств.

Мале підприємництво є визнаною в усьому світі рушійною силою, яка виробляє національне багатство шляхом створення нових робочих місць, зростання валового внутрішнього продукту, а також стимулювання розвитку конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу господарства.

Саме тому дослідження цього сектору економіки завжди залишатимуться актуальними. Різноманітні питання розвитку і функціонування малого бізнесу висвітлені в працях таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як Р. Кантільйон, А. Сміт, Д. Рікардо, В. Зомбарт, Й. Шумпетер, Ф. Хайєк, О. Барановський, З. Варналій, Л. Воротіна, Т. Ковальчук, О. Щур і ін., наукових доповідях та аналітичних записках науково-дослідних інститутів тощо. Однак означена проблема у вітчизняні літературі залишається недостатньо розробленою. Ще менше уваги приділено суспільно-географічним аспектам сфери малого бізнесу особливо на регіональному рівні. Саме це обумовлює актуальність географічного дослідження мікропідприємств Хмельницької області.

Відповідно до Господарського кодексу України в редакції від 22 березня 2012 р.:

Суб'єктами мікропідприємництва є:

- ✓ фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ [3]
- ✓ юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ [3].

Відповідні критерії для суб'єктів малого підприємництва відповідно становлять до 50 осіб і до 10 млн. євро; середнього підприємництва – до 250 осіб і до 50 млн. євро; великого підприємництва – понад 250 осіб і понад 50 млн. євро.

Структуру господарського комплексу Хмельницької області становлять великі, середні і малі в т. ч. мікропідприємства.

У 2014 році кількість підприємств Хмельницької області в порівнянні з попереднім роком збільшилась на 0,6% і сягнула 7 тис. одиниць. При цьому 94,6% загальної кількості підприємств становили малі підприємства (6589 од., з них 5539 од. – мікропідприємства), 5,3% – середні (370 од.), 0,1% – великі підприємства (9 од.). На 10 тисяч наявного населення в середньому припадало 54 підприємства, в т.ч. 42 мікропідприємства. Найвищого рівня цей показник досяг у м. Хмельницькому (101 підприємство), найнижчого – в Славутському та Шепетівському районах (по 24) [2].

Кількість зайнятих працівників на підприємствах становила 111,9 тис. осіб. Переважна частка найманих працівників (54,3%) була зайнята на середніх підприємствах області, 33,7% – на малих, в т. ч. 16% – на мікропідприємствах і лише 12,0% – на великих. Серед видів економічної діяльності більше всього найманих працівників спостерігалось у промисловості (41,6% загальної кількості найманих працівників), сільському, лісовому та рибному господарстві (23,5%), оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (11,5%). А ось на мікропідприємствах області найбільша частка зайнятих спостерігалась у торгівлі, ремонті автотранспорту та мотоциклів (25%), сільському, лісовому та рибному господарстві (20%), натомість у промисловості та будівництві лише відповідно 13 і 10% (див. *рис. 1*).

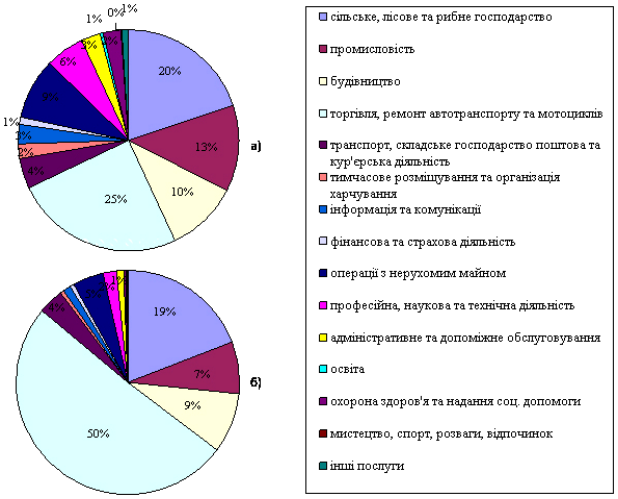

Рис. 1*. Питома вага зайнятих працівників (а) та обсягу реалізованої продукції (б) на мікропідприємства х Хмельницької області за видами економічної діяльності*

У 2014 році підприємствами було реалізовано продукції (товарів, послуг) на суму 42,3 млрд. грн.., що на 21,3% більше, ніж у попередньому році. Вагомий внесок у показник було зроблено середніми підприємствами області (52,4%). У галузевому відношенні левова частка належала промисловим підприємствам – 38,6%, 28,2% припадало на підприємства сільського, лісового і рибного господарства, 24,2% – на торгівлю, ремонт автотранспорту і мотоциклів. У той же час частка мікропідприємств у виробництві товарів і послуг області склала лише 10,2%, що вище на 2 в. п. ніж у попередні роки, проте недотягує до рівня розвинутих ринкових економік. Половину обсягу реалізованої продукції і послуг на мікропідприємствах області припадає на сферу торгівлі, ремонту автотранспорту і мотоциклів. При цьому часка зайнятих у цій сфері становить лише 25%. Таку ситуацію можна пояснити великими обсягами продажів у оптовій торгівлі, де зайнято порівняно невелика кількість працівників. Частки реалізованої продукції мікропідприємствами сільського, лісового та рибного господарства і будівництва зіставні з відповідними частками зайнятих працівників. На транспорті зворотна картина: 13% зайнятих забезпечують лише 7% реалізованої продукції (транспортних послуг). Решта галузей за зайнятістю і створенням регіонального продукту займають незначні позиції.

Рівень розвитку мікропідприємств в містах і районах можна простежити за допомогою відносної кількості цих підприємств до кількості населення. Так у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення в середньому по Хмельницькій області у 2014 році налічувалось 42 мікропідприємства (роком раніше – 41). Найбільший цей показник у м. Хмельницькому – 71, Хмельницькому (59), Теофіпольському (57), м. Кам'янці-Подільському (53), Старокостянтинівському (47) та Ярмолинецькому (45) районах. В решті міст і районів цей показник нижчий від середньообласного. Осо-

бливо мало мікропідприємств в Шепетівському і Славутському районах (по 17 од.) [1, 2].

Суспільно-географічний аналіз показників функціонування сфери малого бізнесу за підсумками 2014 року демонструє повільне збільшення кількості мікропідприємств. Структура зайнятості та функціонування мікропідприємств свідчить про переважання сфери послуг і недостатній розвиток виробничого сектору. У територіальному розрізі помітною є значна диспропорція в розвитку мікропідприємств.

Список використаних джерел:

1. Діяльність малих підприємств Хмельницької області у 2010 році. Статистичний збірник / за ред. В.В. Скальського. Хмельницький, 2011. 156 с.
2. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва Хмельницької області в 2014 році. Статистичний збірник /за ред. Л.О. Хамської. Хмельницький, 2015. 244 с.
3. Закон України про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. №3. Ст. 23. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17.

The basic indicators of micro enterprises in the period 2011 – 2014 years, highlighted regional differences in the level of small business Khmelnitsky region.

Key words: small business, enterprise, Khmel'nicka area.

Отримано: 07.11.2016

УДК 378:504

***І. О. Одукалець**, асистент;*
***О. І. Любинський**, доктор сільськогосподарських наук;*
***В. А. Колодій,** старший викладач*

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ІНТЕРЕСІВ СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧОГО ФАКУЛЬТЕТУ КПНУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА ПІД ЧАС УЧАСТІ У ПРИРОДООХОРОННИХ АКЦІЯХ НПП "ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ"

Розкрито питання формування природоохоронних інтересів студентів природничого факультету КПНУ імені Івана Огієнка в умовах участі в природоохоронних акціях. Показано співпрацю з національним природним парком "Подільські Товтри" у проведенні природоохоронних акцій.

Ключові слова: природоохоронні інтереси, національний природний парк, студенти природничого факультету, природоохоронні акції.

Формування природоохоронних інтересів у студентів природничих факультетів є проблемою складною та багатокомпонентною. Це зумовлено тим, що природоохоронна діяльність потребує наявності специфічних знань з значної кількості галузей природничих наук [3, 7].

За останні роки проблеми екологічної освіти і виховання досліджують багато вчених. Зокрема Г.О. Білявський та В.М. Боголюбов [1] проаналізували нові концептуальні підходи до розвитку екологічної освіти в Україні на початку XXI століття, В.В. Вербицький [2] розглянув історію, проблеми, перспективи еколого-натуралістична освіта в Україні, Ю.О. Саунова [4-8] охарактеризували формування екологічної свідомості вчителів та майбутніх вчителів.

Метою даної роботи є аналіз загальних засад формування природоохоронних інтересів студентів природничого факультету КПНУ імені Івана Огієнка під час участі у природоохоронних акціях НПП "Подільські Товтри".

Аналіз літературних джерел дає підстави стверджувати, що першочерговим завданням в процесі формування природоохоронних інтересів студентів є створення на основі чіткої теоретичної бази усвідомлення особистісної відповідальності за втручання в екологічні процеси та взаємодію з оточуючим природнім середовищем. Саме відповідальне ставлення до живої природи виступатиме підґрунтям до формуванням не тільки екологічної свідомості, а й екологічної культури [3].

Деякі автори [3] виділяють два напрямки формування інтересу до природоохоронної діяльності в рамках проведення екологічних та природоохоронних акцій: морально-естетичним та пізнавальним. Морально-естетична складова формування інтересу може бути у вигляді бажання досягнути найбільшої продуктивності в навчально-виховному процесі, в усвідомленні особистої відповідальності за діяльність або бездіяльність у сфері охорони природи. Пізнавальна складова формування природоохоронних інтересів полягає в бажанні розуміння процесів та механізмів взаємодії людини та оточуючого середовища, як середовище існування.

Проведення еколого-просвітницької та виховної роботи є одним із пріоритетних напрямків діяльності національного природного парку «Подільські Товтри».

НПП «Подільські Товтри» за своєю територією є одним з найбільших в Україні та Європі і охоплює майже третину Хмельницької області. Еколого-просвітницька робота НПП спрямована на привертання уваги населення до проблем природно-заповідних територій, на формування уявлення про унікальність та її цінність. Провідними напрямками у природоохоронній роботі НПП є агітаційно-пропагандитська і практична робота у галузі охорони цінних природних комплексів, дослідницька та громадсько-педагогічна діяльність, спрямована на формування відповідального ставлення до природи та її раціонального використання.

Щорічно 2 лютого міжнародна спільнота відзначає Всесвітній день водно-болотних угідь (на території НПП пониззя річки Смотрич і Бакотська затока мають статус водно-болотних угідь міжнародного значення і охороняються Рамсарською конвенцією). Також вже стало традицією проведення природоохоронних акцій «Збережемо ялинку», «Первоцвіт», «Зробимо країну чистою», «Дерева миру» та інші. Студенти природничого факультету долучаються до організації та проведення заходів такого типу та беруть активну участь.

Під час акцій проходять екологічні десанти для запобігання знищення природних ресурсів території природно-заповідного фонду, розповсюдження інформаційних листівок, проведення бесід серед населення. Започатковано рубрику «Подорожі заповідними об'єктами» на ТРК «Подолянин TV» де студенти озвучують окремі репортажі про цікаві факти та знахідки на території ПЗФ.

Також, з метою збереження флористичного різноманіття подільських товтр в травні співробітниками за участі студентства проводиться акція «День рослин», в рамках якої читають тематичні лекції, вікторини, фотоконкурси тощо.

В рамках акції «Зробимо Україну чистою» співробітники НПП разом з студентами природничого факультету впорядковують береги річок, прибирають сміття в рекреаційних зонах території Парку. Долучаються студенти до Всесвітньої екологічної ініціативи «Дерева Миру». В результаті акції було висаджено 30 дерев. Такі акції є надзвичайно важливими. Кожне посаджене дерево – це вагомий внесок в покращення екологічного стану довкілля. Саме такі благородні справи сприяють не тільки озелененню міста та районів території НПП, а й об'єднують студентів та виховують почуття любові до природи, сприяють формуванню чіткої свідомої громадської екологічно спрямованої позиції.

Отже, узагальнюючи вище зазначене, стає зрозумілим, що формування інтересів до природоохоронної діяльності майбутніх фахівців в рамках участі в природоохоронних акціях є процесом досить складним та малодосліджe-

ним. Головною проблематикою виступає поєднання знань, вмінь та навичок з мотивацією та пізнавальною активністю в рамках становлення професіонала та екологічно свідомої особистості. Формування інтересів до природоохоронної діяльності майбутніх фахівців природничого спрямування потребує подальшого вивчення й дослідження.

Список використаних джерел:

1. Білявський Г.О., Боголюбов В.М. Нові концептуальні підходи до розвитку екологічної освіти в Україні на початку XXI століття // Наукові записки НаУКМА: Спец. випуск. Т.18, частина 2. К., 2000. С. 300-305.
2. Вербицький В.В. Еколого-натуралістична освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи. К.: СМП Аверс, 2003. 304 с.
3. Кобрюшко О. Загальні засади формування природоохоронних інтересів студентів природничих факультетів під час проведення навчально-польової практики // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Ч.3. 2014. С. 140-144.
4. Саунова Ю.О. Формування екологічної свідомості майбутнього учителя як провідна задача екологічної освіти та виховання: сучасні підходи до визначення поняття екологічної свідомості // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. / гол. ред. д.п.н., проф. В.К. Буряк. – Кривий Ріг: КДПУ, 2005. Вип. 11. С. 192-199.
5. Саунова Ю.О. Формування екологічної свідомості майбутніх учителів: психолого-педагогічний аспект // Філософські науки. Педагогічні науки: зб. наук. пр. / гол. ред. д.ф.н., проф. П.Ю. Саух. – Житомир: РВВ ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. Вип. 25. С. 209-212.
6. Саунова Ю.О. Проблеми формування екологічної свідомості особистості учителя: можливості розвитку в контексті екологічної освіти // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. / ред. кол.: С.П. Величко (відп. ред.) та ін. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. Вип. 60. Ч. 2. С. 335-338.
7. Саунова Ю.О. Педагогічні умови формування екологічної свідомості студентів природничих факультетів засобами навчально-виробничої практики // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. / гол. ред. д.псих.н. С.Д. Максименко. К., 2006. Т. VIII. Вип. 6. С. 250-257.
8. Саунова Ю.О. До проблеми компонентної структури екологічної свідомості майбутнього учителя і факторів, що її визначають // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. / гол. ред. д.п.н., проф. В.К. Буряк. Кривий Ріг: КДПУ, 2006. Вип. 14. С. 164-174.

Solved issue of forming environmental interests of students of natural faculty KPNU Ivan James in terms of participation in conservation actions. Displaying cooperation with the National Park "Podolski Tovtry" in environmental protection actions.

Key words: environmental interests, national park, natural sciences faculty, students, environmental actions.

Отримано: 05.11.2016

УДК 005.12:911.3

***С. С. Придеткевич**, кандидат географічних наук*

АНТРОПОГЕННИЙ ПРИНЦИП У ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОМУ РАЙОНУВАННІ

Встановлено, що у існуючих схемах фізико-географічного районування Хмельницької області суттєво різняться між собою межі їх структурних частин. Додатковим критерієм регіональної класифікації (районування) ландшафтів вважаємо врахування антропогенного принципу. Визначено, що коефіцієнт антропогенності дозволяє встановити більш чіткі межі між натуральними, натурально-антропогенними та антропогенними комплексами, а також дає можливість обґрунтувати господарську діяльність або охоронні заходи конкретної території.

Ключові слова: антропогенний принцип, фізико-географічне районування, індекс антропогенного перетворення, коефіцієнт антропогенності.

Постановка проблеми. Фізико-географічне районування як інструмент картографічного вираження регіональних природних відмін територій дотепер має певні недоліки. Одним із найпроблемніших питань є взаємне узгодження меж таксономічних категорій рангу районів і областей (хоча неузгодження є і у вищих таксонів). Наприклад, для території Хмельницької області авторитетними науковцями розроблено чотири суттєво відмінних між собою комплексних фізико-географічних районування, причому два з них належить одному і тому ж автору.

Мета дослідження полягала у визначенні можливості використання антропогенного принципу як додаткового критерію виділення чи корекції меж фізико-географічних районів.

Аналіз попередніх публікацій. Вплив антропогенного чинника на регіональні комплекси розглянуто у багатьох працях. Найбільш ґрунтовно цим питанням займались Ф. М. Мільков, В. І. Федотов, Л. І. Куракова, Г. І. Денисик [2, 4, 5, 8]. Однак, незважаючи на фундаментальні теоретичні праці з проблематики фізико-географічного районування [1, 3, 6, 7], антропогенний принцип не набув такого значення як принцип комплексності та системності, генетичної єдності, територіальної спільності, відносної однорідності тощо.

Виклад основного матеріалу. Антропогенний принцип базується на докладному аналізі та врахуванні антропогенних змін ландшафтної сфери Землі. Він передбачає чітке розмежування натуральних і антропогенних комплексів. Дотримання цього принципу в фізико-географічному районуванні є однією з умов відображення об'єктивно існуючих антропогенних комплексів.

Успішна реалізація антропогенного принципу в фізико-географічному районуванні полягає у визначенні співвідношення антропогенних комплексів з натуральними ландшафтами. Подібні питання уже розглядались у працях відомих науковців. Зокрема, М. Я. Лемешев для визначення антропогенного перетворення території пропонує таку формулу: $U_{an} = \Sigma(rq)$, де U_{an} – індекс антропогенного перетворення; r – його ранг; q – частка (%) цього виду природокористування в ландшафтному регіоні. Професор П. Г. Шищенко [9, с. 41-43] при визначенні цього показника для обрахунку антропогенного перетворення ландшафту запропонував формулу: $\hat{E}_{àï} = \frac{\sum(r_i \times \rho_i \times q)n}{100}$, де K_{an} – коефіцієнт антропогенного перетворення; r – ранг антропогенного перетворення ландшафтів видом (i) використання; ρ – площа рангу (%); q – індекс глибини перетворення ландшафту; n – кількість відділів у межах контуру ландшафтного регіону. В. І. Федотов [8, 116-119] пропонує використовувати коефіцієнт антропогенності ландшафту, що характеризує ступінь впливу людини на натуральні комплекси в процесі господарської діяльності та дозволяє визначити генетичну природу комплексу. Він являє собою відношення сум площ антропогенних ландшафтних комплексів до сум площ натуральних ландшафтних комплексів або їх частин: $K_{àë} = \frac{\sum S_{àëê}}{\sum S_{í ëê}}$. Коефіцієнт можна використовувати для всіх категорій ландшафтних комплексів – регіональних, типологічних, парагенетичних. Проаналізувавши усі вищевказані підходи та застосувавши їх на практиці картографування, нами було встановлено, що для подібного роду досліджень найоптимальнішим є використання коефіцієнту антропогенності ландшафту запропонованого В. І. Федотовим (1985).

Зі змісту принципу природно-антропогенної сумісності випливає, що визначення коефіцієнту необхідно проводити в межах раніше виділених ландшафтних комплексів. При цьому коефіцієнт антропогенності регіонального ландшафтного комплексу розраховується або тільки за сумою площ типологічних антропогенних комплексів рангу виду (що відповідає фізико-географічному району регіональної класифікації), або за сумою площ типологічних і регіональних антропогенних комплексів (фізико-географічних областей і вищих ландшафтних регіональних структур). Коефіцієнт антропогенності типологічного комплексу знаходиться за сумою площ антропогенних типологічних комплексів нижчого рангу: наприклад, для урочищ – за сумою площ антропогенних фацій, для типу місцевості – за сумою площ антропогенних фацій і урочищ тощо.

У загальнометодологічному аспекті коефіцієнт антропогенності буде прийнятним, якщо він розраховуватиметься у відносних величинах. Тоді його параметри можуть бути обмежені трьома градаціями: <1, 1 *і* > 1. Якщо коефіцієнт виявиться рівним одиниці, то це означає, що тут існує відносна рівновага між антропогенними та натуральними ландшафтними комплексами, а сам комплекс відноситься до категорії природно-антропогенних. Якщо коефіцієнт менше одиниці, то натуральні комплекси переважають над антропогенними, а сам ландшафт розвивається під впливом природних процесів. Такий комплекс потрібно віднести до категорії натуральних ландшафтів. Якщо коефіцієнт більше одиниці, то антропогенні комплекси переважають над натуральними. Ландшафт розвивається під значним впливом господарської діяльності.

При конкретних дослідженнях більш виправданим буде встановлення коефіцієнту антропогенності у відсотках, для чого запропонована формула повинна мати такий вигляд: $K_{àë} = \frac{\sum S_{àëê} + \sum S_{í ëê}}{\sum S_{àëê}} \times 100\%$ [8, 116-119].

Методика використання коефіцієнту антропогенності ландшафту в фізико-географічному районуванні базується на: 1) встановленні ядра регіонального комплексу (ландшафтного району, області тощо), виділеного на підставі натуральних факторів фізико-географічної диференціації; 2) визначенні коефіцієнту антропогенності ландшафту із встановленням його класифікаційної категорії (натуральний, натурально-антропогенний чи антропогенний; 3) виділенні межі переходу від однієї категорії комплексу до іншої. Саме останній пункт дозволить більш чітко окреслити межі між фізико-географічними районами.

У районах, мало порушених господарською діяльністю, не потрібно застосовувати антропогенний принцип. І, навпаки, його використання необхідне в районах, де натуральні ландшафти зазнали змін під впливом людини. Саме такою є територія України загалом і Хмельницька область зокрема.

Узагальнюючий висновок. Застосування коефіцієнту антропогенності ландшафту в практиці фізико-географічного районування дозволить не лише об'єктивніше диференціювати ландшафтні комплекси на натуральні, натурально-антропогенні та антропогенні, але й точніше встановити межі ландшафтних комплексів будь-якого таксономічного рангу, розширити їх кількісну характеристику. Його використання має виключно важливе практичне значення. Виділення з його допомогою рівноцінних за інтенсивністю господарського освоєння територій дає можливість диференційовано планувати заходи, спрямовані на охорону та раціональне використання природних ресурсів конкретних територій.

Список використаних джерел:

1. Гвоздецький Н.А. Физико-географическое районирование СССР. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1968. 576 с.
2. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України: монографія. Вінниця: Арбат, 1998. 292 с.
3. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование: учебник. М.: Высш. шк., 1991. 366 с.
4. Куракова Л.И. Современные ландшафты и хозяйственная деятельность. М.: Просвещение, 1983. 158 с.
5. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты: очерки антропогенного ландшафтоведения. М.: Мысль, 1973. 224 с.
6. Михайлов Н.И. Физико-географическое районирование. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. 184 с.
7. Федина А.Е. Физико-географическое районирование. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. 196 с.
8. Федотов В.И. Техногенные ландшафты: теория, региональные структуры, практика. Воронеж: Изд-вю ВГУ, 1985. 192 с.
9. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. К.: Выща школа. Головное изд-во, 1988. 192 с.

Established that in existing schemes of physical and geographic regionalization of Khmelnitsky region differ among themselves significantly limits their structural parts. An additional criterion of regional classification (zoning) landscape believe the consideration anthropogenic principle. Determined that the anthropogenic coefficient allows setting stricter boundary between natural, anthropogenic and natural, anthropogenic systems, and provides an opportunity to substantiate economic activity or security measures specific territory.

Key words: anthropogenic principle, physical and geographical regionalization, index anthropogenic transformation, anthropogenic coefficient.

Отримано: 08.11.2016

УДК 621.315.529

***М. В. Беркещук**, кандидат фізико-математичних наук*

ТЕРМОДИНАМІКА ПРОЦЕСІВ ІНТЕРКАЛЯЦІЇ ІОНІВ ЛІТІЮ В НАНОДИСПЕРСНІ СТРУКТУРИ

Методом спектроскопії хімічного потенціалу досліджено термодинамічні особливості струмоутворення в катоді, виготовленого на основі С-модифікованих діоксидів кремнію. Показано, що в процесі інтеркаляції в досліджуваних матеріалах відбувається утворення гетерофазних станів в певних концентраційних інтервалах. Вказується можливість використання нанодисперсних кремнеземів в якості катодного матеріалу для літієвих джерел живлення.

Ключові слова: електрохімічна інтеркаляція, карбоаеросилогель, карбосилікагель, ступінь інтеркаляції, питома ємність, питома енергія.

Сучасні вимоги до електрохімічних джерел електричної енергії та молекулярних накопичувачів заряду далеко не завжди задовольняються наявною базою електродних матеріалів як із-за їх низької енерговіддачі, так із-за дороговизни та негативного впливу на навколишнє середовище при їх отриманні та використанні. Одним із напрямків пошуку дешевих, екологічно безпечних матеріалів з високою енергетичною ємністю є використання нанотехнологічних підходів для отримання таких матеріалів. Використання процесу інтеркаляції як механізму виникнення струмотворчих реакцій в літієвих джерелах живлення дало можливість використовувати в якості катодних матеріалів досить широкий клас сполук. Насамперед до них належать вуглецеві матеріали [1-2], шаруваті халькогеніди, шпінельні сполуки [3-5].

В останній час все більша увага звертається на використання в якості електродних матеріалів гальванічних елементів дешевих та екологічно безпечних оксидів металів [6], що, в першу чергу, дало змогу зменшити об'ємні витрати матеріалу і покращити розрядні характеристики джерел живлення.

Об'єкти дослідження – карбоаеросилогелі КАГ-15 і КАГ-20 та карбосилікагелі КСГ-20 і КСГ-30 – є дрібнозернистими пористими матеріалами, які сформовані із нанорозмірних частинок рентгеноаморфного SiO_2 та струмопровідної сажі (числа вказують на процентний вміст сажі).

У даній роботі ставилась мета дослідити термодинамічні особливості процесу електрохімічної інтеркаляції літію в кремнеземну складову КАГ та КСГ і з'ясувати перспективу використання нових матеріалів в якості катоду літій – іонних джерел електричної енергії.

Аналіз залежностей $E = f(x)$ та $\frac{\partial x}{\partial E} = f(x)$ для КАГ-15 виявив існування нескінченного розриву в інтервалі $0{,}8 < x < 1{,}25$, який, імовірно, відповідає гетерофазному стану. При зростанні температури означений інтервал зміщується вліво по концентраційній осі і при 40°С реєструється в інтервалі $0{,}4 < x < 0{,}7$. Подальше підвищення температури викликає зникнення розриву на кривій $\frac{\partial x}{\partial E} = f(x)$ та появу максимуму, який, напевно, пов'язаний з термічним порушенням дальнього порядку в сильно взаємодіючій системи «гість-господар». Зміна ентропії розчинення літію ΔS в концентраційному інтервалі $0 < x < 1{,}25$ має звиклий характер для її конфігураційної складової – спадає за рахунок зменшення кількості вільних «гостьових» позицій. При збільшенні ступеня «гостьового» навантаження ($x > 1{,}25$) спостерігається її ріст в діапазоні температур 25-40 °С (рис. 1). Зважаючи на те, що збільшення температури при тих же концентраціях впровадженого літію ($x > 1{,}25$) призводить до різкого зменшення ΔS і досягнення нею від'ємних значень (рис. 2), можна припустити, що спостережуваний ріст $\Delta S = f(x > 1{,}25)$ зумовлений не тільки розупорядкуванням структури але й навіть суттєвим вкладом в зміну ентропії її електронної складової та коливальних ступенів вільності Li^+ – іонів.

Аналогічна поведінка величини $\frac{\partial x}{\partial E}$ спостерігається і для КАГ-20 в концентраційному інтервалі $1 < x < 1{,}5$, проте, на відміну від зразка КАГ-15, він не зникає при рості температури. Останнє вказує на те, що температури ≤ 55°С не достатні для ефективного порушення дальнього порядку в інтеркалатній фазі. Мінімум на залежності $\Delta S = f(x)$ в околі $x \sim 0{,}25$ (рис. 3) вказує на впорядкування інтеркальованих іонів (можливе утворення областей з певним упорядкуванням впроваджених іонів літію в структурі матеріалу – «господаря»). Залежність $\Delta S = f(t)$ для даного матеріалу носить «класичний» спадний характер при зростанні температури, викликаний заповненням «гостьових» позицій при вищих температурах, які не могли бути зайняті іонами літію при нижчих температурах ($x = 0{,}304$; $0{,}784$), хоча при подальшому зростанні концентрації «гостьових» іонів в матриці матеріалу – «господаря» зменшення величини ΔS при зростанні температури стає не таким суттєвим, можливо, через додатковий вклад від коливних ступенів вільності іонів літію в ентропійну складову (рис. 4).

Процес інтеркаляції літію в КСГ-20 характеризується відносно низьким «гостьовим» літієвим навантаженням – $x \sim 0{,}5$. На початкових стадіях інтеркаляції ($x < 0{,}18$) спостерігається утворення нестехіометричних фаз впровадження. При збільшенні концентрації «гостьового» літію в матеріалі – «господарі» на кривій $\frac{\partial x}{\partial E} = f(x)$ в інтервалі $0{,}18 < x < 0{,}3$ спостерігається нескінченний розрив, який, подібно до зразків КАГ-15 і КАГ-20, відповідає співіснуванню двох фаз. Даний факт підтверджується також виглядом залежності $\Delta S = f(x)$, на якій наявний мінімум відповідає впорядкуванню іонів літію в структурі матриці матеріалу – «господаря» у вказаному концентраційному інтервалі (рис. 5). Зростання температури викликає поступове звуження області фазового переходу ($0{,}24 < x < 0{,}29$) аж до повного зникнення останнього при 55°С, що підтверджує механізм температурної дестабілізації зв'язку «матриця-гість».

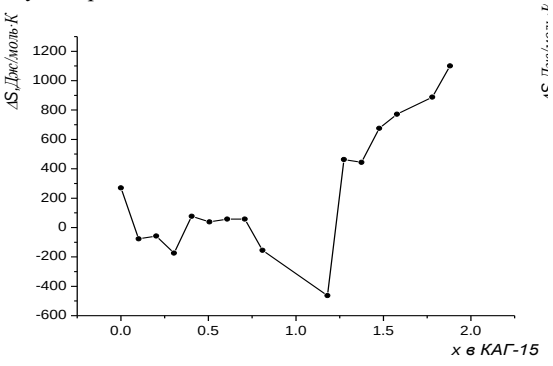

***Рис. 1.** Залежність зміни ентропії інтеркалювання літію в КАГ-15 від його концентрації при температурі 27,5°С*

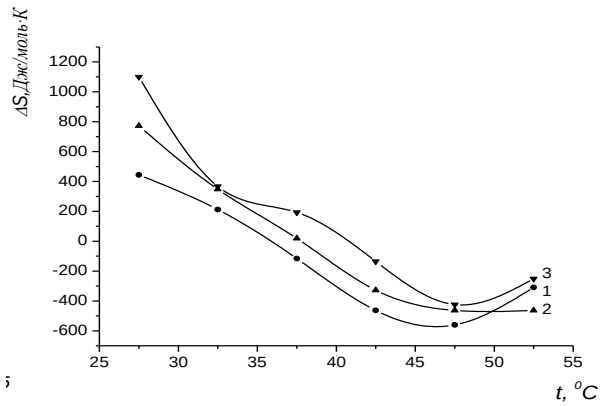

Рис. 2. *Температурна залежність ентропії інтеркалювання літію в КАГ-15 для різних концентрацій іонів літію: 1 – x = 1,375, 2 – x = 1,578 та 3 – x = 1,881*

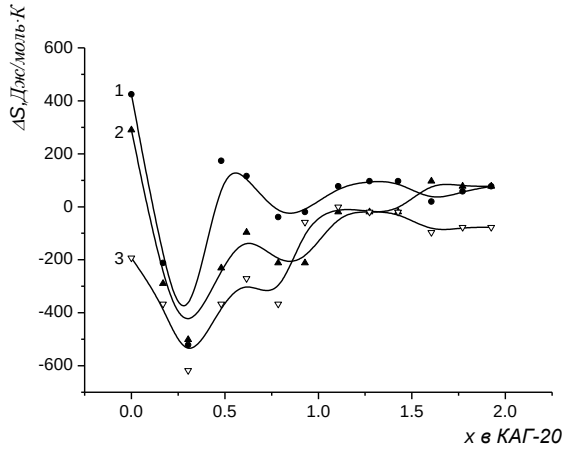

Рис. 3. *Залежність зміни ентропії інтеркалювання літію в КАГ-20 від його концентрації при температурах 45 (1), 50 (2) і 55°С (3)*

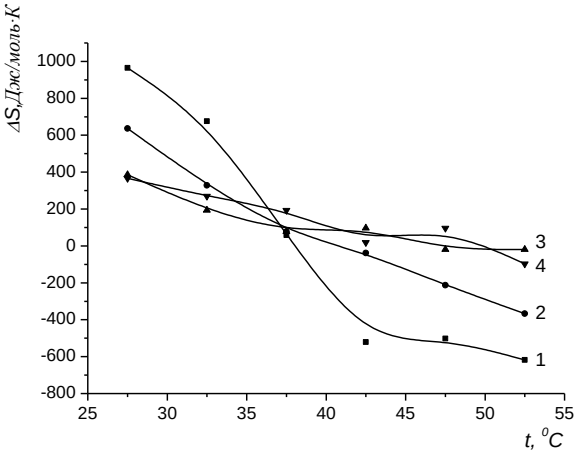

Рис. 4. *Температурна залежність ентропії інтеркалювання літію в КАГ-20 для різних концентрацій іонів літію: 1 – x = 0,304, 2 – x = 0,784, 3 – x = 1,291 та 4 – x = 1,604*

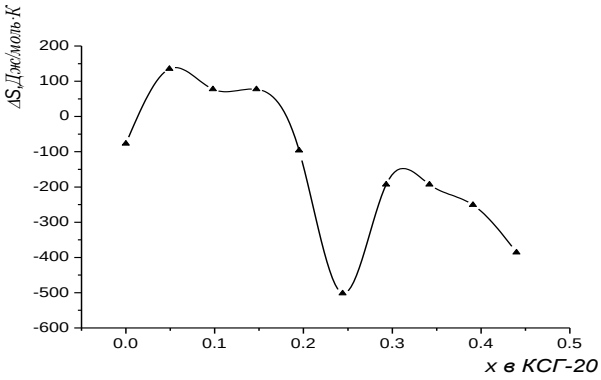

Рис. 5. *Залежність ентропії інтеркалювання літію у КСГ-20 від ступеня «гостьового» навантаження*

Виходячи з одержаних результатів та морфологічних особливостей досліджуваних матеріалів, можна стверджувати, що при незначній різниці у питомій поверхні між зразками КАГ-15 і КАГ-20 (19 м^2/г), основну причину відмінності у ступені інтеркаляції (~ 0,7) можна пов'язати із 5% різницею струмопровідної добавки в зразку КАГ-20, яка забезпечує матеріалові катоду кращу електронну провідність. Суттєву відмінність в ступенях інтеркаляції між матеріалами КАГ-20 і КСГ-20 (~ 5 разів) можна пояснити так званим технологічним поліморфізмом дисперсних аморфних кремнеземів внаслідок різної структури первинних наночастинок, яка обумовлена особливостями способу їх отримання.

Список використаних джерел:

1. Guerin K., Fevrier-Bouvier A., Flandrois S., Simon B., Biensan P. On the irreversible capacities of disordered carbons in lithiumion rechargeable batteries // Electrochimica Acta. 2000. 1607-1615 pp.
2. Gaberscek M., Bele M., Drofenik J., Dominko R., Pejovnik S. Improved carbon anode for lithium batteries // Electrochemical and Solid-State Letters. 2000. № 3(4). 171-173 pp.
3. Перов В.С., Кедринский И.В., Махонина Е.В.. Принципы подбора катодных материалов для циклируемых литиевых батарей // Неорганические материалы. 1997. №33(9). С. 1031-1040.
4. Коровин Н.В. Электрохимическая интеркаляция в катодные материалы. Электродные потенциалы // Электрохимия. 1988. № 34(7). С. 748-754.
5. Ольшанская Л.Н. Положительные электроды для литиевых аккумуляторов: проблемы, направления выбора // Электрохимическая энергетика, 2002. №2(2). С. 66-78.
6. Миронюк І.Ф., Лобанов В.В., Остафійчук Б.К., Григорчак І.І., Ільницький Р.В., Лісовський Р.П. Інтеркаляція літію в TiO2: енергетичний рельєф, вплив на електронну структуру та особливості термодинаміки процесу // Вісник Прикарпатського університету. Математика. Фізика, 2000. Випуск 1. С. 61-72.

The thermodynamics peculiarities of current origin in the cathode made on the basis of C-modified silica are explored by the method of chemical potential spectroscopy. It is shown, that the formation of the heterophase states takes place in some concentration intervals during intercalation process in the explored materials. Possibility of the use of nanodispersive silica as cathode material for the lithium power sources is marked.

Key words: electrochemical intercalation, karboaerosylohel, karbosylikahel degree of intercalation, specific capacity, energy density.

Отримано: 31.10.2016

УДК 371.134+6(07)

Р. М. Білик, *кандидат педагогічних наук*

ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядається проблема підготовки сучасного вчителя технологій, обгрунтовується основні шляхи формування їх техніко-технологічних компетентностей.

Ключові слова: освітня галузь «Технологія», техніко-технологічна компетентність, Державний стандарт, система підготовки вчителя.

Розвиток науково-технічного прогресу висуває нові вимоги до розвитку сучасного виробництва, а відповідно і до підготовки кваліфікованих працівників, які б володіли міцними знаннями, вміннями та навичками в різних галузях виробництва, проявляли себе як ініціативні, творчі особистості, здатні приймати самос-

тійні рішення та були конкурентоспроможними на ринку праці.

Зважаючи на це, модернізація підготовки вчителя технологій є невід'ємною складовою реформи системи вищої педагогічної освіти країни. Чітким орієнтиром є Державний стандарт освітньої галузі «Технологія» [2], головна мета якого полягає у формуванні технічної і технологічної компетентності особистості, підготовленої до життя й активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного виробництва, життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства і сімейної економіки, основних компонентів інформаційної культури, забезпечення умов для їх професійного самовизначення, вироблення в учнів навичок творчої діяльності, виховання культури праці, здійснення допрофесійної та професійної підготовки з урахуванням індивідуальних можливостей учнів [4].

Тому трудова підготовка учнів повинна відбуватися не лише з урахуванням перспектив і досягнень техніки та технології, а й з повним усвідомленням природи явищ, які лежать в основі тих чи інших технологічних процесів.

Важливу роль у вирішенні цієї проблеми належить вчителю технологій, бо саме від наявності в його професійній діяльності необхідних вмінь та навичок, залежить техніко-технологічна підготовка учнів.

Вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів технологій на сьогоднішній день розглядається як одна з невід'ємних складових реформи системи освіти в цілому. Однак визначивши зміст педагогічної підготовки вчителя, згідно з вимогами навчальних програм і порівнявши його з станом цих проблем в реальності, можна визначити і реалізувати конкретні заходи необхідні для забезпечення належної підготовки майбутніх учителів технології виробництва. Аналізуючи зміст освіти, стає очевидним, що в сучасних соціально-економічних умовах необхідно здійснювати не лише психолого-педагогічну, а й методичну підготовку майбутніх учителів, із збереженням її фундаментальності [5]. Підготовка майбутніх учителів технології повинна здійснюватись на основі соціального замовлення суспільства, в тісному взаємозв'язку з досягненнями педагогічної науки і практики, з врахуванням інтеграційних процесів у всіх сферах суспільної діяльності.

Таким чином, аналізуючи ситуацію, що склалася можна констатувати наявність низки таких суперечностей:

- *на соціально-педагогічному рівні* – між вимогами суспільства до фахівця технологічної галузі, здатного керувати процесом формування техніко-технологічних компетентностей, а також недостатнім рівнем розвитку його спрямованості на технологічну діяльність;
- *на науково-теоретичному рівні* – між необхідністю наукового обґрунтування процесу розвитку у студентів своїх творчих здібностей та недостатнім рівнем теоретичного забезпеченням цього питання;
- *на науково-методичному рівні* – між необхідністю підготовки фахівців, що володіють сформованими вміннями організації творчої техніко-технологічної діяльності і відсутністю у вищої школи достатньо-обґрунтованого науково-методичного забезпечення, необхідного для виконання цих вимог.

Сьогодні об'єктивною реальністю є той факт, що навчальні майстерні та лабораторії оснащені різноманітним устаткуванням, яке використовується у процесі обробки різного роду матеріалів. І саме вчителю технології та навчальним майстрам доводиться забезпечувати і підтримувати належний стан матеріальної бази навчальної майстерні, який відповідатиме сучасним вимогам освітніх програм. Тому передусім учитель технології виробництва повинен володіти знаннями пов'язаними з будовою та принципом роботи механізмів для обробки різного роду матеріалів, вміло проводити його експлуатацію відповідно до призначення та технічних умов, проводити не складні ремонтні роботи, не вносячи суттєвих змін в будові та принципі дії даного устаткування, які б не суперечили вимогам з охорони праці [6].

Ми спробували розкрити шляхи підготовки до професійно-педагогічної діяльності вчителя технологій у напрямку формування в учнів техніко-технологічних компетентностей з позицій загальнодидактичних (соціальної обумовленості, єдності теорії та практики; систематичності та послідовності, диференційованості та інтегрованості, свідомості та активності; відповідності змісту навчання, змісту функціональної діяльності; обліку та розвитку професійних потреб і запитів у підвищенні кваліфікації; взаємозв'язку творчого навчання та професійної практичної діяльності вчителя; відповідності змісту, форм, методів і прийомів навчання виробничої діяльності) та домінуючих принципів (фундаментальності, професійної спрямованості, особистісно діяльнісного підходу) навчання та відбору змісту підготовки майбутнього вчителя з урахуванням критеріїв змісту освіти. Таким чином, технологію системи підготовки вчителя технологій необхідно будувати на основі цілісної програми, створеної на базі типологізації структурних елементів, що дозволило забезпечити поетапне досягнення поставлених цілей через ієрархію навчальних завдань, виділення інтеграційно-диференційованих вузлів взаємозв'язку професійних компетентностей, а також координацію різних форм навчально-методичної діяльності і системне дослідження її результатів [7].

Зміст підготовки вчителя технологій до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах з формування в учнів техніко-технологічної компетентності повинен враховувати:

- новий зміст програми з трудового навчання в загальноосвітніх навчальних закладах;
- зміст трудової діяльності в сучасному виробництві [3].

Враховуючи те, що професійна підготовка майбутніх учителів технологій реалізується у процесі теоретичного і практичного навчання їх у ВНЗ, надзвичайно важливим є розробка змісту та обсягу освітньої інформації, забезпечення її цілісності при формуванні вищих рівнів компетентності та світогляду (вміння, навички, переконання, готовність до вчинку, звички, авторського педагогічного кредо), які можуть реалізуватися внаслідок остаточного і категоричного подолання в навчанні таких негативних явищ як догматизм, формалізм, консерватизм і ін. [1]. Професійну підготовку вчителя технологій з формування в учнів техніко-технологічних компетентностей ми визначаємо як процес, де в інтегрованій єдності поєднуються його мотиваційна, змістовно-процесуальна і професійно-особистісна готовність до майбутньої діяльності [4].

Таким чином, підготовка вчителя технологій до формування в учнів техніко-технологічної компетентності в системі вищої педагогічної освіти розуміється нами як наукова категорія і результат засвоєння майбутнім фахівцем системи професійно-педагогічних, техніко-технологічних, організаційно-економічних і методичних знань, формування дидактичних умінь та навичок, розвитку важливих професійно значущих якостей особистості вчителя.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук В.П., Атаманчук П.С., Билык Р.Н. Важные предпосылки компетентностного становления будущего педагога // «Issues of upbringing and teaching in the context of modern conditions of objective complication of the person's social adaptation processes». Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the CXXXVIII International Research and Practice Conference and I stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, February 9 – February 15, 2017). London: IASHE, 2017. P. 11-13.
2. Державний стандарт освітньої галузі «Технологія» // Трудова підготовка в закладах освіти. 2003. №1. С. 3–6.
3. Загронова Л.В. Деловая игра в технологической подготовке будущего учителя // Педагогика. 1994. №6. С. 58–62.
4. Зятева Л.А. Экологически безопасный тип отношения к природе как характеристика технологического этапа развития культуры // Технологическое образование школьников: состояние проблемы, перспективы: материалы межрегиональной научно-практической конференции 27–28 марта 2002 г. / под ред. В. Д. Симоненко. Брянск: БГУ, 2002. С. 24–26.
5. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Освіта України. 7-14 липня. 2004. С. 2–3.
6. Лернер И.Я., Скаткин М.Н. Задачи и содержание общего и политехнического образования // Дидактика средней школы. – Москва: Просвещение, 1982. С. 103.
7. Ткачук С.І. Проектно-технологічна діяльність як ефективна форма здійснення інновацій в освітній галузі «Технологія» // Психологопедагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [редкол.: Н.С. Побірченко (гол. ред.) та інші]. Умань: ПП Жовтий О.О., 2012. Вип. 40. С. 55-62.

The problem of modern teacher technology substantiated basic ways of forming their technical and technological competences.

Key words: educational field «Technology», technical and technological competence, state standards, teacher training system.

Отримано: 30.10.2016

УДК 378.016:51

Т. В. Думанська, *асистент*

ВИПЕРЕДЖАЛЬНА САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З ТЕМИ «ВИЗНАЧНИКИ ТА ЇХ ВЛАСТИВОСТІ»

У статті обґрунтовано важливість випереджальної самостійної роботи студентів (ВСРС) з теми «Визначники та їх властивості», що сприяє кращому засвоєнню теоретичного матеріалу та забезпеченню належного рівня знань на практичному занятті.

Ключові слова: самостійна робота, випереджальна самостійна робота, визначники, властивості визначників.

Постановка проблеми. Як показує досвід, студенти дуже часто нехтують підготовкою до практичних занять. Тому вже після першої лекції з теми студентам пропонується система завдань для актуалізації знань. За допомогою таких систем викладач може проконтролювати вивчення відповідного теоретичного матеріалу студентами, скорегувати їх знання на практичному занятті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективного навчання вищої математики розглянули низка науковців: І.А. Байгушева, Н.О. Бурмістрова, Л.І. Нічуговська, Ю.В. Овсієнко та інші. Зокрема, дослідниця Н.В. Вінніченко [3] детально розглянула питання організації самостійної роботи студентів економічного профілю. Аналіз робіт свідчить про невичерпність усіх аспектів даної проблеми, особливо організації різних видів самостійної роботи студентів.

Мета статті: обґрунтувати необхідність ВСРС з теми «Визначники та їх властивості», що сприяє кращому засвоєнню теоретичного матеріалу та забезпеченню належного рівня знань на практичному занятті.

Виклад основного матеріалу. ВСРС надзвичайно важлива під час підготовки до практичних занять. Для ВСРС до практичного заняття з теми «Визначники та їх властивості» пропонуємо систему задач (таблиця 1):

Таблиця 1

Випереджальна самостійна робота з теми «Визначники та їх властивості»	
1. Перевірити, чи правильно встановлено знак рівності між визначниками (так чи ні). *Вказівка: завдання усні, більшість з них не розрахована на обчислення визначників за певним правилом.*	
1.1. $\begin{vmatrix} 2 & -1 & 3 \\ 0 & 1 & -1 \\ 0 & 6 & 5 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} 2 & -1 & 3 \\ 0 & 6 & 5 \\ 0 & 1 & -1 \end{vmatrix}$;	1.8. $\begin{vmatrix} 9 & 6 & 7 \\ 0 & 1 & -8 \\ 0 & 0 & -5 \end{vmatrix} = -45$;
1.2. $\begin{vmatrix} 8 & 0 & 1 \\ 3 & 3 & -4 \\ -7 & 6 & 1 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} 3 & 3 & -4 \\ -7 & 6 & 1 \\ 8 & 0 & 1 \end{vmatrix}$;	1.9. $\begin{vmatrix} 3 & 0 & 0 \\ 4 & -5 & 0 \\ 6 & 1 & -1 \end{vmatrix} = 105$;
1.3. $\begin{vmatrix} 2 & -1 & 3 \\ 0 & 1 & -1 \\ 0 & 6 & 5 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} 2 & 0 & 0 \\ -1 & 1 & 6 \\ 3 & -1 & 5 \end{vmatrix}$;	1.10. $\begin{vmatrix} 3 & 1 & 2 \\ 8 & -7 & 9 \\ 9 & 3 & 6 \end{vmatrix} = 10$;
1.4. $\begin{vmatrix} 2 & -1 & 3 \\ 0 & 1 & -1 \\ 0 & 6 & 5 \end{vmatrix} = -\begin{vmatrix} 3 & -1 & 2 \\ -1 & 1 & 0 \\ 5 & 6 & 0 \end{vmatrix}$;	1.11. $\begin{vmatrix} 11 & 9 & 7 \\ -1 & -5 & 14 \\ 4 & 0 & 49 \end{vmatrix} = 7 \cdot \begin{vmatrix} 11 & 9 & 1 \\ -1 & -5 & 2 \\ 4 & 0 & 7 \end{vmatrix}$
1.5. $\begin{vmatrix} 0 & -9 & 3 \\ 2 & 0 & 3 \\ 6 & 8 & 0 \end{vmatrix} = 0$;	1.12. $\begin{vmatrix} 6 & 0 & 9 \\ -2 & 6 & 2 \\ 5 & 8 & 6 \end{vmatrix} = 6 \cdot \begin{vmatrix} 1 & 0 & 9 \\ -2 & 1 & 2 \\ 5 & 8 & 1 \end{vmatrix}$;
1.6. $\begin{vmatrix} 0 & 5 & 5 \\ 3 & 0 & -1 \\ 6 & 2 & 0 \end{vmatrix} = 0$;	1.13. $\begin{vmatrix} 0 & 1 & -4 \\ 1 & 2 & 0 \\ -1 & 3 & 5 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} 0 & 1 & -4 \\ 1+0\cdot 3 & 2+1\cdot 3 & 0+(-4)\cdot 3 \\ -1 & 3 & 5 \end{vmatrix}$;

Продовження таблиці 1

1.7. $\begin{vmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 4 & 1 & -7 \\ 10 & 30 & 1 \end{vmatrix} = 120$;	1.14. $\begin{vmatrix} -3 & 8 & 6 \\ 10 & -7 & 13 \\ 0 & -1 & 5 \end{vmatrix} = -3 \cdot \begin{vmatrix} -7 & 13 \\ -1 & 5 \end{vmatrix} + 8 \cdot \begin{vmatrix} 10 & 13 \\ 0 & 5 \end{vmatrix} + 6 \cdot \begin{vmatrix} 10 & -7 \\ 0 & -1 \end{vmatrix}$.
2. Чи є правильним твердження: визначники рівні тільки тоді, коли їх відповідні елементи співпадають?	

На відміну від завдань більшості підручників, спрямованих на використання тієї чи іншої властивості визначника під час його обчислення, завдання 1.1-1.14 вимагають здійснити дії у зворотному напрямку – визначити властивість, якою вже скористалися. Для цього студенту необхідно використовувати евристики «модифікуйте», «порівнюйте», «спостерігайте», «дійте за аналогією», «розв'язуйте з кінця». Завдання 2 вимагає узагальнення результатів, отриманих під час розв'язування попередніх чотирнадцяти задач. Серед завдань для актуалізації знань необхідним є використання завдань, які спростовують хибні уявлення студентів, запобігають помилкам, що можуть виникнути під час самостійного вивчення теоретичного матеріалу (це викладач визначає з досвіду роботи). Завдання 1.5, 1.6 даної системи показують, що визначник, у якого діагональні елементи дорівнюють нулю, може і не дорівнювати 0.

Крім системи завдань, студентам пропонуються евристичні підказки (на аркушах разом із завданнями) щодо евристик, які необхідно використати, евристичні орієнтири, обґрунтовано доцільність їх використання.

Евристичні підказки

Під час розв'язування задач користуйтеся евристиками:

- «порівнюйте» стовпці, рядки, елементи визначників;
- «модифікуйте» – змінюйте місцями рядки, стовпці, елементи визначників з метою отримання визначників з однаковими відповідними елементами;
- «обертайте дії», щоб встановити якою властивістю скористалися;
- «спостерігайте», знаходьте визначники з властивостями, які відрізняють їх від інших (завдання 1.5-1.10);
- «розв'язуйте з кінця» (завдання 1.11-1.12);
- «узагальнюйте», «погляньте на попередні задачі з іншої точки зору» (завдання 2).

Пояснення до розв'язування завдань

1.1. У визначнику поміняли місцями 2-й та 3-й рядки.

Властивість. Визначник змінить знак на протилежний, якщо поміняти місцями два його рядки (стовпці). Тому знак рівності встановлений неправильно. Правильним буде:

$$\begin{vmatrix} 2 & -1 & 3 \\ 0 & 1 & -1 \\ 0 & 6 & 5 \end{vmatrix} = -\begin{vmatrix} 2 & -1 & 3 \\ 0 & 6 & 5 \\ 0 & 1 & -1 \end{vmatrix}$$

1.2. У визначнику 1-й рядок поміняли місцями з 2-им, а потім 2-й з 3-ім. Тобто, 2 рази використовуючи властивість із завдання 1, ми отримаємо, що визначник не змінює знак. Знак рівності встановлено правильно.

1.3. У визначнику рядки замінили відповідними за номером стовпцями (або навпаки).

Властивість: Визначник не зміниться, якщо його рядки замінити відповідними стовпцями і навпаки. Знак рівності встановлено вірно.

1.4. Ситуація аналогічна завданню 1, тільки для стовпців. Знак рівності встановлено вірно.

1.5. Легко побачити, що добутки елементів, що стоять на побічній діагоналі, та й у вершинах відповідних трикутників дорівнюють нулю, добуток елементів на головній діагоналі дорівнює нулю. Залишились добутки $6 \cdot (-9) \cdot 3$ та $3 \cdot 2 \cdot 8$, які стоять у вершинах трикутників відносно головної діагоналі, в сумі вони не дають 0 (правило трикутника). Знак рівності встановлено неправильно. Не існує властивості, в якій стверджується, що визначник у якого на діагоналі стоять нулі дорівнює 0.

1.6. Завдання аналогічне 5, але добутки елементів $5 \cdot 6 \cdot (-1)$ та $3 \cdot 2 \cdot 5$ які стоять у вершинах трикутників відносно головної діагоналі, в сумі вони дають 0 (правило трикутника). Знак рівності встановлено правильно.

1.7. Властивість. Визначник дорівнює 0, якщо всі елементи рядка (стовпця) рівні 0. Знак рівності встановлено неправильно.

1.8. Даний визначник має трикутний вигляд. Визначник має трикутний вигляд, якщо дорівнюють нулю всі його елементи, які стоять під або над однією з діагоналей. В такому випадку, визначник дорівнює добутку елементів названої діагоналі з урахуванням знаку. Знак рівності встановлено правильно.

1.9. Завдання аналогічно 8. Знак рівності неправильний. Визначник дорівнює 15.

1.10. У визначнику елементи 1 та 3 рядка пропорційні.

Властивість. Визначник дорівнює нулю, якщо елементи двох рядків (стовпців) пропорційні. Знак рівності встановлено неправильно.

1.11. *Властивість*. Визначник збільшиться в n разів, якщо всі елементи рядка (стовпця) помножити на число n. У нас відбулося множення 3-го стовпця, а значить і визначника на число 7. Звідси випливає, що можна виносити n за знак визначника. Знак встановлено правильно.

1.12. Не плутайте із властивістю із завдання 11. Знак рівності встановлено неправильно.

До другого рядка цього визначника додали перший, помножений на число 3.

Властивість. Визначник не зміниться, якщо до елементів одного рядка (стовпця) додати відповідні елементи іншого рядка (стовпця), помноженого на те ж саме число. Знак рівності правильно.

Визначник розкладений за елементами 1-го рядка.

Властивість. Визначник дорівнює сумі добутків елементів рядка (стовпця) на алгебраїчні доповнення. Алгебраїчне доповнення елемента a_{ij}: $A_{ij} = (-1)^{i+j} M_{ij}$, де M_{ij} – мінор елемента a_{ij} визначника n-го порядку – визначник (n-1)-го порядку, одержаний із даного шляхом викреслення рядка і стовпця, що містять a_{ij}. В даному випадку алгебраїчне доповнення до елемента рівного 8: $A_{12} = (-1)^{1+2}\begin{vmatrix} 10 & 13 \\ 0 & 5 \end{vmatrix}$, тобто перед 8 повинен бути знак «–». Знак рівності встановлений правильно.

Твердження неправильне. Продивіться попередні завдання, в багатьох із них між визначниками справджується рівність, а відповідні елементи є різні.

Так організована попередня самостійна робота студентів забезпечить продуктивну роботу на подальших лекційних і практичних заняттях з вищої математики.

Список використаних джерел:

1. Байгушева И.А. Формирование математической компетентности экономистов в вузе // Современные проблемы науки и образования. 2012. №1. URL: www/ science-education.ru/101-5543.
2. Бурмистрова Н.А. Методическая система обучения математике будущих бакалавров направления экономика на основе компетентносного подхода: дис. … доктора пед. наук: 13.00.02. Красноярск, 2011. 364 с.
3. Вінніченко Н.В. Методичні засади організації самостійної роботи майбутніх економістів у процесі навчання вищої математики: дис. … канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2012. 210 с.

In the article the importance of anticipatory self-study students (VSRS) with the theme «Determinants and their properties», which promotes better assimilation of theoretical material and to maintain the level of knowledge on a practical level.

Key words: independent work, advancing individual work, determinants, properties of determinants.

Отримано: 29.10.2016

УДК 37.091.33-028.22:51

Ю. Л. Сморжевський, *кандидат педагогічних наук*

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМ «ВІДРІЗКИ, ЛАМАНІ ТА ЇХ ДОВЖИНИ», «КУТИ ТА ЇХ МІРИ» У КУРСІ МАТЕМАТИКИ 5 КЛАСУ

У статті висвітлено питання методики використання наочності при вивченні відрізків, ламаних та їх довжин, кутів та їх мір в курсі математики 5 класу.

Ключові слова: наочні посібники, відрізок, ламана, довжина відрізка, довжина ламаної, кут, міра кута.

Актуальність дослідження. В умовах реформування системи освіти, відтворення і зміцнення інтелектуального потенціалу нації, виходу вітчизняної науки і техніки, економіки і виробництва на освітній рівень, інтеграції в світову систему освіти, переходу до ринкових відносин і конкуренції будь-якої продукції, в тому числі й інтелектуальної, особливо актуальним стає забезпечення належного рівня математичної підготовки підростаючого покоління.

Аналіз сучасного стану системи освіти в Україні говорить про актуальність та необхідність створення єдиного простору для інформаційно-педагогічного забезпечення освітян всім необхідним для проведення занять з використанням ілюстративного і наочного матеріалу.

Мета статті. Використання наочності у процесі навчання сприяє розумовому розвитку учнів, допомагає виявити зв'язок між науковими знаннями і життєвою практикою, полегшує процес засвоєння і сприяє розвитку інтересу до знань, стимулює розвиток мотиваційної сфери учнів [1].

Аналіз актуальних досліджень та постановка проблеми. Застосування принципу наочності є однією з необхідних умов успішного навчання учнів. Унаочнення підвищує ефективність уроку, допомагає подолати формалізм у навчанні, пожвавлює навчальний процес, збуджує ініціативу та мислення учнів, привчає їх до аналізу та узагальнення.

Уміле використання різноманітної наочності у процесі навчання сприяє розвитку самостійності, активності, творчої пізнавальної діяльності учнів, що значною мірою забезпечує підготовку їх до самостійної практичної роботи.

У зв'язку з переходом середніх загальноосвітніх навчальних закладів на нову програму з математики [2] і нові підручники виникає необхідність у розробці методики використання наочності на уроках математики. На жаль, на сьогодні такої методики немає. Нами зроблена спроба розробити таку методику, яка висвітлена в навчальному посібнику [3].

Виклад основного матеріалу. Розкриємо методику використання наочності при вивченні тем «Відрізки, ламані та їх довжини», «Кути та їх міри» у курсі математики 5 класу.

При вивченні теми «Відрізки, ламані та їх довжини» варто запропонувати учням вправи на кодоплівці 1.

Кодоплівка 1

Назвіть відрізки, зображені на рисунку 1. Виміряйте їх довжини. Назвіть рівні відрізки.

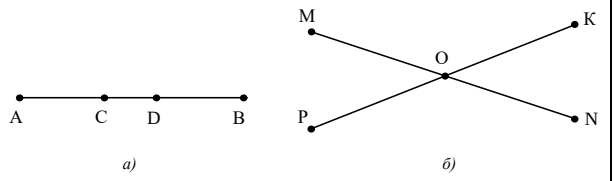

Рис. 1.

Назвіть ламані, зображені на рисунку 2. Назвіть їх вершини, ланки, кінці. Обчисліть довжину ламаних.

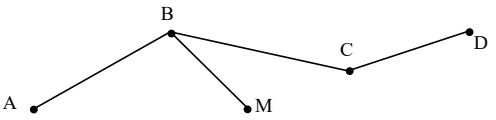

Рис. 2.

Назвіть усі відрізки, прямі та промені, зображені на рисунку 3.

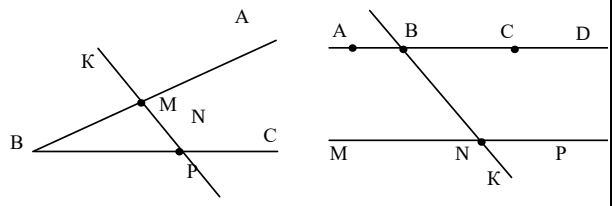

Рис. 3.

Для закріплення даного матеріалу слід провести фронтальне опитування, використовуючи кодоплівку 2.

Кодоплівка 2

Дайте відповіді на питання:

1. Що таке відрізок? Що таке кінці відрізка?
2. Як можна виміряти довжину відрізка?
3. Як порівнюють відрізки?
4. Які відрізки називають рівними?
5. Яка фігура називається ламаною?
6. Що таке ланки ламаної, кінці ламаної?
7. Що називають довжиною ламаної?
8. Що таке промінь?
9. Що таке пряма?

При вивченні теми «Координатні промені і шкали» корисно запропонувати учням вправи на кодоплівці 3.

Кодоплівка 3

Яким числам відповідають точки A, B, C, D координатного променя на рисунку 1? Як це записують?

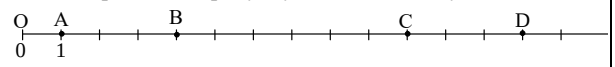

Рис. 1.

Позначте на координатному промені (рис. 2) точки O(0), A(2), B(5), C(7), D(10), K(13).

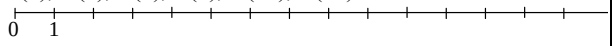

Рис. 2.

Кодоплівка 4 допоможе закріпити цей матеріал.

Кодоплівка 4

Дайте відповіді на питання:

1. Що називають координатним променем?
2. Що називають координатою точки координатного променя?
3. Що таке одиничний відрізок координатного променя?
4. Що таке шкала?
5. Які бувають шкали?
6. Що таке велика поділка і мала поділка?
7. Назвіть прилади, які мають шкали.

Вивчаючи тему «Кути та їх міри», варто запропонувати учням вправи на кодоплівці 5.

Кодоплівка 5

Для кожного з кутів, зображених на рисунку 1, назвіть його вершину і сторони. Запишіть позначення цих кутів. Назвіть серед них гострий, тупий, прямий і розгорнутий кути.

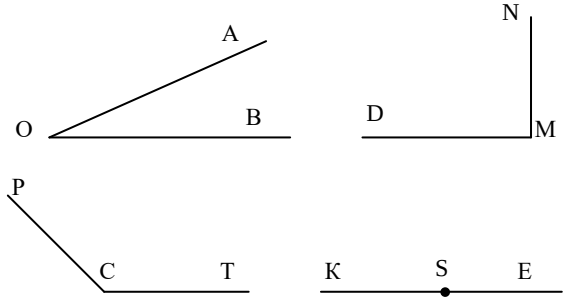

Рис. 1.

Знайдіть, користуючись транспортиром, градусну міру кутів, зображених на рисунку 2. Визначте вид кожного кута.

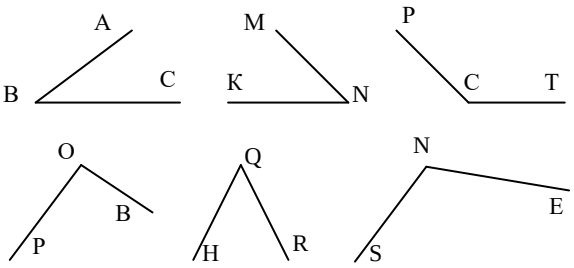

Рис. 2.

Для закріплення теми «Кути та їх міри» можна використати кодоплівку 6.

Кодоплівка 6

Дайте відповіді на питання:

1. Що таке кут?
2. Як позначають кути?
3. Що таке вершина і сторони кута?
4. Які кути називають рівними?
5. Який кут називається розгорнутим?
6. Скільки градусів має розгорнутий кут?
7. Яким приладом вимірюють кути?
8. Які кути називають гострими, прямими і тупими?
9. Що називають бісектрисою кута?

Для систематизації вивченого геометричного матеріалу варто учням запропонувати самостійну роботу, використовуючи комп'ютерну презентацію (див. слайд 1).

Слайд 1

Самостійна робота	
Варіант 1	Варіант 2
1^0. Накресліть відрізок AB завдовжки 58 мм і позначте на ньому точку M таку, що BM = 16 мм. Знайдіть довжину відрізка AM.	1^0. Накресліть відрізок AB завдовжки 62 мм і позначте на ньому точку N таку, що BN = 14 мм. Знайдіть довжину відрізка AN.
2^0. Накресліть ламану ABCD завдовжки 84 мм, у якої AB = 3 см, BC = 4 см. Знайдіть довжину ланки CD.	2^0. Накресліть ламану MNPK завдовжки 92 мм, у якої MN = 4 см, NP = 3 см. Знайдіть довжину ланки PK.
3^*. Побудуйте кут AOB, міра якого дорівнює 120^0. Проведіть його бісектрису OC. Знайдіть міру кута AOC.	3^*. Побудуйте кут MOK, міра якого дорівнює 60^0. Проведіть його бісектрису OP. Знайдіть міру кута MOP.
4^*. Знайдіть міру кута між стрілками годинника, якщо вони показують: а) 3 год; б) 8 год.	4^*. Знайдіть міру кута між стрілками годинника, якщо вони показують: а) 4 год; б) 9 год.
5^{**}. Довжина одиничного відрізка координатного променя 4 см. Знайдіть довжини відрізків OA, OB і AB, якщо O(0), A(6), B(10).	5^{**}. Довжина одиничного відрізка координатного променя 3 см. Знайдіть довжини відрізків OM, ON і MN, якщо O(0), M(8), N(14).

Висновок. Як свідчать результати експериментального дослідження, наведена вище методика використання наочності при вивченні тем «Відрізки, ламані та їх довжини», «Кути та

їх міри» у курсі математики 5 класу активізує увагу учнів, розвиває їх мислення, підвищує інтерес до математики.

Список використаних джерел:

1. Болтянский В.Г., Волович М.Б., Красс Э.Ю., Левитас Г.Г. Оборудование кабинета математики: Пособие для учителей. 2-е изд., исп. и доп. М.: Просвещение, 1981. 191 с.
2. Математика: навчальна програма для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів // Математика в сучасній школі. 2012. №10. С. 3-16.
3. Сморжевський Ю.Л., Сморжевський Л.О. Методика використання наочності на уроках математики в 5-6 класах: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. 156 с.

In the article questions the methodology used in the study of clarity, segments, polygons and their lengths, angles and their measures in the mathematics class 5.

Key words: visual aids, segment, broken line, the length of the segment, the length of the broken line, angle, angle measure.

Отримано: 26.10.2016

УДК 37.018.43:004

В. П. Татауров, *асистент,* ***Т. С. Люба,*** *асистент*

ВИКОРИСТАННЯ СМАРТ-ТЕХНОЛОГІЙ В ШКОЛІ

У статті розглянуті основні поняття і характерні особливості смарт-навчання. Проводиться огляд програмних продуктів для використання смарт-технологій у навчанні.

Ключові слова: смарт, смарт-навчання, програми для смарт-навчання.

Освітні технології, що відповідають застарілим технологічним укладам та індустріальному суспільству, базуються на так званій академічній системі освіти, налаштованій на вимоги ринку праці, в межах якої знання передаються в класах, на уроках (заняттях), а педагог виконує одночасно функції передачі знань та контролю/оцінки результатів навчального процесу. Така система не здатна задовольняти вимоги «економіки знань», відповіддю їй стала так звана розумна (Smart) освіта і, як продовження та логічний результат, широкого застосування, Smart-суспільство. Сама абревіатура SMART несе подвійне змістовне навантаження: крім дослівного перекладу з англійської її можна розшифрувати як Self-directed, Motivated, Adaptive, Resource-enriched, Technology embedded – тобто навчання самостійне, мотивоване, адаптивне, збагачене ресурсами, з вбудованими технологіями. Становлення Smart-суспільства можна назвати глобальною тенденцією. Smart – це здатність об'єкта, що характеризує інтеграцію у ньому двох чи більше елементів, які раніше не могли бути поєднані, за допомогою Інтернет. Наприклад, Smart-TV, Smart-Home, Smart-Phone. Smart-технології приведуть до розширення трудової мобільності в освіті, державній службі, інших сферах зайнятості [1]. Вже сьогодні дедалі більше людей навчаються та працюють дистанційно, з часом така тенденція буде тільки поширюватись.

Основою формування Smart -філософії став розвиток технологій Web 2.0, таких як Facebook, YouTube, Twitter, блоги, які дозволяють створювати власний інтернет-контент. Смарт-освіта неможлива без використання відкритих освітніх ресурсів, поняття яких було запроваджено ЮНЕСКО у 1998 році. Це дає змогу забезпечити потреби людини у постійній самоосвіті. Інфраструктурно Smart-освіта базується на використанні дата-центрів на платформі хмарних технологій, інтерактивних дошок, планшетів, проекторів, відповідного програмного забезпечення, інших засобів. Це дає змогу отримати освіту, реалізувати творчий та інтелектуальний потенціал учням. Активно залучати їх батьків та педагогічний колектив до освітнього процесу. Разом з цим допомагають вирішити наступні проблеми:

- захоплююче навчальне середовище для учнів, захоплених мобільними гаджетами;
- безперервне навчання поза класом через численні онлайн-ресурси;
- безшовна інтеграція пристроїв, контенту і рішення для smart-середовища навчання технологія;
- інтерактивний мультимедійний клас з планшетами і електронною дошкою;
- підвищення концентрації учнів на процесі навчання за допомогою дистанційного керування їх мобільними пристроями.

Прикладом таких засобів може слугувати программа Classroom Management Teacher для Android та NetSupport School Tutor для Windows платформ.

Використання різних форм управління навчанним процесом за допомогою інтерактивної електронної дошки допомагає викладачеві зрозробити інтерактивний процес навчання таким щоб учень зосередитися на класі. З допомогою програми Classroom Management Teacher вчитель може транслювати власний екран і голоси всіх або обраних учнів в режимі реального часу, вибрати одного зі учнів, щоб зробити демонстрацію, використовувати стилус для анотування.

Вчитель автоматично або в ручному режимі може підключити учнів, які чекають, щоб підключитися, попросити учнів зареєструватись на початку уроку, поширювати або збирати файли з усіх або вибраних учнів, контролювати робочі столи учнів і відкривати програми та веб-сторінки. Програма управління класом дозволяє вчителям оцінити прогрес учня шляхом створення і адміністрування опитування учнів.

NetSupport School допомагає вчителям підвищити ефективність навчання з використанням ІКТ, надаючи набір інструментів з урахуванням особливостей, розроблених вчителями, для вчителів. Вчителі можуть централізовано керувати усіма пристроями учнів; віддалено контролювати використання додатків, веб-сайти, принтери і багато іншого.

Дана платформа містить унікальні цифрові журнали; унікальна панель студента, щоб виділити цілі уроку і очікувані результати; повідомити учневі оцінки, провести опитування на заздалегідь підготовлені тести.

Головним привілеєм smart-технологій стає створення освітнього контенту, що є підґрунтям для створення єдиного репозиторію, усунувши часові та просторові обмеження, а також мобільність, безперервність та простота доступу. Наведені програмні продукти дозволяють розвивати у вчителів та учнів такі компетенції як креативне мислення, аналітичні навики, комплексне рішення існуючих проблем, а також інноваційність вибір, аналіз та впровадження новітніх ідей.

Таким чином, smart-технології в навчанні можна вважити ефективним інструментом у сучасному smart-суспільстві, забезпечуючи:

- збільшення результативності навчання (розвиток інтелектуальних здібностей учнів);
- підвищення інтересу учнів до навчання в цілому;
- поліпшення якості навчального процесу завдяки активізації творчого потенціалу учнів та вчителів;
- диференціацію підходів до навчання;
- відповідну якість процесу контролю та перевірки знань.

Список використаних джерел:

1. Василенко А. Смарт-освіта як чинник інноваційного розвитку суспільства // Smart-освіта: ресурси та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 16–17 жовтня 2014 р.): тези доповідей. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 350 с.
2. Тихомирова Н.В. Глобальная стратегия развития smart-общества. МЭСИ на пути к Smart-университету. URL: http://smartmesi.blogspot.com/2012/03/smart-smart.html

The article describes the basic concepts and characteristics of smart training. A review of software products for the smart use of technology in education.

Key words: smart, technology in education, software for smart training.

Отримано: 28.10.2016

УДК 004.4,377.1

К. С. Чевська, *асистент*

ВИКОРИСТАННЯ TFS ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ РОБОТИ

У статті розглядаються особливості організації групової роботи студентів у сфері IT-технологій на прикладі використання Team Foundation Services.

Ключові слова: групова робота, Team Foundation Services, ітерації.

При вивченні багатьох курсів активно застосовуються групові форми роботи. Групова робота є однією з форм організації спільної діяльності студентів і передбачає тимчасове розділення студентської групи на групи від 4-х до 8-ми чоловік для спільного вирішення певних завдань. Студентам пропонується обговорити завдання, намітити шляхи його вирішення, розділити роботу на декілька складових, реалізувати їх на практиці і, нарешті, представити спільний результат.

При вивченні курсів з програмування, для організації групової роботи студентів, доцільно використовувати системи групової роботи. Це не тільки допоможе їм освоїти засоби командного створення інформаційних систем, але й підготує до подальшої професійної діяльності.

Системи групової роботи – загальний термін для інформаційних систем, які дають групі людей можливість здійснювати спільну діяльність. Наприклад, приймати рішення, виробляти експертну оцінку нових ідей, управляти підрозділами, процесами, проектами і персоналом, створювати програмне забезпечення для комп'ютерів, писати звіти по реалізації проектів, взаємодіяти із зовнішнім середовищем.

Використання студентами середовища розробки Visual Studio, дає їм можливість використовувати Team Foundation Services у якості системи групової роботи.

По суті це хмарний варіант Team Foundation Server, який готовий до експлуатації відразу. Він безкоштовний для команд до 5 чоловік.

У комплекс Team Foundation Services входять всі необхідні інструменти, в тому числі підсистема контролю версій з необхідним набором функцій розгалужень і злиттів, зв'язування змін в коді з завданнями, помилками, вимогами та іншими робочими елементами. Додатково, можлива організація процесу Code Review який, як показує практика, значно покращує якість створюваних додатків.

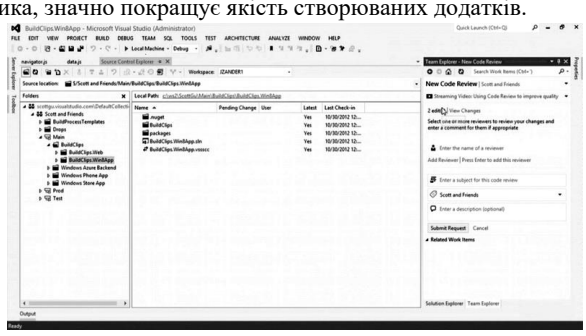

Рис. 1. *Вікно проекту, організація процесу Code Review*

Початкова сторінка TFS показує основні показники проекту і може бути легко налаштована для робочих потреб. Робота над проектами також неможлива без інструментів управління вимогами, які обираються на початковому етапі роботи. Надалі перелік вимог може бути обраний для імплементації та увійти в якусь ітерацію (спринт). При цьому існує можливість прогнозування обсягів робіт на підставі вже виконаної роботи.

Детальне планування ітерацій (спринту) здійснюється на основі заздалегідь введених даних про тривалість ітерацій і обсягах робіт, які можуть виконати члени команди. При внесенні змін до плану завантаження команди, інформація в проекті оновлюється миттєво.

Робота в рамках ітерації вимагає швидкого прийняття рішень. При цьому важливим є зручність з яким відображається оперативна інформація. У цьому може допомогти електронна дошка завдань, що відображає дані в розрізах вимог або членів команди.

Найцікавішою особливістю Team Foundation Services, безсумнівно, є інтегрована підсистема збірок, яка дозволяє відразу, «з коробки», втілити процес безперервної інтеграції змін. При цьому можна скористатися як локальним сервером збірок так і хмарним, без встановлення додаткової інфраструктури.

Ще однією зручною можливістю TFS є підтримка автоматичного розгортання для деяких типів проектів. Наприклад, можна створити збірку проекту сервісу Windows Azure і при дотриманні заданих умов (наприклад 100% проходження модульних тестів під час збирання) автоматично розгорнути отримані бінарні компоненти на сервер Azure.

Клієнтами Team Foundation Service може виступати вся лінійка продуктів Visual Studio, починаючи з Visual Studio 2012, в тому числі безкоштовні редакції Express. Крім цього можна скористатися інструментами інтеграції з Eclipse і Xcode (через Git).

Програмне забезпечення колективного користування дозволяє групі студентів здійснювати спільні дії з метою досягнення поставлених завдань, використання загальних даних та інформації і вдосконалення діяльності щодо прийняття рішень на базі доступних комунікацій. По суті, Team Foundation Service – це служба Visual Studio Online. Тут можна писати код в будь-якому інтегрованому середовищі розробки і на будь-якій мові, та створювати додатки для будь-якої цільової платформи. Можна підвищувати якість коду і завчасно знаходити проблеми, за рахунок залучення людей. Виконувати збірку кожної частини окремо, затверджувати зміни в коді і тестувати її перед злиттям коду.

Список використаних джерел:

1. Visual Studio Team Services. URL: https://www.visualstudio.com/ru/vso/.
2. Visual Studio. URL: https://www.visualstudio.com/ru/.

The article examines the peculiarities of organization of group work of students in IT-technologies using the example of using Team Foundation Services.

Key words: group work, Team Foundation Services, iterations.

Отримано: 29.10.2016

УДК 519.6

О. В. Щирба, *асистент*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДАЧІ ОПТИМАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглядаються узагальнення задачі оптимального управління з метою дослідження можливості використання швидкозбіжних методів внутрішньої точки для розв'язування оптимізаційних крайових задач у нескінченно вимірних функціональних просторах.

Ключові слова: узагальнені оптимальні задачі, математична модель, оптимальне керування, метод внутрішньої точки.

Зародження в середині 50-х років минулого століття математичної теорії оптимального управління було пов'язане з потребами розв'язання технічних і економічних задач. Новітні математично-комп'ютерні технології сучасних наукових досліджень збагатилися досить потужними методами і алгоритмами системного аналізу та оптимізації

складних взаємопов'язаних реальних процесів і систем в умовах неповних знань і неповних даних [1].

Важливим є дослідження можливості використання швидкозбіжних методів внутрішньої точки для розв'язування узагальнених оптимізаційних крайових задач у нескінченно вимірних функціональних просторах, де важливе для методів внутрішньої точки поняття логарифмічної бар'єрної функції втрачає смисл, проте поняття центральної траєкторії та числовий метод внутрішньої точки вдається реалізувати у функціональному просторі нескінченої розмірності завдяки використанню адаптивної багаторівневої апроксимації елементів нескінченно вимірних функціональних просторів скінчено вимірними багатосітковими наближеннями із адаптивним вибором кроків вздовж центральної траєкторії.

Труднощі практичного розв'язування задач оптимального керування складними системами пов'язані в першу чергу із надмірними розмірностями комп'ютерних моделей керованих процесів із розподіленими параметрами. Додаткові труднощі приносить неповнота даних про причинно-наслідкові залежності у взаємодії між підсистемами керованої системи та конструктивна складність взаємодії технологічних процесів і підсистем які не дозволяють скористатися наявними методами і алгоритмами побудови оптимальних керувань. Цілком реально, що такі складні задачі можуть і не мати оптимального розв'язку. Тому для них пропонується визначати узагальнені оптимізаційні розв'язки та будувати числові алгоритми для оптимізації ускладнених систем із алгебраїчними, диференціальними та інтегро-диференціальними підсистемами.

Розглянемо процес керування

$$\frac{dx}{dt} = f\left(x(t),u(t),t\right),\ t\in\left[t_0,T\right] \tag{1}$$

і розглянемо множину пар (x,u), в яких $u=u(t)$ $\left(t\in\left[t_0,T\right]\right)$ – допустиме керування, $x=x(t)$ – відповідна йому траєкторія при початковій умові $x\left(t_0\right)=x_0$, тобто розв'язок задачі Коші (1), (2). Для визначення якості процесу на множині пар (x, u) задається функціонал $F(x, u)$ який називають критерієм якості керування. Таким чином, кожній парі (x, u) ставиться у відповідність число $F(x, u)$ – значення функціоналу.

Тепер дамо точну постановку однієї досить простої задачі оптимального управління (ЗОУ). *Задачею оптимального управління* називають задачу знаходження такого допустимого управління $u(t)$ і відповідної траєкторії $x(t)$, що задовольняє задачу Коші:

$$\frac{dx}{dt} = f\left(x(t),u(t),t\right),\ t\in\left[t_0,T\right],$$

де $f\left(x(t),u(t),t\right)$ – деяка задана функція, при якій критерій якості $F\left(x,u\right)$, розглянутий на множині допустимих пар, досягає мінімального значення.

В короткій формі ця задачі оптимального управління записується наступний чином:

$$\frac{dx}{dt} = f\left(x(t),u(t),t\right),\ t\in\left[t_0,T\right], \tag{3}$$

$$x\left(t_0\right)=x_0, \tag{4}$$

$$u\left(t\right)\in U\ ,\ t\in\left[t_0,T\right], \tag{5}$$

$$F\left(x,u\right)\to\min \tag{6}$$

Розв'язок сформульованої задачі називається *оптимальним управлінням і оптимальною траєкторією*. Це задача є задачею із закріпленим лівим кінцем траєкторії, оскільки задано початкова умова (4). Водночас це задача з вільним правим кінцем траєкторії, оскільки на $x(T)$ не накладено жодних обмежень.

Розглянемо узагальнення задачі (3)-(6). Нехай у фазовому просторі E^n задані множини X_0, X_1. Припустимо, що за початкове значення x_0 системи (3) можна брати будь-яку точку з X_0, і будемо розглядати ті допустимі управління, при яких праві кінці відповідних траєкторій будуть належати множині X_1. У цьому випадку можна сформулювати ЗОУ з рухомими кінцями, а саме, *задача оптимального управління з рухомими кінцями* полягає у знаходженні допустимого управління і відповідної траєкторії, що виходить з множини X_0 і закінчується в множині X_1, які доставляють мінімум критерію якості $F(x, u)$. У короткій формі ця задача записується таким чином:

$$\frac{dx}{dt} = f\left(x(t),u(t),t\right),\ t\in\left[t_0,T\right], \tag{7}$$

$$x\left(t_0\right)=X_0, \tag{8}$$

$$x\left(T\right)=X_1, \tag{9}$$

$$u\left(t\right)\in U\ ,\ t\in\left[t_0,T\right], \tag{10}$$

$$F\left(x,u\right)\to\min \tag{11}$$

У тому випадку, коли множина X_1 складається з однієї точки $\left(X_1=\left\{x_1\right\}\right)$, то ми матимемо *задачу із закріпленим правим кінцем* траєкторії. Якщо множина X_0 (або X_1) збігається з усім фазовим простором E^n, то кажуть що лівий (або правий) кінець траєкторії вільний.

Задачу оптимального управління (7)-(11) можна розглядати як задачу оптимізації функціонала $F(x, u)$ при обмеженнях (7)-(10). Змінюючи обмеження (8)-(10), можна отримувати різні задачі оптимального управління для системи (7) і критерії якості (11). Так, наприклад, крім умов (8), (9), або разом з ними можна задати граничні умови у вигляді

$$\varphi\left(x\left(t_0\right),x\left(T\right)\right)=0,$$

де φ – задана функція змінних $\left(x_1,\ldots,x_n,y_1,\ldots,y_n\right)$. (2)

У розглянутих задачах передбачалося, що t_0, T – фіксовані числа. Разом з цим можливі ситуації, коли початковий і кінцевий моменти часу t_0, T невідомі і підлягають визначенню. Якщо при цьому критерій якості має вигляд $F\left(x,u\right)=t_1-T$, то ми маємо *задачу швидкодії*, яка полягає в тому, щоб знайти допустиме управління, при якому відповідна траєкторія потрапляє з множини X_0 в X_1 за мінімальний час.

Критерії якості в задачах оптимального управління з фіксованими t_0, T в більшості випадків задаються функціоналами наступних видів:

інтегральний

$$F(x,u)=\int_{t_0}^{T} h\left(x(t),u(t),t\right)dt,$$

термінальний

$$l\left(x\left(t_0\right),x\left(T\right)\right),$$

змішаний (або функціонал Больца)

$$F(x,u)=\int_{t_0}^{T} h\left(x(t),u(t),t\right)dt+l\left(x\left(t_0\right),x\left(T\right)\right),$$

де h, l – задані функції.

Наприклад, інтегральний вигляд функціоналу розглянемо в класичній задачі оптимального керування [2].

Список використаних джерел:

1. Згуровский М.З., Панкратова Н.Д. Системный анализ (проблемы, методология, приложения). Киев: Наукова думка, 2005. 743с.
2. Бейко І.В., Зінько П.М., Наконечний О.Г. Задачі, методи і алгоритми оптимізації: Навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2011. 624 с.

In the article summarizing optimal control problem to study the possibility of using methods of internal points fast match, the optimization for solving boundary value problems in infinite-dimensional function spaces.

Key words: best summarized the problem, mathematical model, optimal control, interior point method.

Отримано: 27.10.2016

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

УДК 378.147.091.3:373.3:796

А. О. Боднар, *кандидат педагогічних наук*

ЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ОЛІМПІЙСЬКОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито значення мотивації як складової частини структури готовності майбутніх учителів фізичної культури до олімпійської освіти молодших школярів. Визначено різні підходи до трактування поняття «мотив» та конкретизовано зміст мотиваційного компоненту зазначеної готовності.

Ключові слова: мотивація, майбутні учителі фізичної культури, підготовка, структура готовності.

Постановка проблеми. Підготовка майбутніх фахівців вищих навчальних закладів не може відповідати сучасним вимогам, якщо вони оволоділи тільки знаннями і уміннями, але не розвинули потребу у творчій, пізнавальній і професійній діяльності [6, 53]. Важливе місце у підготовці майбутніх учителів фізичної культури належить розвитку пізнавальних інтересів та трансформації їх у професійні мотиви. Саме тому в контексті підготовки майбутніх учителів фізичної культури до олімпійської освіти молодших школярів велика увага приділяється формуванню позитивної мотивації щодо впровадження олімпійської освіти в навчально-виховний процес молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогіці під час дослідження різних видів діяльності за основу беруть характеристику готовності як складової структури, до складу якої входить мотиваційна складова, яку науковці визначають як: мотиваційно-вольовий компонент [1, 8]; комунікативно-мотиваційний компонент [2, 13]; мотиваційний компонент [8, 104] та ін.

Багато дослідників і спеціалістів у галузі олімпійської освіти (В. Столяров, Г. Полікарпова, Г. Рагозіна, І. Барінова, В. Єрмолова, М. Булатова та ін.) стверджують, що основою готовності фахівця в галузі олімпійської освіти є не тільки сформована система олімпійських знань а й позитивна мотивація щодо їх використання у своєму стилі життя і в професійній діяльності.

Аналізуючи структуру готовності майбутнього вчителя фізичної культури до олімпійської освіти молодших школярів яка складається із мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів […], ми вирішили більш детально зупинитися на характеристиці мотиваційного компоненту зазначеної готовності.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні мотиваційного компоненту готовності майбутніх учителів фізичної культури до олімпійської освіти молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літератури засвідчив, що сьогодні існує багато підходів до визначення поняття «мотив». Так, Н. Клименко визначає поняття «мотив», як інтегральний спосіб організації активності людини, будь-яка її спонука, так і зовнішні причини…, він виконує селективну, когнітивну, потребову, регулятивно-виконавчу, спонукальну та змістово-формуючу функції. Під мотивом навчальної діяльності автор розуміє всі фактори, які зумовлюють активацію навчальної діяльності студентів: потреби, цілі, установки, обов'язки, інтереси. Серед пізнавальних мотивів учений виокремлює: внутрішні мотиви, які виникли завдяки змісту і процесу навчання у ВНЗ (професійні та пізнавальні мотиви); зовнішні мотиви, що залежать від чинників, котрі знаходяться поза навчальною діяльністю (соціальні мотиви, особистісні мотиви, орієнтовані на досягнення успіху та на запобігання невдач) [3, 5].

Поняття «мотив» Л. Міхеєва тлумачить, як складне інтегральне психічне утворення, кінцевою метою якого є формування навчально-пізнавальної активності студентів та спонукання їх до досягнення встановленої мети. До внутрішніх мотивів, на думку ученої, належить пізнавальний (прагнення до оволодіння новими знаннями і способами пізнавальної діяльності), інтерес до знань (прагнення до засвоєння способів отримання знань), мотив самовдосконалення (прагнення до підвищення власної компетентності, ефективності і майстерності), мотив самовипробовування. Зовнішні мотиви, як стверджує автор, безпосередньо не стосуються змісту, процесу і результатів навчальної діяльності, проте відіграють важливу стимулюючу роль [4, 5].

І. Усков визначає поняття «мотивація навчальної діяльності», як сукупність мотивів, що в процесі взаємодії детермінують активність суб'єкта в освітньому процесі і забезпечують професійну спрямованість саморозвитку. Особливостями мотивації навчальної діяльності студентів, на думку автора, є тенденція до домінування мотивів оволодіння професією; поява прагнення до отримання освіти, цікавої роботи, посилення установки на гарні життєві умови і матеріальну забезпеченість через професійну діяльність; тісне переплетення пізнавальних мотивів з мотивами професійного самовизначення [9, 11].

Мотивація є важливим компонентом готовності завдяки впливу на створення необхідних установок і досвіду особистості, професійно значущих якостей, досконалості у діяльності, майстерності, що забезпечують свідоме здійснення діяльності [5, 227]. Активація навчально-пізнавальної діяльності студентів та їх зацікавленість процесом і результатами навчальної праці забезпечуються не окремими фрагментарними заходами, а якісною організацією всіх компонентів навчального процесу: цільового, мотиваційно-стимулюючого, змістового, операційно діяльнісного, контрольно-регулюючого та оцінювально-результативного [7, 11].

Спираючись на зазначені методологічні основи, можна конкретизувати зміст мотиваційного компоненту готовності, який визначається: характером соціально-значущих мотивів до формування гармонійно розвиненої особистості молодших школярів засобами олімпійської освіти; повнотою уявлення своєї професійної діяльності; усвідомленням своєї соціальної відповідальності; мотивацією досягнення успіху у професії; ступенем турботи про своє особисте і професійне зростання; бажання досягти нових педагогічних цілей.

Висновок. Отже, формування готовності майбутнього учителя фізичної культури до олімпійської освіти молодших школярів передбачає взаємозв'язок, взаємовплив і взаємообумовленість структурних компонентів, стійкі закономірні відносини між ними. Але якості системоутворю-

вального компоненту даної готовності ми виділяємо мотиваційний компонент. Він визначає розвиток професійно-педагогічної спрямованості майбутнього учителя, активізує і стимулює оволодіння системою необхідних в даному випадку знань, умінь і навичок, безпосередньо впливає на формування його рефлексивних і творчих здібностей.

Список використаних джерел:

1. Бродська Л.В. Формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до виховної роботи в школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2006. 20 с.
2. Галицька М.М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: автореф. дис. … канд. пед. наук: спец. 13.00.04; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2007. 20 с.
3. Клименко Н.О. Формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 20 с.
4. Міхеєва Л.В. Формування мотивації вивчення педагогічних дисциплін майбутніми вчителями праці і професійного навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2005. 20 с.
5. Педагогіка вищої школи: словник-довідник / упорядкув. О.О. Фунтікова. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. 407 с.
6. Петров П.К. Система подготовки будущих специалистов физической культуры в условиях информатизации образования: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01, 13.00.04; Удмурт. гос. ун-т. Ижевск, 2004. 40 с.
7. Смирнова Е.Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1977. 136 с
8. Соглаев В.В. Педагогические условия формирования готовности курсантов вуза к воспитательной деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Челябинск, 1997. 222 с.
9. Усков И.В. Информационно-коммуникативные технологии как средство развития мотивации учебной деятельности студентов: автореф. дис. … канд. пед. наук. Рязань, 2006. 22 с.

The article deals with the importance of motivation as part of the readiness structure of future physical education teachers to Olympic education of primary school children. The author concentrates upon concept "motive" different approaches and concretizes the motivational component content of readiness.

Key words: motivation, future physical education teachers, readiness, structure of readiness.

Отримано: 28.10.2016

УДК 796–085.825:616.71

Р. С. Бутов, *асистент*

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ІНСУЛЬТІ В ПІСЛЯЛІКАРНЯНИЙ ПЕРІОД

У статті розкриваються особливості розвитку інсульту, вказують причини виникнення даного захворювання. Обгрунтовуються принципи, методи лікування і реабілітації даного контингенту хворих в залежності від стадії захворювання. Акцентуються увага на тому, що головним засобом реабілітації даного захворювання є лікувальна фізична культура і масаж.

Ключові слова: інсульт, лікувальна фізична культура, масаж.

Постановка проблеми. Інсульт – гостре порушення мозкового кровообігу. Розрізняють ішемічні інсульти (мозковий інфаркт, розм'якшення мозку), що є наслідком закупорки судин тромбом чи занесеним в них емболом і геморагічні (крововилив). У вогнищі ураження нервові клітини і їх елементи позбавляються живлення, стискуються крововиливом, гинуть або функція їх різко порушується. Причинами цього грізного захворювання найчастіше є гіпертонічна хвороба, атеросклероз судин головного мозку, психічні і фізичні перенапруження, інфекція, інтоксикація [3].

Починається інсульт гостро. Захворювання характеризується загальним важким станом хворого, розладами свідомості, серцевої діяльності, дихання, мови, парезами і паралічами. Залежно від локалізації, площі і обсягу пошкодження рухові розлади розвиваються в одній чи більше кінцівок. Вони виникають на протилежному вогнищу боці тіла, що пояснюється перехрещенням пірамідних шляхів на кордоні довгастого зі спинним мозком.

Найчастіше спостерігається параліч кінцівок однієї половини тіла (геміплегія), який спочатку млявий і незабаром переходить у типовий для інсультів спастичний параліч зі згинальними контрактурами у суглобах руки і розгинальними – у нозі. Виникає поза Верніке-Манна: паралізована рука приведена до тулуба, пронована і зігнута в ліктьовому, променево-зап'ястковому суглобах, пальці зігнуті в кулак. Одночасно у паралізованій нозі через підвищення тонусу розгиначів стегна, гомілки і згиначів стопи вона витягнута, носок відтягнутий або звисає. Це примушує хворого, коли він починає ходити, робити ногою коловий рух, щоб не зачепити носком за підлогу (ходьба косаря) [1].

У післялікарняний період реабілітації застосовують ЛФК, лікувальний масаж, фізіотерапію механотерапія і працетерапія [5].

Метою роботи було на основі аналізу літературних джерел обгрунтувати особливості проведення процесу фізичної реабілітації хворих на інсульт в післялікарняний період.

Виклад основного матеріалу. Лікувальну фізичну культуру застосовують диференційовано як у пізньому відновному етапі, так і на етапі залишкових рухових порушень. Це залежить від ступеня порушення рухових функцій, перебігу і важкості захворювань, що спричинили інсульт, його виходу і віку хворого.

При I ступені (легкий парез) і II ступені (помірний парез) порушень рухових функцій фіналом реабілітації є відновлення професійних навичок і фізичної працездатності. Відповідно до цього на її етапах будуть планомірно ставитись завдання: нормалізація діяльності ЦНС, рефлекторної збудженості м'язів та м'язово-суглобового відчуття; поліпшення здатності довільного напруження і розслаблення м'язів, координації рухів; збільшення сили м'язів, тренування серцево-судинної і дихальної систем; відновлення і підтримання здатності до фізичних навантажень побутового і виробничого характеру. Реалізують названі завдання під час ранкової гігієнічної і лікувальної гімнастики, лікувальної ходьби, прогулянок, а також використання гідрокінезитерапії, рухливих і спортивних ігор, теренкуру, ходьби на лижах, плавання, ближнього туризму [5].

При III ступені (парез) порушень рухових функцій головною метою реабілітації є оволодіння побутовими навичками, а при IV (глибокий парез) і V (плегія, або параліч) ступенях – самообслуговування. Відповідно до цього перед ЛФК ставлять такі завдання: підвищення загального тонусу організму і впевненості в необхідності занять фізичними вправами; зменшення рефлекторної збудженості м'язів, зміцнення м'язів і збільшення обсягу рухів у суглобах уражених кінцівок; протидія контрактурам і синкінезіям; поліпшення діяльності серцево-судинної, дихальної і травної систем; стимуляція кро во і лімфообігу, трофічних процесів у паретичних кінцівках; закріплення навичок повертання у ліжку, переходу у положення сидячи і стоячи, стабілізація постійних компенсацій; розвиток і підтримання самостійного пересування і самообслуговування. Використовують ранкову гігієнічну і лікувальну гімнастику, самостійні заняття по декілька разів на день, ходьбу або самостійні пересування за допомогою підручних засобів. Застосовують вправи у довільному напруженні і розслабленні м'язів, вправи з невеликими обтяженнями і предметами, застосуванням еластичних тяг. Використовують ізольовані, співдружні і рефлекторні

рухи у положеннях лежачи, сидячи та стоячи, вправи на координацію, малорухливі ігри, вправи у воді тощо [1].

Лікувальний масаж застосовують періодично курсами по 25-30 процедур для: нормалізації діяльності ЦНС; розслаблення м'язів з підвищеним тонусом і стимуляції скорочувальної здатності ослаблених, вирівнювання загального тонусу м'язів в уражених кінцівках, поліпшення в них крово- і лімфообігу, трофічних процесів; сприяння ліквідації залишкових рухових порушень і підтримання загальної фізичної працездатності. Використовують класичний, сегментарно-рефлекторний, точковий, вібраційний і підводний душ-масаж, самомасаж [4].

Фізіотерапію призначають 2-3 рази на рік, для поліпшення кровообігу і живлення мозку; зменшення спастичності м'язів і знеболювання суглобів; сприяння відновленню рухових функцій, зміцненню ослаблених м'язів, ліквідації контрактур; підвищення загального тонусу і загартування пацієнта. Використовують: медикаментозний електрофорез, діадинамотерапію, УВЧ- і НВЧ-терапію, двокамерні гідрогальванічні ванни, парафіно-озокеритні аплікації у вигляді рукавичок, носків або манжетів на уражені суглоби, пелоїдотерапію, електростимуляцію ослаблених м'язів, ванни кисневі, сульфідні, радонові, обтирання [2].

Механотерапію застосовують для ліквідації контрактур і відновлення рухливості у суглобах, зміцнення м'язів паретичних кінцівок. Застосовують апарати маятникового і блокового типів, а також рухи на подібних апаратах у воді. Основне правило при застосуванні механотерапії – вправи не повинні викликати у хворого появу або підсилення болю, підвищення напруження м'язів – слід суворо виконувати.

Працетерапію – відновну і професійну – використовують для збільшення амплітуди рухів у суглобах; зниження ригідності м'язів, підвищення їх сили, витривалості і пластичності, покращання координації рухів; відновлення професійних і побутових навичок; набуття максимальної незалежності від сторонньої допомоги. Для відновлення і підтримання функції кисті, передпліччя і верхньої кінцівки в цілому рекомендуються такі трудові операції: ручне шиття, в'язання,, вишивання, картонажні і палітурні роботи, збирання конструктора, сортування дрібних деталей, найпростіші і неважкі столярні і слюсарні роботи. Для тренування нижніх кінцівок пропонується робота на ножній швейній машинці, гончарному станку, накачування ножним насосом і ін. [3].

Висновки. Таким чином при доброму прогнозі і відносно швидкому відновленні порушених функцій через 4-6-12 місяців хворі після інсульту з I-II ступенем порушення рухових функцій можуть стати до роботи при створенні полегшених умов. Після перенесеного захворювання III ступеня без мовних розладів можливо їх перенавчання і виконання нескладної роботи на виробництві, або пристосування до надомної праці.

Пацієнтам з порушенням рухових функцій IV і V ступеня повернення до роботи проблематичне. їм рекомендують розвивати навички побутового самообслуговування, навчатись використовувати прості пристосування для їди виделкою, ложкою, користування чашкою, ручкою, олівцем, електробритвою, телефоном тощо.

Список використаних джерел:

1. Епифанов В.А. Лечебная физическая культура: учебное пособие. Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2006. 568 с.
2. Марченко О.К. Фізична реабілітація хворих із травмами й захворюваннями нервової системи: навч. посібник. Київ: Олімпійська література, 2006. 196 с.
3. Мухін В.М. Фізична реабілітація. 2-е вид, перероб. і доп. Київ: Олімпійська література, 2005. 470 с.
4. Соколовский В.С., Романова Н.О., Юшковська О.Г. Лікувальна фізична культура: підручник. Одеса: Одес. держ. мед. ун-т, 2005. 234 с.
5. Физическая реабилитация / Бирюков А.А., Валеев Н.М., Захарова Л.С и др.; под ред. С.Н. Попова. 3-е изд. Ростов на Дону: Феникс, 2005. 608 с.

The features of development of stroke open up in the article, reasons of origin of this disease specify. Principles are grounded, methods of treatment and rehabilitation of this contingent of patients depending on the stage of disease. Accented attention on that the main means of rehabilitation of this disease are a curative physical culture and massage.

Key words: stroke, treating physical training, massage.

Отримано: 28.10.2016

УДК 796.332:612

О. М. Вергуш, *викладач*

ВИКОРИСТАННЯ ВАРІАТИВНОГО МЕТОДУ ПІД ЧАС БІГУ НА КОРОТКІ ДИСТАНЦІЇ В ТРЕНУВАННЯ СТАРТОВОГО РОЗБІГУ

У статті розкривається використання деяких засобів впливу на силову підготовленість в тренувльному процесі спринтерів, що дає змогу спортсменам значно підвищити швидкість стартового розгону.

Ключові слова: біг на короткі дистанції, тренувальний процес, силова підготовка, швидкісно-силова підготовка.

Актуальність теми. Стартовий розгін як специфічна форма швидкісної циклічної роботи може виявитися вирішальним для досягнення високих показників у спринтерському бігу. Необхідними умовами прояву швидкісних якостей поряд з ефективною технікою рухових дій є здатність до інтенсивної імпульсації рухових одиниць центральною нервовою системою, ефективність внутрішньом'язової координації, рівень розвитку максимальної сили, ємність і потужність алактатного анаеробного механізму мобілізації енергії.

Ефективність стартового розгону значною мірою залежать від рівня максимальної потужності – результату комплексного прояву сили і швидкості. Прояв потужності визначається рівнем розвитку її силового (динамічна і швидкісна сила) і швидкісного (час реакції, час одиночного руху) компонентів і здатністю до їх комплексної реалізації в умовах виконання конкретної рухової дії.

Дослідження розвитку стартової швидкості менш вивчений, тому це дає можливість науково обгрунтувати спрямованість швидкісно-силової підготовки спринтера, відбирати і розробляти найбільш ефективні засоби і методи розвитку швидкісно-силових здібностей. Це і обумовлює проблему дослідження. Вирішення цієї проблеми дозволило б підвищити результати в спринтерському бігу юних спортсмені.

Метою роботи – дослідження ефективності впливу методу «динамічного зриву» на результат в стартовому розгоні у легкоатлетів-спринтерів.

Методика дослідження. В даному дослідженні для підвищення швидкості стартового розгону застосовувалися засоби бігової, стрибкової, силової і загальнофізичної підготовки, а також біг з обтяженням в різних розвиваючих режимах: біг з високого старту з обтяженням від 30 до 50% максимуму, тривалістю навантаження 4-5 с + біг з низького старту (або біг з н/с в полегшених умовах) на дистанції 30-50 м.

У період змагання застосовувався біг з низького старту з обтяженням від «середнього» до «легкого» (60-30% тягового максимуму) або контрастний біг з високого старту з обтяженням в I фазі (10-13 м) 50-75% тягового максимуму і в II фазі – біг без тягового опору.

Час стартового розгону (дистанція 30 м) фіксувався ручним хронометром з точністю до 0,1 с. Визначалися середнє арифметичне і стандартне відхилення в кожній з груп. Оцінка достовірності відмінностей результатів спеціальних швидкісно-силових тестів (біг з низького старту 30 м; стрибок в довжину з місця; потрійний з місця; штовхання ядра 5 кг знизу вперед) визначалося по *t*-критерію Стьюдента. У дослідженні був прийнятий базовий рівень значущості 5%.

Результати дослідження. Об'єми основних тренувальних засобів обох груп і їх величини, запропоновані одним з провідних фахівців в бігу на короткі дистанції О.М. Мірзоєвим, близькі по значеннях. Виключенням є те, що контрольна група не застосовувала такий засіб підготовки, як біг з обтяженням.

У експериментальній групі в розвитку спеціальної силової і швидкісно-силової підготовки застосовувався біг з обтяженням в різних розвиваючих режимах, а в періоді змагання – метод динамічного зриву.

Слід зауважити, що загальний об'єм силової підготовки в обох групах був практично однаковий, але результати контрольних тестів (біг н/с 30 м і потрійний стрибок з місця) достовірно розрізняються. Логіка експерименту дозволяє вважати, що ці відмінності пов'язані з вживанням в експериментальній групі бігу з обтяженням і методу динамічного зриву, оскільки саме в цієї групи показники вищі. Результати в стрибку в довжину з місця і штовханні ядра 5 кг в обох групах практично однакові (*табл. 1*)

Таблиця 1

Результати контрольних тестів

Тести	Контрольна група	Експериментальна група
Біг 30 м н/с (с)	4,37	4,24
Стрибок в довжину з місця (м)	2,54	2,56
Потрійний стрибок з місця (м)	8.01	8,18
Штовхання ядра 5 кг (м)	10.44	10.47

Розглянемо підсумкові показники виступів випробовуваних в змаганнях. У осінньо-зимовому циклі тренувань основною дистанцією всіх випробовуваних були 60 м, у весняно-літньому циклі – 100 м. І в бігу на 60 м, і в бігу на 100 м, в кожного випробовуваного, окрім часу фінішу, вироблявся контрольний вимір на відмітці 30 м. Середні показники результатів випробовуваних окремо в кожній з груп приведені в *таблицях 2* і *3*.

З даних, представлених в *таблиці 2*, видно, що різниця між середніми показниками на перших 30 м дистанції експериментальної і контрольної груп складає 0,15 с, а між результатами в бігу на 60 м – 0,9 с. Це дозволяє зробити висновок про те, що спортсмени експериментальної групи слідуючих 30 м дистанції біжать з тією самою швидкістю, що і спринтери контрольної групи.

Як видно з даних, представлених в *таблиці. 3*, різниця на перших 30 м в експериментальною і контрольною групами склала 0,24 с (у бігу на 30 м, нагадаємо, – 0,18 с). Різниця результатів в бігу на 100 м склала 0,39 с (у бігу на 60 м – 0,14 с).

Таблиця 2

Результати бігу на 60 м

Групи	Результати		
	30 м	60 м	30-60 м
Контрольна група	4,15	7,52	3,37
Експериментальна група	4,00	7,28	3,28

Таблиця 3

Результати бігу на 100м

Групи	Результати		
	100 м	30 м	30-100 м
Контрольна група	12,19	4,27	7.74
Експериментальна група	11,80	4.03	7.73

Отже, було встановлено, що при паралельному використанні звичайних і нетрадиційних засобів дії на спеціальну силову і швидкісно-силову підготовленість, на відміну від використання лише загальноприйнятих засобів, результати стартового розгону у спринтерів покращуються, і за рахунок цього відбувається приріст в результатах в бігу на дистанціях 60 і 100 м.

Список використаних джерел:

1. Гагуа Е.Д. Спринтерский бег. Москва: СпортАкадемПресс, 2000. 160 с.
2. Левченко А.С. Специальная силовая подготовка спринтеров // Легкая атлетика. 1982. № 4. С. 13.
3. Мирзоев О.М. Тренировка спринтеров // Легкая атлетика. 1994. № 11. С. 7-9.
4. Озолин Э.С. Спринтерский бег. Москва: Физкультура и спорт, 1986. 159 с.
5. Современная тренировка в беге на 100 и 200 м / В.С. Якимович и др. Волгоград, 1992. 43 с.
6. Bolm M. Arbeit mit zugwiberstaenden als moegliehkeit eines schnonden krafttrainings im nach wuehsbereich des sprints // Leichtathletik. 1993. N 15. S. 17-21.

In the article the data using some influence over power in preparedness training sprinters process that allows athletes to significantly increase the speed of starting acceleration.

Key words: run for short distances, process training, strength training, speed-power training.

Отримано: 28.10.2016

УДК 796.894.015

В. М. Гоншовський, *кандидат наук з фізичного виховання та спорту*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ШКІЛЬНОГО АТЛЕТИЗМУ

У статті проаналізовано і узагальнено дані науково-методичної літератури та передового педагогічного досвіду, щодо індивідуалізації занять школярів у секціях атлетичного спрямування. Охарактеризовано головні критерії індивідуального підходу що сприятимуть швидкому досягненню мети у тренувальних заняттях старшокласників. Розкрито специфіку занять, особливості харчування, дозування фізичного навантаження під час занять атлетизмом.

Ключові слова: старшокласники, індивідуалізація, критерій, тілобудова, навантаження, атлетизм, темп, здоров'я, вправи.

Атлетизм – міцна та гарна тілобудова; система гімнастичних вправ з обтяженнями спрямована на розвиток м'язів (аналог культуризму) [2, 37].

Риси сучасного атлетизму відстежуються ще у період Стародавньої Греції. Філософи стародавніх часів звертали увагу на гармонійне поєднання фізичної та духовної складової особистості. Скульптори розробляли канони краси, які базувались на оптимальних пропорціях тіла людини, яких намагалися досягти стародавні атлети за допомогою засобів фізичної культури. Канони краси панували не лише у свідомості людей того часу, а й увіковічнились в обладунках воїнів, побутовому посуді, у переказах, міфології тощо, які дійшли і до наших часів.

У сьогоденні незаперечною є важливість фізичної культури для покращення якості життя особистості, з впливом гіподинамії на сучасне суспільство, зокрема сучасного школяра по новому звучать крилаті вирази: «В здоровому тілі, здоровий дух»; «Рух – це життя». Сильне тіло – це не естетична примха, а єдиний спосіб вистояти в час науково-технічного прогресу та глобальних стресів: соціальних, інформаційних, екологічних та психічних. Заняття атлетизмом є одним з найбільш доступних засобів старшокласників для зміцнення здоров'я, покращення функціональних систем організму, тілобудови, та підвищення силових здібностей, оскільки передбачає використання широкого спектру використовуваних засобів, з безліччю різноманітних комбінацій.

Мета дослідження – теоретично дослідити та узагальнити дані науково-методичної літератури, встановити методологічні особливості шкільного атлетизму.

Завдання – розкрити сутність методологічних особливостей занять атлетичного спрямування школярів, з урахуванням індивідуальних особливостей початківця.

Результати дослідження. У наш час швидкого розвитку науково-технічного прогресу значною мірою знижується рухова діяльність учнів старших класів в наслідок чого поширюється серед досліджуваного контингенту учнів гіподинамія, з послідуючими негативними наслідками (погіршення роботи функціональних систем, імунної, збільшення рівня захворюваності на хронічні захворювання тощо).

На переконання більшості авторів заняття фізичною культурою в значній мірі здатні сприяти зменшенню вищезазначеним негативним проявам сучасних тенденцій життєдіяльності старшокласників. Одним з засобів протидії означеним явищам є заняття атлетичного спрямування.

На основі аналізу літературних джерел нами встановлено вихідну «точку» для кожного початківця, якою є визначення типу фізіологічної конституції організму, який найбільш повною мірою характеризує індивідуальні особливості індивіда. Лише знаючи та розуміючи фізіологічні особливості власного організму можливо будувати ефективну стратегію занять атлетизмом. При всьому різноманітті методик встановлення типу конституції у чоловіків однією з найпростіших є методика У. Шелдона. За якою усі чоловіки розподіляються на наступні типи: мезоморф, ендоморф, ектоморф та змішаний тип.

Найкращим для занять атлетизмом є **мезоморфний** тип. Він відзначається: атлетичною статурою; великим та міцним скелетом (з гарними пропорціями); росто-ваговий індекс знаходиться в межах ідеальних пропорцій (зріст – 100/110 = вага).

До типових рис мезоморфна належать: спортивна тілобудова (статура – у формі перевернутого трикутника, плечі – талія); гарно розвинена мускулатура з видимими формами; пропорційність тіло будови; силові здібності на високому рівні; легко здатний набрати м'язову масу; високий рівень вироблення тестостерону.

Принципи побудови тренувального процесу мезоморфів

Першочергове завдання – гармонійний розвиток усіх м'язових груп):для даного типу рекомендують використовувати об'ємно-силові тренування (балансуючи між спаленням підшкірного жиру та збільшенням м'язової маси); тривалість тренувального заняття 50-60 хв.; кількість вправ 3-5; кількість підходів 3-4; кількість повторень 8-12; інтервал відпочинку між підходами ординарний (повне відновлення до вихідного рівня); протягом тижня здійснювати 3 кардіотренування.

Ендоморфний тип характеризується: короткою статурою, значними об'ємами верхніх та нижніх кінцівок; наявністю великої маси тіла при відносно незначному зрості; з легкістю набирає жирову масу і протягом тривалого часу її позбувається.

До типових рис ендоморфа належать: округлі форми тіла; масивний та міцний скелет; низький зріст; уповільнені обмінні процеси; значні відкладення жирової тканини; легко набирають м'язову та жирову масу з перевагою останньої; швидко стомлюються, з слабо розвиненою витривалістю.

Принципи побудови тренувального процесу ендоморфів

Першочергове завдання – зменшення зайвої ваги: переважна спрямованість занять полягає у зменшенні зайвої ваги за допомогою фізичних вправ атлетичного спрямування, кросового бігу, плавання та інших енерговитратних видів у поєднанні з раціональним харчуванням (зменшення калорійності та кількості споживаної їжі); об'єм тренувального заняття менший ніж у мезоморфа; перетренованість призводить до зменшення м'язової маси (при надмірному виділенні кортикостероїдів руйнується м'язова тканина); тривалість одного заняття в межах 1-1,5 год.; кількість вправ – 4-6; кількість підходів 7-9; кількість повторень – понад 13 разів; інтервал відпочинку (жорсткий – на фоні недовідновлення ЧСС до рівня перед виконанням вправи); способи та методи виконання вправ – коловим методом, або ж поєднанням декількох вправ без відпочинку між ними у одному підході.

Особливості харчування: співвідношення компонентів їжі – вуглеводи 30-35%, знежирений білок 55-60%, жири 10-15%; споживати значну кількість овочів та клітковини; збільшити до 5-6 прийомів їжі; зменшити об'єм та калорійність вживаної їжі; зменшити вживання висококалорійних продуктів – солодощі, цукор, тощо.

Ектоморфний тип характеризується: слабо розвиненою м'язовою системою; довгими та тонкими кінцівками (поздовжні розміри переважають над поперечними); вузькі плечі; занижені показники росто-вагового індекса.

До типових рис означеного типу належать: вузькі плечі; тонка шия; високий зріст; важко піддається набір маси; прискоренні обмінні процеси; низький відсоток підшкірного жиру.

Принципи побудови тренувального процесу ектоморфів

Першочергове завдання – збільшення м'язової маси: у тренувальному процесі акцентувати увагу на великих м'язових групах; не допускати перетренованості з метою упередження руйнування м'язових волокон; заняття тривалістю до 50 хв.; у тренувальному занятті використовується 3-4 вправи; по 3-4 підходи; по 4-8 повторень;інтервал відпочинку – ординарний.

Особливості харчування: збільшити добову калорійність їжі; 5-6 прийомів їжі в день; зменшуємо у порівнянні з мезоморфом кількість кардіотренувань; прийом їжі за 30-50 хв перед сном (запобігання м'язового розпаду в ночі); за 30-40 хв до споживання їжі випити 150-200 мл води, що сприятиме виділенню шлункового соку для більш якісного засвоєння вживаної їжі; раціон має складатись з 50-60% складних вуглеводів, 25 % білка, 15-20% жирів.

Вищеозначені характеристика типів тілобудови та принципи побудови тренувального процесу є загальними методологічними основами атлетизму які потребують більш детальної корекції з урахуванням індивідуальних особливостей та рівня підготовленості займающихся. Вищеописана система принципів протипоказана початківцям без проходження періоду адаптації до фізичного навантаження.

Також при планування занять слід враховувати реакцію організму на навантаження [6, 103]. Для встановлення оптимального об'єму тренувального навантаження старшокласників потрібно перед початком занять визначити реакцію організму на фізичні навантаження. Для вирішення даного завдання фахівці радять використовувати Індекс Руф'є.

В положенні сидячи (після 5 хв. відпочинку) вимірюється частота серцевих скорочень (ЧСС1). Виконуються 30 присідань за 45 секунд, після чого відразу в положенні стоячи вимірюють ЧСС (ЧСС2). Після 1 хв. відпочинку вимірюють ЧСС (ЧСС3). ЧСС підраховується у всіх випадках за 15 секунд. Індекс Руф'є визначається за формулою:

$$(4 \times (P1 + P2 + P3) - 200) / 10.$$

Менше 0 – атлетичне серце; від 0,1 до 5 – «відмінно» дуже добре серце; від 5,1 до 10 – «добре» добре серце; від 10,1 до 15 – «задовільно» середня серцева недостатність ; від 15,1 до 20 – «незадовільно» велика серцева недостатність.

Слід пам'ятати, що при оздоровчій спрямованості тренувальних занять з атлетизму достатньо проводити 3 або 4 тренувальні заняття на протязі тижня [4, 221] (менша кількість занять буде зменшувати накопичення позитивного впливу з попередніх тренувань на наступні, чим ви відстрочите час досягнення бажаного результату) з тривалістю від 30 до 90 хвилин. Одне тренувальне заняття може включати в себе від 4 до 6 вправ силового характеру.

При складанні старшокласниками комплексів вправ, необхідно керуватись наступними правилами (враховуючи рівень підготовленості): програма тренування повинна включати вправи для всіх основних м'язових груп; послідовність виконання вправ може здійснюватись за принципом «донизу» чи «вгору», у порядку розташування м'язових груп; у першу чергу необхідно тренувати відстаючі в розвитку м'язові групи.

Для оцінки інтенсивності тренувальних занять можна використовувати *показник кількості повторень в одному підході*: **1-5** максимальні повторення – для нарощування

сили без «росту» (несуттєве збільшення) м'язової маси; **6-9** повторень – для помітного росту силових якостей і максимальних приростів м'язової маси; **10-15** повторень – для росту м'язової маси, деякого зростання сили і силової витривалості; **20-50** повторень – для розвитку силової витривалості; **75-100** повторень – для розвитку витривалості серцево-судинної і дихальної систем, та силової витривалості.

Оптимальний вплив на групу м'язів забезпечується за рахунок виконання декількох підходів однієї вправи, які можна виконувати у різних варіантах: а) з постійним числом повторень і постійною вагою обтяження; б) зі збільшенням ваги обтяження та зменшенням кількості повторень; в) зі зменшенням ваги обтяження та збільшенням кількості повторень; г) з постійною вагою і максимальною кількістю повторень.

Темп виконання вправ також є важливим чинником тренувального навантаження : максимальний темп використовується при виконанні вправ з максимальним і великим обтяженням з метою розвитку вибухової і швидкісної сили, а також з невеликими обтяженнями з метою зниження ваги; середній темп є оптимальним у тренуваннях з обтяженнями з метою розвитку сили і збільшення м'язової маси; повільний темп є основним при роботі над рельєфом м'язів за рахунок включення в роботу максимальної кількості м'язових волокон (виключається момент інерції), а також при впливові на ушкоджений м'яз чи суглоб; варіативний темп (поєднання попередніх темпів у тренувальних заняттях) є найбільш ефективним для приросту сили та м'язової маси, у зв'язку з неможливістю організму адаптуватись до виконання вправ, м'язи перебувають постійно в стресовому стані.

Керуючись принципом поступового збільшення навантаження за Вейдером необхідно пам'ятати, що збільшення ваги обтяжень є основою атлетичного тренування. Джо Вейдер рекомендує чотири базових методи збільшення інтенсивності тренування: збільшення ваги обтяження, яке використовується у кожній вправі; збільшення кількості повторень з постійною вагою у кожній вправі; зменшення тривалості інтервалів відпочинку між підходами, при постійній вазі обтяження і кількості повторень у підході; збільшення кількості повторень у кожнім підході.

Крім зазначених чинників індивідуалізації слід зазначити головні аспекти тренувальних занять, які сприятимуть більш якісному впливу тренувальних занять та запобігатимуть травматизму учнів старших класів при заняттях атлетичного спрямування.

Адаптація до вправ. Ніколи не потрібно тренуватись у нових вправах з високою інтенсивністю. Для того щоб вивчити вправу, та організм адаптувався до неї, необхідно 3-5 тижнів. Досягати максимальної інтенсивності поступово, без поспіху. Якщо протягом декількох тижнів не виконувалась вправа, то потрібен час для адаптації до вправи і лише після втягуючого періоду можна виконувати її з максимальними зусиллями. Вагу обтяження та інтенсивність виконання слід збільшувати поступово, так щоб дозволити адаптуватись до збільшеного обтяження. Дихання під час виконання вправ. Під час виконання фізичних вправ з обтяженнями необхідно на натужені (позитивна фаза) виконувати видих, а на розслабленні (негативна фаза) – вдих. Також слід зазначити те, що при виконанні вправ з близько граничним або граничним обтяженням видих може допомогти у подоланні мертвої «точки», він сприяє прояву максимальних зусиль. Концентрація. Під час тренування, увага має бути зконцентрованою на самому тренуванні. Ніколи не розмовляйте під час виконання підходу, не звертайте уваги на те, що кажуть інші під час виконання (виключенням, виправлення помилок помічником). Розсіяність уваги під час виконання вправи може спотворити техніку виконання, що в свою чергу може призвести до травмування. Багато травм трапляються з причини ігнорування атлетом «голосу розуму», який перемагається почуттям самовпевненості, гордості**,** намагання показати свою зверхність, перемогти когось.

Ніколи не слід намагатись виконати те, до чого ще не готові. Не намагатись виконати ще одне повторення, якщо в попередньому підході було помітно що техніка почала псуватись. Ігнорувати нерозумні змагання, і не намагатись когось переконати в своїх здібностях, адже досить часто неправильний розрахунок своїх сил призводить до травматизму.

Контроль. Вагу необхідно піднімати, а не закидати; опускати, а не кидати. Більшість людей, які займаються атлетизмом намагаються підняти будь яким способом якомога більшу вагу задовольняючи своє «его», а також опускають обтяження у швидкому темпі. Виконуючи будь-яку вправу, необхідно використовувати таку вагу при якій є можливість зупинитись у будь-якій точці амплітуди, а згодом і продовжувати рух. При тренуванні з великою інтенсивністю, якщо виконується подібна пауза у виконанні підходу, то швидше за все кількість повторень зменшиться, це залежить від того в якому повторенні здійснюється пауза. Головна мета цієї зупинки полягає у демонструванні того, що вільно можна виконувати вправу з цим обтяженням, та контролювати обтяження. Подібні тести слід виконувати у кожній вправі з обтяженням, особливо при збільшенні ваги обтяження. Чим важче виконувати повторення, тим більше уваги необхідно приділяти негативній фазі повторення. При невірному (неправильна амплітуда) опусканні грифа є велика ймовірність, що піднімання грифа здійснюється також по неправильній амплітуді, це в свою чергу впливає на енерговитрати, кількість повторень, а також збільшується ймовірність отримання травми.

Безпечність обладнання. Перед виконанням перевірити щоб болти були закручені, троси не надірвані, тросові з'єднання надійні, замки – нерухомо зафіксовані, обмежувачі виставленні на необхідній висоті, спинки та сидіння які регулюються – надійно зафіксовані, лави – міцні без жодних несправностей. Не використовувати обладнання яке може зламатись під час виконання вправи.

Гнучкість. Більшість вправ, не вимагають від атлета прояву надзвичайної гнучкості. Однак деякі вправи [2, 37] потребують від атлета прояву відносно високого рівня гнучкості – станова тяга, присідання зі штангою, мертва тяга. Відсутність гнучкості у подібних вправах буде негативно впливати не лише на техніку виконання вправи, а збільшує можливість травматизму.

Уникати больових відчуттів. В жодному разі непотрібно виконувати вправу, якщо під час виконання відчуваються больові відчуття [1, 67], це може призвести до травмування. Але при цьому слід розрізняти м'язовий дискомфорт та втому, які сприяють підвищенню рівня тренованості.

Підготовка до виконання кожного підходу. Перед виконанням підходу потрібно перевірити чи на штанзі виставлена необхідна вага. Також необхідно звернути увагу на симетричність хвату, постановку ніг та положення ланок тіла (чи відповідає ідеалу техніки вправи яку ви хочете виконувати).

Помічник. Роль помічника можуть виконувати тренувальні партнери, або тренер. Помічник допоможе підняти вагу, коли самостійно не в змозі, або подолати мертву «точку»; допоможе мінімальним зусиллям виконати останнє повторення у підході з правильною технікою; в процесі виконання вправи буде виправляти помилки; допоможе зняти штангу зі стійок та поставити її на стійки при роботі з близько граничними та граничними обтяженнями.

Розминка та підтримання температури тіла. На початку заняття необхідно виконати загальну розминку (15-25 хв. до незначного потовиділення), а перед виконанням високоінтенсивного підходу в конкретній вправі, необхідно виконати 2-3 розминочних підходи у даній вправі. За умови, що тренування відбуваються у прохолодному приміщенні, рекомендується в процесі заняття не скидати тренувальний костюм і по необхідності між сетами виконувати вправи активного відпочинку.

Підбір ваги обтяження. Вага обтяження не має негативно впливати на техніку виконання вправи (спотворювати її). Для вивчення правильної техніки вага обтяження має бути оптимальною (при якій можна контролювати свої дії). Після оволодіння правильною технікою можна використовувати вагу обтяження, яка дозволить вам виконати заплановану кількість повторень.

Список використаних джерел:

1. Брунгардт К. Идеальные мышцы рук / пер. с англ. А.Н.Гордиенко. 3-е изд. Мнинск: Попурри, 2007. 192 с.: ил. (Серия «Здоровье в любом возрасте»).
2. Брунгардт К. Идеальные мышцы груди и плечевого пояса / пер. с англ. А.Н. Гордиенко. 5-е изд. Минск: Попурри, 2008. 208 с.: ил. (Серия «Здоровье в любом возрасте»).
3. Воробьев А.Н., Сорокин Ю. Анатомия силы. Москва: ФиС, 1980.
4. Дворкин Л.С. Силовые единоборства. Атлетизм, культуризм, пауэрлифтинг, гиревой спорт. Ростов на Дону: Феникс, 2003.
5. Дикуль В.И. Зиновьева А.А. Как стать сильным // Флекс. 1995. Февраль.
6. Жижин К.С. Бодибилдинг: личный опыт врача. 2-е изд., доп. и перераб. Ростов на Дону: Феникс, 2008. 250 с.
7. Мейя М., Берарді Д. Бодібілдинг. Експрес-програма. Від скелета до атлета. Харків: Глобус, 2008. 240 с.
8. Мак Н., Роберт С. Думай. Москвав: СП «Уайдер спорт», 1999.
9. Олешко В.Г. Силові види спорту (підручник для студентів вузів фізичного виховання і спорту). Київ: Олімпійська література, 1999.
10. Смоляр В.И. Рациональное питание. Москва, 1992.
11. URL: http://slovarozhegova.ru.

The article analyzes and summarizes the scientific data of literature and best teaching experience, studies on the individualization of students in athletic wing sections. Characterize the main criteria for an individual approach to promote the rapid achievement of goals in training sessions seniors. The specific classes, eating habits, dosage physical activity during class athleticism.

Key words: high school, individualization criterion, figure, stress, athleticism, pace, health, exercise.

Отримано: 28.10.2016

УДК 796.35.013

***А. Б. Ладиняк**, викладач*

ОПТИМІЗАЦІЯ СИЛОВОЇ ПІДГОТОВКИ БІГУНІВ НА СЕРЕДНІ ДИСТАНЦІЇ

В статті розглядається питання побудови силової підготовки бігунів на середні дистанції. Дається характеристика різновидів сили і її значимість у вдосконаленні спортивних результатів. Визначаються завдання та етапи силової підготовки.

Ключові слова: силові здібності, вибухова і швидка сила, силова витривалість, етапи силової підготовки.

Актуальність теми. Силова підготовка створює істотну основу для підвищення спортивних досягнень у будь-якому виді легкої атлетики. Однак, практика показує, що бігуни на середні дистанції недооцінюють ролі силової підготовки, розглядаючи її як деяке доповнення до бігового тренування.

Силова підготовка здійснює значний тренувальний вплив на нервово-м'язовий апарат, інтенсифікує процес його пристосування до роботи і активізує функціональні резерви систем організму, що забезпечують внутрішньом'язовий енергетичний потенціал, швидкість утилізації кисню, потужність окисних процесів, кровопостачання працюючих м'язів. У результаті збільшується потужність і ємність джерел анаеробного енергозабезпечення, що сприяє, по-перше, високому рівню розвитку спеціальної витривалості (відомо, що силова витривалість є основним компонентом спеціальної витривалості), по-друге, підвищенню швидкісних здібностей і, потретє, можливості зменшення обсягу виснажливого бігу в анаеробній і гліколітичній зонах. Однак усі ці переваги спеціалізованої силової роботи можуть бути реалізовані тільки при її раціональній організації в підготовці бігунів на середні дистанції [1, 7-39], [2, 31-36], [6, 16-17].

Метою дослідження є раціоналізація побудови силової підготовки бігунів на середні дистанції.

Для вирішення поставленої мети були використані наступні **методи дослідження:** аналіз науково-методичної літератури, тестування, спостереження, метод експерименту.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз науково-методичної літератури і наші дослідження показують, що раціонально організована силова підготовка забезпечує істотне підвищення ефективності всієї системи тренування бігунів. Причому роль силової підготовки полягає не тільки в зростанні сили м'язів (що вже саме по собі дає значну перевагу), але й у специфічному тренувальному ефекті силових вправ. Суть в тому, що для адаптації нервово-м'язового апарата до напруженої тривалої роботи необхідні більш інтенсивні подразники, ніж для серцево-судинної і дихальної систем. Якщо для розвитку загальної і особливо спеціальної витривалості застосовувати переважно бігові засоби і нераціонально використовувати силові вправи, то виникає певна невідповідність між функціональним рівнем серцево-судинної і дихальної систем та можливостями нервово-м'язового апарата.

Сила, як фізична якість спортсмена, проявляється в його здатності подолати зовнішній опір або протидіяти йому за допомогою м'язових напружень. Кажучи про силу, слід виділити чотири якісно специфічні види її прояву: абсолютну, вибухову, швидку силу, а також силову витривалість. Слід, однак, врахувати, що такий розподіл надто відносний внаслідок взаємозв'язку цих видів як у своєму прояві, так і розвитку.

Як показали результати дослідження, рівень розвитку абсолютної сили м'язів у бігунів на середні дистанції не грає істотної ролі в досягненні високих спортивних результатів. Для них більш важливе значення має відносна сила, яка виражається у відношенні абсолютної сили до власної ваги спортсмена.

Більше значення, ніж абсолютна, має для бігунів вибухова сила. Вона характеризується здатністю м'язів досягати максимального прояву сили під час руху за можливо менший проміжок часу. Особливості виявлення вибухової сили пов'язані з високою швидкістю мобілізації хімічної енергії м'язів і перетворення її у механічну енергію.

Для бігунів, особливо на 800 м, істотне значення має рівень розвитку швидкої сили, яка значною мірою обумовлює їх швидкісні можливості. Швидка сила проявляється при подоланні опору, не досягаючи граничних величин (у бігунів ваги тіла), з прискоренням нижче максимального. Швидка сила виступає в якості передумови для підвищення другої силової якості – силової витривалості, яка являється головною стороною силової підготовленості для бігунів на середні та довгі дистанції.

Силову витривалість слід розглядати як складну комплексну рухову здібність, яка проявляється в її формах: динамічній і статичній. Для бігу на середні дистанції типова динамічна силова витривалість, коли силові напруження повторюються безперервно в кожному циклі рухів. В значно меншій мірі бігун розвиває статичну силову витривалість, зумовлену необхідністю утримання робочого напруження тієї чи іншої величини і тривалості, а також зберігання певної пози. Крім перерахованих форм виявлення силової витривалості в залежності від кількості м'язів, які беруть участь у роботі, виділяють ще загальну і локальну силову витривалість. Перша характерна, наприклад, для бігу, коли до роботи залучають значну кількість м'язових груп, і друга – для діяльності, здійсненої окремим м'язовими групами.

Такий розподіл форм прояву силової витривалості має істотне значення в тренуванні бігунів, оскільки засоби силової підготовки повинні насамперед спрямовуватися на ті м'язові групи, які переважно забезпечують виконання спортивного руху.

Таким чином, з матеріалу, який характеризує силу як фізичну якість, слід визначити, що різні види її виявлення нерівноцінні по своїй значущості для бігунів на середні дистанції. В свою чергу це повинно обумовлювати питому вагу роботи, необхідної для вдосконалення різних сторін силової підготовки з урахуванням взаємозв'язку видів виявлення сили між собою і іншими фізичними якостями – швидкістю, гнучкістю і особливо витривалістю [3, 4-9], [4, 16-18], [5, 57-61].

Основними завданнями силової підготовки бігунів на середні дистанції є:

1) розвиток силових здібностей, які розглядаються як загальна передумова удосконалення в обраній спеціалізації, а при необхідності забезпечення підтримання їх на необхідному рівні стосовно до особливостей періоду або етапу річного тренувального циклу;

2) підвищення рівня силових здібностей, які відповідають специфічним вимогам бігу на середні дистанції, такою мірою, як це необхідно для досягнення того чи іншого спортивного результату.

Перше із цих завдань вирішується в процесі загальної, друге – спеціальної підготовки. Загальній силовій підготовці відводиться роль в забезпеченні різнобічного розвитку м'язових груп як єдиної системи, що створює передумови для прояву сили та інших фізичних якостей спортсмена в бігу на середні дистанції. Спеціальна силова підготовка грає провідну роль в формуванні структури силових можливостей з урахуванням особливостей вибраної спеціалізації.

В цілому силову підготовку бігунів на середні дистанції в межах одно- і двоциклового планування річного тренувального циклу можна поділити на три етапи:

1. Етап загальної силової підготовки ставить завдання розвитку всієї м'язової системи відносно до бігу на середні дистанції із застосуванням різних силових вправ, в яких проявляються всі види динамічної і статичної сили, та виконується в першій частині підготовчого періоду.

2. Етап різнобічної цілеспрямованої силової підготовки, спрямований на розвиток сили м'язів, які несуть основне і допоміжне навантаження під час бігу, з допомогою різноманітних засобів, не схожих за специфічною структурою бігу, але наближених до неї за характером нервово-м'язових напружень. Виконується в другій частині підготовчого періоду.

3. Етап спеціальної силової підготовки, упродовж якого здійснюється розвиток сили м'язів, що несуть навантаження під час бігу, одночасно з іншою провідною якістю за допомогою засобів, за структурою і характером нервово-м'язових напружень, близьких до бігу. Виконується в другій частині підготовчого періоду та передзмагальному і частково-змагальному етапах змагального періоду.

В процесі силової підготовки бігун повинен використовувати різноманітні засоби розвитку силових здібностей, але в різних співвідношеннях, обумовлених завданнями періодів і етапів в річному тренувальному циклі (вправи з набивними м'ячами, ядрами, штангою, гирею, на тренажерах, стрибкові вправи, короткі, довгі, біг, стрибки вгору, силовий біг). Необхідно відзначити, що в річному тренувальному циклі силові можливості повинні розвиватись одночасно з витривалістю.

Висновки. Раціонально побудована силова підготовка забезпечує істотне підвищення ефективності всієї системи тренування бігунів.

Основними завданнями силової підготовки бігунів на середні дистанції є:

- ✓ розвиток силових здібностей, які розглядаються як загальна передумова удосконалення в обраній спеціалізації, а при необхідності забезпечення підтримання їх на потрібному рівні відповідно до особливостей періоду або етапу річного тренувального циклу;
- ✓ підвищення рівня силових здібностей, які відповідають специфічним вимогам бігу на середні дистанції, такою мірою, як це необхідно для досягнення того чи іншого спортивного результату;
- ✓ вдосконалення силової підготовки здійснюється з урахуванням розвитку інших фізичних якостей – витривалості, швидкості, гнучкості.

Список використаних джерел:

1. Верхошанский Ю.В. Основы специальной силовой подготовки в спорте. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ФиС, 1999. 215 с.
2. Козловский Ю.И. Скоростно-силовая подготовка бегунов на средние и длинные дистанции. Київ: Здоров'я, 1995. 96 с.
3. Полунин А., Нарскин Г. Бег на средние дистанции. Скоростно-силовая подготовка бегунов // Легкая атлетика. 1998. №1. С.12-19.
4. Планирование и методика силовой подготовки бегунов на средние и длинные дистанции: методические рекомендации / В.А. Сиренко, Л.Н. Жданович, В.Е. Баженков и др. Київ, 2001. Вып. 2. 24 с.
5. Сидоренко В.А. Бег на средние дистанции. Київ: Здоров'я, 2000. 135 с.
6. Суслов Ф.А. Нужна ли сила бегуну? // Легкая атлетика. 2001. №10. С.16-18.

In the article the question of construction of power preparation of runners on middle distances is examined. Description of varieties of force and its meaningfulness in perfection of sporting results is given. The task and stages of power preparation are determined.

Key words: power capabilities, force explosive and rapid, power endurance, stages of power preparation.

Отримано: 28.10.2016

УДК 373.5.016:796

***В. А. Мазур**, кандидат наук з фізичного виховання та спорту*

КРИТЕРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ЗА РІВНЕМ ЗДОРОВ'Я У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розглядається питання фізичного розвитку та умови поділу дітей на групи за станом здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, фізичне виховання, спеціальні медичні групи, фізичний розвиток.

Результатами медичних оглядів, які проводились у школах України наприкінці XX на початку XXI ст., виявлено, що до категорії здорових можна віднести не більше 10% учнів; решта має ті або інші відхилення у стані здоров'я.

Причини такого стану здоров'я учнів знайшли своє відображення в таких державних програмах, як "Діти – інваліди", "Фізичне виховання – здоров'я нації" та ін. і пов'язані з різними соціальними проблемами, до яких належать:

- погіршення екології (в Україні тільки одна Чорнобильська аварія збільшила кількість уроджених каліцтв у 5,7 раз);
- соціально-економічні проблеми та обумовлений ними стан хронічного стресу у більшості населення;
- низький духовний і культурний рівень суспільства: зростання алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, інфекційних захворювань, високий рівень захворюваності батьків;
- гіпокінезія, зниження інтересу до занять фізичною культурою і спортом;
- нераціональне харчування;
- погані побутові умови.

Навчання у школі значно збільшує навантаження на організм дитини, знижує рухову активність, викликає дефіцит м'язової діяльності та підвищує статичні напруження. У процесі навчання зростає кількість різноманітної інфор-

мації для засвоєння і переробки, відмічається перенапруження зорового аналізатора.

На велику увагу заслуговують організація і методика проведення навчальних занять фізичною культурою з учнями, що мають ослаблене здоров'я, які віднесенні до спеціальної медичної групи. Враховуючи велике значення фізичного виховання для таких учнів, Міністерство освіти і науки України запровадило обов'язкові заняття фізичною культурою з цією категорією дітей.

Мета дослідження – теоретично дослідити критерії диференціації школярів за рівнем здоров'я.

Методи дослідження – вивчення літературних джерел.

Результати дослідження. Диференційований підхід у фізичному вихованні та поняття *спеціальні медичні групи* виникли у Радянському Союзі у 1960-ті роки у зв'язку з інтенсивною розробкою теорії і практики дитячої лікувальної фізкультури. Тоді у дослідженні фізичного виховання дітей з ослабленим здоров'ям виникла тема конкретного пошуку реального впливу на ситуацію шляхом цілеспрямованої допомоги дітям цієї категорії безпосередньо під час занять фізкультурою у школі.

З метою зміцнення здоров'я, сприяння гармонійному фізичному розвитку та загартовування організму, підвищення розумової і фізичної працездатності, формування основних рухових умінь і навичок, необхідних для освоєння майбутньої професії і виховання потреби займатися фізичною культурою протягом усього життя, були створені спеціальні медичні групи.

Диференційоване фізичне виховання у школі здійснюється таким чином. На початку навчального року служба медичного забезпечення загальноосвітньої школи проводить поглиблений огляд учнів і виявляє дітей із відхиленнями у стані здоров'я. Комплексна оцінка кожної дитини проводиться з урахуванням 4 критеріїв: рівня функціонального стану основних систем; ступеня опірності і реактивності організму; рівня фізичного і нервово-психічного розвитку і ступеня його гармонійності; наявності або відсутності хронічної (в тому числі вродженої) патології.

Рівень здоров'я школярів встановлюється на основі антропометричних вимірювань (маса, довжина тіла), динамометрії, визначення життєвої ємності легенів, частоти серцевих скорочень, артеріального тиску, функціональних проб (проба Руф'є та ін.) та огляду лікарями-фахівцями: окулістом, отоларингологом, хірургом, ортопедом, невропатологом та педіатром. Загальний висновок про рівень здоров'я підсумовує педіатр. Розрізняють рівні здоров'я: високий, вище середнього, середній, нижче середнього, низький. Таким чином, дітей розподіляють на 5 груп:

I група – здорові діти, з нормальним фізичним і нервово-психічним розвитком, які не мають уроджених аномалій і функціональних відхилень, що вимагають корекції;

II група – діти, у яких немає хронічних захворювань, але існують деякі відхилення у рості і розвитку, функціональному стані окремих систем організму, реконвалесценти, котрі перенесли різні інфекційні хвороби і схильні до частих захворювань (більше 4-5 разів на рік), а також мають ознаки загрози розвитку ревматичних хвороб, туберкульозу та ін. Для дітей цієї групи характерні понижені функціональні та адаптаційні спроможності організму, вони потребують оздоровлення, лікування, активної профілактики;

III–IV групи – діти з хронічною патологією у стані компенсації, суб- і декомпенсації, які потребують постійного нагляду і лікування, а також спеціальних заходів профілактики, спрямованих на запобігання подальшого розвитку хвороби та її ускладнень.

Висновок про стан здоров'я учнів фіксується у шкільній медичній документації: індивідуальній карті розвитку, карті диспансерного нагляду та ін.

За станом здоров'я школярів розділяють на *основну, підготовчу* і *спеціальну* групи. Такий розподіл дозволяє диференційовано дозувати фізичні навантаження. Організм ослабленої дитини має потребу у руховій активності не менше, а часто навіть більше, ніж організм здорової дитини, але при цьому їй потрібна якісно інша рухова активність.

До спеціальної медичної групи включають школярів, у яких виявлено: ревматизм із ураженням і без ураження клапанного апарату серця; рецидиви ревмокардиту; уроджені вади серця; дистрофія міокарда; хронічний тонзиліт з ураженням серця; гнійні та змішані форми синуситів (гайморитів, фронтитів); рецидиви після операцій навколоносових пазух; захворювання гортані з порушенням дихання або голосоутворення; хронічні гнійні запалення вуха; хронічне запалення легенів з явищами бронхосклерозу; бронхіальна астма з частими нападами; активна форма туберкульозу; стійке підвищення артеріального тиску; виражені дефекти опорно-рухового апарату, нервової та ендокринної систем; анемія; міопатія та інші виражені вади зору; наслідки хронічних захворювань та їх загострень.

Диспансерному обліку підлягають школярі:

- які часто хворіють і відстають у фізичному розвитку, з пониженою працездатністю, та ті, що одужують після гострих інфекцій;
- хворі хронічним тонзилітом;
- із ризиком захворіти на ревматизм та хворі на ревматизм;
- контактні по туберкульозу та інфіковані туберкульозом;
- які страждають на карієс;
- із порушеннями опорно-рухового апарату, вадамизору, слуху, мови та ін.;
- із відхиленнями у нервово-психічному розвитку;
- із захворюваннями печінки, жовчних шляхів, нирок;
- із захворюваннями крові та іншими хворобами, що потребують нагляду і лікування.

Залежно від характеру і тяжкості захворювань рекомендується поділити учнів СМГ на дві групи: А, Б. До групи А відносять дітей, котрі мають відхилення у стані здоров'я оборотного характеру; до групи Б – дітей з органічними, необоротними змінами в органах і системах (ураження серцево-судинної, сечовидільної систем, печінки, високий рівень порушення зору).

Кількість учнів у спеціальній медичній групі не повинна перевищувати 15 осіб. Важливий фактор успішної роботи групи – її оптимальне комплектування за нозологіями та рівнем функціональних спроможностей учнів. Допускається зарахування до групи для спільних оздоровчих занять учнів, які перенесли різні захворювання, за умови схожого рівня їхньої підготовленості до навантажень.

Ряд авторів рекомендують учнів СМГ об'єднувати у підгрупи за характером захворювань:

1) із захворюваннями внутрішніх органів: серцево-судинної, дихальної, травної систем;

2) із вадами зору та функціональними розладами нервової системи (у разі нечисленності цієї групи її об'єднують з першою);

3) із порушеннями функції опорно-рухового апарату, постави і сколіозами, наслідками травм і ушкоджень, захворюваннями суглобів, уродженими дефектами опорно-рухового апарату, органічними захворюваннями нервової системи.

Кафедра фізичного виховання Рязанського медичного інституту ім. І.П. Павлова пропонує поділити навчальну групу залежно від діагнозу на чотири підгрупи:

1-ша – учні з ревматизмом, ревмокардитом, ревматичними компенсованими пороками серця, тонзилокардіальним синдромом, хронічними захворюваннями бронхів, легенів, нирок;

2-га – із захворюваннями шлунково-кишкового тракту, хворобами залоз внутрішньої секреції, функціональними розладами центральної нервової системи;

3-тя – із порушеннями опорно-рухового апарату;

4-та – із судинними розладами: гіпер- або гіпотензією, вадами зору.

Проте слід пам'ятати, що хвороба – порушення нормальної життєдіяльності усього організму в цілому. Так, порушення постави і скривлення хребта, котрі мають місце у 60–85% школярів, призводять до розладу функції вегета-

тивної нервової системи та усіх внутрішніх органів, які іннервуються постраждалими сегментами. Функціональні розлади нервової системи, які спостерігаються у 75 % школярів, призводять також до соматичних захворювань та судинних розладів. Ендокринна патологія у свою чергу впливає на весь організм у цілому.

Школярі, які належать до спеціальних медичних груп, займаються за окремими програмами, в яких передбачено їх оздоровлення, всебічний фізичний розвиток, ліквідування наслідків перенесених захворювань, покращання показників фізичної підготовленості та підвищення рівня соматичного здоров'я. Під час формування груп для занять фізичною культурою дітей з вадами зору враховують такі фактори: патологію очей, ступінь зорового дефекту, рівень фізичної підготовленості, захворювання інших органів і систем.

Одна з помилок, яка найчастіше зустрічається у роботі спеціальних медичних груп – недостатнє приділення уваги розвитку найбільш важливих рухових умінь і навичок, спрямованих на відновлення організму після перенесених захворювань, фізичного і розумового перевтомлення.

Висновки:

1. Фізичне та розумове навантаження повинні відповідати функціональним можливостям дітей, які мають відхилення в стані здоров'я, а відпочинок – забезпечувати найефективніше відновлення їх працездатності.

2. Заняття фізичними вправами з дітьми, що відносяться до спеціальних медичних груп, сприяють зміцненню організму, підвищують його опірність захворюванням, позитивно впливають на функціонування всіх систем організму в їх складній взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Апанасенко Г.Л. Физическое развитие детей и подростков. Київ: Здоров'я, 1985. 96 с.
2. Боднар І.Р. Теорія, методика і організація фізичного виховання учнів спеціальної медичної групи. Львів: Українські технології, 2005. 48 с.
3. Вржеснєвський І.. Давиденко О. Теоретико-методичні аспекти проведення занять зі спеціальною медичною групою // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. № 2–3. 2002.
4. Колесов Д.В. Физическое воспитание и здоровье школьников. Москва: Знание, 1983. 62 с.
5. Теорія і методика фізичного виховання. Том 2. Методика фізичного виховання різних груп населення / за ред. Т.Ю. Круцевич. Київ: Олімпійська література, 2008. 367 с.
6. Цвек С.Ф., Язловецкий В.С. Физическое воспитание детей с ослабленным здоровьем. Київ: Здоров'я, 1983. 152 с.
7. Язловецкий В.С. Физическое развитие детей и подростков с ослабленным здоровьем. Київ: Здоров'я, 1991. 232 с.

In the article the question of physical development and condition of division of children is examined on groups on the state a health.

Key words: health, physical education, task medical forces, physical development.

Отримано: 28.10.2016

УДК 37.037:796.417.2

***Д. В. Марчук**, асистент*

ОСОБЛИВОСТІ УЧБОВО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ, ЯКІ СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ У СПОРТИВНІЙ АКРОБАТИЦІ

У статті розглянуто особливості учбово-тренувального процесу юних спортсменів, які спеціалізуються у спортивній акробатиці.

Ключові слова: спортивна акробатика, фізична підготовка, фізичні вправи, фізичний розвиток.

Актуальність. Головними завданнями акробатики в юних спортсменів є охорона і зміцнення здоров'я, гартування організму, формування правильної постави, усесторонній фізичний розвиток, вироблення первинних навиків особистої і суспільної гігієни.

У зв'язку з особливостями розвитку скелета, м'язів, внутрішніх органів, нервової системи необхідні прості види фізичних вправ – загально розвиваючі вправи, ходьба, біг, стрибки, метання, лазіння, рівновага, рухові ігри.

Організм дітей знаходиться у стадії формування, дія фізичних вправ, як позитивно, так і негативно, може виявлятися особливо помітно. Тому для правильного планування і здійснення так важливо враховувати вікові особливості формування організму дітей.

Мета дослідження – виявлення особливостей учбово-тренувального процесу юних спортсменів, які спеціалізуються у спортивній акробатиці.

Результати дослідження та їх обговорення. Акробатичні вправи культивувалися ще в стародавньому світі. Особливо широкий розвиток акробатики починається в кінці тридцятих років. Вона в цей період стає самостійним видом спорту. Згідно існуючої класифікації, акробатика ділиться на наступні види: стрибкова акробатика для чоловіків і жінок, парна, групова чоловіча і жіноча, змішана. Останнім часом з успіхом розвивається акробатика на батуті. Розвитком цього виду спорту у нас у країні займається самостійна федерація акробатики. По акробатиці з 1974 р. проводяться міжнародні змагання, включаючи і першість миру.

Разом з складними спортивними видами вправ в акробатиці є незліченна кількість різноманітних простих вправ, що дозволяють проводити заняття з різними контингентами тих, що займаються. До них відносяться всілякі перекочування, перекиди, перевороти, прості піраміди, стійкі, «шпагати», «мости» тощо.

Акробатичні вправи широко представлені в програмах по фізичній культурі. З їх допомогою розвивають координацію рухів, спритність, стрибучість, відчуття рівноваги, виховують сміливість, стійкість, орієнтацію.

Для більшості акробатичних вправ не вимагається спеціальних снарядів або устаткування. Заняття по акробатиці можна проводити в будь-якому залі, на будь-якому майданчику при нескладному устаткуванні.

Заняття акробатикою починають з 4-5 років. Початок спеціалізованих занять акробатикою звичайно приурочується до 10-11 років. Проте до цього віку необхідно створити передумови для спортивної спеціалізації. Цій меті служить етап попередньої підготовки, основна задача якого зміцнення здоров'я і все сторонній гармонійний розвиток.

Засоби вирішення цих задач в принципі нічим не відрізняються від засобів інших видів спортивної спеціалізації. Це ігри, спорт, туризм, покликані сприяти зміцненню здоров'я, гартуванню організму, вихованню моральних і вольових якостей людини, відновленню його фізичних і духовних можливостей.

Навчання вправам на снарядах повинне починатися після створення достатніх передумов в розвитку м'язового апарату верхніх кінцівок, спини, плечового поясу, нижніх кінцівок. Головна увага повинна бути звернута на вдосконалення м'язових відчуттів, розвиток швидкості, спритності і значно пізніше – сили.

Розвиток тонкого м'язового відчуття пов'язаний з вдосконаленням апарату пропріорецепції. Воно досягається вправами з неграничною напругою м'язів, обмеженням зорового контролю і поступовим ускладненням, виконуваних з різною амплітудою і швидкістю. Точність виконання вправ є не тільки засобом вдосконалення апарату пропріорецепції, але і необхідною передумовою акробатичної школи, без якої прогрес в пізнішому віці стає неможливим.

Роботами ряду дослідників з'ясовані вікові особливості фізичного розвитку. Наприклад, відомо, що м'язи дітей еластичніші, ніж у дорослих, тому що в їх складі більше води і менше неорганічних солей. Вони більше схильні до розтягання, і цим користуються в практиці. Такі м'язи не здібні до значних навантажень Але розвивати такі здібності необхідно.

Хлопчики успішно справляються з своєю вагою, особливо якщо їм в цьому допомогти. А допомога в даному випадку повинна полягати в першу чергу в активізації тих м'язових здібностей, якими ці новачки володіють тобто у вдосконаленні координації роботи м'язів, а не в накачуванні м'язів з метою їх гіпертрофії.

Слід враховувати і те, що кістки малюків містять велику кількість хрящової тканини, а тому не треба навантажувати іншого гімнаста тими, що мають великі обтяження і вправами ударного характеру. І в той же час задача розвитку швидкісно-силового потенціалу тут цілком адекватна.

Цікаво, що по ряду функціональних показників організм 8-9 – літньої дитини опиняється у вигіднішому положенні для занять фізичними вправами. У нього, наприклад, більша, ніж у дорослих, пропускна спроможність серцево-судинної системи: більший хвилинний об'єм крові у спокої і при м'язовій роботі, велика поверхня легенів, велика величина хвилинного об'єму дихання при більшій поверхні легенів. А це-чинники, що безпосередньо обумовлюють функціональну витривалість організму. Значить, і вправи на витривалість дітям такого віку не протипоказані. І більше того. Застосовуючи вправи відповідно до їх можливостей, можна і потрібно добиватися підвищення рівня цих можливостей, вдосконалення всіх функцій організму.

У дітей 7-9 років здібність до швидкого переміщення в просторі розвинена слабо. Середня швидкість бігу підвищується тільки до 10 років. Виховання швидкості здійснюється за допомогою швидкісно-силових вправ, пробіжкою коротких (50 60 метрів) відрізків дистанції з максимальною швидкістю.

Діти даного віку володіють низькими показниками м'язової сили. Вікові особливості дітей обмежують застосування силових вправ на тренуваннях. Діти цього віку більш розташовані до короткочасних швидкісний – силовим вправам.

Діти молодшого шкільного віку відрізняються незначною витривалістю. Хорошим засобом розвитку загальної витривалості служить ходьба і біг.

У молодших школярів є всі передумови до того, щоб набути такі якості, як гнучкість і спритність. Морфологічні особливості опорно-рухового апарату – висока еластичність зв'язок і м'язів, велика рухливість хребетного стовпа – сприяє підвищенню ефективності спеціальних вправ для розвитку цих якостей.

Найвищі природні темпи розвитку гнучкості спостерігаються у віці від 7 до 10 років. Вік від 7-9 років характеризується так само високими темпами розвитку координації рухів. Цьому допомагає висока пластичність центральної нервової системи, інтенсивний розвиток рухового аналізатора, що виражаються, зокрема, у вдосконаленні просторовий – тимчасових характеристик руху.

Використовування невеликих обтяжень при виконанні вправ на снарядах є ефективним засобом розвитку специфічних для акробатів швидкісно-силових якостей. Силові вправи і статистичні положення в підлітковому віці слід використовувати обережно, починаючи з короткочасної фіксації окремих положень, уникаючи затримки дихання і напруження.

У юнацькому віці для розвитку сили застосовуються спеціальні вправи з додатковими обтяженнями гантелями, штангою, мішечками з піском. Загально розвиваючі вправи на снарядах виявляються менш ефективними, ніж вправи з обтяженням.

Висновки. На основі аналізу літературних джерел ми встановили, що під час планування навчально-тренувального процесу потрібно враховувати вікові та індивідуальні особливості, слідкувати за впливом вправ з обтяженням на організм який формується та розвивається. Не потрібно ставити цілі дітям, які перевищують їх морфологічні та функціональні можливості організму.

Список використаних джерел:

1. Бальсевич В.К. Перспективы развития общей теории и технологий спортивной подготовки и физического воспитания // Теория и практика физической культуры. 2004. № 3. С. 35-40.
2. Болобан В.Н. Спортивная акробатика: уч. пос. для ин-тов физ. культуры. Киев: Высшая школа, 1988. 166 с.
3. Верхошанский Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов. Москва: ФиС, 1988. 331 с.
4. Курамшин Ю.Ф. Методы развития двигательных физических качеств. Ленинград: ГДОИФК им. П.Ф. Лесгафта, 1980. 31 с.

The article discusses the features of the training process of young athletes who specialize in sports acrobatics.

Key words: sports acrobatics, physical training, exercise, physical development.

Отримано: 28.10.2016

УДК 378.091.33:796.323.2

В. В. Одайник, *асистент*

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ЗАНЯТТЯХ З БАСКЕТБОЛУ

Стаття присвячена проблемі розвитку координаційних здібностей студентів баскетболістів. Апробовано авторську методику. Дослідження в цьому напрямку можуть мати вагомий вплив на подальше удосконалення координаційних здібностей.

Ключові слова: координаційні здібності, рецепторна іннервація, моторна пам’ять.

Постановка проблеми. Проблема розвитку координаційних здібностей (КЗ) студентів, а також підбір найбільш інформативних тестів для визначення рівня розвитку цих здібностей є однією з найважливіших в теорії та практиці сучасного тренувального та навчального процесу на заняттях з баскетболу.

Наші спостереження та практичний досвід роботи в вищих навчальних закладах показали, що у навчально-тренувальному процесі студентів що займаються баскетболом недостатньо уваги приділяють формуванню вмінь керувати власними руховими діями, їх основними характеристиками.

Аналіз останніх наукових даних засвідчує, що в теорії фізичного виховання і спорту існує багато дефініцій, характеристик КЗ людини, але всі вони показують здатність спортсмена керувати своїми діями, тобто координувати роботу опорно-рухового апарату, узгоджувати і об’єднувати роботу окремих біоланок організму, надавати їм осмисленого, впорядкованого характеру роботи. І хоч зарубіжними та вітчизняними науковцями (В.М. Платонов, М.М. Булатов, Н.А. Бернштейн, Д.Д. Донской, А. Тер-Ованесян, В.І. Лях, K. Mekota та ін.) розроблені методики розвитку КЗ школярів та спортсменів різних видів спорту. В той же час аналіз науково-методичної літератури свідчить про відсутність досліджень розвитку КЗ на заняттях з фізичної культури засобами баскетболу.

Мета. Визначити ефективність методики розвитку КЗ студентів на заняттях з фізичного виховання засобами баскетболу груп 3-4 року навчання.

В ході роботи вирішувались наступні **завдання**:

- ✓ Визначити рівень розвитку КЗ студентів ВНЗ 3-4 року навчання.
- ✓ Дослідити зміни рівня розвитку КЗ студентів на заняттях з баскетболу 3-4 року навчання після проведеної нами методики їх удосконалення.

Методи і організація дослідження. В процесі дослідження використовувались такі методи: аналіз і узагальнення науково-методичної літератури, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент. Дослідження проводилось на базі КПНУ імені І. Огієнка та ПДАТУ м. Кам'янець-Подільський. Експеримент тривав чотири місяці. У дослідженні брали 30 обстежуваних віком 20-21 рік. З обстежуваних сформовано дві групи: контрольну (КГ) – 15 студентів, що займаються 3 рази по 90 хв., на тиждень на парах з фізичної культури; експериментальна (ЕГ) – 15 студентів, що займаються на прах з фізичної культури за запропонованою методикою 3 рази на тиждень по 90 хв. Студенти КГ займалися за звичайною програмою ВНЗ з фізичної культури, а студенти ЕГ – займались за запропонованою методикою, рекомендованою нормативними документами.

Результати дослідження. Для визначення рівня розвитку координаційних здібностей студентів 3-го 4-го року навчання використовувалися такі тести як:

- біг на 15 м обличчям та спиною вперед;
- човниковий біг 3х10 м і оббіганням набивних м'ячів;
- статистична рівновага за методикою Яроцького;
- стрибки на двох ногах руки за головою;
- стрибки на двох ногах руки за спиною;
- ведення одночасно двох баскетбольних м'ячів двома руками на дистанції човникового бігу 3 х 10 м;
- ведення баскетбольного м'яча без зорового контролю на дистанції 10 м;
- динамічна рівновага за методикою Бесс за таблицею з оціночними нормативами запропонованими Т.В. Селезньовою.

Результат аналізу тестування розвитку координаційних здібностей студентів 3-4-го року навчання показав, що студенти 4-го року навчання курсу мають кращі результати ніж студенти 3-го року навчання за комплексом таких тестів як: човниковий біг 3х10 м з оббіганням набивних м'ячів, стрибки на двох ногах руки за головою та ведення баскетбольного м'яча без зорового контролю на дистанції 10 м. Вони статистично значимі, показники 4-го курсу кращі на 4,88%, 6,87%, 12,53% відповідно.

За іншими результатами спостерігається тенденція до покращення результатів, але різниця в результатах тестування є статистично не значима ($P > 0,05$).

Аналіз тестування розвитку координаційних здібностей студентів 3-4-го року навчання показав, що студенти 4-го року навчання мають кращі результати ніж студенти 3-го року навчання за комплексом таких тестів як: біг на 15 м обличчям та спиною вперед, ведення баскетбольного м'яча без зорового контролю на дистанції 10 м. Вони статистично значимі ($P < 0,05$), показники студентів 4-го року навчання кращі на 21,46% та 13,82%.

За іншими результатами спостерігається тенденція до покращення результатів, але різниця в результатах тестування є статистично не значима ($P > 0,05$).

Тестування проводилось після 3 місяців занять, друге – через 4 місяці від початку експерименту, третє – після 6 місяців.

По отриманих результатах бачимо, що в студентів, які займаються на заняттях з баскетболу КЗ краще і швидше оволодівають новим матеріалом, і показують кращі результати. Отримані результати є переконливою передумовою для проведення подальших досліджень в плані розробки критеріїв контролю за тренувальним навантаженням.

Висновки. Аналіз науково-методичної літератури свідчить про те, що організм студента має свої анатомічні, фізіологічні і психологічні особливості. Їх необхідно знати і враховувати в процесі занять фізичними вправами Для удосконалення рівня розвитку КЗ необхідно добирати такі вправи, які дозволяють з найбільшою точністю дати комплексну оцінку координаційним проявам, оскільки єдиного критерію для контролю за розвитком цих здібностей не існує, тому що це пов'язано з багатофакторною структурою КЗ.

Для того щоб розвивати координаційні здібності у студентів необхідно підвищувати складність фізичних вправ. Можна збільшувати за рахунок зміни просторових, часових і динамічних параметрів, а також за рахунок зовнішніх умов, змінюючи порядок розташування засобів, їх вагу, висоту; змінюючи площу опор або збільшувати її рухливість, поєднуючи ходьбу зі стрибками, біг і ловлю предметів; виконуючи вправи по сигналу або в обмежений час.

Список використаних джерел:

1. Бернштейн Н.А. О ловкости и ее развитии. Москва: Физкультура и спорт, 1991. 228 с.
2. Васильков А.А. Теория и методика физического воспитания: учебник. Ростов на Дону: Феникс, 2008. 381 с.
3. Грибан Г.П. Життєдіяльність та рухова активність студентів. Житомир: Вид-во Рута, 2009. 593 с.
4. Дмитрієв А.А. Фізична культура. Москва: Річ, 2003. 410 с.
5. Sadovski Ed.J. Coordination Motor Abilities in Scientific Research: monografy // Internation Associational of sport kinetics. Biala Podlaska, 2005. 468 s.
6. Zimmermann K. Koordinative fhigkeiten und beweglichkeit. In: K. Meinelschnabel: Bewegungslehre. Sportmotorik. Berlin, 1998. S. 206-236.

The article is devoted to the problem of development of coordination abilities of students of basketball. Tested the author's method. Research in this direction can have a significant impact on the further improvement of coordination abilities.

Key words: coordination ability, receptor innervations, motor memory.

Отримано: 28.10.2016

УДК 371.72-057.87

Т. М. Погребняк, *асистент*

СУЧАСНИЙ СТАН ОЗДОРОВЧОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВНЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

У статті на підставі критичного аналізу сучасного стану фізичного виховання студентів розглядається методика визначення впливу занять фізичною культурою і спортом на стан соматичного здоров'я.

Ключові слова: фізична культура, студенти, соматичне здоров'я, здоровий спосіб життя.

Актуальність теми. Стратегічна важливість сфери фізичного виховання студентської молоді зумовлена її тісним зв'язком з розвитком та зміцненням стану здоров'я і фізичного гарту майбутніх фахівців. Здоров'я нації було, є і залишається найвищою цінністю держави, передумовою стійкого і впевненого розвитку її економіки та культури. Підготовка освічених і фізично здорових фахівців, здатних плідно працювати у нових соціально-економічних умовах, неможлива без широкого залучення студентської молоді до фізичної культури і спорту, до здорового способу життя.

Справедливість цих тверджень знаходить відображення у директивно-нормативних державних актах, які видані за роки незалежності України. Йдеться, в першу чергу, про Конституцію України, низка норм якої безпосередньо стосується засад фізичної культури і спорту та охорони здоров'я громадян, Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (1993 р.), Закон України «Про освіту» (1998 р.) і, нарешті, Президентську цільову комплексну програму «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998 р.). У назві статті використано слово «міфи», яке, окрім основного значення, має ще й таке: «те, чого в дійсності немає». Так ось, вищеназвані документи справді є міфами, адже задекларовані в них постулати, які стосуються безпосередньо фізичного виховання студентської молоді, так і залишаються нездійсненими пам'ятками міфотворчості урядовців.

На нашу думку, найбільшим міфом законодавчої творчості у галузі фізичної культури і спорту є Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації», затверджена Указом Президента України у вересні 1998 року. Так, у цьому документі серед практичних заходів щодо фізичного виховання і фізкультурно-оздоровчої роботи у навчально-виховній сфері, які передбачені до здійснення у 1999-2000 роках, наприклад, залишається на папері введення 4 годин занять фізичним вихованням на тиждень протягом усього періоду навчання студентів, не внесені зміни та доповнення до системи Державних тестів і нормативів фізичної підготовленості, не затверджено Базову навчальну програму з фізичного виховання.

Особливо незадовільне становище спостерігається у вирішенні проблеми оздоровчого спрямування системи фізичного виховання студентської молоді, хоча воно проголошується пріоритетним в усіх директивних документах щодо фізичної культури і спорту. Виходячи з цього, фізичне виховання студентів у рамках навчальної дисципліни «Фізичне виховання» необхідно розглядати як педагогічно-структурну систему, спрямовану на формування потреби до фізичного самовдосконалення та залучення студентів до здорового способу життя.

На нашу думку, ефективне функціонування такої структури можливе лише за умови визнання головного системоформуючого компонента, якому підпорядковані всі складові навчального процесу фізичного виховання студентської молоді. З усією очевидністю таким компонентом має бути здоров'я студента як найвища гуманістична цінність особистості та суспільства. Саме стан соматичного здоров'я є тією системоформуючою категорією, яка безпосередньо характеризує гуманістичну спрямованість навчального процесу з фізичного виховання студентів, його організаційно-методичне забезпечення та, нарешті, вибір критеріїв оцінювання успішності з цієї навчальної дисципліни.

Поліпшення рівня соматичного здоров'я під впливом занять фізичною культурою і спортом повинно стати найпершим критерієм ефективності зусиль студента в оволодінні вимогами навчальної програми з фізичного виховання.

Виходячи з теми нашої статті, хотілось би привернути особливу увагу до вирішення проблеми оздоровчої спрямованості фізичного виховання студентської молоді. Адже ця проблема проголошується пріоритетною в усіх директивних документах щодо фізичної культури і спорту. Який же сучасний стан вивчення оздоровчого впливу занять фізичним вихованням у вищих навчальних закладах України? Чи існують об'єктивні критерії оцінки рівня соматичного здоров'я студентів? Чи встановлено державний контроль за станом та ефективністю фізичного виховання студентської молоді?

На жаль, треба констатувати, що у ВНЗ не створено структури, яка б опікувалася станом здоров'я студентів, хоча згідно з офіційними документами відповідальність за це покладено на ректора. У щорічних звітах кафедр фізичного виховання, які надсилаються у статистичні органи – форма № 1-ФК, затверджена Наказом Держкомстату України від 16.09.98 р. № 308, є розділ п'ятий «Фізкультурно-оздоровча робота», в якому вимагається інформація лише про кількість студентів, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи. Більше ніяких зведень щодо характеристики стану здоров'я студентів звіт не вимагає.

Таким чином, можна стверджувати, що державного контролю за станом здоров'я студентів не існує. За таких умов годі вимагати й відповідальності!

Чи існують об'єктивні критерії або показники, які б характеризували параметри соматичного здоров'я студентів?

Треба зазначити, що у цій справі науковці України ще за часів СРСР були провідними, адже в Києві працював єдиний у колишній державі науковий заклад – НДІ медичних проблем фізичної культури. Тут були розроблені досить інформативні експрес-методи оцінки стану здоров'я осіб, які займаються фізичною культурою. Ці методики не втратили своєї науково-практичної цінності й можуть використовуватися як такі, що мають високу інформативність та незначні матеріальні витрати, пов'язані з їх упровадженням у навчальний процес із фізичного виховання студентів.

Особливо привабливою у цьому плані є система експрес-оцінки рівня фізичного (соматичного) здоров'я, розроблена професором Г.Л. Апанасенко (1998).

Як показали наші дослідження, ця система дуже добре «працює» у практиці фізичного виховання студентів. Матеріальне забезпечення впровадження цього методу оцінки рівня здоров'я передбачає тонометр, ваги, секундомір і, звичайно, бажання викладача займатися цією справою. Ця система експрес-оцінки рівня соматичного здоров'я студентів апробована на практиці й може бути цілком успішно впроваджена у навчальний процес з фізичного виховання.

Отже, можна констатувати, що для практичної діяльності кафедр фізичного виховання стосовно визначення оздоровчого впливу занять фізичною культурою і спортом існує цілком доступна й ефективна методика її впровадження – вимога часу! Адже цей захід відкриває можливість у кількісних показниках оцінювати рівень здоров'я студентів та його динаміку протягом навчання.

Крім того, на підставі визначення динаміки зміни найважливішого показника ефективності фізичного виховання – рівня соматичного здоров'я студента – створюється можливість об'єктивно оцінювати якість роботи кафедри фізичного виховання.

Таким чином, оздоровча спрямованість фізичного виховання з проблеми нереалізованої переходить у проблему цілком вирішувану. Для цього потрібні лише певні зусилля керівних органів і бажання викладачів.

Список використаних джерел:

1. Глухов В.І. Фізкультура у формуванні здорового способу життя. Київ: Здоров'я, 2007. 320 с.
2. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» : за станом на 22 серпня 2002 року / Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ: Парлам. вид-во, 2002. 32 с. (Серія «Закони України»).
3. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». URL: http: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3808-12.
4. Глухов В.І. Фізкультура у формуванні здорового способу життя. Київ: Здоров'я, 2007. 320 с.
5. Kenton L., Kenton S. Raw enerdgy. London: Century publ, 1981. P. 6-8.
6. Fitness and physical fitness of girls 7 to 17 years / R.M. Malina, G.H. Beunen et al. Obesity Research, 1998. P. 221-231.
7. Personal Trainer Manual. The Resource for Fitness Instructors. Editor Mitchell Sudy. ACE. Reebok University Press. 1994. 529 p.
8. Schmidt, R. Motor learning and performance / R. Schmidt. Champaign, Illinois, Human Kinetics, 1991. 381 p.
9. Sharkey B.J. New dimensions in aerobic fitness. Champaign (Illinois): Human Kinetics Books, 1991. VI, 105 p.: ill.

The article gives critique of the contemporary state of students 'physical training and offers the methodology of evaluation of the sports influence on their somatic health.

Key words: physical culture, students, somatic health, healthy way of life.

Отримано: 28.10.2016

УДК 796.42.015

О. В. Ротар, *викладач*

ОСОБЛИВОСТІ РАННЬОГО ВИБОРУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В ЛЕГКІЙ АТЛЕТИЦІ

У статті розглядається особливість раннього вибору спеціалізації в бігових видах легкої атлетики на прикладі пробігання відрізків в 200 метрів.

Ключові слова: спортсмен, початківець, бігун, результат, спеціалізація, біг, дистанція.

Як відомо, в спорті спеціалізація грає одну з головних ролей. Проблема більшості початківців полягає в тому, що вони занадто вузько розуміють цей термін, обмежуючись тренуваннями форсованими і вузьконаправленими. Це ще називається "натаскуванням на результат". Справжня спеціалізація за великим рахунком також є "натаскуванням на результат", але в набагато ширшому сенсі цього слова. Тут мається на увазі розвиток не тільки змагальної зони енергозабезпечення, а широкомасштабне і поетапне тренування багатьох фізичних і морально-вольових якостей, кожна з яких є своєрідною базою для якостей більш специфічних, даючи цілком реальний енергетичний внесок. І так по ланцюжку – спочатку впливаємо на мозок – переконуємо. Далі – на спинний мозок, щоб провести необхідні ідеї в кінцівки. І тренуємо, починаючи з нервово-м'язової системи, потім впливаємо на органи, і закріплюється стереотип вже в головному мозку. Коло замикається, в чому і є суть зворотного зв'язку, на який і заснований феномен адаптації. Основна ідея спеціалізації, полягає в тому, щоб поетапно "звести" вище і нижчестоящі зони енергозабезпечення до змагальної зони, отримавши від кожної з них максимально можливий внесок саме для змагальної працездатності.

Мета дослідження – розкрити особливості раннього вибору спеціалізації в легкій атлетиці.

Результати дослідження. Природно виникає питання про вибір спеціалізації. У нашому випадку мова йде про довжину змагальної дистанції. На жаль, через неправильно обрану спеціалізацію загублено багато спортивних кар'єр і доль, втрачено багато часу, сил і здоров'я людей. Це стосується не тільки вибору дистанції, але і вибору виду спорту, і навіть вибору спорту як такого. Більшість здорових людей здатні після відповідних тренувань показувати результати на рівні 1 розряду, але не більше, однак часто людина прагне до недосяжного. Суть в тому, що спортсмену потрібно виступати на тих дистанціях, до яких він схильний, а не на тих, які йому подобаються.

Найбільш інформативним показником при виборі довжини дистанції є наявність або відсутність швидкісних даних. Перш ніж займатися цим питанням, необхідно визначити в принципі сенс значень "є швидкість" або "ні швидкості". Артур Лідьярд пропонував тестування з результату в бігу на 200 метрів, і з ним важко повністю не погодитися [1]. Результат в цьому бігу допомагає виявити як потенційного спринтера, так і потенційного зверхмарафонця. Адже навіть для того, щоб стати хорошим марафонцем, потрібні певні швидкісні дані. І якщо людина в бігу на 200 метрів не може показати результат близько 26 секунд, то навряд чи він буде пробігати марафон за 2 години 12 хвилин і швидше, якщо вона володіє навіть нелюдською витривалістю і здатністю економити сили.

Фізіологія всіх живих організмів влаштована таким чином, що максимальний внесок в працездатність дають саме нижчестоящі, більш інтенсивні зони енергозабезпечення, тобто будь-яка дистанція йде від швидкості і потужності [3]. Бігти дві з гаком години по 36 с кожні 200 метрів, маючи кращий результат 28 секунд ніхто не в змозі – занадто малий запас швидкості. Так само, як ніхто не в змозі, маючи такі швидкісні дані, виконати відповідні тренування. І ніяке здоров'я тут не допоможе.

Аналогічно виглядає ситуація і з іншими дистанціями. Якщо спортсмен біжить 200 метрів за 20 секунд, то він – один з найкращих спринтерів світу, і навряд чи йому варто замислюватися про зміну спеціалізації. Якщо результат швидше 21 секунди, то варто звернути увагу на дистанцію 400 м. Трохи повільніше, порядку 21,5-22,5 секунди – спортсмен потенційно має шанси стати відмінним бігуном на 800-1,500 м. Результат 23 секунди на дистанції 200 метрів може означати, що при хорошій підготовці легенів і серця цього вистачить, щоб здобувати будь-які перемоги на дистанціях 3-10 км. Але і кордон 24 секунди означає, що бігун – стаєр, але увійти в світову еліту досить складно, адже багато хто має 24 секунди умудряються не розглядати далі середніх дистанцій, і закінчують свою кар'єру в кращому випадку кандидатами в майстри спорту. Зрілим стаєрам можна пробувати марафон, там цієї швидкості вистачить навіть для результатів порядку 2:05 – 2:06. Але це знову ж таки тільки теоретично. Результат в бігу на 200 метрів, що дорівнює 25 секундам, починає стримувати навіть марафонця. Якби такий бігун не розвивав витривалість, швидше 2:09 йому не пробігти. Далі – 26 секунд, швидкості вже явно не вистачає, навіть для марафону. Теоретична межа порядку 2:13. Бігунам, що мають 27 секунд, може бути доступний рівень трохи краще майстра в марафонському бігу, але не вище. Багато з них мають хороший потенціал для дистанції 100 кілометрів, але це біг на великого любителя. І нарешті, якщо бігун не зміг «розміняти» 28 секунд, то швидкості у такого практично немає, і шлях до великих перемог навіть на дистанції 100 кілометрів закритий – навіть там перемагають більш швидкі. Можна пробувати добовий біг або просто залишатися любителем. Звичайно, всі ці секунди спрацюють тільки при наявності багатьох видів витривалості [4].

Висновки. У кожному правилі є свої винятки, в нашому випадку це так звані бігуни-універсали, які мають видатні результати в надзвичайно широкому діапазоні змагальних дистанцій [2]. Їх виступи, здавалося б, спростовують принцип спеціалізації. Але це на перший погляд. По-перше, такі бігуни так само рідкісні, як і виключення з правил. По-друге, якщо провести невеликий аналіз, то стає ясно, що виступали вони на різних дистанціях в різні сезони. Навіть таким потрібен цілий сезон, або навіть кілька років, щоб успішно змінити свою спеціалізацію (змагальну дистанцію), що ще раз тільки підтверджує все вищесказане.

Список використаних джерел:

1. Волков Л.В. Теория и методика детского и юношеского спорта. Учебное пособие для высших учебных заведений физической культуры. Киев: Олимпийская литература, 2002. 293 с.
2. Губа В.П. Основы распознавания раннего спортивного таланта. Учеб. пособие для высш. учеб. заведений физической культуры. Москва: Терра-Спорт, 2003. 208 с.
3. Никитушкин В.Г., Квашу П.В., Бауэр В.Г. Организационно-методические основы подготовки спортивного резерва: монография. Москва: Советский спорт, 2005. 232 с.
4. Сирис П.З., Гайдарская П.М., Рачев К.И. Отбор и прогнозирование способностей в легкой атлетики. Москва: Физкультура и спорт, 1983. 103 с.

In the article the feature of early specialization in selecting types of cross-country athletics the example of running intervals of 200 meters.

Key words: athlete, a beginner runner, the result of specialization, running, distance.

Отримано: 28.10.2016

УДК 378.013.3-051:615.83

Ю. В. Юрчишин, *кандидат наук з фізичного виховання та спорту*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

На основі експериментальних даних та даних наукової літератури, практичного досвіду розроблену систему підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем. Розроблена система передбачає взаємозв'язок змісту, принципів, форм, поетапного педагогічного контролю й умов їх реалізації на кожному етапі застосування системи. Змістом підготовки є: спецкурс з організацією навчання за кредитно-модульною системою, навчання в предметно-розвивальному середовищі, спеціальні консультативні семінари на початку педагогічних практик, накопичення кожним студентом індивідуального пакету наочно-інформаційного забезпечення занять із школярами з церебральним паралічем, педагогічне практикування.

Ключові слова: фахівці з фізичної реабілітації, система професійної підготовки, діти з церебральним паралічем, соціальна адаптація.

Вступ. Сьогодні провідне місце у абілітації, соціальній адаптації і фізичній реабілітації школярів з церебральним паралічем посідає адаптивне фізичне виховання. У зв'язку з цим актуалізується проблема ефективного управління цим процесом, а отже підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації. (1; 2; 8). Одним із провідних завдань таких фахівців є адаптація школярів з церебральним паралічем до повноцінної життєдіяльності у суспільстві як його активних членів [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі провідну роль у вирішенні завдань медико-соціальної адаптації, фізичної реабілітації осіб з обмеженими функціями посідають засоби фізичного виховання. Водночас одним з біологічних чинників, що визначає зміст їхньої рухової активності, є насамперед зумовлена хворобою негативна симптоматика морфологічного і функціонального стану [3; 4; 9; 12].

Вирішенню зазначеної проблеми частково сприяє підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до забезпечення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем [8].

Дослідження проблем підготовки фахівця-практика до професійної діяльності, вимог до рівня його підготовленості, а також готовності як комплексного критерію, що характеризує придатність педагога до діяльності, впродовж усього періоду вивчення відзначалися неоднаковим науковим інтересом і різною методологічною базою [5].

Тому ефективністю діяльності фахівців з фізичної реабілітації є їх підготовка, що має бути відображена в навчальних планах, які мають суттєві недоліки, одним з яких є формування знань, умінь і навичок без врахування суттєвих відмінностей школярів з церебральним паралічем, порівняно з іншими школярами з обмеженими функціями, що не сприяє якісній роботі з даним контингентом школярів, а також соціальній адаптації [4].

Питання соціальної адаптації полягає в тому, що завдання, які вирішуються в навчально-виховному процесі ВУЗів, зокрема зміст навчальних планів та спеціалізація загалом не враховують проблеми підготовки фахівців з фізичної реабілітації до роботи з школярами з церебральним паралічем.

Дослідження з вивчення проблематики підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до забезпечення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем відсутні, а навчальні матеріали не враховують в своєму змісті цієї проблеми, що не сприяє якісній підготовці майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до вирішення цієї проблеми. У зв'язку з цим провели відповідне дослідження.

Формулювання цілей роботи:

Мета роботи – розробити систему підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем.

Методи та організація дослідження. Використовували такі методи: аналіз і синтез, систематизація й узагальнення даних наукової літератури, документальних матеріалів, теоретичне моделювання, системний, системно-діяльнісний. Ураховуючи отримані дані, а також результати проведеного раніше констатувального експерименту, практичний досвід розробили зміст системи підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем для її подальшої апробації в ході формувального експерименту.

Результати дослідження. За даними наукової літератури [11] системний підхід – це сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить вивчення об'єктів або систем. До таких вимог відносять: встановлення залежності кожного елементу від його місця і функцій у системі з урахуванням того, що властивості цілого не зводяться до суми властивостей його елементів; аналіз того, наскільки поведінка системи обумовлено особливостями окремих елементів та властивостями її структури; дослідження механізму взаємодії системи та середовища; вивчення характеру ієрархічності, притаманного даній системі; забезпечення різнобічного багатоаспектного опису системи; розгляд системи як динамічної цілісності, що розвивається.

Ураховуючи зазначене, а також отримані в ході констатувального експерименту та з власного практичного досвіду дані, розробили систему підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем.

Під час проектування системи спиралися на такі положення:

- визначення мети підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до означеної діяльності, що орієнтує всі складові системи на досягнення позитивного результату через реалізацію освітніх, розвивальних і виховних функцій;
- успіх вирішення завдань навчально-виховного процесу значною мірою залежить від наявності позитивної мотивації студентів до діяльності, стійких знань і професійних умінь, а також від наявності й систематичності педагогічного контролю [7];
- гарантією досягнення високих результатів навчального процесу є одночасне формування мотиваційного, змістового і діяльнісного компонентів готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем;
- поетапне досягнення мети в ході реалізації розробленої систем.

Мета розробленої системи підготовки полягала у формуванні в майбутніх фахівців з фізичної реабілітації готовності здійснювати соціальну адаптацію школярів з церебральним паралічем на заняттях фізичною культурою та реалізації міжпредметних зв'язків на інших заняттях і масових спортивно-оздоровчих заходах.

Процес підготовки розглядали в аспекті освітніх, розвивальних і виховних функцій. *Освітня функція* передбачала оволодіння фундаментальними знаннями про особливості дітей з церебральним паралічем, сутність соціальної адаптації, засоби і методи її досягнення, підходи до їх використання під час занять фізичною культурою, спортивно-оздоровчих заходів.

Розвивальна функція передбачала покращення професійно важливих якостей майбутніх фахівців з фізичної реабілітації, формування у них творчого підходу до професійної діяльності та вирішення різних за змістом завдань.

Виховна функція передбачала формування наукового світогляду, інтересу і позитивного ставлення студентів до професійної діяльності, зокрема зі здійснення соціальної адаптації дітей з церебральним паралічем, створення передумов для самовиховання і самовдосконалення, що разом з оволодінням знаннями, формуванням практичних умінь й удосконаленням професійних якостей сприятимуть розвитку особистості майбутнього фахівця.

Змістом підготовки був спецкурс «Соціальна адаптація школярів з церебральним паралічем»; семінари-практикуми; консультації на початку кожної педагогічної практики; розширення кожним студентом індивідуального пакету наочно-інформаційного забезпечення для формування необхідних знань та умінь.

Реалізовувався зміст підготовки поетапно. *Підготовчий* передбачав розширення вже існуючих первинних професійних інтересів, усвідомлене розуміння необхідності здійснення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем у майбутній професійній діяльності; формування особистісних якостей, знань та умінь організувати заняття фізичними вправами, масові спортивно-оздоровчі заходи, здійснювати аналіз таких занять та вносити необхідні корективи для ефективного вирішення поставлених завдань.

Упродовж *частково-пошукового етапу* розвивали творчі якості студентів, пов'язані з формуванням варіативного мислення, що забезпечує творчу професійну діяльність, враховуючи нові умови, які склалися в процесі навчальної діяльності; умінь обирати оптимальні засоби фізичного виховання у відповідності до змісту занять і масових виховних заходів. На цьому етапі визначали проблеми, здійснювали пошук шляхів і способів їх розв'язання, а також засобів і методів фізичного виховання для вирішення поставлених завдань.

Упродовж *творчого етапу* підвищували інтерес студентів до творчої діяльності, виховували ініціативність і самостійність, використовуючи творчі завдання-дослідження, розроблені з урахуванням індивідуальних можливостей студентів.

Функціонування розробленої системи забезпечувалось реалізацією принципів науковості, доступності, свідомості й активності, зв'язку теорії з практикою, наочності, індивідуалізації, освітньої рефлексії.

Усі вимоги принципів реалізовувались у взаємозв'язку, що повинно було забезпечити більш високі результати у формуванні готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здійснення соціальної адаптації з церебральним паралічем. Також такий підхід сприяв послідовному і системному оволодінню знаннями, формуванню умінь студентів забезпечувати соціальну адаптацію дітей при вирішенні різнопланових завдань в умовах навчального закладу, усвідомленому вибору змістових компонентів своєї професійно-освітньої бази, формуванню міждисциплінарних зв'язків і на цій основі – знань й умінь як цілісної системи майбутньої професійної діяльності.

Реалізації у взаємозв'язку вищезазначених принципів сприяла проблемно-ситуативна організація навчального процесу, що передбачала самостійність студентів у пошуку шляхів і способів вирішення змодельованої на занятті проблеми через встановлення для кожного з них індивідуальних навчальних цілей. Зазначене дозволило формувати, в першу чергу, творчі якості майбутніх фахівців з фізичної реабілітації, враховуючи їхні потенційні можливості та розширювати кожним з них змісту індивідуального пакету наочно-інформаційного забезпечення для його подальшого використання на заняттях із дітьми з церебральним паралічем та в процесі самовдосконалення («кейсовий метод»).

Водночас важливу роль відігравали визначені нами педагогічні умови, а саме:

– націленість студентів на самооцінку результатів вибору засобів фізичного виховання та її зіставлення з експертною оцінкою;
– спрямованість студентів на творчу самореалізацію, що стимулювалася об'єктивним оцінюванням такої діяльності;
– створення на заняттях спецкурсу емоційно-забарвленого освітнього середовища та предметно-розвивального – на наступних етапах підготовки;
– активне використання сучасних інформаційних засобів під час підготовки до занять із дітьми з церебральним паралічем.

Першу із зазначених педагогічних умов реалізовували з метою визначення студентами рівня своєї готовності до забезпечення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем за мотиваційним, змістовим і діяльнісним компонентами. Враховували дані спеціальної літератури, у першу чергу, пов'язані з обробкою отриманих результатів, згідно яких встановлюються: середні показники статистичної сукупності, варіації значень елементів сукупності, зв'язки між ознаками сукупності. При цьому передбачалось, що самооцінка студентами досягнутих у навчальному процесі результатів дозволить: встановити їх відповідність поставленим цілям і завданням навчання, визначити рівні навчальних досягнень; сприятиме розвитку мотивів, які тісно пов'язані з інтересом до учіння, почуттям задоволення від успіхів, радістю від подолання труднощів і досягнення мети.

Реалізацію іншої педагогічної умови (спрямованість студентів на творчу самореалізацію, що стимулювалася об'єктивним оцінюванням їхніх результатів) забезпечували, посилюючи мотиваційну сферу студентів. Зокрема посилення мотивів самореалізації та самоствердження досягалось завдяки стимулювальній функції оцінки, а саме оцінювали у визначених напрямках як поточні досягнення студентів, так і приріст рівня набутих знань та умінь. Також враховували, що студента спонукає насамперед до внутрішньої роботи над собою особистісно значуща діяльність, у якій він пізнає себе і навколишній світ, принципи, норми і способи взаємодії з іншими студентами, набуває життєвого досвіду та моральних цінностей.

Реалізація такої педагогічної умови як створення на заняттях спецкурсу емоційно-забарвленого та предметно-розвивального освітнього середовища передбачала формування в студентів позитивної мотивації до зазначеної діяльності; надання їм ґрунтовних знань про соціальну адаптацію; формування професійних умінь застосовувати набуті знання у навчально-виховній роботі із дітьми з церебральним паралічем в реальних умовах навчального закладу. Також передбачалося, що реалізація предметно-розвивального середовища забезпечить оптимізацію набутих студентами впродовж спецкурсу знань й умінь, посилити мотиваційний і процесуальний компоненти їхньої готовності до досліджуваного виду професійної діяльності.

Реалізацію педагогічної умови, пов'язаної із використанням сучасних інформаційних засобів передачі й одержання навчальної інформації при підготовці до занять із дітьми з церебральним паралічем передбачало використання мережі Інтернет, електронних підручників, посібників, персональних портфоліо, локальної (університетської) мережі, що містила базу даних про сайти з необхідною інформацією.

Зміст підготовки планували реалізовувати в традиційних і нетрадиційних (семінари-дослідження, моделювання педагогічних ситуацій) формах. Важливого значення надавали самостійній роботі, індивідуальним дослідним завданням, педагогічній практиці.

Структурними елементами педагогічного контролю в розробленій системі були компоненти готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем, а саме мотиваційний, змістовий та процесуальний.

Висновки:

1. Система підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем передбачає взаємозв'язок змісту, принципів, форм, поетапного педагогічного контролю й умов їх реалізації на кожному етапі. Зміст підготовки передбачає вивчення спецкурсу, організованого за кредитно-модульною системою, після цього – вдосконалення сформованих знань й умінь студентів, використовуючи навчання в предметно-розвивальному середовищі, що реалізується на заняттях

циклу професійно-орієнтованих дисциплін, спеціальні консультативні семінари-практикуми на початку педагогічних практик, розробку кожним студентом пакету наочно-інформаційного забезпечення занять із школярами з церебральним паралічем і педагогічне практикування.

2. Структурними елементами педагогічного контролю в розробленій системі є компоненти готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем, що передбачають: мотиваційний – усвідомлене й відповідальне ставлення до навчання, стійкий інтерес, установку і потребу творчо використовувати набуті знання, уміння на практиці, бажання досягнути успіху в застосуванні засобів фізичного виховання для вирішення різнопланових навчальних завдань в роботі із школярами з церебральним паралічем; змістовий – повні за обсягом і глибокі за якісним складом знання про соціальну адаптацію школярів з церебральним паралічем, змісту програми виховання, методик відбору таких творів для занять, масових виховних заходів і їх використання для комплексного вирішення програмних завдань, складання планів-конспектів занять і сценаріїв виховних заходів, поетапне формування відповідних знань й умінь, розвиток творчих якостей; діяльнісний – уміння застосовувати набуті знання безпосередньо в навчальному закладі, компетентно аналізувати результати своєї діяльності, упереджувати виникнення помилок.

Список використаних джерел:

1. Ганзина Н.В. Система рекреативно-восстановительных мероприятий в социальной адаптации инвалидов с последствиями детского церебрального паралича: автореф. дис. … канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры». Москва: РГАФК, 1997. 21 с.
2. Демчук С.П. Зміст фізичного виховання в соціальній інтеграції та реабілітації школярів 15–16 років з церебральним паралічем: дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02. Рівне, 2003. 192 с.
3. Єдинак Г.А. Фізичне виховання дітей з церебральним паралічем: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП О.А. Буйницький, 2009. 394 с.
4. Єдинак Г.А. Теоретико-методичні основи рухової діяльності дітей з церебральним паралічем у фізичному вихованні: автореф. дис. … доктора. наук з фіз. вих. та спорту: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Київ, 2010. 53 с.
5. Качмар О.О. Параметри ходи пацієнтів з дитячим церебральним паралічем // Укр. вісник психоневрології. 2000. Т. 8. Вип. 2 (24). С. 66–68.
6. Ковінько М.С., Куц О.С. Професійно-прикладна спрямованість занять фізичною культурою з учнями з церебральним паралічем: метод. реком. Львів: науково-видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. 45 с.
7. Круцевич Т.Ю., Воробьев М.И. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей: учеб. пособие. Київ: ТОВ «Поліграф-Експрес», 2005. 195 с.
8. Левченко И. Ю., Приходько О.Т. Технологии обучения и воспитания детей с нарушениями опорно-двигательного апарата: учеб. пособие. Москва: Академия, 2001. 186 с.
9. Ли Е.С. Социально-педагогические аспекты и модифицированные методические приемы оздоровления инвалидов с последствиями заболевания детским церебральным параличом средствами физической культуры: автореф. дис. … канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры». Москва: ВНИИФК, 1997. 18 с.
10. Сисоєва С.О. Освітні технології: методологічний аспект // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. Київ-Ченстохова, 2000. С. 351-368.
11. Философия науки в опоросах и ответах: уч. пособие для аспирантов / В.П. Кохановский и др. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. 352 с.
12. Corbin C.B., Lindsey R. Fitness for Life. updated 5-th edition. Champaign, 2006. 327 p.
13. Liukkonen J. Psychology for physical educators: student in focus. 2-nd edition. Windsor : Human Kinetics, 2007. 293 p.
14. Nutritional status and growth of children with diplegic or hemiplegic cerebral palsy / V.A. Stallings, E.B. Charney, J.C. Davies, C.E. Cronk // Dev. Med. & Child. Neurol. 1993. № 35. P. 997–1006.

Based on experimental data, scientific literature data and practical experience the system of training of future specialists in physical rehabilitation to social adaptation of pupils with cerebral palsy is developed. The system provides relationship content, principles, forms, gradual pedagogical control conditions and their implementation at every stage of the system. The content of the training is: organization of a special course of study for credit system, training in subject-evolving environment, special consultative workshops in early pedagogical practices accumulation of each individual student package-visual information support classes with students with cerebral palsy, pedagogical practice.

Key words: physical rehabilitation specialists, system training, children with cerebral palsy, social adaptation.

Отримано: 28.10.2016

ЗМІСТ

Секція: ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Боднарчук Т. Л. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами Хмельницької області за період 2013–2015 рр. 3
Буторіна В. Б. Розвиток культурно-дозвіллєвої сфери України 4
Лисак В. Ю. Стан розвитку трудового потенціалу Хмельницької області 5
Рарок Л. А. Мотивація персоналу на сучасних підприємствах 7
Рарок О. В. Бренд-менеджмент як зв'язок між різними функціями управління 8
Чаплінський В. Р. Місце оперативного управління в загальній концепції стратегії підприємства 9

Секція: ІСТОРІЇ

Богуцька А. Л. Вплив етнонаціональних трансформацій на освітній рівень населення Правобережжя в першій половині XIX ст. 11
Боровець І. І. Періодизація доби нормалізації у Словаччині (1968-1989 рр.) 13
Верстюк В. В. Геополітичне становище козацької України за гетьманату Б. Хмельницького в оцінці М. Костомарова 14
Гончар М. І. Репрезентативність матеріалів церковно-історичної регіоналістики на сторінках «Подольских епархиальных ведомостей» 16
Клімчук Ю. А. До питання про участь українців у французькому русі опору в роки Другої Світової війни 17
Моздір В. В. Особливості польської культури на Поділлі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. 18
Пагор В. В. Проблеми вищої медичної освіти України 1920-1930-х рр. в дослідженнях Б. П. Криштопи 20
Приказюк О. О. Сучасна англо-американська історіографія григор'євщини 21
Стецюк В. Б. Російські війська на Правобережній Україні і власники маєтків регіону (друга половина XIX – початок XX ст.) 23
Чабанов В. Г. Концепція адміністративно-територіальної реформи як умова інтеграції України до європейського простору 24
Юга О. А. Вплив кримського чинника на пошук політичною елітою Речі Посполитої шляхів розв'язання «української проблеми» в середині XVII ст. 25
Яблонська Д. Р. Іван Антонович Любарський – професор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти 27

Секція: КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Бугера Ю. Ю. Психолого-педагогічні умови розвитку уваги у навчальному процесі молодших школярів з розумовою відсталістю 29
Буйняк М. Г. Співпраця вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів 30
Галецька Ю. В. Особливості викладання навчального предмету «Соціально-побутове орієнтування» у спеціальній загальноосвітній школі 31
Гевчук Н. С. Правовий аспект підготовки учнівської молоді до сімейного життя 32
Грубі Т. В. Стан розробки проблеми перфекціонізму особистості в сучасній психології 33
Данчук Ю. П. Особливості психічної саморегуляції людини 34
Дідик Н. М. Теоретичний аналіз поняття «навчальна мотивація» 35
Докучина Т. О. До проблеми оцінювання розумово відсталих учнів 36
Жиляк Н. В. Аналіз перших досліджень вчених щодо взаємозв'язку душі та тіла людини 37
Куриця А. І. До проблеми вивчення лідерства серед студентів 38
Куриця Д. І. Стійкість до стресу через призму гендерної приналежності 39
Мельник Ж. В. Технології соціальної роботи з дезадаптованими підлітками 40
Опалюк Т. Л. Теоретичні засади формування компетентності майбутніх соціальних працівників 41
Ренке С. О. Дослідження гендерних особливостей особистості: теоретичний аспект 42
Рибак О. А. Характеристика сімей, в яких батьки з порушенням опорно-рухового апарату виховують дитину з типовим розвитком 43
Смотрова О. О. До проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів в умовах дошкільної інклюзивної освіти 45
Толков О. С. Мотиваційний компонент психологічної готовності майбутніх учителів до професійної діяльності 46
Чеканська О. А. Особливості дослідження психіки на Поділлі (кінець XIX – початок XX ст.) 46
Чопік О. В. Формування готовності учнів до інклюзивного навчання 47

Секція: УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Аркуша І. Ю. Мова українського дитячого художнього дискурсу як об'єкт лінгвостилістичного дослідження 49
Атаманчук В. П. Трагічне у п'єсі Івана Дніпровського «Яблуневий полон» 50
Беркещук І. С. Зародження когнітивної дериватології як науки 51
Волковинська І. В. Міфопоетичний аналіз поезії В. Свідзінського "Пливуть мої дні..." 52
Глушковецька Н. А. В. Стус про творчість Л. Толстого: епістолярний дискурс 53
Горбач О. С. Методи та основні етапи дослідження власних назв
у сатирично-гумористичних творах кінця XX – початку XXI ст. 54
Джурбій Т. О. Літературне краєзнавство Поділля: зміст та перспективи розвитку 55
Колупаєва О. М. Специфіка висвітлення спортивного інтерв'ю (за матеріалами сайту football24.ua) 56
Ладиняк Н. Б. Спортивна термінологія в мові сучасних інтернет-видань 57
Лобода А. М. Парадигматика назв засобів масової інформації 59
Сірант А. М. Когнітивний підхід у соціолінгвістиці 60
Федькова І. А. Відображення хореографічної лексики в «Словнику української мови» за редакцією Б. Д. Грінченка 61
Чепурняк Т. О. Мистецькі рецензії Дарії Віконської 61
Шевчук З. С. Лінгвофілософське осмислення поняття мовна особистість 63

Секція: ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Барбанюк О. О. Лексико-фразеологічні позначення гіперреального світу фентезі
(на матеріалі творів Урсули Ле Гуїн циклу «Earthsea») 65
Гаряча О. С. Епітетна характеристика образу неба в «Мертвих душах» М. Гоголя
та «Чарівному ліхтарі» Ю. Крашевського 66
Городецька І. В. Інформаційна війна: формування іміджу України в англомовному мас-медійному просторі 67
Добринчук О. О. Аксіологічна трансформація сюжету про Іфігенію у п'єсі І. Лангнер «Іфігенія повертається» 68
Калинюк Т. В. Realien im DaF-Unterricht 69
Крук А. А. Effective ways to study professionally oriented terminology 70
Литвинюк О. М. Англійські неологізми у комп'ютерному дискурсі 71
Мельник І. В. Мовна особистість – об'єкт лінгвістичного дослідження 72
Микуляк М. І. Der Einsatz von Filmmaterial im DaF-Unterricht 73
Ринда В. В. «Ґавенда» – літературний жанр польської літератури 74
Семелюк Р. М. Особливості хронотопу роману Майкла Каннінгема «Години» 75
Стахнюк Н. О. Генеалогія та жанрова структура роману «Пан Володийовський»
у контексті історичної прози Генрика Сенкевича 76
Трофименко А. О. Міждисциплінарна координація у навчанні ESP та фахових дисциплін 77
Фрасинюк Н. І. Гендерна специфіка концепту love у сучасному світі 78
Хохель Д. Ю. Особливості опису магії в оповіданні П. Бріггс «Поводир» 80
Шаповал О. Г. Мотив водоспаду в романі В. Ґолдінґа «Спадкоємці» 81
Шенкнехт Н. М. Emotional potential of V. Woolf's short story «Monday or tuesday» 82
Яремчук І. М. Прагматичні характеристики німецькомовної притчі 83

Секція: МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Боршуляк А. М. Специфіка розвитку джазового мистецтва в Україні 84
Бренюк А. Г. Художній метод імпресіонізму у творчості сучасних українських митців 85
Бучковський В. Й. Творча співпраця художників-графіків С. В. Кукурузи та Б. М. Негоди 86
Варик О. О. Загальні правила інтерпретації музичного твору 87
Кліщ О. А. Принципи художнього конструювання в дизайн-освіті 88
Козловська М. П. Специфіка мистецького середовища на українських теренах кінця XIX – початку XX століття 90
Колбасов Л. Л. Художнє сприйняття у контексті професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя по класу гітари 91
Костюк Д. А. Вплив доби Просвітництва на палацово-паркове мистецтво Європи 92
Мартинюк О. В. Формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики
в контексті завдань сучасної мистецької освіти 93
Марцинів В. В. Формування музично-інформаційної компетентності в процесі навчання
з використанням електронного музичного інструментарію 94
Паур І. В. Поштова листівка кінця XIX – початку XX ст. з видами будівель навчальних закладів
Кам'янця-Подільського як джерело для відтворення історико-архітектурного комплексу міста 96
Присяжнюк С. К. Фольклор як засіб морально-естетичного виховання молодших школярів 97
Приходько В. В. Доцільність використання фольклору на уроках музичного мистецтва 98
Прядко О. М. Методичні засади навчання співу в братських школах у XVII-XVIII ст. 99

Пухальський Т. Д. Диригентсько-хорові дисципліни у формуванні професійної компетентності учителів музики 100
Такіров Т. Н. Метаморфози жіночого образу в образотворчому мистецтві першої половини XX ст. 101
Хмелюк М. О. До питання формування виконавської майстерності баяніста 103
Шульц Н. А. Використання інноваційних художньо-педагогічних технологій на уроках образотворчого мистецтва 104

Секція: ПЕДАГОГІКИ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Гудима Н. В. Функціонування запозичених лексем на позначення назв флори, фауни
та явищ природи в мові української постмодерністської прози 106
Мєлєкєсцева Н. В. Інтерактивні технології як засіб формування аудіативних умінь
і навичок учнів початкових класів на уроках української мови 107
Олинець Т. В. Формування діалогічних умінь молодших школярів на уроках англійської мови 108

Секція: ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Ліщук А. В. Інвентаризація рідкісних видів комах та їх оселищ в НПП «Подільські Товтри» 110
Матвійчук Б. В. Суспільно-географічний аналіз розвитку мікропідприємств на території Хмельницької області 111
Одукалець І. О., Любинський О. І., Колодій В. А. Загальні засади формування природоохоронних інтересів студентів
природничого факультету КПНУ імені Івана Огієнка під час участі у природоохоронних акціях НПП "Подільські Товтри" 112
Придеткевич С. С. Антропогенний принцип у фізико-географічному районуванні 113

Секція: ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

Беркещук М. В. Термодинаміка процесів інтеркаляції іонів літію в нанодисперсні структури 115
Білик Р. М. Формування техніко-технологічних компетентностей майбутнього вчителя технологій 116
Думанська Т. В. Випереджальна самостійна робота студентів з теми «Визначники та їх властивості» 118
Сморжевський Ю. Л. Методика використання наочності при вивченні тем
«Відрізки, ламані та їх довжини», «Кути та їх міри» у курсі математики 5 класу 119
Татауров В. П., Люба Т. С. Використання смарт-технологій в школі 121
Чевська К. С. Використання TFS для організації групової роботи 122
Щирба О. В. Дослідження задачі оптимального управління 122

Секція: ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Боднар А. О. Значення мотивації у підготовці майбутніх учителів фізичної культури
до олімпійської освіти молодших школярів 124
Бутов Р. С. Фізична реабілітація при інсульті в післялікарняний період 125
Вергуш О. М. Використання варіативного методу під час бігу на короткі дистанції в тренування стартового розбігу 126
Гоншовський В. М. Методологічні особливості шкільного атлетизму 127
Ладиняк А. Б. Оптимізація силової підготовки бігунів на середні дистанції 130
Мазур В. А. Критерії диференціації школярів за рівнем здоров'я у процесі фізичного виховання 131
Марчук Д. В. Особливості учбово-тренувального процесу юних спортсменів, які спеціалізуються у спортивній акробатиці 133
Одайник В. В. Новітні технології навчання як засіб формування координаційних
здібностей студентів вищих навчальних закладів на заняттях з баскетболу 134
Погребняк Т. М. Сучасний стан оздоровчого фізичного виховання у ВНЗ та перспективи його розвитку 135
Ротар О. В. Особливості раннього вибору спеціалізації в легкій атлетиці 137
Юрчишин Ю. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації
до забезпечення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем 138

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 8

Підписано до друку 28.09.2017 р. Гарнітура «Таймс».
Папір офсетний. Друк різографічний. Формат 60х90 1/8.
Умовн. друк. арк. 18. Обл.-вид. арк. 24,3.
Тираж 60. Зам. № 784.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.